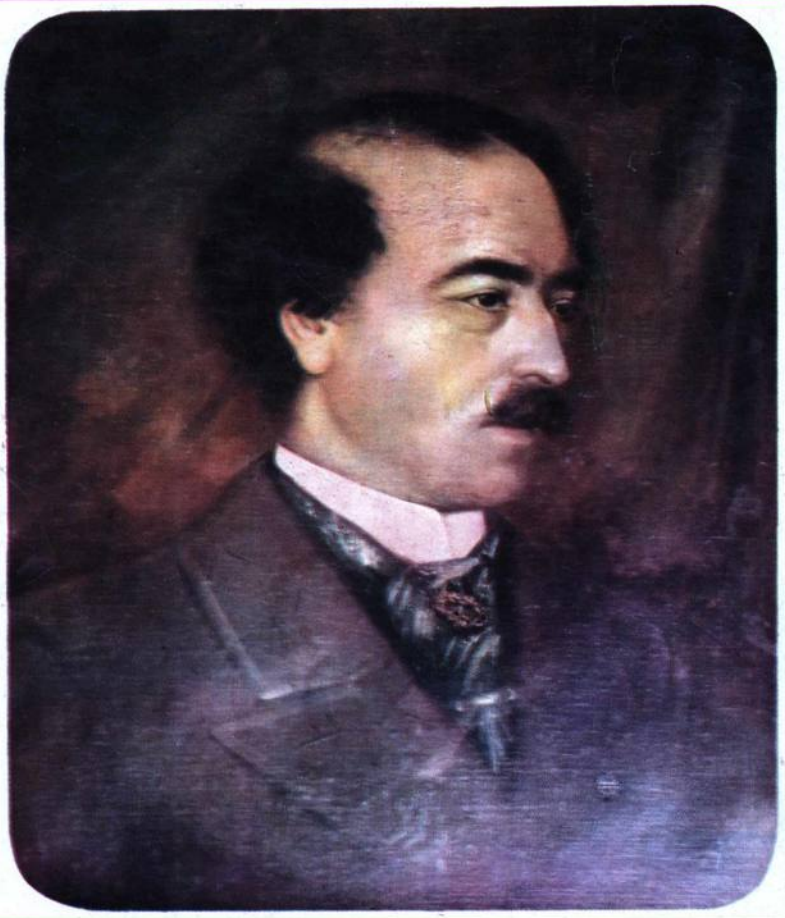
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
Deva
Sala de lectură
859.0 09
M30

MANUSCRIPTUM

1 1979
(34) ANUL X

TUDOR ARGHEZI ❦ *M. EMINESCU* ❦ *I. VINEA*
MATEIU CARAGIALE ❦ *REBREANU* ❦ *ANTON HOLBAN*
ZAHARIA STANCU ❦ *BLAGA* ❦ *FELIX ADERCA*
ZARIFOPOL ❦ *TITU MAIORESCU* ❦ *PERPESSICIUS*
PAUL VALÉRY ❦ *MACEDONSKI* ❦ *SAINT-EXUPÉRY*

Inedit * Inedit * Inedit *

Alexandru MACEDONSKI — Portret în ulei de D. FLORIAN, din anul 1896, aparținînd colecției prof. Dan SMÂNTÂNESCU.

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

Cred că toți scriitorii, indiferent de blestemele pe care le proferă la adresa ziaristicii, simt impulsul practicării ei, în afara nevoilor materiale. Paginile presei zilnice oferă contactul rapid și continuu cu marele public. Orice scriitor vrea să fie citit, chiar dacă spune că nu-l interesează decît opinia cîtorva persoane. Jurnalistica rămîne compensația secretă a tuturor autorilor, indiferent de crezul lor artistic. Pînă și Mallarmé n-a rezistat tentației de a scrie cronici asupra modei.

Scormonind puțin lucrurile, descoperim aici o rațiune și mai adîncă: gazetăria este un prilej de intervenție în viața civică. Caragialianul « pac! la *Răsboiul* », dincolo de savoarea lui comică, exprimă o anume forță publică temută. Presa poate să denunțe abuzurile, să țintuiască la stîlpul infamiei pe satrapi, să dezvăluie corupția moravurilor simandicoase, să formeze opiniile, deschizînd ochii mulțimilor și arătîndu-le ce se petrece în culisele puterii. Ce scriitor autentic a respins prilejul de a încerca o asanare socială și morală către care tinde toată ființa lui? Peste fatalele deziluzii, presa a fost o școală cetățenească pentru mai toți poeții, prozatorii, dramaturgii și criticii noștri de seamă.

Revista „*Manuscriptum*" își propune în numărul de față să facă sensibilă cititorilor ei această relație rodnică prin cîteva texte puțin sau deloc cunoscute, dar cu virtuți revelatorii. Să le lăsăm să vorbească.

Ovid S. Crohmălniceanu

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

1/1979 (34) ANUL X

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR
AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL
DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT
ION TOMESCU (secretar principal) și EUGEN DANDESCU

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

212709

212.709

© All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

Biblioteca Jud. Mureș Deva
SALA DE LECTURA

SUMAR

6—8 **Scriitorul român și vocația publicistică** *(Pompiliu MARCEA)*

Poeta utilis urbi

Mihai EMINESCU

9—13 Alte pagini de ziaristică *(D. VATAMANIUC)*

9—14 *«... să pretindem statornicirea lucrurilor în țară»* — articole politice

Tudor ARGHEZI

15—17 Din «tabletele» cronicarului dramatic *(Mitzura ARGHEZI)*

15—17 *«... să le rechemi fantomele cu condeiul»* (1. *Zimniceanca*; 2. *Vasile Toneanu*)

Liviu REBREANU

18—26 Prezența în cotidian a romancierului (comentariu de *Nicolae LIU*)

18—30 *«În patrimoniul etern și indestructibil al umanității»* — articole și conferințe

Paul ZARIFOPOL

31—34 Semnificațiile unui pamflet antifascist *(Victor Ernest MAȘEK)*

31—34 *Întrebări curicase despre Germania*

Ion VINEA

35—39 Jurnalul gazetarului (Prezentare de *Constandina BREZU*)

35—41 *«... a reacționa în fața pericolelor»* — însemnări și note

Victor EFTIMIU

42—43 Conferențiind la PEN-Club *(Al. BALACI)*

42—44 *«Prin nobila armă a gîndului și a cuvîntului tipărit»* — conferință

Poezie, Proză, Critică

Constant TONEGARU

45—53 Șase decenii de la nașterea autorului PLANTAȚIILOR (Prefață de *Barbu CIOCULESCU*)

46—54 *Mîinile; Pepenele galben; Noaptea nopților; Destrămări cu public; Ochii seniorului; Spălătoreasa* — poeme

Victor PAPILIAN

55—66 *Bogdan infidelul* (Capitolul III)

SUMAR

PERPESSICIUS

67–68 Dintr-un *Jurnal cultural* (Preambul de *Dumitru D. PANAITESCU*)

68–72 *Eminesciana* — crochiuri radiofonice

Dacica

Nic. DENSUSIANU

73–81 Între rigoare și intuiție (Comentariu de *I. OPRIȘAN*)

74–82 *Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de jos (I)*

Dosarul unei existențe

Lucian BLAGA

83–88 «*... marii, tăcuții și neastîmpărații visători ...*» (VII) — excurs sentimental (Notă introductivă de *Dorli BLAGA*)

89–92 «*... Sunt deopotrivă de departe de dogmatica creștină ca și de metafizica laică...*» (mărturisiri interpretate de *N. TERTULIAN*)

92–94 Post-scriptum la o discuție *(MANUSCRIPTUM)*

95–116 **Prolegomene la o carieră universitară:** 1 Chemarea poetului la catedra de filozofia culturii (*Mircea CURTICEANU*); 2 Din secretele unei dispute (*Simona CIOCULESCU*)

117–118 Răspuns la o anchetă asupra neoclasicismului (Însemnări de *N. FLORESCU*)

Addenda et corrigenda

B. P. HASDEU

119 Ultimele versuri *(Ion DEACONESCU* și *Stelian CINCĂ)*

120–126 [*Trăind în astă lume*]; [*Îmi iubeam ...*]; [*Din tată și din tata tatei*]; [*Văzut-ați voi*]; [*Mulți proști au zis ...*]; *epigrame*; [*Și-n veci nu ne-om despărți*]; *Coroana nu dă genii* — versuri

124–126 Pe urmele manuscriselor hasdeene (Postfață de *Stancu ILIN*)

File de album

Zaharia STANCU

127–128 Ipostaze fotografice (comentate de *Radu BOUREANU*)

Idei, oameni, fapte

Mateiu I. CARAGIALE

129–139 Documente insolite (Adnotate de *Barbu CIOCULESCU*)

SUMAR

Restituiri

Ienăchiță VĂCĂRESCU

140 – 145 O condică de ceremonial (comentariu de *Dan SIMONESCU* și *N. VASILESCU-CAPSALI*)

Pasiunea eseului

Felix ADERCA

146 – 148 Preocupări de estetică generală (Prezentare de *Marcel ADERCA*)

148 – 154 *Estetica* — fragmente

Jurnal

Anton HOLBAN

155 – 163 Dureroasa întoarcere spre cele de acasă (*N. FLORESCU*)

164 – 170 *Însemnări dintr-o vacanță de vară* — confesiuni

168 – 169 Măștile adolescentine ale scriitorului *(Adrian COCÂRȚĂ)*

Scriitori români în arhive străine

Al. MACEDONSKI

171 – 177 Corespondență provensală *(Marta ANINEANU)*

Patru scrisori către Paul Mariéton (comunicate de *Gerhart HESS* — R.F.G.)

Scriitori străini în arhive românești

Paul VALÉRY și SAINT-EXUPÉRY

178 – 179 Valoarea sentimentală a autografelor *(Dan GRIGORESCU)*

Două mesaje epistolare

Punct-contrapunct

180 – 182 Din nou despre transcrierea cugetărilor eminesciene *(Alexandru MELIAN)*

182 – 184 Paternitatea unui text maiorescian *(Mircea HANDOCA)*

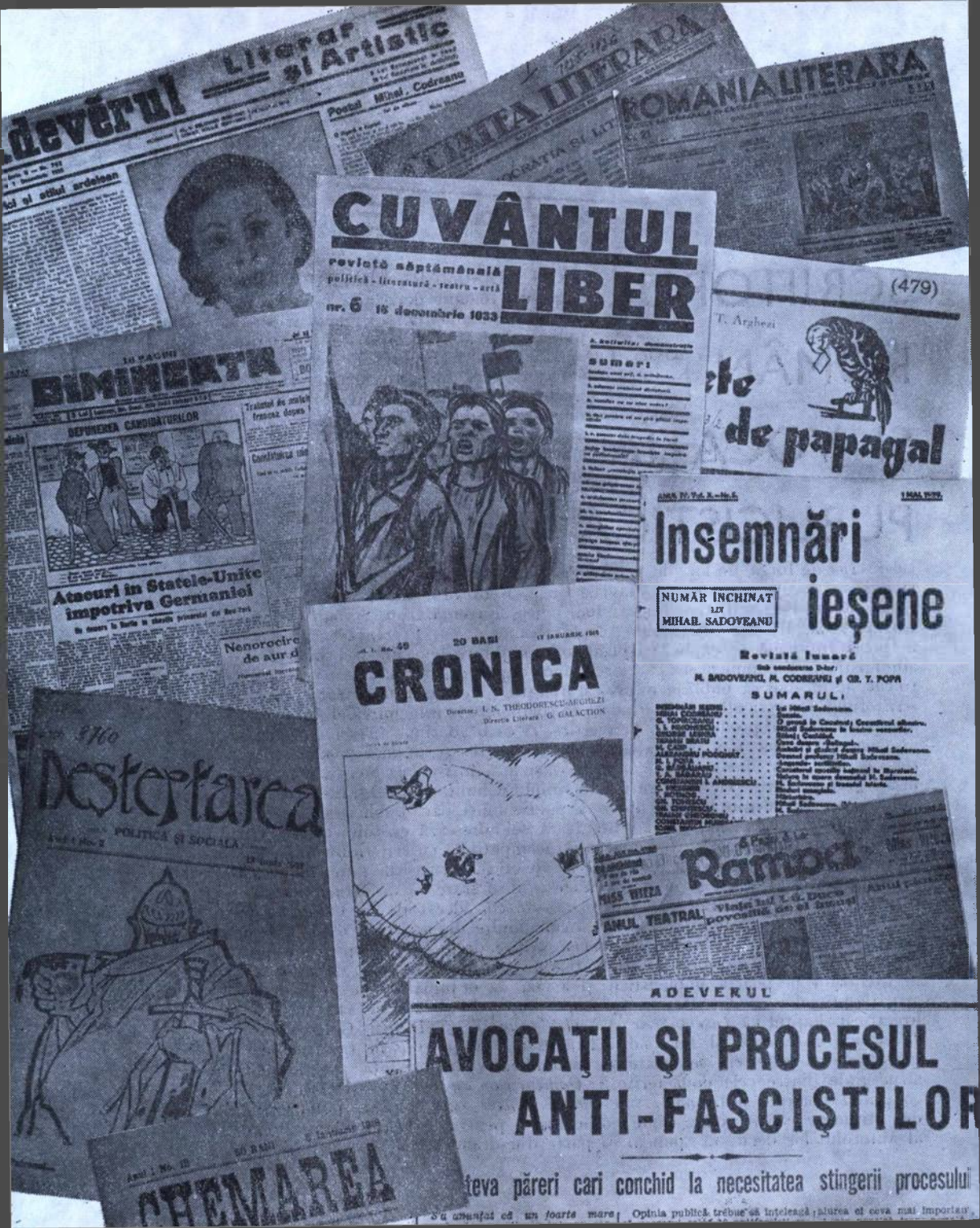
182 – 183 Maiorescu în imagini regăsite *(Mihaela CONSTANTINESCU-PODOCEA)*

185 – 186 Al. Sahia și vicisitudinile existenței *(Barbu BREZIANU)*

187 – 189 *Fișier bibliografic* ● *Iconografie*

Ov. S. CROHMĂLNICEANU a citit pentru dumneavoastră

190 – 191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

Literar și Artistic
ROMANIA LITERARA
CUVÂNTUL LIBER
revistă săptămânală
politică - literatură - teatru - artă
nr. 6 15 decembrie 1933
SUMAR
(479)
de papagal
BIMINEATA
DEPUNEREA CANDIDATURILOR
Atacuri în Statele-Unite împotriva Germaniei
Insemnări ieșene
NUMĂR ÎNCHINAT LUI MIHAIL SADOVEANU
Revistă lunară
M. SADOVEANU, M. CODREANU și GR. T. POPA
SUMARUL
CRONICA
20 BANI
Director: I. N. THEODORESCU-ARGHEZI
Direcția Literară: G. GALACTION
Dimineața
POLITICĂ ȘI SOCIALĂ
Ramet
ADEVERUL
AVOCAȚII ȘI PROCESUL ANTI-FASCIȘTILOR
CHEMAREA
Anul I. No. 13
50 BANI

SCRIITORUL ROMÂN ȘI VOCAȚIA PUBLICISTICĂ

O CÎT DE SUMARĂ PRIVIRE ASUPRA literaturii române duce ușor la constatarea că scriitorii fundamentali au practicat intens publicistica. Mulți dintre ei: Alecsandri, Slavici, Caragiale, Hasdeu, Eminescu, Delavrancea, N. Iorga, Sadoveanu, G. Călinescu, Zaharia Stancu ș.a. au condus, ca directori, ziare, ori au făcut parte din conducerea unor organe de presă. Iar unii, să amintim numai pe Eminescu și Arghezi, adică pe cei mai mari poeți români, se numără, în egală măsură, printre cei mai străluciți gazetari din cultura românească. Într-o posibilă istorie a presei românești, care anul acesta împlinește un secol și jumătate de existență, în completarea și continuarea celei scrise de Iorga, un loc de frunte, în afara numelor mai-nainte citate, va trebui să-l ocupe C. Stere, Octavian Goga, Rebreanu, Camil Petrescu, Al. Sahia, Cezar Petrescu, Geo Bogza, Ion Vinea, Eugen Barbu, Șerban Cioculescu, Marin Preda, Mihnea Gheorghiu, Adrian Păunescu ș.a. Prezența scriitorilor în presa cotidiană se explică și printr-o împrejurare de ordin, să-i spunem, administrativ și anume aceea că ziarele, încă după prima jumătate a veacului trecut, au început să publice, masiv, și literatură, ceea ce a favorizat apropierea scriitorului de presa zilnică, ispitindu-l să colaboreze la întocmirea ei. Iar această apropiere nu s-a produs ca o convertire, ci ca o adeziune firească, și aici atingem problema fundamentală a temei noastre și anume *comunicarea confraternă dintre literatură și ziaristică* — și încă într-un asemenea grad încît însăși granița dintre ele nu este foarte simplu delimitată. Căci și literatura și publicistica sînt menite lecturii libere a publicului și, dacă publicistica accentuează latura informativă și morală, iar literatura se adresează gustului estetic cu precădere, nu înseamnă că prima este incompatibilă cu criteriul estetic, iar literatura exclude finalitatea informativă sau etică. Structurile pure, în această privință, sînt foarte rare și, de aceea, nu este de mirare că un bun romancier pentru unii, să spunem, Cezar Petrescu, este considerat de G. Călinescu drept « un publicist cu merite literare ». După cum multe din articolele de la *„Timpul"* ale lui Eminescu sînt apreciate, de același critic, drept « capodopere de proză satirică într-un stil de voluptăți romantice ». Geo Bogza, poet prin definiție, a intrat în literatură pe poarta publicisticii și astăzi, la o jumătate de veac de la apariția primelor sale reportaje, atașăm, pe drept, tot ceea ce a scris el, literaturii. Faptul că *Însemnarea călătoriei mele* a lui Dinicu Golescu ori *Peregrinul transilvan* al lui Codru Drăgușanu au pătruns în tratatele de literatură nu este cît se poate de semnificativ în privința apropierilor structurale dintre cele două teritorii? *Oameni cari au fost* de Nicolae Iorga, conținînd portrete ocazionale, sau *Opinii sincere* care cuprind publicistică de atitudine sînt, poate, mai edificatoare pentru uriașul talent literar al autorului lor decît, să spunem, o parte din dramaturgia aceluiași spirit

«VIAȚA ȘI ACTIVITATEA CELOR
MAI DE SEAMĂ OAMENI DE CULTURĂ DIN TRECUT
SÎNT STRĂBĂTUTE CA DE UN FIR ROȘU
DE DRAGOSTE ȘI DEVOTAMENT
FAȚĂ DE POPOR ȘI PATRIE,
DE DORINȚA ARZĂTOARE DE A SLUJI IDEALURILE
CELOR MULȚI, DE UN ÎNĂLȚĂTOR SPIRIT DE JERTFĂ
PENTRU CAUZA LIBERTĂȚII NAȚIONALE ȘI SOCIALE.
EI ȘI-AU FĂCUT O DATORIE DE ONOARE
DIN A ÎNFĂȚIȘA LUMII
VIRTUȚILE POPORULUI ROMÂN,
NOBLEȚEA SA SPIRITUALĂ, MODESTIA,
HĂRNICIA, UMANISMUL
CE L-AU CARACTERIZAT ÎNTOTDEAUNA,
DORUL DE LIBERTATE ȘI DREPTATE.»

NICOLAE CEAUȘESCU

proteic. Dar *tabletele* lui Arghezi ori *Cronicele* (a *mizantropului* sau a *optimistului*) de G. Călinescu, referitoare, nu o dată, la chestiuni cotidiene, din care decanta, însă, «extracția de adevăr uman», ori incisivele pamflete ale lui Hasdeu sau Zaharia Stancu nu sînt tot atît de relevante pentru *arta* acestor scriitori ca și scrierile «beletristice»? Nimeni n-ar putea contesta aceasta. Căci, pînă la urmă, ajungem la concluzia că artistul rămîne artist în tot ceea ce face, fără să-l deranjeze «specia» pe care o ilustrează.

Lucrurile nu se petrec altfel nici în alte literaturi, și este de-ajuns a cita exemplele lui Zola, Flaubert, Malraux, Maurois, Mauriac, Camus, Heine, Brecht, Heinrich Böll și alții. Pentru unii dintre scriitori, dovadă a aceluiași jumelaj dintre literatură și publicistică, pagina ziarului oferea adesea subiecte, motive literare, ce au dus, în multe cazuri, la capodopere. Este prea bine cunoscut exemplul lui Stendhal care, în *Le rouge et le noir* a pornit de la cazul, autentic, relatat în presă, al seminaristului Antoine Berthet. Dealtminteri se cuvine să observăm că proliferarea extraordinară a presei în epoca modernă a dus la un adevărat spor al realismului în literatură, căci ziarul oferă permanent cazuri interesante, adesea captivante, surprinzătoare prin ineditul, culoarea sau unicitatea lor pe care orice scriitor, mai ales, firește, prozatorii, dar nu numai ei, se simte ispitit să-l consemneze, evident adăugîndu-i adîncimea psihologică și originalitatea construcției și a stilului. Dar, cum am observat, scriitorii înșiși devin, premeditat, publiciști și bănuiala că articolul de ziar ar fi un simplu mijloc al existenței

cotidiene se dovedește, în cazul multor autori, neîntemeiată, deși, firește, nu o excludem cu desăvîrșire, cu atît mai mult cu cît marii creatori nu s-au sfiit să recunoască, în efortul literar, « o alternativă a vieții în sens comun ». Căci important e pînă la urmă rezultatul acestui efort; stimulentele ce-l animă fac parte din folclorul de cafenea și nu ne preocupă, în acest context. Cert este că, în cazul multor scriitori însemnați, volumul publicisticii echivalează pe cel al beletristicii propriu-zise, ceea ce ne determină să considerăm publicistica drept un portofoliu permanent de teme și motive literare, un fel de rezervă de literatură potențială.

Dar, aceasta fiind, în general, înrudirea dintre beletristică și publicistică, se cuvine, în cazul scriitorului nostru, să adăugăm un accent aparte, legat de contextul specific, marcat istoric, în care s-a dezvoltat și evoluează societatea modernă românească. Arareori am avut parte de tihnă și de răgaz, arareori s-a întîmplat ca fiecare îndeletnicire a spiritului să se consacre ei înseși, să-și îngrădească riguros teritoriul acțiunii, să-și autonomizeze domeniul. Încă din Evul mediu, din vremea lui Ștefan Vodă, călugării aplecați asupra hrisoavelor astăzi, mîine trebuiau să îmbrace platoșa și să încingă spada pentru a ține piept năvălitorilor și mulți dintre ei piereau, iar cronografele și odele în cinstea luptelor căpeau pradă flăcărilor pustiitoare. Ion Neculce era spătar al Moldovei, Cantemir, domnitor și oștean, Neagoe Basarab, de asemenea, și lista ar putea continua. În vremile mai noi situația nu s-a schimbat fundamental, condeiul a fost înlocuit adeseori cu sabia, căci patria era amenințată. Nu altfel s-a întîmplat cu filozofii, cu savanții etc. Angajarea scriitorului și a artistului român în slujba patriei a fost permanent un gest firesc de participare solidară la destinele cetății, de unde și această angajare civică, pe care activitatea publicistică o implică prin definiție. O artă în sine, desprinsă de contingent, o autonomie a valorilor estetice, nu s-a ivit la noi decît în unele scrieri teoretice, și din necesități de alt ordin, pe care nu e cazul a le dezvolta aici. Este foarte semnificativ pentru mentalitatea artistică românească gestul lui E. Lovinescu, considerat, de regulă, apărător al concepției autonomiste în artă și care, în timpul primului război mondial, cînd problema principală, de fapt unică, era salvarea țării și unificarea ei, adoptă atitudinea luptătorului patriot, radicalizîndu-și conștiința. Indiferent în materie politică pînă atunci, în volumele *Pagini de război* (1918) și *În cumpăna vremii* (1919), devine un moralist militant, chemat a se solidariza cu toți contemporanii în afirmarea idealurilor naționale și patriotice: « Scriitorii, — — spune criticul — au fost făptașii marilor idei ale Renașterii noastre. Un Alecsandri, un Kogălniceanu, un Bălcescu, un Eliade, un Ion Ghica n-au săpat în scrisul lor o artă îngrădită la sonoritatea cuvintelor, ci o sămînță rodnică aruncată pe ogorul patriei... În vremuri normale, pana artistului trebuie să meargă spre artă, dar în timpuri de cumpănă națională ea trebuie pusă în slujba unei datorii mai imperioase. Deși eternă, arta se desfășoară în cadre naționale ». Vocația scriitorului român pentru publicistică, așa de vizibilă și în literatura actuală, nu este decît o continuare, în condiții contemporane, a unei tradiții neîntrerupte, exemplare.

Pompiliu MARCEA

POETA UTILIS URBI

Mihai EMINESCU: «...să pretindem statornicirea lucrurilor în țară...»

I

mss. 2264

[f. 1 r] Deslegarea cestiunei Orientului sau mai bine zis a întrebării slavilor de sud se poate într-adevăr amîna însă nu se va înlătura cu una cu două. Popoarele [1] mor [2] cele mai multe ori [3] prin stingere fizică, mai arare-ori prin desnaționalizare, iar acest din urmă caz e cu putință numai atunci, cînd [4] naționalitatea nu e conștie de sine, cînd desnaționalizarea e privită ca un fel de înaintare. Astăzi însă nu există aproape nici o limbă în Europa, fie cît de izolată, care călcată pe urmele culturei antice, limpezită prin formele culturei clasice să nu fie în stare de-a cuprinde și reda întreaga cultură omenească de la abstracțiunea cea mai naltă pînă la espresiile cele mai concrete. Dacă luăm Austria și Turcia, statele compuse din naționalități deosebite, vom găsi că nu există aproape nici un popor, care să nu se fălească cu limba și naționalitatea și aceasta cu drept cuvînt. Astfel cehii își asimilează prin mijlocul acestei limbi orice ramură de cultură omenească; ei au scriitori însemnați, școli bune, ba un istoric de valoare într-adevăr europeană. Polonii sunt cunoscuți asemenea că sunt francejii slavilor, cu o limbă dulce [5], flexibilă și bogată în forme și c-un simț național, rezimat de-o istorie proprie de sute de ani.

[f. 2 r] Nu mai puțin croații [6], maghiarii, românii au limbi deosebite, pe deplin capabile de-a reda ori și care formă a culturei europene. Trecînd în Turcia găsim pe

---

[1] urmează: *nu*, șters
[2] urmează: *decît*, șters
[3] *cele mai multe ori*, scrise deasupra
[4] urmează: *conștii*, șters
[5] urmează: *și*, șters
[6] urmează: *mag*, șters

ALTE PAGINI DE ZIARISTICĂ

EXISTĂ ÎN SCRISUL LUI EMINESCU NUmeroase interferențe între poezia, proza și teatrul său și între acestea și proza politică și cea științifică. Unele teme, apărute pentru prima oară în opera literară, sînt reluate apoi în proza politică și științifică, ilustrativ în acest sens fiind *Geniu pustiu*. Se pot însă aduce în discuție și cîteva exemple din scrisul său în care acestea din urmă premerg creațiilor literare. Astfel este anticiparea, chiar cu cîțiva ani, a viziunii din prima parte a *Scrisorii III*, în care se descriu cuceririle Imperiului otoman pînă la Dunăre. Eminescu elaborează această primă parte a cunoscutei poeme, cum se vede din manuscrisele sale,

sîrbi cu o literatură şi o naţionalitate definitive, grecii cari în flexiune şi compunerea cuvintelor calcă pe urmele elinilor, fără ce-i drept de-a fi de o origine cu ei, bulgarii mai apropiaţi de slavona veche cu flecţiunea ei bogată, cu puterea de a compune cuvinte şi cu o fonologie într-adevăr rară prin varietatea ei. Armenii c-o limbă veche şi bogată, c-un cuvînt nu găsim un singur popor în mijlocul şi sudestul Europei, care să n-aibă conştiinţa identităţii sale, să samene cu venzii sau finii germanizaţi din Prusia, Mecklenburg sau Saxonia, nu este nici un popor, căruia i s-ar putea face plauzibil, că e mai bine sau mai frumos să vorbească cutare limbă decît a sa proprie [7] sau să se ţine de cutare naţia şi nu de-a sa [8].

De-aceea e uşor de priceput, că toate stavilele artificiale cîte se pun desvoltării acestor popoare sunt pînă *[cuvinte ilizibile]*: oare care zădarnice, încît pentru a le stinge, ele ar trebui exterminate. Sunt acuma doue feliuri de exterminări — cea prin sabie, sigur cea mai puţin eficace, şi cea prin sărăcire, care este cea adoptată de politica economică *[f. 3r]* a Occidentului, şi care este cu putinţă atuncea cînd un neam, răsărit la soare fără civilizaţie economică, imitează ca copiii formele intelectuale ale culturei străine, fără a crea alături corelatul acelei culturi, industria şi meseriile.

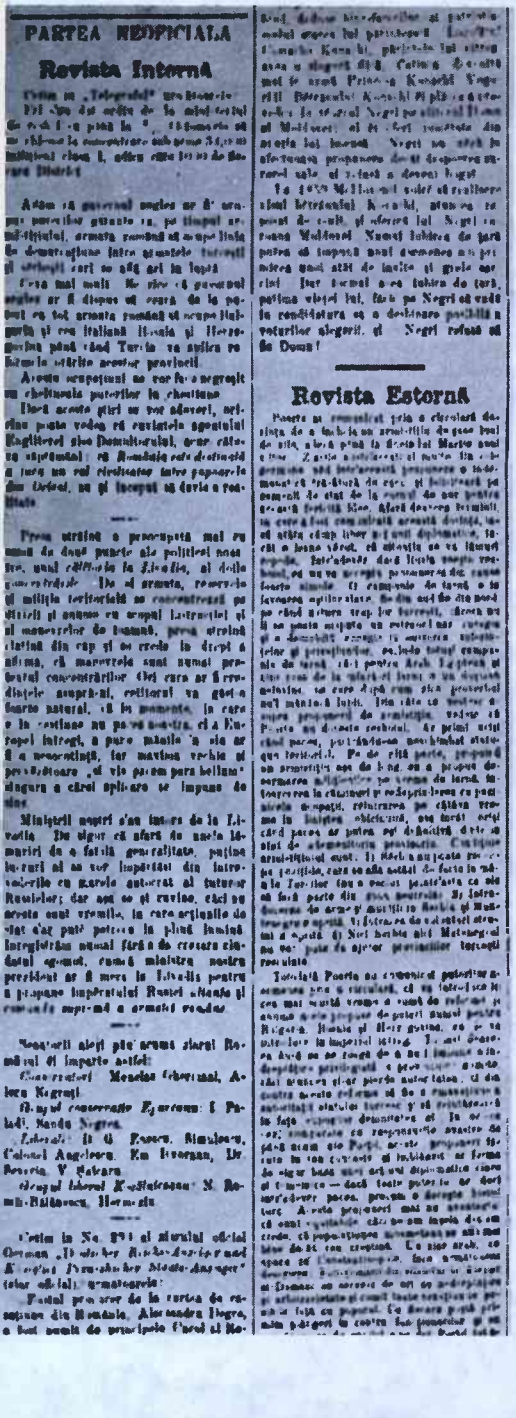
Deodată cu reforma constituţională din Turcia se vor naşte o mulţime de trebuinţe între poporaţiunile de preste Dunăre, căci egalitatea înaintea legii aduce egalitatea în aspiraţiuni. Deodată însă cu introducerea nivelatorului costum european — o prezicem de pe-acuma — se vor stinge aproape toţi breslaşii, cari produceau pîn-acuma obiectele trebuitoare clasei de mijloc şi vor fi înlocuiţi repede-repede prin emigranţi europeni, cari vor pune mîna pe meserii acolo, ca şi la noi. Poziţia cu totul privilegiată a străinilor în Turcia îi va înnălţa în curînd pe aceştia de-asupra indigenilor şi pe cînd locuitorii ţării îşi vor bate capul cu reforme politice, tot atuncea toată activitatea reală se va înstreina încît «otomanii» constituţiei vor fi proletari, ce se vor certa între sine pentru barba împăratului, stăpîniţi în realitate de colonii austrieceşti.

[7] *de cît a sa proprie*, scrise deasupra
[8] *şi nu de-a sa*, scrise deasupra

Nr. 22 1865.
FEDERATIUNEA
Diurnalu politicu, literaru, comercialu si economicu.

între 1878—1881. Versiunea mai veche este aşternută pe hîrtie cu creionul în 1878—1879 şi se păstrează în *mss. 2276, ff. 103—107.* Poetul reia descrierea visului sultanului în 1880, păstrată în *mss. 2260, 83—96, 263,* şi în care înfăţişează şi confruntarea dintre Mircea cel Bătrîn şi Baiazid. În 1880—1881, în *mss. 2282, ff. 38—55,* alătură poemului şi rechizitoriul liberalilor. Versiunile pentru această a doua parte a *Scrisorii III* sînt din anii 1872—1879, în mare parte anterioare descrierii visului sultanului, şi se găsesc risipite în vreo 11 manuscrise eminesciene.

Cercetătorii iau ca punct de plecare în elaborarea primei părţi a *Scrisorii III* aceste date din manuscrise. Eminescu ar fi luat cunoştinţă de visul sultanului prin intermediul tratatului lui E. Hurmuzachi, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* (Bucureşti, 1878), al cărui prim volum îl traduce în vara anului 1878, la Floreşti, la moşia lui N. Mandrea, prietenul său. Aici îl vizitează şi Slavici, în seama căruia rămîne traducerea celorlalte două volume din lucrarea istoricului bucovinean. Prin intermediul lui E. Hurmuzachi, poetul putea ajunge la tratatul lui Iosef von Hammer, *Geschichte des osmanische Reiches*, în care se descrie visul sultanului. Nu există însă nici o dovadă că Eminescu nu cunoştea tratatul respectiv înainte de traducerea lucrării lui E. Hurmuzachi. Istoricul era recunoscut ca o mare autoritate ştiinţifică şi tratatul său circula în toate universităţile germane în a doua jumătate a secolului trecut. Este greu de închipuit că Eminescu nu-l cunoştea încă din anii studiilor la Viena şi la Berlin.

PARTEA NEOFICIALA

Revista Internă

Acesta-i înțelesul întregei constituții în afară, acelui talmeș-balmeș, care nu deosebește naționalitatea de naționalitate ci le condamnă pe toate, ca sub numirea de otomani, să se *[f. 4 r]* certe vecinic pentru limba și ființa lor națională.

Dar în vremea acestei împărecheri înlăuntru Occidentul își va urma opera sa de esterminare mai cu samă față cu burgezimea slavă. Orașele vor geme ca și ale noastre de sudiți austrieceșți și de alte nații, cari toți vor trăi indirect din spinarea țeranului transdanubian, dușmănindu-i cu toate acestea limba și ființa sa națională, bunurile imobile ale Turcilor și creștinilor vor trece încurînd în mîni europene, încît peste un secol esterminarea fizică a raselor slavone va fi mîntuită, dacă împărația ca totalitate nu-și va îndrepta privirea de pe acuma la raporturile sale economice, dacă nu va stabili o lege a încolatului, dacă va îngădui năpustirea ordelor galițiene în orașele sale — precum am îngăduit-o noi.

Nu știm daca vr-o foae slavonă de preste Dunăre va înțelege de pe-acuma ceea ce voim să zicem; dar lipsindu-i intuiția lucrului, va crede poate, că noi scriem numai cuvinte; de-aceea vom trebui să dăm cîteva regule concrete, cari vor face lucrul mai clar.

FÂNTÂNA BLANDUZIEI

Viziunea asupra Imperiului otoman din *Scrisoarea III* ne întîmpină într-o *Revistă externă* din „*Curierul de Iași*“, publicată în 8 aprilie 1877 și reprodusă, fragmentar, și de I. Scurtu în *Scrieri politice și literare* (București, 1905, p. 197). Eminescu arată aici că presa europeană înfățișa Imperiul otoman în ajunul izbucnirii războiului din 1877—1878, ca o împărăție întunecată din basme, care amenință Europa cu o revărsare apocaliptică a popoarelor din Asia și Africa de sub stăpînirea sa. «Unele [ziare] văd deja — scrie Eminescu — zecile de milioane de mo[h]ametani din India depărtată și pînă la Maroc, ridicîndu-se ca un singur om la desfășurarea flamurii verzi a proorocului și împlind nefericita Europă cu rîuri de sînge și de flăcări, încît, după cuvîntul biblic, neamuri străine vor intra cu plugul pe locurile unde au stătut orașele noastre, și turmele de vite ale triburilor asiatice vor paște iarba, răsărită din ruinele sfinte ale civilizației. Astfel se va ridica în contra crucii întregi Aliotmanul și astfel se zugrăvesc ca pe-o pînză albă umbrele negre ale viitorului» (nr. 37, 8 aprilie 1877, p. 2). Se întîlnesc aici imagini din *Scrisoarea III*, precum aceea a turmelor pornite în căutare de

mss. 2264

[f.416] De [9] la o vreme vedem că serviciile publice (ce-i drept rău ocupate) se declară de prisos, de ce? Pentrucă funcţionarii sunt incapabili. Dar vor rămînea vecinic aşa, dacă se va urma înainte cu acelaşi sistem [10] de numiri, destituiri, permutări ca-n satul lui Cremene.

Relele sistemului de azi sunt:

1. Amploiaţii nu sunt speciali, pentru c-au ocupat posturi în cele mai deosebite ramuri ale mecanismului administrativ.

2. Prin destituiri şi reintegrări pe cîte două luni devin neoneşti, căci cine-şi va da osteneala de-a rămînea om de treabă [11], cînd ştie, că bunul plac al ministrului sau al comitetelor de partid îl svîrle mîni pe uliţă, oricît de bun ar fi.

3. Înmulţirea [12] clasei proletarilor condeiului, căci la venirea fiecărei nuanţe noua se aşază [13] un nou cîrd de postulanţi şi cumularzi pe spatele bugetului, cari *odată* numai să fi fost funcţionari, joacă în urmă rol de victime politice şi bat vecinic la uşile acelor miniştri, cari sunt duşmanii celui, ce-a [14] destituit pe victima în cestiune.

[f. 417] De aceea trebue [15] să zicem o dată « quosque » şi să pretindem statornicirea lucrurilor în ţară [16]. Cine este amploiat numai prin praxă îndelungată să rămîie ce este, dar să nu mai înainteze; iar acei, ce vor dovedi regulaţii lor douăzeci de ani [17] de studiu (clasele primare, liceu, universitate) să [18] poată înainta. Nici un jurist, ce s-ar

Fóia enciclo
PEST'A
15 27
martie
1866.

[9] pagina se deschide cu un sfîrşit de frază: *şi rînduri-rînduri, nu « par ordre du Moufti »*
[10] completare cu creion negru, scrisă deasupra
[11] *de-a rămînea om de treabă*, scrise deasupra
[12] în text: *înmulţirea*
[13] *se aşaza*, scrise deasupra; iniţial: *vine*, şters
[14] iniţial: *ce l-au*, corectat
[15] urmează: *o dată*, şters
[16] urmează: *De aceea*, şterse
[17] *douăzeci de*, scrise deasupra; *de*, şters; iniţial: *20 de*, şters: 20
[18] urmează: *fie*, şters

păşune: « Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vr-o limbă / *Ce cu-a turmelor păşune*, a ei patrie ş-o schimbă ». Din acest articol trec în poezie şi unele expresii ca: « *desfăşurarea flamurilor verzi* », « *Iară flamura cea verde* se înalţă an cu an »; « *întreg Aliotmanul* » « *Ca întreg Aliotmanul* să se împiedece de-un ciot ». Articolul din ziarul ieşean le anticipează cu cel puţin patru ani.

Din epoca ieşeană este şi articolul din mss. *2264, ff. 1—3*, pe care îl transcriem mai jos şi în care Imperiul otoman este înfăţişat ca fiind invadat de « europeni ». Articolul anticipează, cu cîteva luni, poate trei, pe cel din „*Curierul de Iaşi*“, asupra căruia am stăruit mai sus. Eminescu se ocupă de constituţia din decembrie 1876, prin care Imperiul otoman se declară stat constituţional. Se foloseşte aici, pentru toate popoarele de sub stăpînirea turcească, termenul de « otomani ». Constituţia mai înscria la Art. I şi VII şi prevederea că Imperiul otoman avea şi « provincii privilegiate ». Între acestea era cuprinsă, în subtext, şi România. Popoarele din această parte a Europei, arată Eminescu, erau deplin constituite, cu limbi capabile să exprime orice noţiune şi nu puteau fi desfiinţate ca individualităţi naţionale, prin aplicarea unor etichete ca cea de « otomani », fie ele şi constituţionale, şi nu era posibilă, cu atît mai mult, nici exterminarea lor fizică. Unele prevederi ale constituţiei lăsau, în schimb, cîmp liber de acţiune « sudiţilor austrieceşti şi de alte naţii » să exploateze popoarele din Imperiul otoman. Consulatele austriece aveau împuterniciri speciale să acorde această calitate tuturor celor care o solicitau în schimbul unei taxe, fără să pună alte condiţii.

presenta din nou, să nu fie numit direct într-un post vacant, ci mai întîi într-unul inferior, pentru a face praxă de 3, 4 ani. Spre a [19] opri înmulțirea [20] peste măsură a advocaților să se îngreuieze *foarte mult* intrarea în această clasă, se-nțelege că fără [a] jigni pe cei, cari sunt deja. După un termin de zece ani de ex[emplu] să nu se mai numească [21] preste tot alți oameni în funcții, decît acei care-și vor avea studiile complecte.

În fine trebue introdusă o lege disciplinară, pentru ca un funcționar să nu fie destituit sau permutat din cauză de negligență relativă sau pentru greșeli de formă, cari n-aduc nimănui o pagubă. A destitui sau a pune în disponibilitate [22] pe un om capabil și harnic, care a [23] comis o greșală de formă față cu Stan sau Bran sau [24] pentrucă profesează cutare opinie privată *[f. 418]* este nedrept și periculos, căci se va pune în locu-i un om mărginit, care va îndeplini exact formele dar va fi departe de a realiza înțelesul funcțiunei administrative. Să luăm de ex[emplu] cazuri [25] cum ele se pot întîmpla. Un director la ministerul finanțelor, om de știință[26] în puterea cuvîntului, cunoscînd [27] economia politică, finanțele, statistica, administrația, istoria țării [28] și mai cu samă a dezvoltării institutelor din țară, cunoscînd resursele statului, comite greșeli în legea de comptabilitate generală, o lege curat formală, a cărei cunoștință nu-l face pe om nici statistic, nici financiar, nici economic politic. El e destituit și

[19] urmează: *nu*, șters
[20] vezi nr. 14
[21] urmează: *în genere*, șterse
[22] *sau a pune în disponibilitate*, scrise deasupra
[23] urmează: *făcut*, șters
[24] scris deasupra
[25] urmează: *concrete*, șters
[26] *om de știință*, scrise deasupra; inițial: *versat în econ*[omie], șterse
[27] inițial: *cunoscător*, corectat
[28] urmează: *sale*, șters

Solicitau calitatea de «sudiți» cei care se sustrăgeau de la obligațiile fiscale către stat, de la serviciul militar și de la alte îndatoriri cetățenești, la fel și mulți din cei care căutau să scape de urmărirea justiției pentru încălcarea legilor țării.

Eminescu oferă în aceste articole, foarte apropiate în timp ca elaborare, două imagini contrastante asupra Imperiului otoman. Una este a unei împărății din basme, care supune cu sabia toate popoarele pînă la Dunăre, cum avea să o prezinte mai tîrziu în *Scrisoarea III*, și alta, a unui stat care se declara constituțional, cu perspectiva să fie cucerit, economicește, de «sudiții» europeni în serviciul capitalului din țările apusene.

De la cronica de politică externă să-l urmărim pe Eminescu în considerațiile sale de politică internă. Într-un articol publicat tot în *„Curierul de Iași"*, în 5 ianuarie 1877, se declară împotriva măsurilor preconizate în dezbaterile Adunării deputaților pe marginea bugetului pe exercițiul anului 1877. Se preconiza anume suprimarea masivă a posturilor administrative, ca țara să poată depăși dificultățile financiare. Poetul cere ca înainte de a se lua această măsură să se precizeze care posturi sînt utile și care sinecure. Aceste probleme, puse în discuție în ziarul ieșean în plan teoretic, le găsim expuse și într-un articol din *mss. 2264, ff. 416—419*, în care stăruie asupra calităților ce se cer unui bun funcționar din administrația de stat. Aici poetul face și recomandări de ordin practic, demonstrînd, încă o dată, și în publicistică, cunoscuta responsabilitate eminesciană față de cuvîntul tipărit.

D. VATAMANIUC

înlocuit — prin cine? Printr-un cenușeriu, ce aplică riguros toate faimoasele articole, dar cînd vine vorba de-a se crea un impozit, te pomenești cu practicianul, că-ți așază dări ruinătoare, care istovesc ramuri întregi ale producției naționale [29].

Va să zică într-o nouă stare de lucruri, destituiri, permutări, puneri în disponibilitate n-ar trebui să se întîmple *[f. 419]* decît după un proces [30] disciplinar în regulă.

Altfel, creaze-se zece legi de responsabilitate, ele nu vor avea decît un efect foarte mic. Căci nu persoana ministrului e lucru de samă, mai ales într-o țară constituțională, unde fiecine calc-a ministru, pentru a schimba apoi [31] deșertăciunea unei zile cu întunericul și amărarea bine meritată a restului vieței. Lucru de samă e *calitatea* funcționarului mic; dacă acesta va fi bun în toate ramurile, atunci toate vor merge bine. Fie generalii genii, dacă ofițerii sunt răi, oastea va merge de rîpă.

Și acești ofițeri par a fi răi; atît de răi, încît organe mari de publicitate, ca „*Românul*“ cer desființarea subprefecturelor. E drept că [32] în forma lor de azi ele sunt simple birouri de corespondență între prefecturi și primării, dar oare, dacă acești oameni ar *ști* a administra, ar fi tot de prisos? De sigur că nu.

---

[29] urmează: *Va*, șters
[30] urmează: *verbal*, șters
[31] urmează: *visul*, șters
[32] urmează: *astăzi acesta*, sterse

CURIERUL DE IASSI

Tudor ARGHEZI: «...să le rechemi fantomele cu condeiul»

Zimniceanca

Spectacolul sensaţional de la Naţional: *Madame Sans-Gêne*: Sardou.

Aş putea mărturisi că n-am părăsit de vreo 30 de ani o sală de teatru cu aceiaş [*sic !*] încîntare ca în seara de spectacol, de pe vremea cînd umblam din stal în stal şi din galerie în galerie, prin ţară franţuzească.

Acum, în familie, ne îmbrăcam pardesiile şi fleşflenderiţele în loja nr. 19, copiii, doamna şi domnul, întinzînd mîinile la cuier veseli şi satisfăcuţi şi pugilînd cu diminutive de vorbe.

Se întîmplă destul de rar ca martorii de vîrste şi sensibilităţi contradictorii ai unui divertisment care pretinde şi un grăunte de judecată, să fie influenţaţi identic la ruperea disciplinii şi a politeţei, cînd publicul, numerotat de două ori, la bilete şi garderobă, caută în destrăbălata debandadă a ieşirii val-vîrtej compensaţia interdependenţei organizate.

— Hai să bem în sănătatea cucoanei Mărioara şi a lui nenea Mitică un pahar bun! a zis cineva.

Şi pe cînd rubinul unei butelii de onoare era sorbit cu picătura, ne cercetam fiecare, ca nişte lăutari în pauza orchestrei coardele la scripci sentimentale, ca să pricepem cum ne găsim la unison, şi copiii şi camarazii lor părinţii.

Cucoana Mărioara e Doamna Maria Zimniceanu, care întrecînd nepermis de mult toate cotele de talent din teatru s-a depăşit astădată, dacă s-ar fi crezut cu putinţă, şi pe sine. E greu de crezut că teatrul francez însuş [*sic !*] ar putea dispune azi de o Madame Sans-Gêne, de calitatea Zimnicencii.

DIN TABLETELE CRONICARULUI DRAMATIC

ÎN PERIOADA PETRECUTĂ ÎN ELVEŢIA, în Carouge, mică localitate lipită de Geneva, Tudor Arghezi a fost sufleur la o trupă de teatru de amatori. Spectacolele circului ocazional din Plaimpalais şi ale trupelor franceze şi germane, în turneu prin canton, îi trezesc interesul tînărului Theodorescu-Arghezzi, cum semna pe atunci, devenind spectator nelipsit de la toate evenimentele artistice importante.

Reîntors în ţară la finele anului 1910, Arghezi participă cu ochiul experimentat la premierele teatrelor din Bucureşti.

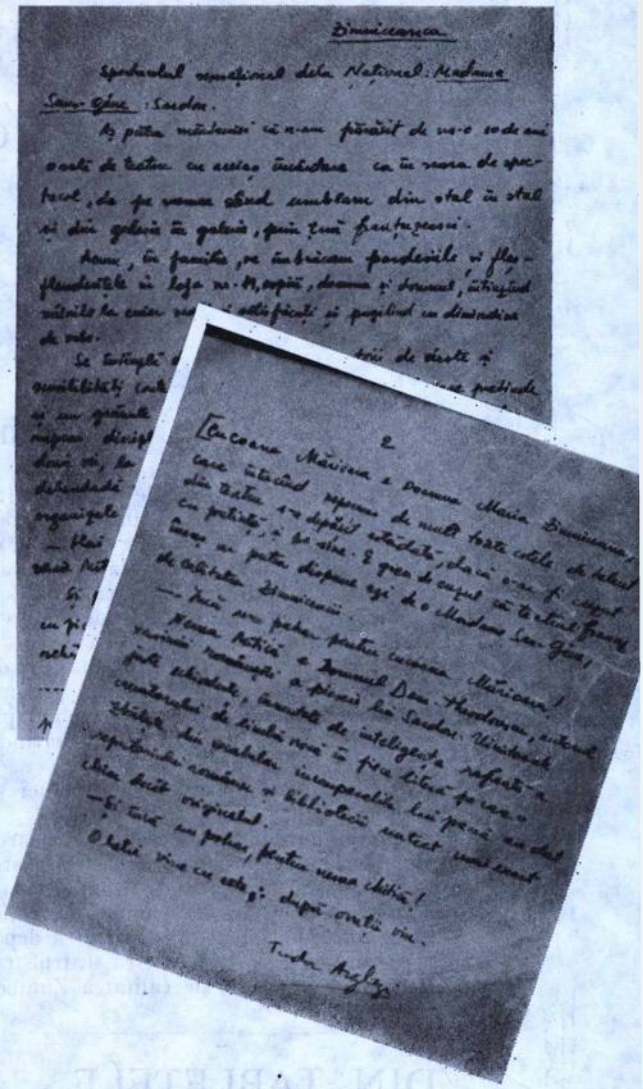
Din anul 1911 şi pînă în anul 1964, condeiul lui a prins în cronici teatrale, în articole despre arta dramatică, în portrete de actori şi regizori momen-

— Încă un pahar pentru cucoana Mărioara !

Nenea Mitică e Domnul Dem. Theodorescu, autorul versiunii românești a piesei lui Sardou. Uimitoarele juste echivalențe, inventate de inteligența rafinată a creatorului de limbă nouă în fiece literă pe care o zbîrlește din vocabular incomparabila lui pană au dat repertoriului românesc și bibliotecii un text mai exact chiar decît originalul.

— Și încă un pahar, pentru nenea Mitică !

O beție vine cu alta: după ovații vin.

Vasile Toneanu

Zilele trec și oamenii cu ele, ca niște mărgele cu scînteieri pe fir de ață și ca niște figurine topite de timp și toate se sting în oceanul veșniciei. Dar dacă zilele pier de tot și pierderea oamenilor succesivă te împrejmuie ca un gol definitiv, posteritatea aducerii aminte îți lasă putința să le rechemi fantomele cu condeiul.

Au trecut 25 de ani morți peste figura lui Vasile Toneanu, un mare actor. Păcat că dintr-un actor care a dat viață atîtor oameni de închipuire, adunați în cîteva scene semnificative, de o idee, nu rămîne decît o efigie de aer și o schemă în manuscrisul fostului cronicar de teatru.

Cei 25 de ani n-au izbutit să șteargă figura celui amintit celor ce l-au cunoscut. Îl văd în fața mea, la masa rotundă a cafenelei, prin care a trecut o întreagă generație, una din cele mai dăruite și felurit înzestrate. Acolo își sorbea cafeaua și Ștefan Luchian, al cărui mare hohot de rîs ca zgomotul cu vuet al unei amfore sparte cutremurau tăvile cu pahare.

Dacă trebuie să luăm teatrul pe generații, ca literatura pe oameni și să deosebim epocile pe niveluri, Vasile Toneanu face parte dintr-un șir de artiști, al cărora exponenți tot mai variați nu se poate afirma că au fost întrecuți. Poate că intră în judecată

comparativă și subiectivismul lăsat de o tinerețe mai fierbinte, încă neclătinată de durată, de îndoieli și decepții, în așteptarea continuă de alte valori, mai mari.

Alături de Gusty, tatăl autentic al regiei în evoluția-i permanentă, au crescut mai mulți din artiștii, aplaudați acum pe scenele noastre și poate că nivelul interpreților reputați e mai puțin ridicat la actorii dintre aproximativ 50—60 de ani decît al directorilor de scenă de aceleași vîrste. Nottara, Iancu Brezeanu, Belcot și Vasile Toneanu, Niculescu Buzeu n-au corespondenți (n-aș vrea să se înțeleagă imitatori) în teatrul actual, cu oricîtă bunăvoință te-ai așeza pe strapontin — și nu poate fi acuzat că le-ar fi răpit cinematograful susceptibil de alte afirmări, întrucît ecranul românesc încă dibuitor și tributar minor al teatrului n-a putut să capete autoritate proprie, valabilă la orice meridian. De altfel e o suferință de care pătimește toată cinematografia, într-o epocă de criză de subiecte, epuizate, cînd valoarea individuală a interpretului e obligată să domine lipsa de idei și de creație regizorală. Literatura găsită gata făcută, i-a dat filmului tot ce-a putut. Inventivitatea stagnează. O literatură specific destinată filmului nu se arată: poate că e și un deziderat, steril, de vreme ce filmul, refuzînd singurul material adecuat, documentarul, cu infinite resurse, ține morțiș să fie teatral (artistic, așa denumit) și să imite teatrul și să-l maimuțărească, adaptat la el. Numeroasele insistențe că filmul trebuie să provoace un repertoriu deosebit și să se inspire din împrejurări personale și o inspirație proprie, sînt, poate, expresiile false ale unui vis irealizabil, cu toate că... necesar și firesc.

Ba mi se pare că dacă cinematograful n-a izbutit să-și găsească expresie proprie, a dăunat teatrului viu și-l descompune.

Rețeta filmului «artistic» ieftină, a fost adoptată pretutindeni (muzică, dans).

---

tele esențiale ale teatrului românesc. În volumul 28, *Scrieri*, intitulat *Cortina*, au apărut, în selecția autorului, cele mai multe dintre ele.

În numărul de față al revistei *„Manuscriptum"* se publică portretele a doi mari actori ai scenei românești, pe care Tudor Arghezi i-a prețuit: Marioara Zimniceanu și Vasile Toneanu.

Marioara Zimniceanu și Dem. Theodorescu, soțul ei, erau prieteni cu T. Arghezi. Figurile lor îmi erau familiare din copilărie. Mai tîrziu tata mi-a vorbit despre marele talent al Marioarei Zimniceanu și de cultura extrem de rafinată a lui Dem. Theodorescu.

Pe doamna Zimniceanu am revăzut-o în ultimii ani de viață. Prestanța, vocea profundă și caldă, zîmbetul ei enigmatic evocau pe marea artistă.

Această pagină inedită, *Zimniceanca*, scrisă la premiera piesei *Madama Sans-Gêne*, în traducerea lui Dem. Theodorescu, [rămasă pînă astăzi nepublicată, e un omagiu postum al lui Tudor Arghezi pentru marea artistă despre care el spunea că trece de la dramă la comedie, cu aceeași virtuozitate.

De asemenea, medalionul, început dar neterminat, pentru Vasile Toneanu, a fost scris de Arghezi în anul 1958, la 25 de ani de la moartea lui (20 martie 1933).

Poetul îl situează în generația neîntrecută a marilor artiști ai scenei românești.

După cum se poate observa din manuscris — note creionate după o vizită făcută la Muzeul Teatrului Național, prin anul 1960, înjghebat din pasiunea și dăruirea lui G. Franga, — T. Arghezi enumeră cîteva nume ilustre de actori și regizori care au slujit cu dăruire scena românească, cît și pe unii scriitori. Remarcăm ultimele rînduri notate:

«În trecut teatru de două ori pe an Paști — Crăciun. Azi avem 60 de teatre cu amatori pentru scenă, muzică, dans, arte plastice, adevărate școli de artă».

În toate notele-*sugestii*, cum le denumește Arghezi — gîndurile, proiectele, însemnările au trimiteri în actualitate.

Mitzura ARGHEZI

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

Liviu REBREANU: «În patrimoniul etern și indestructibil al umanității»

1. [Educatorul cititorilor *]

[*f. 20*] Astăzi grație jurnalelor se scrie despre toate. Mai mult despre ceea ce n-ar trebui să se scrie deloc, mai puțin despre ceea ce ar trebui să se scrie mai mult. Pantelimon, crima din strada Italiană, Nicu Filipovici ocupă pagini întregi din toate jurnalele; o manifestație artistică, un act de binefacere, o măsură înțeleaptă a autorităților trec aproape nebăgate în seamă. Fiindcă astăzi numai senzațiile interesează. Senzațiile proaste, bineînțeles.

Mult-puțin, jurnalele însă scriu despre toate, laudă pe cutare, înjură pe cutare, numai despre ele însîle nu scriu nimic. Nu s-a pomenit ca un jurnal să scrie despre un alt jurnal că este bine scris sau că este bine întocmit. Dacă un jurnal scrie despre vreun jurnal, atunci scrie despre sine însuși. Și atunci firește se laudă. Astfel, eu, public, sînt ținut să cred că fiecare jurnal este cel mai bine scris, cel mai informat, cel mai citit, cel mai răspîndit, cel mai ieftin, cel mai... cel mai... De obiciu [*sic!*] însă eu, public, nu cred nimic fiindcă știu că tot țiganul își laudă calul. « Eminent confrate » este un jurnal numai atunci cînd nu mi-e frică de dînsul, fiindcă nu-mi face concurență. Concurența este tot. Nu face nimic dacă jurnalul meu e prost, totul e ca să nu fie mai prost ca concurentul meu. Concurența a născocit plaga premiilor, [*f. 21*] a senzațiilor mincinoase, a tuturor exagerațiilor din care trăiesc cele mai multe jurnale.

Dar concurența a avut și un rezultat bun, a provocat vrînd-nevrînd îmbunătățirea jurnalelor, îmbunătățirea, în cele mai multe cazuri, numai în privința execuției tehnice și a părții informative și senzaționale. Limbă, stil, în jurnalistică, nu au importanță.

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4062, ff. 20—22.

PREZENȚA ÎN COTIDIAN A ROMANCIERULUI

A DĂINUIT MULTĂ VREME IMPRESIA FALSĂ că Liviu Rebreanu trebuie abordat numai prin creația literară, în speță prin roman, publicistica sa fiind lipsită de semnificație și har. Se făcea o oare-

care concesie selecției de articole și conferințe oferită de scriitorul însuși în Amalgam. Cercetările întreprinse în această direcție, mai ales în ultimele două decenii, au scos la lumină pagini uitate sau necunoscute, reprezentative pentru atenția acordată de marele romancier nu numai destăinuirii procesului de creație, ca ilustrare peremptorie a înaltului efort pretins de munca scriitorului, sau luptei pentru un nou statut social, superior, al acestuia, dar și

Cei mai mulți reporteri ai noștri nici nu știu să scrie cu condeiul, necum să-i mai ceri și stil. În ce privește partea ca să zic așa literară, jurnalele au rămas cu treizeci de ani în urmă. Jurnalele nu iau cunoștință că avem o limbă literară, se mulțumesc [cu] aceea păsărească pe cari o îmbogățesc reporterii zi cu zi. Jurnalele nu vor să ridice publicul, ci se coboară ele la public. Altmintrelea s-ar primejdui cîștigul. Astfel influența jurnalelor poate fi oricare, numai binefăcătoare nu. Jurnalele nu sînt ceea ce ar trebui să fie, educatorul cititorilor; sînt mai degrabă corupătorul lor. Poate o simt aceasta și ele singure, de aceea cînd se laudă nu spun decît că sînt cel mai răspîndit, cel mai... etc., fără să spuie vreodată că e cel mai educator.

Din goana și luptele concurenței însă totuși ne-am ales cu ceva: am atins recordul jurnalului cel mai ieftin, cel mai voluminos. Iertați superlativele, cînd [*f. 22*] vorbești de un jurnal e fatal să vorbești numai în superlative. *„Dimineața"* este jurnalul care a atins acest record. Pentru cinci parale îți dă zilnic zece pagini mari tipărite și în plus și o pagină colorată. Nu cunosc nici un jurnal în toată lumea care să-ți dea pentru acest preț minim atîta hîrtie tipărită.

2. Editorii *

[*f. 17*] La Budapesta se ține actualmente congresul internațional al editorilor.

Nu știu dacă editorii noștri, mulți puțini cîți îi avem, sînt reprezentați la acest congres care, după programul anunțat, promite a fi interesant.

Cu acest prilej însă putem vorbi și de această speță de profesioniști atît de hulită și totuși atît de trebuincioasă scriitorilor și artiștilor.

Cel mai mare cusur al editorilor noștri este că sînt puțini. D-aici, firește, rezultă o sumă de alte cusururi, care însă n-ar mai fi dacă s-ar întîmpla minunea să se înmul-

---

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4062, ff. 17–19.

încurajării pătrunderii literaturii, și artei românești în masele largi populare.

În cele ce urmează ne propunem să întregim imaginea lui Liviu Rebreanu ca îndrumător, valorizator și propagator al culturii naționale.

Ca orice scriitor, romancierul a fost preocupat adesea de problemele editării cărții literare. Calitatea sa de membru în conducerea Societății Scriitorilor Români, iar după primul război mondial, de președinte al acesteia vreme de mulți ani, a contribuit, nu în mică măsură, la interesul lui deosebit pentru realizarea în condiții ideale a circuitului autor-editor-cititor.

De aici însemnarea Despre editori și alții, publicată în „Sburătorul" din 6 septembrie 1919, articolul Criza cărții românești, apărut în ziarul „România" din 16 octombrie 1923 sau articolul Scriitori, editori, librari, inserat în revista sa „Mișcarea literară" din 11 aprilie 1925. Și acestea nu sînt singurele. Textul Editorii, pe care îl reproducem după manuscris, reprezintă o viguroasă punere la punct datînd din preajma izbucnirii primului război mondial. Articolul era ocazionat de Congresul internațional al editorilor de la Budapesta, dar și de criza prin care trecea Editura „Minerva". Puțini și preocupați numai de beneficii «pe spinarea scriitorilor», neinteresați să promoveze literatura bună, editorii vremii nu puteau să contribuie eficient la dezvoltarea literaturii și culturii române. De aceea, acțiuni de încurajare a creației naționale și a tinerilor scriitori, ca aceea întreprinsă de editorul transilvănean G. Filip, directorul Editurii „Minerva", se cuveneau sprijinite. « Numai astfel editorul devine colaboratorul literaturii. »

Un alt aspect al activității gazetărești desfășurate de Liviu Rebreanu, încă din primii ani ai trecerii sale

țească. Deci, fiindcă sînt puțini, le imputăm o sumedenie de rele. Le imputăm că nu cunosc literatura și nu sînt în curent cu mișcarea literară, că deci patronează adică editează lucrările proaste și mediocre, și ignorează pe cele vrednice de luat în seamă. Le imputăm că, în vreme ce dînșii își fac beneficii enorme pe spinarea scriitorilor, pe scriitori îi răsplătesc cu onorarii care nu sînt decît bacșișuri, că ... Dar cîte nu le imputăm? Și, să mărturisim, cu cîtă dreptate?

Editorii se apără și ei cum pot: că publicului nu-i place literatura bună, că cititorii sînt puțini și așa beneficiile lor sînt în pod și în magazie — cărțile nevîndute.

Este adevăr și în imputările literaților și în apărarea editorilor.

Un lucru este cert: că puținii editori care îi avem s-au îmbogățit. Eu cred că bine este că s-au putut îmbogăți. Dar rămîne întrebarea: oare în schimbul îmbogățirii ei ne-au dat ceva? Au vreo însemnătate în dezvoltarea literaturii noastre?

Din nenorocire la întrebare răspunsul este cam negativ. Afară de cîteva excepții, cei mai mulți n-au dat în schimb nimic literaturii.

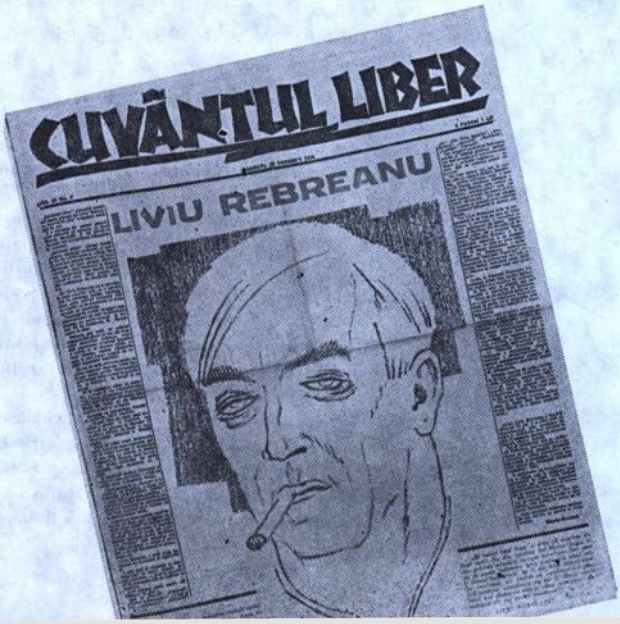
O coincidență curioasă este că tocmai acela dintre editori care a făcut și [*f. 18*] are mai multe merite pentru literatura de astăzi, a fost poate cel mai atacat. Vreau să vorbesc de d. Filip, directorul editurii „Minerva". Orice s-ar zice nu se poate contesta d-lui Filip marele merit de-a fi întreit cel puțin numărul cititorilor. Prin ce meșteșug? Tocmai aceasta este arta editorului bun. Ei bine, d. Filip este colaboratorul celui mai mare prozator ce l-am avut pînă astăzi, al d-lui Mihail Sadoveanu. Dacă altceva n-ar fi făcut d. Filip, decît să propulseze pe acest puternic scriitor, și încă i s-ar cuveni un loc în istoria literaturii. Dar d. Filip a făcut mai mult. A deschis drumul spre marea masă a cititorilor aproape tuturor scriitorilor tineri de astăzi.

I s-a adus învinuirea că a plătit onorarii mici. Cred că învinuirea nu este justificată. Faptele o desmint cel puțin. Dintre toți editorii de astăzi, tot d. Filip este acela care plătește mai mult scriitorilor. În cercurile literare se știe că d. Goga, pentru noul volum de versuri, a luat de la „Minerva" 3000 lei. Gîndiți-vă la suma aceasta. Care alt editor al nostru plătește atîta? Un poet tînăr, cu mult talent, și-a vîndut volumul la „Flacăra" cu 200 lei! Vedeți deosebirea? Alcalay plătește cu 60—80 și maximum 100 lei volumul din B[iblioteca] p[entru] t[oți], pe cînd d. Filip plătește 200 lei volumașul din Biblioteca Minerva!

Firește scriitorii sînt oameni cam ciudați. Dar cifrele rămîn și vorbesc.

În România a fost acel al criticii dramatice. El avea drept fundament experiența și cunoștințele acumulate ca spectator și autor dramatic în Austro-Ungaria, facilitate de contactul direct cu marile scene de la Budapesta și Viena (nu întîmplător primul său articol teatral fusese dedicat, în 1910, evocării a doi mari regizori vienezi Brahm și Reinhardt). La orientarea lui spre critica dramatică au contribuit, pe lîngă cultura de specialitate, și încadrarea scriitorului pentru scurt timp ca secretar al Teatrului Național din Craiova, sau căsătoria cu artista Fanny Rădulescu de la acest teatru, dar mai ales colaborarea sa la „Rampa", între 1911—1913. Ea a conferit un statut de permanență acestei preocupări, căreia scriitorul i se va dedica pînă tîrziu, și după primele sale succese în domeniul romanului.

De obicei aprecierile lui Liviu Rebreanu se refereau la spectacolele principalelor scene din România. Articolul Dansuri românești, datînd din perioada începu-

CUVÂNTUL LIBER

LIVIU REBREANU

Dintre cei vechi, Socec a fost unul care este strîns legat de mișcarea literară. Apoi toți scriitorii din generația trecută au fost clienții lui. Dar de obicei clienți gratuiți! Dar pe atunci așa erau vremurile. Socec însă are un mare cusur: tipărește numai pentru magazin. O carte care iese la Socec este dinainte înmormîntată.

Sfetea este un editor care a editat doar pe Coșbuc. Și aceasta numai după ce l-a luat ginere. Astăzi activitatea lui Sfetea sînt cărțile străine. Nu vreau să fiu aspru, dar existența acestui editor nu are altă importanță decît să ia o mulțime de bani cam pe degeaba de la Ministerul Instrucției.

Analfabetismul d-lui Alcalay a ajuns proverbial. De [*f. 19*] aceea și „Biblioteca pentru toți" nu e decît o întreprindere comercială lipsită de cap și de coadă.

Intenții bune pare a avea „Librăria nouă". Biblioteca Lumina e făcută destul de bine. Atît doar că și d. Segal vrea să se îmbogățească prea curînd, plătește onorarii cam ridicole și preferă pe O. Carp d-lui Sadoveanu, fiindcă cel dintîi face pentru 100 lei, pe cînd cel de-al doilea cere mai mult.

Aș vrea să spun bine despre tînăra întreprindere de la „Flacăra", dar prea mi se pare comercială, prea aleargă numai după firme. Și pe urmă și în privința onorariilor e cam... comercială. De la o editură patronată de intelectuali sîntem în drept să cerem mai puțin comerț măcar în directivă. „Flacăra" nu trebuie să uite că meritul unui editor nu este de-a vinde cît mai mult cartea unui scriitor cu reputație făcută, cît de a lansa pe scriitorii tineri. Numai astfel editorul devine colaboratorul literaturii. Pilda clasică am dat-o cu „Minerva" și Sadoveanu... Același lucru l-a făcut „Viața românească" cu d. Brătescu-Voinești și cu d. Pătrășcanu. Sau chiar editura „Ramuri" cu d-na Elena Farago...

3. [Pentru o carte de citire]*

[*f. 15*] O carte de citire fără colaborarea scriitorilor nici nu se poate închipui. Scriitorii au colaborat totdeauna și fără voia lor. Necesar ar fi ca baremi de-aci înainte colaborarea să devină activă. Astfel poate că s-ar obține cărți de citire care să-și împlinească efectiv menirea.

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4063, ff. 15v — 14 v.

turilor activității sale de cronicar, abordează însă un aspect din activitatea mai puțin artistică a teatrelor de varieteu. Tînărul critic își exprima aici indignarea legitimă față de unul dintre aspectele reprobabile ale acestor scene atît de populare pe atunci. Sarcasmul său era provocat însă nu numai de aspectele imorale, ci și de unul dintre cele dăunătoare în dezvoltarea sentimentului național și a bunului gust.

Noile condiții de după înfăptuirea statului național unitar au pus într-o lumină și mai crudă deficiențele de ordin cultural. Ele erau cu atît mai grave cu cît acum se puneau cu și mai mare acuitate problema atît de importantă a culturalizării maselor populare și în același timp aceea a ridicării culturii românești la nivelul prețuirii internaționale. În sfîrșit, o cultură națională viguroasă, unitară trebuia să fie un liant eficace în vederea creării unei mentalități unice în diversitatea ei, pe întreg pămîntul românesc. Dar criza economică de după primul război mondial a atras după sine și criza culturală. Numeroase personalități științifice, literare sau artistice ale vremii au atras atenția nu o dată asupra acestui fenomen îngrijorător, propunînd soluții concrete de remediere. În rîndurile acestora se înscrie și Liviu Rebreanu.

Acțiunea marelui romancier în această direcție se desfășoară pe mai multe planuri. Mai întîi se impune o nouă atitudine față de cultură a presei, în special a celei de mare tiraj. În condițiile vremii, ziarele, în loc de a fi «educatorul cititorului, sînt mai degrabă corupătorul lor». Ameliorarea limbii și stilului trebuie să se conjuge cu o atenție sporită față de «partea ca să zic așa literară», unde, «jurnalele au rămas cu treizeci de ani în urmă».

O mare atenție se cuvine acordată — arăta Liviu Rebreanu, într-un alt articol din aceeași epocă — primelor manuale școlare. Colaborarea scriitorilor ar

O bună carte de citire trebuie să fie împreunarea utilului cu frumosul. O asemenea carte ar trebui să rămînă pentru elev, chiar după terminarea şcoalei, o prietenă dragă pe care s-o consulte totdeauna cu plăcere. Nu cred că vreuna din cărţile de citire de azi să îndeplinească acest rol în întregime. Pricina? Pentru că autorii lor — numai pedagogi — nu au simţul artistic indispensabil pentru asemenea opere. Pedagogul cu cît e mai savant, cu atît va face o carte de citire mai seacă. De altfel am impresia că de cînd pedagogii desfăşoară mai multă sistematizare în învăţămînt, de atunci se învaţă în şcoală mai puţin. Numai cînd pedagogul e înzestrat întîmplător şi cu multă intuiţie artistică, rezultatul e satisfăcător.

Evident că scriitorul singur n-ar putea face o carte didactică mai bună decît pedagogul singur. Conlucrarea amîndorura, leală şi amicală, ar face minuni. Pedagogul ar avea să pună sistemul, iar scriitorul mijloacele de realizare. Atunci s-ar obţine o carte de citire unitară. Atunci nu s-ar mai întîmpla ca, după o bucată bine scrisă, să urmeze alta mizerabilă.

Fiindcă învăţămîntul primar e obligatoriu, statul ar trebui să ofere şcolarilor gratis cărţile necesare. În alte ţări se şi întîmplă aceasta. E o urmare firească a obligativităţii. Statul nu mă poate sili să învăţ carte, dacă nu-mi dă mijloacele necesare. Cred că şi părinţii, — ţărani în cea mai mare parte — ar privi şcoala cu mai multă simpatie, dacă [*f. 14 v*] nu li s-ar cere jertfe materiale. Dacă renunţă la serviciile pe care copilul le face casei, baremi să nu fie obligat să mai şi cheltuiască.

Fireşte pentru învăţămîntul secundar chestia nici nu se poate pune. Învaţă carte mai multă cine poate. Pentru elevii săraci şi cu calităţi deosebite, eforiile şcolare trebuie să facă sacrificiile necesare. Aici statul n-are rol decît cel mult de Mecena.

4. [Ofensivă culturală?]*

[*f. 65*] Ofensivă culturală? Nu e pretenţios şi prea bătăios? N-ar fi mai bine să zicem: intensificarea activităţii culturale? Ofensiva presupune un duşman. Cînd zici ofensivă culturală, parc-ai zice că vrei să faci cultură împotriva altei culturi. Ceea ce nu poate

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4062, ff. 65—66.

---

putea atrage şi aici, ca şi în presa zilnică, ridicarea nivelului general. S-ar relua de altfel prin această colaborare şi o tradiţie mai veche. Fiindcă «o bună carte de citire trebuie să fie împreunarea utilului cu frumosul». Cu acelaşi prilej se motiva şi o propunere îndrăzneaţă care şi-a găsit aplicaţia practică abia în anii socialismului: gratuitatea manualelor şcolare pentru învăţămîntul elementar. De altfel „Gazeta literară", apărută sub direcţia sa la începutul anului 1929, a acordat o mare atenţie dezbaterii problemei manualelor şcolare de limba şi literatura română. S-a opinat cu acest prilej că studiul literaturii trebuie să înceapă cu scriitorii contemporani, pentru a se ajunge în cele din urmă la scriitorii clasici. Propunerile de acest gen, precum şi critica violentă la adresa direcţiei existente în instrucţia publică, sau apărarea piesei lui Ion Minulescu, Amantul anonim, retrasă de pe scena Teatrului Naţional ca imorală, în urma intervenţiei Ministerului Instrucţiunii, au atras după sine dispariţia revistei care se bucurase iniţial de concursul acestui minister (au văzut lumina tiparului numai numerele din 31 ianuarie şi 7 februarie).

O idee mult vehiculată în epocă era aceea a unei necesare ofensive culturale. Într-un articol despre criza cărţii, publicat de Victor Eftimiu în ziarul „Lupta", de sub conducerea lui Emil D. Fagure, la 25 februarie 1928, în legătură cu memoriul scriitorilor prezentat de Liviu Rebreanu lui Al. Lapedatu, ministrul Artelor, se sublinia că «după Războiul Independenţii, după Războiul Unirii, românii sunt datori să facă războiul cultural... Acest război e mai greu de dus, căci trebuie să ne luptăm cu noi înşine... Alături de directorii de teatru, editorii sînt cei mai fideli aliaţi ai scriitorilor, artileria grea în războiul care începe»,

fi just. Mișcarea noastră culturală n-are nevoie să combată vreo cultură, ci numai să o afirme pe a noastră, să o intensifice, să o răspîndească.

Mi-e teamă însă că vom mai rămîne încă multă vreme numai cu planuri și programe foarte numeroase și foarte controversate, fără să înfăptuim realmente ceva. Cînd e vorba de a proclama necesitatea unei puternice activități culturale, toată lumea e de acord. Nu există ziar sau om politic care să nu se prăpădească de dragul culturii, fireşte în teorie. Îndată ce însă se încearcă practic ceva, aceiași apostoli ai ofensivei culturale se ridică cu puteri de furie unite împotriva celor ce au îndrăznit să treacă dincolo de frazele umflate. Fiindcă fiecare intelectual vrea cultura numai în folosul lui sau cel mult pentru sau din punctul de vedere al breslei lui. Scriitorii văd cultura numai prin cărțile lor, precum profesorii o văd numai ca o anexă a catedrei lor. Pentru ziariști cultura se rezumă la cetirea ziarelor lor, cum pentru diferitele societăți culturale nu există cultură înafară de ceea ce vor ele. Avocații, medicii, politicianii, conferențiarii, preoții, toți iubesc cultura teoretic, pentru toți e o lozincă necesară în anume împrejurări și indiferentă în fond.

[*f. 66*] Orice încercare s-a făcut pînă azi pentru a se da viață reală sforțărilor culturale disparate, a întîmpinat rezistențe furibunde, s-a izbit de o adversitate atît de acerbă încît ți se pune, fără să vrei, întrebarea dacă toată nostalgia culturală care se exprimă în vorbe mari la ocazii solemne n-o fi oare un simplu bluff pentru amețirea lumii? Numai cîteva exemple, la întîmplare, vor demonstra elocvent ce afirm. Acum cîțiva ani Ministerul Instrucției, prin Casa Școalelor, a pornit o acțiune culturală mai vie: centre culturale, conferențiari, căminuri culturale, biblioteci, editură de colecții literare, istorice etc. Rezultatul: atîtea atacuri și injurii încît a venit descurajarea și, treptat, s-au suprimat din bugetul Ministerului ca cheltuieli inutile, aproape toate sumele activității culturale. (text întrerupt)

Rebreanu desenat de Victor Ion Popa

Deși nu se declară de acord cu această terminologie belicistă, Liviu Rebreanu nu e mai puțin convins, în textul neterminat pe care îl reproducem, de necesitatea unei puternice acțiuni culturale, dar aceasta trebuie să țină seama de condițiile practice, să aibă un caracter organizat și să înmănuncheze toate eforturile factorilor răspunzători. Ca recunoaștere a preocupărilor sale de politică a culturii, romancierul era numit, la sfîrșitul anului 1929, director al noii Direcțiuni generale a educației poporului de pe lîngă Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, post pe care îl deține pînă la sfîrșitul anului următor.

Liviu Rebreanu n-a simțit niciodată vocația de orator. Împrejurările l-au silit însă să ia în numeroase rînduri cuvîntul în public, izbutind să-și creeze chiar un «stil» personal. Au contribuit evident și obligațiile oficiale, dar și necesitatea afirmării unor convingeri sau exprimării unui sentiment de gratitudine sau prietenie față de predecesori sau contemporani. Din asemenea sentimente s-au născut și cuvîntările pe care le reproducem.

Cea dintîi este un toast rostit la banchetul organizat pentru sărbătorirea a 25 de ani de activitate literară a criticului Mihail Dragomirescu. Încă de la stabilirea sa în țară, în toamna anului 1909, cu hotărîrea de a deveni scriitor român, Liviu Rebreanu găsea un cald susținător în persoana acestuia. El își citea cu emoție, în cenaclul „Convorbirilor critice", una dintre primele sale nuvele și își făcea, în anul următor, în calitate de secretar de redacție al revistei „Falanga literară și artistică", ucenicia publicistică.

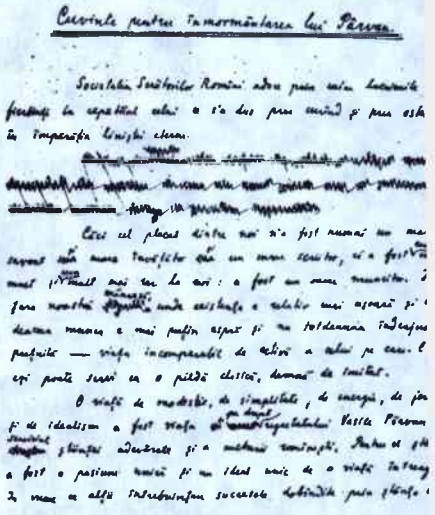
Prefațarea elogioasă de către Mihail Dragomirescu a primului volum de nuvele apărut în țară (Golanii, 1916), precum și portretul critic ulterior, nu mai puțin binevoitor, au dat trăinicie senti-

5. [Un mare muncitor]*

[*f. 22*] Societatea Scriitorilor Români aduce prin mine lacrămile ei fierbinți la căpătîiul celui ce s-a dus prea curînd și prea ostenit în împărăția liniștei eterne.

Căci cel plecat dintre noi n-a fost numai un mare savant și mare învățător, și un mare scriitor, ci a fost ceva mai mult și ceva mult mai rar la noi: a fost un mare muncitor. În țara noastră mănoasă, unde existența e relativ mai ușoară și unde de aceea munca e mai puțin aspră și nu totdeauna îndeajuns de prețuită — viața incomparabil de activă a celui pe care-l plîngem azi poate servi ca o pildă clasică, demnă de imitat.

O viață de modestie, de simplitate, de energie, de jertfe și de idealism a fost viața pe drept regretatului Vasile Pârvan, în serviciul științei adevărate și al culturii românești. Pentru el știința a fost o pasiune unică și un ideal unic de o viață întreagă. În vreme ce alții întrebuințau succesele dobîndite prin știința lor ca trepte spre onoruri cît mai mari și îndeletniciri tot mai variate, el a rămas neclintit credincios slujitor la altarul adevărului. Nici laurii Universității, nici ai Academiei noastre, nici ai multelor institute științifice străine nu l-au oprit din [f.23] calea ce-și croise. Laudele mari ce i-au răsplătit rezultatele au fost pentru dînsul tot atîtea îndemnuri mari de muncă și mai stăruitoare. N-a căutat popularitatea ușoară, nici succese grăbite și sgomotoase, n-a fost gălăgios nici în vorbă, nici în scris și nici în fapte. Energia lui — o energie uriașă — și-a păstrat-o deplină pentru activitatea lui științifică, întrupînd astfel poate cel mai desăvîrșit exemplar de savant european pe care l-a produs tînăra noastră cultură românească.

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4063, ff. 22–24.

---

mentelor de recunoștință și admirație ale marelui romancier, în pofida oricăror înnourări trecătoare.

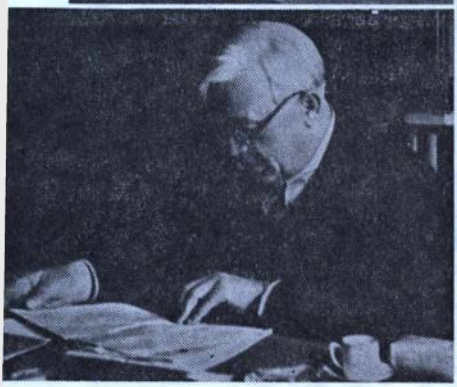
O cuvîntare, rostită cu prilejul împlinirii a 25 de ani de critică dramatică a lui Emil D. Fagure, președintele Societății criticilor dramatici și muzicali, îi prilejuia, între altele, lui Liviu Rebreanu, o confruntare cu propria sa experiență în acest domeniu.

Cu prilejul dezvelirii plăcii comemorative așezate pe peretele casei părintești a lui Ilarie Chendi, — « valorosul critic literar și ziarist luptător pentru întregirea neamului » din comuna Dîrlos, de lîngă Mediaș, — romancierul lua cuvîntul la 21 noiembrie 1926, în calitate de președinte al Societății Scriitorilor Români, alături de Ion Minulescu, reprezentînd Ministerul Artelor, M. Sorbul, în calitate de președinte al Societății autorilor dramatici, Aurel T. Bănuț, Horia Teculescu, din partea Asociației presei din Ardeal și Banat, și Victor Medrea.

N-a lipsit din activitatea oratorică a scriitorului nici rememorarea unor personalități afirmate în alte domenii ale vieții publice, dacă acestea aveau contingență cu literatura. Astfel, Liviu Rebreanu omagia în același an memoria lui Eugeniu Carada, colaborator mai tînăr al lui C. A. Rosetti, devenit unul dintre fruntașii vieții politice și financiare a țării de pînă la război. Prin preocupările literare de tinerețe, deși renegate ulterior ca lipsite de valoare, și prin sprijinul acordat luptei culturale a românilor din Transilvania, Carada s-a dovedit un element meritoriu în procesul desăvîrșirii unității naționale.

« Din nou filfîie drapelul îndoliat pe balconul Academiei Române, în timp ce peste drum de docta instituție, la biserica Neculaie Tabacu, sub crucile albe ale prapurilor negre, strălucesc în soare literele inițiale ale numelui lui Vasile Pârvan », scria Barbu

Rebreanu dînd interviu lui Mihail Şerban

Dar pentru noi, scriitorii, care ne amăgim cu tinereţea fără bătrîneţe, care credem şi ne manifestăm în tinereţe, cel plecat spre limanurile eternităţii reprezintă însuşi simbolul tinereţii. Existenţa lui pămînteasca n-a cunoscut decît tinereţea. Toate succesele lui au fost adevărate biruinţi ale tinereţei. În voioasă tinereţe a cucerit prin merite reale, şi numai prin ele, catedra universitară căreia i-a imprimat îndată toată strălucirea geniului său. În plină tinereţe a pătruns între nemuritorii Academiei unde anii lui mai mici i-au permis o activitate mai mare. În entuziastă vigoare şi cu avînt mereu tineresc a desfăşurat o muncă titanică în puţinii ani de viaţă ce i-a hărăzit destinul, căci scris i-a fost ca tot tînăr să-l secere şi neîndurătoarea moarte... Numai tinereţea e capabilă să se cheltuiască atît de tumultos cum s-a cheltuit în viaţă în veci regretatul Pârvan!

Prin tinereţe şi prin suflet, oricît l-ar fi despărţit altfel ştiinţa, el a fost şi rămîne al nostru. Căci în adîncimile sufletului său marele învăţat a fost un adevărat poet. Numai graţie sufletului său [*f. 24*] de poet a putut să reconstituie din cîteva frînturi de pietre străvechi viaţa vibrantă care a împodobit pămîntul nostru cu mii şi mii de ani în urmă...

Dealtfel darul lui literar trăieşte în tot ce a scris, chiar în lucrările sale cele mai austere. Limba frumoasă, mlădioasă, atotexprimătoare, fraza totdeauna fin cizelată, şi ritmic cadenţată, imaginile vii, colorate, multeori sclipitoare — toate arată pe scriitorul de rasă, născut şi nu făcut...

Dar n-am venit cu gîndul să fac apologia marelui dispărut. Apologia cea mai mare şi mai nepieritoare este însăşi opera lui care rămîne moştenire ştiinţei şi culturii româneşti.

În ceasul marii despărţiri, celui ce se duce în lumea dreptilor, am vrut doar să mărturisesc că scriitorii români îi păstrează o amintire bună. Marele mister, în faţa căruia cugetul neastîmpărat al celui săvîrşit dintre noi s-a sbuciumat de atîtea ori cu multă credinţă, acuma pentru el e limpede. Sufletul lui pornit pe calea

---

Lăzăreanu evocînd figura marelui dispărut, în ziarul „Dimineaţa" din 29 iunie 1927. În aceeaşi zi, la orele 15, un impresionant cortegiu îl însoţea pe ultimul drum pe cel pe care vorbitorii îl caracterizau drept un «mucenic al ştiinţei» şi o «admirabilă împerechere a savantului cu artistul». Au rostit cuvîntări de adio dr. C. Angelescu, ministrul învăţămîntului, Emil Racoviţă, în numele Academiei, I. Bianu, în numele Universităţii din Bucureşti, Em. Panaitescu, în numele Universităţii din Cluj, T. Sauciuc-Săveanu, P. Nicorescu, în numele Universităţii din Iaşi, I. Andrieşescu, în numele Muzeului de antichităţi, Aurelian Sacerdoţeanu şi Vasile Maciu, în numele foştilor studenţi. La aceste adevărate funeralii naţionale a fost prezent ministrul Italiei la Bucureşti. Au participat şi alte personalităţi ale vieţii politice şi culturale, printre care N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, Tudor Vianu, R. Ortiz, S. Mîndrescu, I. A. Brătescu-Voineşti De marele arheolog l-au legat pe Liviu Rebreanu sentimente de preţuire reciprocă, despre care stau mărturie atît scrisorile din 11 decembrie 1920 şi 4 iulie 1923 ale istoricului, în legătură cu romanele Ion şi Pădurea Spînzuraţilor, cît şi o emoţionantă cuvîntare funebră dedicată lui Pârvan scriitorul, pe care romancierul n-a apucat s-o mai rostească. (Cuvinte pentru înmormîntarea lui Pârvan, reprodusă aici).

E bine cunoscut portretul pe care îl făcea Liviu Rebreanu, la 31 decembrie 1912, în ziarul teatral „Rampa", lui Tony Bulandra ca interpret al lui Hamlet. Textul a fost reprodus integral de autor în culegerea din 1943, Amalgam. Deşi «are tot ce se cere unui Hamlet întreg», încercarea era numai în parte izbutită, timpul urmînd «să-i echilibreze calităţile şi să-i şlefuiască asperităţile». Se ştie însă

cea fără întoarcere, a intrat în imperiul tăcerii unde este împăcarea și liniștea. Pe drumul cel nesfîrșit al veșniciei, celui care ne-a iubit în trecerea lui pămîntească, noi n-avem să-i dăruim decît o merinde prea modestă: iubirea noastră caldă și curată. Dumnezeu să-l odihnească!

6. « ... Pentru organizarea profesională serioasă a scriitorilor »*

[*F. 1*] Onorat auditoriu, placa comemorativă dezvăluită azi este cel dintîi semn de cinstire oficială a memoriei scriitorului și animatorului care a fost Ilarie Chendi. Însemnînd locul de unde a pornit în lume Chendi, s-a făcut și un gest simbolic. Precum odinioară aici a început modest un om care apoi a devenit sufletul unei mișcări literare și naționale, tot astfel modesta serbare de azi trebuie să însemneze începutul glorificării cuvenite și meritate a lui Ilarie Chendi.

Societatea Scriitorilor Români are toate motivele să se asocieze cu entuziasm la mișcarea de înălțare a amintirei lui Chendi. Cel dintîi luptător pentru organizarea profesională serioasă a scriitorilor Chendi a fost. Prin numeroase articole a propagat ideea înființării Societății Scriitorilor, iar la întemeiere el a adus îndată munca pozitivă alcătuind statutele societății noastre care [f. 2] puțin modificate, ne-au rămas pînă azi. A făcut parte din primele comitete și a călăuzit primii pași ai tinerei întovărășiri de scriitori.

Pasionat și plin de entuziasm, cum a fost în toate acțiunile lui, a fost și în sînul societății noastre.

Fiindcă a știut iubi cu patimă, Chendi a avut mulți prieteni și nu mai puțini adversari. Prietenii i-au păstrat dragostea, dușmanii i-au recunoscut calitățile și l-au stimat.

Chiar placa comemorativă, care ne-a prilejuit mica serbare de azi, e opera unui prieten, a d-lui Al. Lapedatu, fostul ministru al artelor. În timpul cît a condus departamentul artelor d. Lapedatu a dat multe dovezi de simpatie societății noastre. Cea mai scumpă însă ne rămîne grija ce a avut-o de [*f. 3*] prietenul său și fondatorul socie-

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4063, ff. 1—4.

---

mai puțin despre elogiul fără rezerve pe care criticul îl aducea actorului, cu prilejul succesului strălucit repurtat în Viforul lui Delavrancea. Rolul fusese una din marile creații ale lui Petre Liciu și numai « artistul mult talentat » care era Tony Bulandra, putea să aibă îndrăzneala de a-i da din nou viață. Noul interpret « care a dat dovadă de atîtea ori de un talent excepțional — scria Liviu Rebreanu la 19 septembrie 1912, în ziarul „Rampa" — stilizînd trăsăturile prea disparate, a reușit să dea mai multă unitate personajului, să-l concentreze ». Mai mult « ceea ce ne-a dat d-sa, împreună cu dl. I. Petrescu, la sfîrșitul actului al treilea este cea mai frumoasă muzică, cea mai perfectă armonie ce am auzit vreodată la un teatru românesc... În clipa aceea pe scenă nu mai erau artiști, era Ștefăniță Vodă, față în față cu viteazul Cărăbăț, înconjurați de boieri adevărați; în clipa aceea am simțit filfîitul aripilor morții de pe scenă ».

Discursul funebru, rostit de Liviu Rebreanu în 1943, în calitate de Director general al teatrelor, de data aceasta la dispariția marelui actor, constituia un nou și grăitor exemplu de prețuire a artistului autentic în general și a slujitorului devotat al teatrului românesc îndeosebi.

Nicolae LIU

tății noastre, Ilarie Chendi. Îi exprim și aici mulțumirile și omagiile scriitorilor pentru acest gest frumos.

Nu e momentul și nici prilejul aici de a face apologia lui Chendi. Opera celui cinstit azi îi păstrează amintirea veșnic vie și actuală.

Cu ocazia acestei comemorări vreau însă să fac o promisiune: Societatea Scriitorilor consideră gestul d-lui Lapedatu ca un început și un imbold. Noi vom continua gîndul fostului ministru al artelor și, cu toate că nu avem mijloacele materiale de care dispun miniștrii, vom face tot posibilul și imposibilul ca memoria lui Chendi să dobîndească o formă exterioară și acolo, în București, unde el și-a desfășurat mulți ani de-a rîndul [*f. 4*] rodnica-i activitate. Cu concursul celor mulți pe care Chendi i-a călăuzit în înțelegerea și aprecierea literaturii, noi sperăm să-i putem ridica un bust de bronz în capitala României Mari pentru care el a luptat într-o vreme cînd cei mai mulți din beneficiarii de azi nici nu se gîndeau la posibilitatea realizării ei.

Cu această speranță și promisiune, Societatea S[criitorilor] R[omâni] aduce azi prinosul ei de recunoștință și dragoste memoriei lui Ilarie Chendi.

7. Dansuri românești*

[*f. 56*] În programul tuturor teatrelor de varietăți, se găsesc « numere » românești: trupa cutare, dansuri naționale. « Numerele » acestea sînt chemate să reprezinte arta românească în haosul de arte nemțești, franțuzești, ungurești, italienești, în sfîrșit internaționale.

Firește, din treizeci de « numere » rareori vei întîlni unul — două care să nu te plictisească. Dar dintre toate, numărul cu « dansuri românești » e cel mai înspăimîntător.

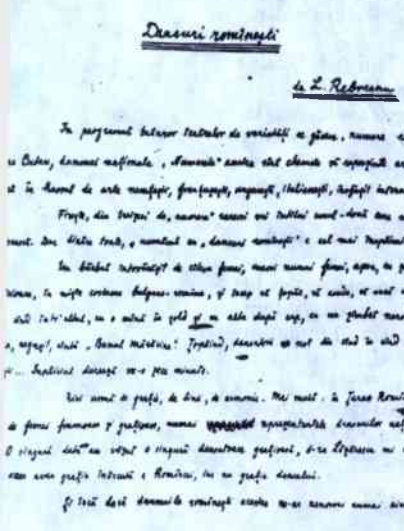
Un bărbat întovărășit de cîteva femei, uneori numai femei, apar, cu zurgălăi la picioare, în niște costume bulgaro-române, și încep să țopăe, să asude, să sară cînd într-un picior cînd într-altul, cu o mînă în șold și cu alta după cap, cu un zîmbet nerod pe buze. Muzica, negreșit, cîntă « Banul Mărăcine ». Țopăind, dansatorii scot din cînd în cînd chiote căzăcești... Supliciul durează vreo zece minute.

Nici urmă de grație, de linii, de armonie. Mai mult, în Țara Românească, vestită de femei frumoase și grațioase, numai reprezentantele dansurilor naționale sînt slute. O singură dată am văzut o singură dansatoare grațioasă, d-ra Lăzărescu mi se pare; dar și aceea avea grația înnăscută a româncei, iar nu grația dansului.

Și încă dacă dansurile românești acestea ne-ar nenoroci numai aici, în țară! [*f. 57*] Pretutindeni însă, în străinătate, te urmăresc dansurile acestea care, din păcate, sînt singurii reprezentanți ai artei românești.

Cum o fi ajuns « Banul Mărăcine », « Bătuta », « Romanul » și alte jocuri românești să fie pocite în așa hal, nu știu. Și nu știu cum au ajuns femeile să joace aceste dansuri curat bărbătești.

Ce-ați zice să vedeți o fată jucînd « Căzăccasca »? Ar fi tot ce se poate mai disgrațios. Impresia aceasta ți-o fac dansurile acestea românești jucate de femei.

Dansuri românești

de I. Rebreanu

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4061, ff. 56—57.

8. « ...muncă, voinţă, stăruinţă, pasiune pentru opera vieţii tale.»*

[*f. 156*] Întristată Adunare, în numele Ministrului Culturii Naţionale şi al Cultelor şi în calitatea-mi de conducător vremelnic al mişcării teatrale româneşti, am dureroasa sarcină să-mi iau rămas bun pentru totdeauna de la Tony Bulandra.

Marea despărţire e amară chiar de un străin sărman şi necunoscut, dar încă de o personalitate atît de excepţională ca Tony Bulandra, un om de care cine s-a apropiat, l-a iubit, l-a preţuit şi l-a respectat...

Cînd am luat eu contact real cu teatrul nostru, Tony Bulandra, deşi foarte tînăr, cucerise primele izbînzi şi îmbrăţişări ale gloriei — fusese fruntaşul companiei Davila. De atunci şi pînă acuma a rămas mereu pe culme, în strălucirea succeselor, fără să-şi piardă niciodată capul, fără să slăbească. A dominat teatrul românesc mai mult de un sfert de veac prin aceeaşi putere de creaţie, păstrînd o vigoare tinerească, muncind cu neostenită hărnicie şi pasiune. A interpretat sute de roluri (ceea ce n-ar însemna nimic în sine, căci toţi actorii joacă sute de roluri în cursul unei vieţi), dar le-a interpretat într-un fel deosebit, într-adevăr original. Ca toţi marii actori, Tony Bulandra a avut un stil personal. Glasul lui avea sonorităţi şi inflexiuni şi timbru anume; gesturile şi mişcările lui erau marcate de o expresie specială; frumuseţea şi eleganţa lui se îmbinau într-o lumină nouă — toate împreună alcătuind stilul Tony Bulandra.Originalitatea aceasta se manifesta în tot ce juca şi dădea rolurilor o pecete particulară, care putea să placă sau nu, dar era a lui.

[*f.157*] Sînt unele roluri care vor rămîne în amintirea noastră totdeauna aşa cum le-a întrupat el întîia oară, întocmai cum au rămas altele de la Grigore Manolescu, Liciu, Nottara, Demetriade...

A reuşit să-şi stăpînească arta deplin, să-i cunoască toate tainele şi toate meşteşugurile, printr-o muncă uriaşă de mulţi ani, zi de zi, fără nici o clipă de răgaz. A crea, din cînd în cînd, oameni vii din cuvinte moarte prin ofranda personalităţii tale e arta actorului în deobşte. Tony Bulandra a mers mai departe, pînă la capăt; el s-a dăruit total teatrului, toate clipele vieţii lui, toate gîndurile şi faptele lui. El n-a cunoscut altceva din lume decît teatrul şi l-a slujit nu numai ca actor, ci şi ca regizor, director, la nevoie chiar sufler, tîmplar, pictor, casier... Poate de aceea Tony Bulandra a ajuns să însemneze mai mult decît un actor sau un om de teatru, a ajuns să fie unul din puţinii oameni reprezentativi al cărui nume e menit să se păstreze, dincolo de memoria contimporanilor, în analele culturii româneşti.

Desigur că, înafară de marile daruri cu care l-a înzestrat Dumnezeu, Tony Bulandra a avut şi noroc. Norocul lui însă a fost norocul tuturor oamenilor de mare talent, fiindcă norocul înseamnă muncă, voinţă, stăruinţă, pasiune, pentru opera vieţii tale. Totuşi el a avut şi norocul special de-a fi întîlnit de timpuriu o tovarăşă de viaţă care i-a înţeles năzuinţele, i-a netezit ascensiunea, i-a înlesnit realizarea. Împreună au străbătut mai uşor calea vieţii, au urcat mai uşor povîrnişurile, au gustat mai plin bucuriile izbînzilor.

Tony Bulandra, în cariera-i de mare actor, a murit de[*f.158*] foarte multe ori şi deseori a fost lăudat că a ştiut să moară frumos şi corect. Probabil că suferea şi cînd murea pe scenă, dar suferinţa a ştiut s-o estompeze ca să nu tulbure puritatea artei. Moartea lui cea mare, cea din urmă şi adevărată, a îndurat-o cu aceeaşi discreţie, cu aceeaşi demnitate şi în aceeaşi stoică tăcere. A rămas artist întreg, imaculat pînă în ultimul moment, parc-ar fi vrut să se înfăţişeze şi înaintea marelui judecător al tuturor, drept şi curat, cum a trăit pe pămînt. Patruzeci de ani, nu şi-a permis să fie bolnav niciodată şi n-a lipsit de la nici un spectacol, iar cînd moartea l-a biruit, a căzut bărbăteşte, frumos, ca un adevărat prinţ al teatrului. Dacă viaţa lui poate să fie o pildă, moartea îi completează portretul cu altă aureolă...

---

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4063, ff. 156—158.

Rebreanu, în perioada colaborării la „*Rampa*", alături de alți câțiva confrați de gazetărie, între care se află N.D. Cocea și Ion Vinea.

Dar a sosit ceasul marei călătorii. Sufletul lui s-a înălțat și poate că mai plutește încă peste noi, trupul fără viață însă trebuie să coboare întru odihna eternă. Durerile și sbuciumările lui s-au sfîrșit toate. Acuma el a dobîndit seninătatea întreagă. Lacrimile mîngîie acuma numai durerea noastră pentru că l-am pierdut. Lacrimile trebuie să-i încadreze și să-i filtreze amintirea ca pe o umbră scumpă. Dealtfel poate că aici, printre noi, mai filfîie și alte umbre, ființele imateriale ale sutelor de personagii pe care el le-a întrupat cu viață din viața lui, cu sînge din sîngele lui, cu suflet din sufletul lui...

După atîta frămîntare și trudă, el are în sfîrșit dreptul la liniște.

Dormi în pace, Tony Bulandra! Fie-ți odihna lină și țărîna ușoară!

9. «... în vîrtejul luptelor literare»*

[*f. 25*] Domnilor,

Vă mărturisesc cu toată sinceritatea că sărbătorirea d[omnu]lui Mihail Dragomirescu pe mine unul mă miră mult. Sînt sigur că mirarea mea e împărtășită de mulți dintre d[umnea]voastră, poate chiar și de însuși d. Dragomirescu.

De un sfert de veac, de cînd d. Dragomirescu se află în vîrtejul vieții literare românești, ar fi fost multe prilejuri ca să-l sărbătorim și totuși n-am făcut-o. Vina însă nu e numai a noastră care ne-am gîndit mereu să sărbătorim pe alții și chiar pe noi înșine, — fiindcă, vorba lui Minulescu, toți am fost, sîntem sau vom fi liberali, măcar în materie de sărbătoriri — dar am neglijat totdeauna, aproape sistematic, să arătăm

* B.A.R.S.R., ms. rom. 4063, ff. 25–28.

prin solemnităţi recunoştinţa ce o datorăm d[omnu]lui Dragomirescu. Repet însă, vina nu e numai a noastră. Îndrăznesc chiar să afirm că vina cea mare e a însuşi sărbătoritului de azi.

Căci, domnilor, d. Dragomirescu are o mare slăbiciune, pe care noi i-am descoperit-o de mult şi de care abuzăm fără sfială, e slăbiciunea de-a ne privi pe toţi [*f. 26*] ca pe nişte copii sufleteşti ai d[omniei] sale. Şi unde s-au văzut copii moderni care să nu-şi critice părintele, mai cu seamă cînd părintele se întîmplă să fie şi critic?

Aşa, în loc să-l sărbătorim cînd ar fi fost vreun prilej, noi toţi ne-am mulţumit să-l criticăm, fiindcă eram siguri că criticele noastre n-au să-i micşoreze dragostea ce ne-o poartă. De altfel aceasta e soarta criticului obiectiv. Dacă l-am fi ştiut mai impresionist, poate că banchetul de astă seară l-am fi organizat noi, încă de acum cincisprezece ani.

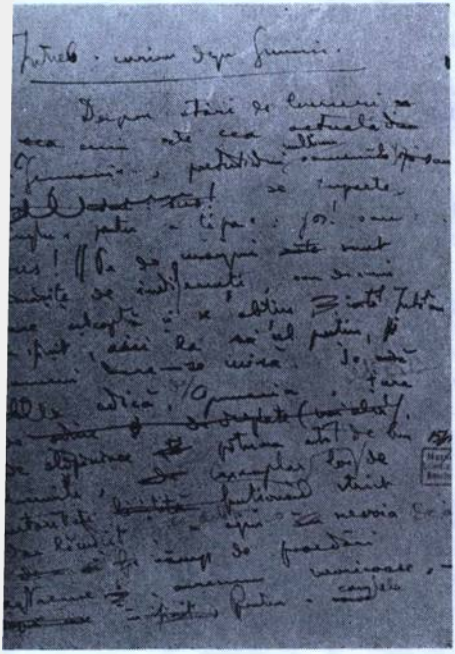
Din fericire însă, Dumnezeu a înzestrat pe d. Dragomirescu, în afară de darul criticii obiective, cu o tinereţe de o rezistenţă uimitoare. Tinereţea aceasta sufletească îi păstrează nepotolit entuziasmul său pentru literatură, îl ţine mereu în vijelia luptelor literare. Alţii, îndată ce s-au întărit într-o metodologie oarecare, devin gravi şi inabordabili, se uită de sus la biata noastră mişcare literară. D. Dragomirescu a rămas neobosit. Cum a fost acum 15 ani, cînd am avut eu plăcerea să-l cunosc, aşa e şi azi: entuziast, optimist, încrezător în oameni, chiar cînd oamenii îi înşeală aşteptările. Odinioară s-a luptat pentru noi cu cei dinaintea noastră, azi se luptă cu noi pentru d[umnea]voastră. Poate că azi e şi mai darnic ca odinioară. Pe-atunci se mulţumea cu [*f. 27*] cîte două-trei capodopere pe an; acuma îi trebuiesc două-trei pe lună. Iar cînd nu le găseşte la cei tineri de tot, nu şovăie să recurgă la cei mai bătrîni ca noi, mă gîndesc la d. Stempo. Şi dacă nu izbuteşte să convingă pe toată lumea, izbuteşte cel puţin să stîrnească interes şi discuţie, în general folositoare pentru literatura românească. Pentru că, domnilor, critica d[omnu]lui Dragomirescu izvorăşte din dragoste pentru operă şi scriitor. De aceea, chiar cînd e negativă sau greşită, nu jigneşte pe nimeni.

Firește, critica, afară dacă nu împarte laurii cu egală dărnicie celor meritoşi şi nemeritoşi, stîrneşte supărări. Scriitorul trebuie să creadă în propria-i genialitate, mai mult chiar decît crede d. Dragomirescu în *Mitu Boierul*, altfel n-ar mai scrie. Apoi cînd vine d. Dragomirescu şi descoperă ici un gol, colo o lipsă, cînd mai propune şi modificări — scriitorul român se indignează şi, la rîndul său, critică pe criticul obiectiv.

Dar supărarea scriitorilor e tot atît de trecătoare ca şi a d[omnu]lui Dragomirescu Ne supărăm, dar nu încetăm a-l iubi, nici cînd îl bîrfim cîte puţin.

De aceea îmi pot îngădui aici să ridic [*f. 28*] paharul în numele tuturor scriitorilor români, atît în numele celor mulţi care îl iubesc, cît şi în numele celor puţini care nu îl cunosc încă îndeajuns şi să-i zic din toată inima: « La mulţi ani, să trăieşti! ».

Paul ZARIFOPOL: Întrebări curioase despre Germania

Despre stări de lucruri cum este cea actuală în Germania, pretutindeni mulțimea oamenilor se împarte simplu pentru a țipa: jos! sau sus!

Pe la margini sînt rămășițe de indiferenți, sau de oameni care așteaptă și se abțin. Întîlnim în sfîrșit, aici la noi cel puțin, oameni care se miră. Se miră adică de Germania, altădată țara unde stăpînirea potrivea atît de bine lucrurile, loc exemplar de autoritate funcționînd strict dar liniștit. Că astăzi a ajuns-o nevoia de a fi cîmp de procedări extreme, oarecum nevricoase. Pentru a completa obiectul mirării se invocă și calmul germanic temperamental, cum am zice, de rasă. Iată o mirare de care nu pot să nu mă mir.

*

Se poate admite să te miri cînd un individ făptuiește, deodată, în prea mare contrazicere cu ideea ce ne-am fixat-o despre caracterul său. Caracterul individual prezintă un cerc relativ simplu de posibilități, și este explicabil că, în viața curentă, îl definim ușor. Dar și în acest caz, numai acei care își economisesc prea mult puterile intelectuale se grăbesc cu exclamațiile banale: Cum se poate! Un om ca el?

Cînd e însă vorba de grupe mari omenești, de partide, de clase, de popoare, s-ar cuveni doar să înțelegem de mai înainte că proporțiile în care se amestecă *[indescifrabil]* pînă la contagiune trebuie să fie astfel încît loviturile cele mai teatrale în viața istorică să nu ne surprindă decît prea puțin.

*

Am început a cunoaște Germania prin ultimii ani ai secolului XIX. Antisemitismul era bine afirmat în studențime, în corpul ofițeresc, în o seamă de oameni ai meseriilor care se zic literale

---

SEMNIFICAȚIILE UNUI PAMFLET ANTIFASCIST

IDIOSINCRAZIILE D-LUI ZARIFOPOL: AȘA caracteriza D. I. Suchianu, într-o recenzie la *Din registrul ideilor gingașe*, reacțiile lui Paul Zarifopol față de cîteva din poncifele ideologiei literare a vremii. Urmărind însă pamfletele și articolele sale politice putem constata că idiosincrazia ce-i stimula virulenta causticitate nu se declanșa doar în raport cu realitățile vieții literare ci, într-o măsură și mai mare chiar, față de unele evenimente și caracteristici social politice. Dintre acestea, demagogia politicianismului venal, spiritul militarismului revanșard, beția naționalistă dar îndeosebi fascismul, dictatura și antisemitismul sînt teme ce provoacă

[*sic!*], în boierimea agrară din Prusia. Acest antisemitism nu făcea zgomot. Însă nimic nu era zgomotos în Germania imperială.

Probabil că o parte din opinia publică europeană trăiește încă, în această privință, sub impresia tumultoasei afaceri Dreyfus. Acolo s-a făcut zgomot în adevăr. S-a întărit dar, cu acea ocazie, și mai mult banalitatea că viața germană e atît de perfectă în liniștea și echilibrul său fără pereche, încît nu era loc nici nevoie de tensiune antisemită.

S-a știut totdeauna că în cariera universitară, de exemplu, cu atît mai mult în cea militară, se făcea deosebire apăsată între evreu și neevreu.

Și acum?

Acum, burghezul german, mare și mic e comprimat de 17 ani între sărăcie și umilința pornită asupră-i de la Versailles și groaza de comunism a oricărui burghez.

/ Și apoi de cealaltă parte lucra antisemitismul mare care era de-a dreptul oriental și pompos. La mijloc, antisemitismul german apărea modest. În adevăr era solid. /*

E curios mi se pare să te miri de exagerarea naționalistă a nemților, exagerare care s-a afundat acum într-un mesianism militar.

Violența? Douăzeci de ani înainte de august 1914 s-a propagat în toate limbile, în toate formatele, în toate stilurile și gamele ideea imperialistă și s-a căutat sfințenia războiului. Acum, după ce s-au rupt în brațe, s-au ciuntit, s-au chiorît vreo douăzeci de milioane de inși mai mult sau mai puțin botezați în cultura creștină sau de alt fel, acum ne mai șade oare să ne oțărîm vorbind de violență?

Și apoi? Să fie cumva de mirare că germanii practică violența, acum, ca național-socialiști? Nu i-am pomenit destul ca militarii-militarilor? Oare să ne mirăm că pot fi pe stradă și în casa vecinului așa cum au fost în tranșee?

Se afirmă că în timpul războiului și în primii ani de după pace a fost în Imperiu un influx puternic de populație evree din afară, din Austria, din Polonia, din provinciile baltice. E de mirare că aceasta era pricina binecuvîntată pentru o asmuțire antisemită? Era de gîndit ca să renunțe o burghezime germană la acel unic de confortabil și delicios descîntec în vremuri rele?**

---

* Text adăugat pe margine, introdus ulterior.

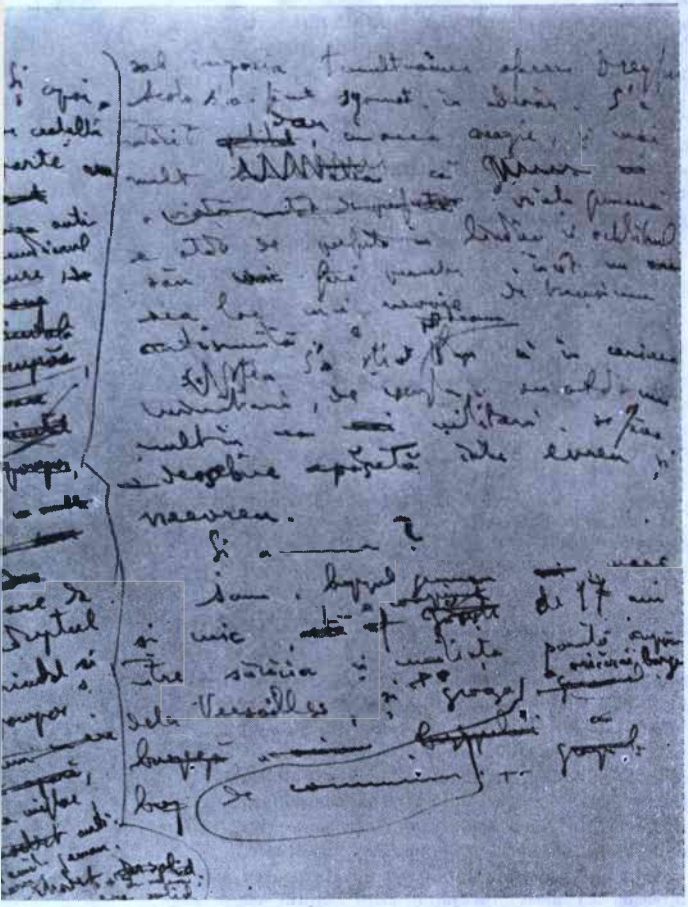
** Urmează următoarea frază ștearsă ulterior cu creion roșu: « Opresc aici antologia aceasta scoasă din lecturile mele, făcute la întîmplare, azi dimineață ».

---

reacția alergică, mereu iritată, chiar dacă disimulată în ironie rece, a polemistului.

Am avut prilejul să reproducem nu demult („*Manuscriptum*", nr. 2/1978) o mostră inedită a idiosincraziilor sale politice. De această dată un alt text inedit, identificat și el în vasta colecție de manuscrise Zarifopol din arhiva Muzeului literaturii române, vine să confirme consecvența atitudinii sale antifasciste și antișoviniste. Aceeași conștiință civică, de lucid realism în aprecierea evenimentelor istorice, care i-a permis să sesizeze pericolul major al fascismului încă din fazele lui incipiente și în aparență bufe, ale variantei italiene din anii '20 (în pamfletul *Toscanini pălmuit*), reacționează din nou în fața formelor lui paroxiste, marcate de instaurarea dictaturii naziste în Germania. De această dată ironia e mînuită ca instrument de analiză, ca un scalpel ce disecă mănunchiul de condiții și conjuncturi ce au dus la expansiunea ideologiei național-socialiste cu produsele ei caracteristice: dictatura, demagogia patriotardă, violența, militarismul, antisemitismul. Ținta zeflemelei polemice o constituie, aparent, nu aceste realități ale Germaniei anilor 1933—1934, ci naivitatea celor care se miră de posibilitatea acestor noi atribute ale națiunii germane. « Cum a fost posibil? » sînt pentru Zarifopol « Întrebări *curioase* despre Germania », în măsura în care este curios să te miri de consecințe decurgînd cu maximă probabilitate din evenimente și simptome pe care miopia politică a marilor puteri refuzase să le ia în considerație, în ciuda avertismentelor atîtor conștiințe lucide.

Reacția ce stă la originea acestui pamflet este și de această dată spontană, provocată, cum menționează singur, de evenimentele politice

Înainte de război încă burghezimea nemțească avea naționalismul mai zbîrlit decît oricare alta. Această burghezime, prin tratatul de pace, e răsturnată de pe tronul unde o urcam și pe ea în sfîrșit după celelalte, ca Germanie capitalistă: economicește e tratată, în formă cel puțin, ca o turmă de coloniali și i se ia armata. Armata germană! Pe toți zeii și Walkiriile din Walhalla! Ce minte adevărat germană poate pricepe, ce inimă germană poate să rabde o așa grozăvie, ce nu s-a putut visa măcar. O singură idee poate da înțeles acestor catastrofe: Evreul.

De-o parte: Evreul om de afaceri. De cealaltă parte tot evreul — comunist (Marx!). Aceasta e desigur prea mult.

În spatele victoriei aliaților stă conspirația evree. Revoluția comunistă e aceeași conspirație, dată pe față în Rusia.

Neînțeleasa nenorocire germană se limpezește în scurt; leacul apare acum evident. Era tot așa de simplu cît de obscur păruse dintru-nceput.

Național-socialismul a strîns roadele semințelor foarte vechi ale unui opiu social și economic ce de veacuri stă în fruntea bătrînei, vechiei farmacopei politice a continentului nostru.

Național-socialiștii dau burgheziei germane spectacole supramilitare și romantism economic. Așteptări, prin urmare, de homerică reînchiaburire și de înălțare la o glorie ostășească în stare a eclipsa și pe Frederic cel Mare. Poate părea aceasta o întîmplare paradoxală în Germania [*indes-*

curente, aflate în chiar ziua scrierii articolului, prin intermediul presei și al radioului. Dovadă în plus a atenției cu care «estetul» Zarifopol urmărea și *judeca* viața politică internă și internațională și înțelegea să se angajeze prin scris, în sensul unei atitudini civice și ideologice de certă orientare progresistă.

De menționat și cu acest prilej spiritul exemplar obiectiv pe care-l manifestă în analiza situației din Germania (țară de a cărei spiritualitate și cultură tradiționlă se simțea atît de organic legat) de a cărei metamorfoză politică se detașează total. Mostră tipică a nedezmințitului său iconoclasm ce nu accepta, în numele unei prețuiri anterioare, «monștrii sacri», perfecți și intangibili, în nici o sferă a valorilor, deci nici în cea politică sau națională.

cifrabil] şi apoi intolerabil umilită? Fără îndoială Tigrul şi ceilalţi feroci din primul ceas de la Versailles pregăteau frumos venirea lui Hitler.

*

Ne-am pomenit, pe aici pe la noi chiar, şi cu oameni care se miră şi de înmulţirea paracopitată a naţional-socialiştilor îndată ce Hitler a luat guvernul ***. Lipsa de fermitate ideologică în masa cetăţenilor germani, scandalizează la Bucureşti. Ca fenomen local, scandalizarea aceasta nu e numai frumoasă, e şi nouă. Nemţii, se zice, sînt astăzi **** naţional-socialişti în proporţie de 85%.

Dar bine, se poate să nu cunoaştem, sau să uităm empiria politică generală pîn-întratît ca să ne mire inconsistenţa convingerilor politice în o vreme de sărăcie atît de adîncă şi vastă cum e cea de faţă? Sărăcia e motiv viguros de desolidarizare. Mulţimile de astăzi sînt atomizate, indivizii stau disponibili pentru orice experienţă care se afişează cu promisiuni de satisfaceri repezi, violente.

Apoi, îndeobşte, ce e solidaritatea ideologiilor în mase? Teoretic sau practic, omul politic ştie că în planul convingerilor are a opera cu aproximaţii cotinuu mobile, dar totdeauna foarte mari. Este aici prin excelenţă terenul minciunii convenţionale. Formulei straşnic rigide din viaţa politică îi corespund obişnuit realităţi labile excesiv. În politică e ca la Tarascon: « *Nous disons quarante mille, mais on sait, chez nous, ce que parler veut dire* ».

Paul Zarifopol

*** Referire la faptul că în alegerile dinainte de venirea lor la guvern, naţional-socialiştii n-au întrunit niciodată majoritatea absolută a voturilor. Ba chiar şi după instalarea la guvern, în ianuarie 1933, la alegerile generale din 5 martie 1933, naziştii n-au obţinut decît 43,9% din voturi.

**** Deci, oricum, mai tîrziu de martie 1933.

Deşi nedatat, articolul poate fi localizat cu relativă uşurinţă, datorită evenimentelor la care se referă, între 30 ianuarie 1933—data instalării lui Hitler la conducerea guvernului — şi 1934. Mai probabil prima jumătate a anului 1934, aprilie-mai după unele indicii pe care le discutăm într-o notă la textul reprodus în continuare. În orice caz înainte de 30 iunie 1934 (« Noaptea cuţitelor lungi »), cum s-ar putea părea, deoarece criticul moare la începutul lui mai, în acelaşi an. Coroborînd aceste date ne gîndim cu emoţie că probabil avem în faţă unele dintre ultimile pagini scrise de Zarifopol, poate chiar, dat fiind că articolul a rămas neterminat (în ciuda existenţei unui plan detaliat, pe probleme, ce dovedea intenţia fermă de a dezvolta materialul într-un articol finit), ultimile rînduri pe care mîna sa le-a aşternut pe hîrtie înaintea ieşirii sale zilnice în oraş, care de această dată avea să rămînă fără întoarcere în urma accidentului cardiac ce l-a doborît instantaneu, în plină forţă creatoare.

Ar fi un simbol meritat şi reparatoriu pentru întreaga sa activitate publicistică, faptul că ultimul său act de conştiinţă creatoare coincide cu unul de angajată atitudine social-politică.

Victor Ernest MAŞEK

Ion VINEA: «...a reacționa militar în fața pericolului»

Lignitul
Schitu-Golești

Prin noul regim al contingentării[1] s-au introdus cîteva modificări în vechiul regim, cari se prezintă într-o curioasă formă.

Regimul contingentării are de scop în primul rînd, apărarea acelor industrii, cari prelucrează materia brută produsă în țară. Ori, între articolele lăsate liber la import se cuprind și așa numitele „zdrențe".

Ce rost are această măsură? În țara noastră producătoare de lînă, și cu o industrie a postavului destul de dezvoltată, înțelegem rostul unor facilități în importul de bumbac ca materie primă alături de lîna indigenă. Dar zdrențele?

[1] O variantă a acestui text a constituit începutul unui cursiv (apărut nesemnat în „*Facla*", 6 mai 1934) cu titlul *Importăm zdrențe ! ! !*, ca urmare a revizuirii regimului de contingentare. Această problemă a făcut, dealtfel, obiectul unor dezbateri parlamentare.

«JURNALUL» GAZETARULUI

ODATĂ INTRAT ÎN JURNALISTICĂ, VINEA plonjează cu toate resursele talentului în profesiunea aleasă, la care nu renunță decît în circumstanțe de forță majoră, independente de voința sa, dar nici atunci, speranțele în steaua necruțătoare și fascinantă a îndeletnicirii alese nu-l părăsesc. El pune la cale o serie întreagă de proiecte[1] care în decursul timpului vor figura printre realele înfăptuiri ale sale...

Așadar, dacă ar fi să delimităm perioadele gazetăriei politice în activitatea lui Vinea, — operație necesară pentru scriitorul care a realizat și o astfel de operă — încercarea n-ar fi tocmai simplă; căci pasiunea exercițiului cotidian s-a dovedit a fi fost nespus de constantă, ritmul prezenței sale în miezul evenimentelor mereu precipitat. Faptul că în raport cu acest vast compartiment al scrisului lui Vinea, comentariile s-au oprit, cu precădere, asupra deceniului de mijloc (1930—1940) — care coincide cu directoratul la „Facla" — are rațiuni mai mult decît temeinice.

În istoria presei românești scriitorii angajați în bătălia antifascistă acum au dat întreaga

[1] În 1940 scriitorul obținea, sub nr. 347 din 6 ianuarie, autorizația de reapariție a „*Faclei literare*". Prin *ordonanța* nr. 1187 din 11 februarie 1944 a Tribunalului Ilfov luăm cunoștință, de asemenea, de un alt proiect publicistic al lui Vinea: înscrierea în registrul de periodice a publicației bilunare „*Fruntarii*" (M.I.R. 21.096).

Are interes industria postavului pentru „prelucrarea" acestor zdrenţe, în vederea fabricării de „postavuri" standardizate pentru anumite furnituri oficiale?

*

2 august 1934

Astra Vagoane

[Adrese, telefoane ...]

Afişe

Paginatorul

Afişul zilnic.

1. 22 454 2 August 1934 Ant[onescu] C.F.R.

2. Şeful serviciului devizelor.

3. C. fr. fabrică din anturajul lui Blank {serviciul sanitar, s-a opinat că nu e de nici un folos. D. Tabacovici rezistă insistenţelor. Bruckner la faţa locului Dir. Pod[urilor] şi Construcţiilor.

*

Vineri şi sîmbătă 5

S.I.L. 36.684 absolut la nimic nu servi. Cantuniari. M[inistrul] lucrări[lor] publice—comunicaţii.

Să schimbe linia de garaj deoarece S.I.L. întrebuinţează linia fabricei Luther.
Terenul este nenorocit aşezat şi îngust pentru un asemenea scop.
Linia în prelungirea liniei Luther nu încap nici 2 locomotive sau 4 vagoane.

*

Ritz cassa contului 31 113

---

măsură a militantismului şi curajului lor civic. Între aceştia, Ion Vinea şi-a asumat un rol de înaltă responsabilitate.

Privind însă dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare cariera publicistului politic, înţelegem că factorul omogenizant stă tocmai în luciditatea cu care el a înţeles să-şi suporte, inflexibil, condiţia la care a aderat. Luciditatea ţine în mare parte de latura «nescrisului» literaturii, proprie, în fond, profesiunii, inseparabilă de ea. Într-asta stă însăşi frumuseţea destinului său: înzestrat cu harul poeziei, scriitorul îl trece pe planul al doilea, optînd pentru bătălia diurnă a jurnalismului.

Detaşarea faţă de sine precum şi raporturile limpezi pe care le stabileşte cu realitatea epocii în care trăieşte, devin expresia specifică a omului, aşa cum el se proiectează în sporadicele sale însemnări zilnice, prin prisma cărora putem delimita, în parte cu mai multă claritate, şi etapele activităţii lui publicistice.

Fragmentele unui jurnal de tinereţe [2] din faza de început a gazetăriei ieşene ilustrau îndoielile, dar şi hotărîrea definitivă de a se dedica jurnalismului. Între factorii de decizie, pentru drumul ales, a cîntărit îndeajuns admiraţia pentru Cocea. Apoi o întîmplare consumată la numai doi ani (după mărturisirile intime) relatată tot atunci de către Vinea, reafirmă justeţea intuiţiei sale; şi mai ales, faptul că nu greşise în pasul făcut. Era în anul 1919, deci după 17 numere de la reapariţia „Chemării" cînd redactorul principal se bucură de «onorurile Curţii Mar-

[2] Unele paragrafe şi pagini de *Jurnal* datînd din martie 1918, au apărut în „*România literară*", nr. 12/1968.

*

Astăzi este a treia zi decînd am cerut Consil[iului] Fer[oviar] să lămurească în mod public chestiunea scandalosului contract Antoniu — Cassa muncii, precum şi aceea a cumpărării fabricii de tîmplărie S.I.L. pentru nevoile Atelierelor de reparaţiuni.

Am arătat că valoarea contractului de închiriere al sanatoriului Antoniu este de 30 de milioane. Această sumă depăşeşte de cîteva ori valoarea imobilului închiriat, socotită cu zestrea lui cu tot. Cu 30 de milioane s-ar fi putut construi un spital propriu al ceferiştilor, sau s-ar fi putut îmbănătăţi oricare din spitalele Eforiei pentru a fi pus la dispoziţia Casei Muncii. S-ar fi adus astfel un imens serviciu şi publicului şi ceferiştilor.

Din motive însă, străine de Căile Ferate, s-a ajuns la încheierea contractului Antoniu, prin care se aruncă pe fereastră 30.000.000 lei din contribuţia prelevată asupra modestului salar al muncitorului ceferist.

Ne-am ocupat în numărul nostru de eri şi de pregătirile Atelierelor C.F.R., de a cumpăra o străveche fabrică de tîmplărie din apropierea gării de nord. E vorba de fabrica S.I.L., situată pe un teren izolat, cu totul impropriu, şi instalată în condiţiuni pe cari Serviciul Sanitar le-a calificat de insalubre.

Împotriva cumpărării fabricei S.I.L. s-a pronunţat şi referendul căilor ferate şi d. Bruckner, directorul Podurilor şi al Construcţiunilor.

*

ţiale», din pricina unui articol temerar, scris în întîmpinarea zilei de 1 Mai: « Am ajuns la poliţie în pas de fulger gîndeam — fenomen constant în clipele de tensiune psihologică — la povestea ofiţerului-ordonanţă care cu sufletul la gură, întinde ordinul şi moare. Mă asemuiam cu el. Dar o mînă mi se încleştează pe umăr. Mă întorc. N. D. Cocea îmi citeşte pe figură groaza şi intenţiile. Şi îmi rîde potolit în faţă. Nu te teme, Vinea! ». (Vezi: La Curtea Marţială, „Chemarea", 5 mai 1919, articol cenzurat.)

Cu sau fără îndemnul confratelui călit în atitea bătălii de presă, articolele politice semnate acum de Vinea dovedesc deplină maturitate şi o înţelegere pe măsura evenimentelor; demonstraţiile ca şi pledoariile sale îl arată pe autor a fi stăpîn pe un vast univers de probleme. Cu alte cuvinte, Vinea era, încă de atunci, el însuşi; fără a omite să subliniem că strălucirea stilului purta girul unui incontestabil talent literar.

Prezenţă dinamică în paginile „Chemării" lui Cocea (mutată între timp la Bucureşti), ca şi în cele ale „Omului liber", Vinea îşi extinde, necontenit, teritoriul investigaţiei. Cîmpul experienţei gazetăreşti a scriitorului capătă în timp adîncimea cuvenită aptitudinilor lui ziaristice. Poetul devine, peste ani, excelent reporter şi semnează răsunătoare interviuri, în calitate de trimis special al redacţiilor în care lucrează [3]. Îl vom regăsi, dealtfel, la scurt timp, în paginile cotidianului „Luptătorul" [4], publicînd folle-

---

[3] În „*Chemarea*" din septembrie 1919 Vinea este prezent cu un ciclu de reportaje referitoare la revoluţia de la Budapesta semnate *Junius*. Ele apar în jurnal sub genericul: *De la trimisul nostru*.

[4] Două interviuri: *În Cehoslovacia, Interviu cu dl. Ministru Hotovetz* şi *În Austria: Interviu cu*

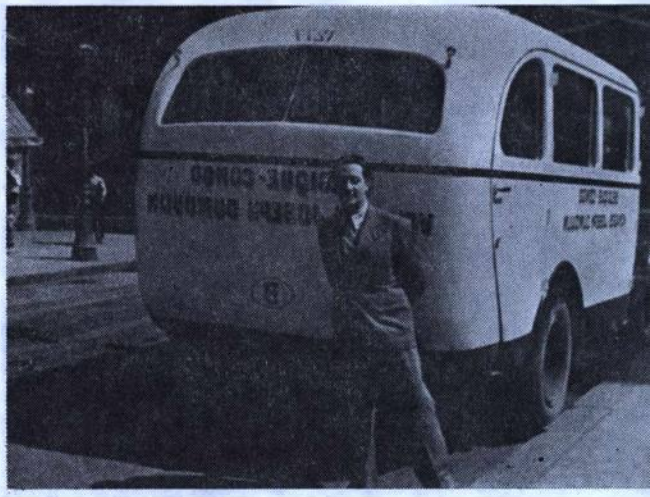
1934

M[a]l[a]x[a]
Aprofundarea crizei guvern[ului] național[2]
von Papen la Budapesta[3]
Curajul suspendat.

*

Situația Francezilor. (Eroism și militarism.)[4]

Perioada de supramilitarism prin care trece Italia, Germania etc. a străbătut-o Franța în 1805. Este un efort colectiv de a atinge gradul de militarizare și războinicie la care au ajuns de mult francezii. La francezi, războinicia a «pogorît» atît de adînc în sînge încît nu se mai cunoaște. Puterea și spontaneitatea lor de a reac-

[2] Consecință, între altele, a disputelor dintre cele două grupări din sînul partidului liberal, dintre, «guvernamentali și georgiști», despre care în paginile ziarului *„Facla"* s-a scris în mod curent. Vinea însuși a analizat aspectul fenomenului în două intervenții, apărute la scurt interval (*„Facla"*, 7 februarie, 16 aprilie 1934). Prima, intitulată *Secretul neputinței*, denunța o situație de fapt: că nu se putea cere regimului liberal «acte de bravură» în baza unei «sterpe tradiții», motiv pentru care își trăia o acută criză. «Sunt iată patru luni de cînd liberalii au luat în mîinile lor [...] cîrma statului și rezultatele sînt totuși mai prejos.» Al doilea foileton *Spiritul de criză* se referă la un articol din *„Le Temps"* care tocmai caracterizase, în aceiași termeni situația din România de atunci. Vinea ținea să nuanțeze realitatea. Dacă această expresie caracteriza în chip fericit întreg complexul agitației românești, nu era, totuși, vorba «de o criză în înțelesul apusean al cuvîntului».

[3] În *„Facla"* din 28 martie 1934, se semnalează un articol al vicecancelarului german apărut în *„Revue de Hongarie"* demascîndu-se faptul că acesta nu este străin de politica de revizuire a tratatelor de pace — pe care o promovau Germania și Italia.

[4] Ofensiva militarizării Germaniei și Italiei, atitudinea Angliei și Franței, convorbirile dintre Louis Barthou și John Simon sînt probleme la ordinea zilei pe fondul cărora gîndurile lui Vinea se îndreaptă spre trecutul militar al Franței. Principiul politic pe care îl afirma în acele împrejurări era astfel formulat: «Nu vom intra în nici-o nouă alianță, dar nici nu vom slăbi sforțările noastre pentru cauza păcii».

---

toane politice, profiluri, sinteze asupra unor procese celebre ale zilei.

Într-o scrisoare expediată tatălui său, din Austria (februarie 1922), aduce dealtminteri, sumare dar precise informații despre călătoria întreprinsă — aici — în interes profesional. Se subînțelege (potrivit reproșului adresat familiei, căci primise numai o singură scrisoare de la mama sa, în cincisprezece zile) că se afla la Viena, de cel puțin două săptămîni, în calitate de corespondent al redacției. Își vizase tocmai permisul C.F.R. pentru întoarcere și aștepta, în același scop, bani...

Ar fi de reținut, cum spuneam, motivul principal al deplasării la Viena: «iau aci niște interviuri cu Kundenhone și cu Monsegniorul Seippel», ca și optica, deloc turistică, asupra «sursei comorilor pe care le dețin superbele muzee ale fostului imperiu».

Dacă pentru începuturi, mărturiile din agendele zilnice poartă, cum se poate observa, amprenta «examenului de opțiune», mai apoi, pentru anii '40—44, ele au fost calificate undeva de poet drept expresia unui examen de «perspicacitate»[5]. Toate izvorăsc din examenul de conștiință al scriitorului. Un carnet dintre 1932—1939 purtînd adnotarea autografă «acest carnet pierdut și regăsit de mai multe ori a trăit șapte ani», datat 28 februarie 1939, închide între scoarțele sale o experiență mult mai gravă, pentru care echivalentul «examen de matu-

fostul cancelar al republicii, apar în cursul lunii martie 1921, în ziarul *„Luptătorul"*, sub semnătura *Vion*.

[5] Pagini de jurnal publicate fragmentar sub titlul: *«Sfîrșitul războiului, sfîrșitul nazismului»*, în *„Manuscriptum"* nr. 3(16), 1974.

ţiona *militar*, în faţa pericolului, este atît de mecanic asigurată, încît nu mai au nevoie nici de aţîţare, nici de pregătire, nici de formele exterioare ale războiniciei. Exerciţiile în comun, încazarmările, pre-regimentările sunt inutile. Acest cel mai bun războinic din lume, (urmaş al galilor) îşi îngăduie supremul lux de a fi pacifist, antimilitarist şi antirăzboinic, cu sinceritate. El nu mai e agresiv. Agresivitatea e caracteristică falşilor războinici. Eroii nu sînt agresivi.

Eroism.

*

[1935 .....] [pagină haşurată]

Dum[inică] 30 Dec[embrie]
Observer.
Aranjament stabilit prin telefon.
Paris s[îm]b[ă]t[ă]
2 apel[uri] telef[onice] Quai D' Orsay[5]

— unul către Titulescu — St. Moritz celălalt către d. Mussolini — Roma au pus bazele, ultimele baze unui acord între F[ranţa]+ It[alia]. D. Tit[ulescu] a fost chemat de d. Laval într-un efort de a stabili un plan care ar satisface România în negocierile apropiate cu It[alia] — şi explicînd propunerea franceză, d. Laval chemă în urmă pe d. Mussolini şi obţinu adeziuna lui la acest plan.

Rezultatul acestei conv[orbiri] telef[onice] este că d. Laval va merge la Roma săptămîna viitoare, probabil la 2 ianuarie pentru a semna un tratat care se va acorda cu pactul de la Locarno.[6]

---

[5] « Apelul » lui Pierre Laval (ministru de externe al Franţei) privind acordurile dintre Franţa şi Italia a întîmpinat atitudinea fermă a lui Nicolae Titulescu, care spunea: « România nu va adera la aceste[...] acorduri fără a i se da garanţii reale în contra reîntoarcerii la tron a familiei Habsburg » — ceea ce ar fi însemnat revizuirea teritorială. (George Macovescu— *Opera de diplomat a lui Nicolae Titulescu*. Studiu introductiv la volumul *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice*, p. 43— Editura politică, 1967.)

[6] Pactul de la Locarno — 1925 « ... primul pas în concepţia lui Titulescu spre organizarea securităţii în întreaga Europă » (*ibidem*, p. 18).

---

ritate» n-ar mai acoperi nici profunzimea şi nici drama lăuntrică a omului care observă şi se implică mersului istoriei.

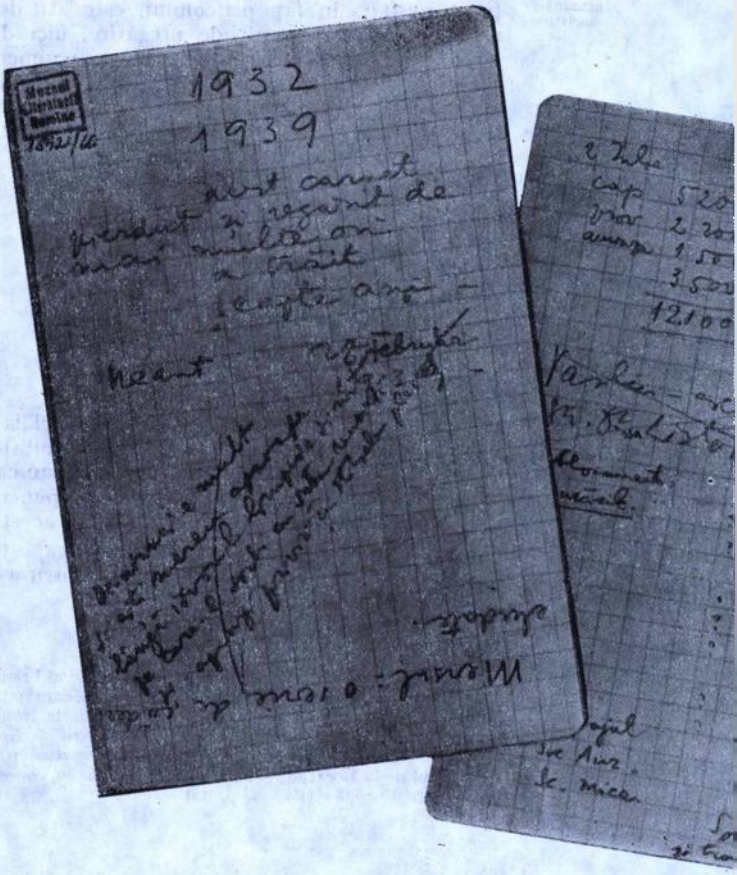
Alături de jurnalul romanului Venin de mai, (care ocupă, în acest interval de timp, locul prim în planurile creaţiei), se regăseşte un mozaic de notaţii, alături de care conviețuiesc numeroase citate, însemnări şi paragrafe desprinse din opera lui Marx şi Lenin, Robespierre şi Balzac. Gazetarul creionează portrete ale unor figuri din epocă (despre care a scris), denunţă, în propriile-i notaţii, pericolul care plana asupra Europei. Asemenea însemnări sînt intercalate între o serie de aforisme şi cugetări personale.

Notele sale despre comportamentul lui Hitler, izvorăsc nu dintr-o simplă înclinaţie scriitoricească şi nici nu au detaşarea pe care, îndeobşte, prozatorul sau criticul literar o pot manifesta faţă de personajul analizat. Fişele psihologice pe care Vinea le întocmeşte sinistrului dictator sînt consecinţa analizei lucide a ziaristului dornic să pătrundă ambianţa împrejurărilor politice, atît de contradictorii, din acea perioadă, care au făcut posibilă aducerea la putere a regimului hitlerist în Germania.

Notările scurte de teme, de banale adrese şi telefoane, consemnate conştiincios, fixează un sistem de relaţii pe căre singur şi le procură, schiţînd laolaltă fondul problematic al unor articole apărute ulterior în „Facla" (semnate sau nu, de directorul ei). Programul unei zile de lucru a gazetarului Vinea ne apare astfel în toată complexitatea preocupărilor sale. De multe ori simpla înşiruire de fapte se verifică a fi constituit în fond profilul unui număr de gazetă. Numeroase foiletoane îşi află aşadar faza de gestaţie în agendele acestor ani.

Constandina BREZU

Parisul optimist şi acolo se arată gratitudinea faţă de guv[ernul] bri[tanic] [de] festa pe care a jucat-o pentru a apropia It[alia] de Franţa.

O presiune considerabilă a fost exercitată de Anglia care aşteaptă în schimb din p[artea] Franţei sprijin p[entru] planul britanic de recunoaştere a reînarmării germane.

Cerc[urile] politice din Paris aşteaptă ca acest plan să devină public cu ocazia vizitei domnului Laval la Roma.

*

Napoleon, ofiţer de carieră a înaintat ierarhic pînă la gradul de împărat, descoperind galon cu galon, cu fiece glorie nouă, o perspectivă mai vastă şi mai profundă, mersului său.

El se zbate de unul-singur cu mizeria, cu izolarea, caută protectori, îşi face relaţii, îşi ajută familia. Din această banală frămîntare a eşit destinul său. El n-a întrupat voit nimic, n-a exprimat naţiunea franceză, nici clasa sa, l-a dus curentul revoluţiei, pe care el o limitase la Corsica, n-a lansat lozinci, n-a ales, a fost ales. A luat ceea ce împrejurările au oferit. *Individualist.*

*

Oratoria lui Hitler — de subofiţer. Accente şi ton de comandă militară la instrucţia de pluton.

Idealul lui Hitler, ideal militar, limitat la gradul de ofiţer.

Dacă Hitler ar fi putut ajunge ofiţer de carieră, ascensiunea şi ambiţia lui s-ar fi limitat aci.

Piedicile de origină, cultură, stare socială — cari i-au interzis calea armelor i-au dat impulsionarea şi activitatea care l-a făcut cancelar al Germaniei.

*

Franţa descreşte din pricina micei burghezii (care-i face şi forţa ei actuală).

Idealul mic burghez, devenit ideal de naţiune şi ideal de stat.

Consecinţe: stagnare, denatalitate.

*

Articol

Acţiune directă pe deasupra titularului, tolerarea mişcărilor antisemite şi antiruse.

Acţ[iuni] germanofile. Ap[ariţia] N. antifranceze.

rămînerea lui Arasewski.

propaganda germanofilă.

prezentarea Franţei ca o ţară degenerată şi [indescifrabil]

Iunian[7]

Cuzism — garda de fier

tratatul de la Bucureşti.

Sigur[anţa] — Police

*

Ankara — Criza din Franţa. Împrumutul.

Represiunile — Tătărăscu — Brătianu.

Fiscul.

Strunga.

Guvern naţional.

*

Articol

Sala de aşteptare a unui important ministru. Parlamentari, ziarişti ⟨cu servietele⟩ cu dosarele pregătite în serviete: cîte zece, douăzeci de „chestii" şi de „cauze" pe zi.

În ⟨slujba⟩ interesul alegătorilor. Dacă din douăzeci se rezolvă una singură asta înseamnă în medie o sută de mii de lei pe lună peste diurnă.

*

Utopisme.

Ce va deveni omenirea cînd nu va mai munci decît 3 ore pe zi? Va cădea în desmăţul actualelor clase plutocratice?

Burghezia a cucerit pămîntul. Proletariatului învingător nu-i mai rămîne nimic de cucerit. S-ar părea că intrăm în faza de automatizare deplină. Dar poate că societatea cu imense răgazuri, de mînie, va da asaltul asupra planetelor. (Astfel de anticipaţiuni sunt foarte facile, de altfel. Acesta însă nu-i un argument împotriva lor.)

---

[7] *Cazul Grigore Iunian sau din anchetator anchetat*, semnat dr. Caligari.

Victor EFTIMIU: «prin nobila armă a gîndului și a cuvîntului tipărit...»

În englezește, cuvîntul Pen însemnează pană de scris, condei, peniță și este compus din inițialele cuvintelor poet, eseist, novelist (romancier). P.E.N.-Clubul este cea mai importantă asociație mondială de scriitori și a fost întemeiat după încheierea primului război mondial, cînd oamenii condeiului, măsurînd grozăvia marii încăierări abia încheiate, și-au dat seama că au și ei un rost în conducerea popoarelor, că deasupra frontierelor și a regionalismelor naționale trebuie să prezideze un spirit de democrație și de pace universală, că scriitorii sînt cei mai indicați să propovăduiască ideile de prietenie între noroade, să vegheze, să împiedice un nou cataclism. Prin nobila armă a gîndului și a cuvîntului tipărit, ei vor căuta să stăvilească valul de animozitate și de ură între națiuni, avînd ca prim scop apărarea operei de artă și libertatea omului de litere.

În fiecare an, în fiecare parte a globului, s-au deschis centre noi, încadrate în marea asociație internațională. La noi, P.E.N.-Clubul a fost întemeiat și condus o vreme de profesorul Vasile Pârvan, de scriitorii Emanuel Bucuța și Marcu Beza. S-au format cadre, s-au elaborat statute. Centrul de la București a fost recunoscut de conducerea mondială, scriitorii români au început să participe la congresele anuale, care se țineau în diferite capitale, cu un fast tot mai bogat, deobicei sub președinția șefului statului.

CONFERENȚIIND LA PEN-CLUB

ERAM ÎN AUSTRIA, ÎN LUNA MAI A ANULUI 1965, la sărbătorirea celui de al șaselea centenar al Universității din Viena. Alături de Constantin Daicoviciu, rectorul Universității din Cluj, Ion Creangă, rectorul Universității din Iași, reprezentam Universitatea din București la marile festivități academice, cînd am fost înștiințat, primind o notă din partea Ambasadei, că voi face parte din delegația de scriitori români care vor răspunde invitației PEN-Clubului francez pentru o călătorie în Franța. Și astfel, smuls din lunga serie de festivități goliardice, îi așteptam în seara de 14 mai în Westbahnhof pe Victor Eftimiu și pe Marin Preda care veneau cu trenul de la București. Îmi amintesc cît de nervoși eram, neputînd găsi nici un loc liber în cele trei vagoane de dormit ale Wienerwalzer-ului. Ne-am instalat într-un vagon de clasa I, aproape gol și am stat de vorbă întreaga noapte. Ploua torențial. Am văzut la lumina fulgerelor orașele evocatoare, Linz și Salzburg. La cinci dimineața treceam prin Innsbruck peste a cărui coroană de munți, albă de zăpezi, scăpărau primele raze ale soarelui. Intram în Franța prin Basel, cu trecerea la vagonul restaurant, unde Victor Eftimiu a băut prima sa sticlă de Beaujolais.

Adăpostiți în casa primitoare a PEN-Clubului francez din Rue Pierre Charon, o stradă perpendiculară pe Champs Elysées, am început peregrinările în Paris (ni se alăturase și Eugen Jebeleanu), pe itinerariile pe care le pomenește Victor Eftimiu în paginile care urmează. Aș vrea să amintesc

Ultimul congres s-a ținut anul trecut în Norvegia, la Oslo, cu participarea regelui Olaf, iar anul acesta va avea loc în Iugoslavia, la Bled, sub oblăduirea mareșalului Tito.

Printre punctele programului apropiatelor lucrări (congresul se va deschide la începutul lunii viitoare) cel mai important este alegerea pe trei ani a președintelui și a secretarului general internațional.

Pentru președinție, hotărîndu-se, în principiu, ca noul ales să nu fie un scriitor european, englezii susțin, în urma propunerii centrului iugoslav, pe celebrul dramaturg american Arthur Miller, ale cărui piese s-au jucat cu mult succes și la noi, iar francezii propun pe scriitorul de limba spaniolă din America Latină, romancierul guatemalez Asturias, care a fost și în România.

Exilat din propria-i țară de către regimul dictatorial al Guatemalei, Asturias este un scriitor unanim admirat și respectat. La noi are mulți prieteni, iar conducerea P.E.N.-Clubului român ar vedea cu bucurie alegerea lui în fruntea acestei importante instituții internaționale.

Cum în sînul P.E.N.-Clubului nu pot, nu trebuie să existe neînțelegeri, nemulțumiri, probabil se va căuta o formulă intermediară, desemnîndu-se un singur candidat care să fie propus votului adunării generale.

Amîndoi acești scriitori, Asturias și Arthur Miller, sînt mult apreciați și s-ar putea hotărî, de pe acum, ca unul dintre ei să fie desemnat a succeda celuilalt la alegerile de peste trei sau doi ani.

*

O delegație românească, condusă de unul dintre cei mai vechi președinți de centru național, scriitorul care semnează aceste rînduri, va pleca la sfîrșitul acestei luni în Iugoslavia, să reprezinte Republica Populară Română la congresul anual al P.E.N.-Clubului. Din delegație mai fac parte poetul Eugen Jebeleanu și criticul Radu Popescu.

Oaspeții români au mai participat la congresele anuale ale acestei asociații de scriitori din toate continentele. La Budapesta, la Praga, la Edinburg, la Paris, la Dubrovnic (vechea Raguză dalmatină) iar anul trecut la Oslo, am avut prilejul să întîlnim scriitori proeminenți, de toate limbile, cu care am schimbat ginduri de cunoaștere și de prietenie.

în această palidă notă cît de copleșitoare a fost emoția marelui poet, reîntors după ani mulți, în Parisul tinereții sale. Cît de perfect cunoscător al locurilor încărcate de istorie și de artă din Capitala Franței se arăta la fiecare pas. Deși nu se putea deplasa cu ușurință pe jos, nu pregeta să cutreiere permanent cetatea în care avusese revelația vocației sale literare. Era atît de mult legat de Orașul-lumină, încît a preferat să nu ne însoțească într-o călătorie mirifică în Sudul Franței, pentru a-și prelungi starea sa pariziană. De altfel a fost excepțional primit de intelectualitatea marelui oraș, fiind salutat drept cel mai vechi colaborator al ziarului „Le Figaro" sau ca decan al Președinților de PEN-Club din lume. Într-adevăr, Victor Eftimiu a trăit cu intensitate acele zile și acele nopți de neuitat din Primăvara pariziană a anului 1965.

Paginile alcătuiesc textul unei conferințe pronunțate la Radio București. Mi le-a dăruit, aflînd că nu putusem asculta emisiunea respectivă, drept semn al apropierii noastre care cunoscuse culminația în Franța. Le păstram alături de sonetele pe care mi le dedicase și în care, într-unul dintre ele, Alexandru rima (foarte eufonic) cu cățelandru! (Aluzie, mi-a explicat el, la fidelitatea mea în prietenie și nu la lătratul critic, care nu m-ar caracteriza temperamental!)

Paginile acestea, inedite, ale lui Victor Eftimiu, sînt o definiție clară a existenței și finalității PEN-Clubului, a dragostei permanente pentru Franța a scriitorului, și o mărturisire de profund patriotism, de satisfacție plenară de a înregistra, în străinătate, manifestări de prețuire și simpatie adevărată pentru poporul român.

Alexandru ***BALACI***

Ne amintim cu emoție de congresele unde a luat parte, ca președinte al P.E.N.-Clubului francez, academicianul Jules Romains, autorul celebrei comedii *Dr. Knock*, octogenarul viguros care a fost și acum în mijlocul nostru, la recepția pe care ambasada Republicii Populare Române a oferit-o de curînd la Paris, în cinstea delegației scriitorilor bucureșteni. Ne-am amintit cu emoție îndurerată de primul colaborator al lui Jules Romains la conducerea P.E.N.-Clubului francez, criticul Benjamin Crémieux, asasinat de naziști în timpul celui de al doilea război mondial. Jules Romains și Benjamin Crémieux au dat o mare viață și prestigiu centrului francez, așa cum astăzi președintele Yves Gandon și secretarul general Jean de Beer, conduc cu însuflețire și tact, importantul centru parizian.

*

Yves Gandon și Jean de Beer, care, însoțiți de romancierii Paul Vialar și Solange Fasquelle, au fost acum cîteva luni la București, ca invitați ai P.E.N.-Clubului nostru, ne-au invitat la rîndul lor în metropolă și ne-au găzduit vreme de zece zile într-un spirit cu adevărat franțuzesc, de ospitalitate și grație. Eram patru scriitori români: Eugen Jebeleanu, Alexandru Balaci, romancierul Marin Preda și cu mine. Ne-am întîlnit la diferitele recepții cu scriitori de frunte, care și-au arătat cu entuziasm prețuirea și simpatia pe care le poartă poporului român. Mulți dintre ei au vizitat de curînd tînăra noastră republică, al cărei progres l-au constatat de la primii pași făcuți între hotarele ei.

Întreruptă pe timp de trei zile, printr-o călătorie făcută în sudul Franței, la Avignon, Nisa și Marsilia, șederea noastră la Paris a fost bogată în evenimente. Primiți la sediul scriitorilor francezi, apoi la sediul autorilor dramatici, apoi la ambasada noastră, apoi reuniți la un banchet de un bun rămas oferit în ajunul plecării noastre de către Centrul parizian al P.E.N.-Clubului, am mai fost invitați și acasă la diferiți scriitori, printre care romanciera Solange Fasquelle, fiica ducesei de la Rochefoucauld, ea însăși scriitoare, prietena lui Paul Valéry, și care mi-a dat o veste care m-a mîhnit: de la castelul din Montmirail al ducilor de la Rochefoucauld, unde am fost găzduit acum douăzeci de ani, a dispărut de curînd tezaurul pe care-l adăpostea acest castel, manuscrisul maximelor ilustrului străbun. Cine știe în posesia cărui snob miliardar se va fi aflînd prețiosul document!

*

Sediul Societății scriitorilor francezi se află instalat într-un vechi palat, înconjurat de o grădină superbă, într-un cartier periferic al Parisului. Acest palat se afla odinioară pe importanta alee a Champs-Elyseelor. Cum trebuia aliniată șoseaua, castelul familiei Massa a fost dislocat cărămidă cu cărămidă, apoi transportat și reclădit în apropierea Observatorului. O minune de artă, de trecut și de prezent.

În acest palat au fost primiți, cu un ceremonial impresionant, delegații scrisului românesc. Li s-au ridicat toasturi. Au răspuns și ei. Marin Preda a rostit o scurtă cuvîntare de mulțumire, Eugen Jebeleanu și-a încheiat vorbirea recitînd un sonet de Gérard de Nerval, iar profesorul Alexandru Balaci, prorector al Universității din București, într-o franțuzească impecabilă, a vorbit, ascultat cu mare interes, despre progresul învățămîntului în Republica Populară Română, despre mulțimea școlilor, a profesorilor, a elevilor de toate categoriile.

La autorii dramatici, am întîlnit scriitori de veche reputație, ca Charles Vidrac, autorul piesei *Paquebot Tenacity* și Jean Serment, autor al comediei *Mamouret* jucate, amîndouă aceste comedii, cu mult succes la noi. Lucia Sturdza-Bulandra și Tantzi Cutava au fost interpretele admirabile ale bătrînei Mamouret.

Ne-a impresionat plăcut, la aceste întîlniri literare, prezența a numeroase femei, unele în vîrstă înaintată, care-și continuă neobosite, veșnic tinere, munca literară.

Recenta noastră vizită în Franța ne-a sporit și mai mult admirația și dragostea pentru acest popor în plină renaștere, a cărui întreagă istorie e o serie de permanente și miraculoase renașteri.

Constant TONEGARU

Șase decenii de la nașterea autorului PLANTAȚIILOR

Tatăl și fiul

PENTRU TOȚI CEI CARE L-AU CUNOSCUT, imaginea lui Constant Tonegaru la 60 de ani — pe care i-ar fi împlinit la 13 februarie 1979 — este cu neputință de alcătuit. Printr-unul din paradoxurile sale caracteristice, destinul i-a făcut poetului favoarea tinereții eterne, jucînd comparșilor mai tineri festa de a-l comemora într-un moment cînd ei înșiși au ajuns la vîrsta acelei respectabilități în fața căreia poetul evocat și-ar fi scos pălăria. Puține lucruri despre obîrșia și existența lui au fost puse pe hîrtie în timpul vieții, nu mai multe pe urmă, încît, cu vremea, care risipește martorii, s-a născut riscul ca poetul să se retragă definitiv în mister și legendă. Chiar ediția sa de versuri — Steaua Venerii — editată în anul 1969, epuizată în anul apariției, a devenit o raritate bibliofilică, spre a nu mai vorbi de Plantații. O parte din arhiva poetului se află — prin donația mamei sale, Maria Floarea Tonegaru, — la Muzeul literaturii române [1], o alta în posesia mea, fără ca documentele să fi fost încă folosite în cercetarea științifică a vieții poetului.

Locul de origine al Tonegarilor ar fi fost, din spusele mamei poetului, în Moldova, la Dobrovăț (Focșani). Bunicul patern al poetului, profesor de istorie și geografie, se stabilise la Curtea de Argeș, unde preda la Seminar. Chipul din fotografie al lui Constantin Tonegaru ne înfățișează un bărbat înalt, cu trăsături virile și demne, dar blînde, scrisul de pe dosul fotografiei seamănă în mod ciudat cu cel rotund, al poetului. Bunica din partea tatălui, Eufrosina, născută Pandelescu, era din Cîmpulung-Muscel. Orfană din mica copilărie, Eufrosina Tonegaru a lăsat amintirea unei femei energice și capabile, de-a lungul unei cariere didactice pe care a terminat-o ca directoare — prima directoare — a azilului Elena Doamna din București. Dintre cei doi copii ai ei, unul a urmat cariera didactică a părinților, celălalt, Constantin, tatăl poetului, a ales calea mărinăriei și a avocaturii. Bunicul matern al poetului se numea Daniel Zorilă. Prefect și avocat al statului, a ajuns mai tîrziu procuror general la Curtea de apel din

[1] Manuscrise, corespondență primită, acte și obiecte, figurează în arhiva M. L. R. sub numerele de inventar 16.699—16.711.

Galați. Era chiar veselul, petrecărețul, « întrepidul » Zorilă din scrisorile lui Mateiu I. Caragiale către N. A. Boicescu. Bunica maternă a poetului, Olga, născută Hangiof, se trăgea dintr-un neam de bogătași care posedau la Galați hotelul Metropol, o fabrică de parfumuri, moară, vii la Zărișteа etc., etc. O fotografie de epocă ne-o arată pe Maria-Floarea domnișoară, împreună cu tatăl și fratele ei. Înaltă, zveltă, cu ochi negri lungi, veseli și tainici, cu un aer « moqueur» ce pare a zîmbi, și cu acea maturitate timpurie a trupului pe care o punea în evidență moda corsetului și a jupoanelor, silueta degajează sensibilitate, farmec — polii misterului.

Constantin Tonegaru, tatăl poetului, s-a născut la 18 ianuarie 1883 la Curtea de Argeș, unde a copilărit. După propriile-i însemnări, pe cînd era încă țînc, l-ar fi cunoscut pe Al. Odobescu, secundîndu-l în săpăturile arheologice din urbe, ba ar fi soluționat chiar dilema carierei viitoare — haiduc sau marinar — ascultînd din gura ilustrului scriitor povestea lui Magellan și a altor călători îndrăzneți. Coleg, la București, la liceul Matei Basarab, cu H. Sanielevici, care i-ar fi dosit prima poezie (a scris și tipărit mai apoi un volum), cu G. Topîrceanu, care se remarca prin vaste cunoștințe în domeniul științelor naturale, junele Tonegaro (cum se trecuse în acte, și cum și-a trecut mai apoi și fiul) a crescut vînjos, lat în umeri și în ceafă, respirînd autoritate și decizie — dar de o statură mijlocie pe care încerca să o înalțe ținîndu-se drept ca scîndura. Licențiat al Institutului tehnico-nautic « Amerigo Vespucci» din Livorno — ulterior căpitan de cursă lungă —dar, și al Facultății de drept din București — cînd n-a mai navigat și a devenit avocatul S.M.R. din Ministerul Comunicațiilor — Constantin Tonegaru împletea duritatea marinarului cu spiritul de șicană al procedauristului, totul pe un fond de mare voință, și de variate talente — printre altele picta excelent. În 1905, pe cînd era plutonier, soarta l-a făcut, pentru puțin timp, șef de echipaj pe cuirasatul Potemkin, refugiat la Constanța[2].

Foaia sa calificativă de ofițer ni-l reprezintă în culori excepționale. Într-un articol din publicația constănțeană Răsăritul [3] citim: « Pe cît de distins jurist, scriitor și navigator, pe atît de brav ostaș, el a luptat în războiul întregirii, luînd parte pe front la bateriile de coastă [sic !] de la Sulina, doborînd două hidroavioane inamice și capturînd cargobotul Leros, care navigă azi sub pavilion român, purtînd numele

[2] Vezi: Em. I. Grant: *Prima republică rusă de 11 zile*, București, tipografia «Viitorul» Nicolae N. Voicu, Mihai-Vodă 21.

[3] Anul II, nr. 74, 10 iunie 1940, pagina I-a.

Mîinile

Iubito spune-mi cine
cînd istovit pe pulpa ta de ceară
ascult cum cheamă zările cocoșu
din tine afară mă arată cu degetul său roșu?

Motanii nopții ținute drept
pe gard cu cerul sfîșiat le lasă
și de-a dreptul în cerul care intră în casă
obloanele de la ferestre le izbesc ca niște pumni
în piept.

Din nou spune-mi iubito cine
albastre rădăcini îți trece pe sub piele
prin mădulare buzunare negre
să lingă și să spele?

De parcă ar sta deschis dulapul cu mîncare
din colțuri roase în draperie prinsă
miroase a vanilie și a muc de lumînare
o caldă stea aproape stinsă.

Împreunați noi amîndoi sîntem o pată
de unde-nșiră triste rînduri
desprinse aceste mîini care te-au strîns de gît,
vîslind departe singure prin gînduri.

Ca trestiile care sug ceața
mîna cu degete subțiri o lebădă salută
din patria pustie să vină și să stea
dar ele acuma dorm pe catifea...

Pepenele galben

Umbrei aflate în sfori pe călătoare beţe
vîntul slăbit zadarnic pune umăr
căci stîncile ce ţin corabia le număr
prin fusta ei albastră cu marginile creţe.

E zid de frunţi sau zid de munţi
pe care însingurat stăpîne îl petreci
în apele de jos ce crezi că le înfrunţi
cu pietrele tăiate de fierăstraie reci?

Nu este timp coroana ta solară să aştepte
cînd răsturnate în gînd
sosesc pe rînd
şi malurile strîmbe sau malurile drepte?

Dar de la curtea ta înaltă, sire,
dacă arunci un pepene de pe terasă
este virtutea frunţii tale dacă-ţi pasă
viteza să apară la catarge în fire.

Bătrînul pepene de mare poate că
dacă în luntri galbene feliile desface
spre larg deschide o potecă
să fie spintecatul Soare legănat în pace.

Eu între cîntec şi furtună
etern mă clatin ca o apă
care la zidurile trufaşe se adună
şi pe dedesubt le sapă.

de vaporul « Oituz ». Dintre cele 18 lucrări publicate, cea mai de seamă a fost, în 1934, Codul maritim şi fluvial. Dar a făcut şi invenţii: « Dl. avocat C. Tonegaru, fost ofiţer de marină, a înaintat Ministerului de Război în miniatură un aparat care instalat la orişice vapor, pescuieşte torpilele fixe sau cele rătăcite şi în cel mai critic caz le face să explodeze înainte de a veni în contact cu vasele». Grijulie să-şi apere flota, Italia brevetase invenţia! Foarte participativ, căpitanul de cursă lungă, juristul, avea opinii în toate problemele, ţinînd să fie, oriunde se afla, în miezul întîmplărilor.

Căsătorit la 10.IV.1 918, cu Florica Zorilă, acest om avid de viaţă, excentric, arghirofil şi autoritar, a devenit tată zece luni mai tîrziu, la 13.II.1919. Cel de al treilea, în linie dreaptă, Constantin Tonegaru a văzut lumina zilei la Galaţi, venirea pe lume a urmaşului umplînd de mîndrie inima orgoliosului tată, care a început de îndată acţiunea de educare a viitorului poet. Primele rezultate şcolare ale copilului sînt foarte bune, tatăl îşi ia feciorul cu sine în călătoriile scurte — la Istambul, Atena, Alexandria — aici vede celebrul glob care urca spre cer şi cobora după mersul soarelui, indicînd marinarilor ora. Copilul îşi adora tatăl, învăţa cu uşurinţă şi entuziasm, dînd dovadă de precocitate. La şase ani, după relatările mamei, fiind într-o vizită i s-ar fi arătat o ladă, cu interdicţia de a o deschide, căci ar fi fost plină de şerpi şi de balauri. «Cutia Pandorei», ar fi replicat băiatul, cunoscător încă de pe atunci într-ale mitologiei. La 17 ani, liceanul publica articole în „Neamul românesc" al lui Nicolae Iorga [4], semnînd, ascultător, C. Tonegaru—Fiul. Crescuse foarte înalt, deşirat, căzuse cum se spune în partea mamei, în firea sa visătoare şi imaginativă începuse să atragă represaliile severe ale tatălui. « Cazul Stravolca», respectiv crima pasională comisă de tatăl poetului, achitat de Curtea cu Juri, a însemnat destrămarea familiei, cu urmări dramatice. Caracterul agresiv al tatălui, care se accentuase, certurile, despărţirea, căderea materială a mamei, care a rămas cu băiatul în braţe, au vătămat iremediabil relaţiile dintre părinte şi fiu. Contrariat, tatăl făcea razii la fostul domiciliu, spre a distruge planşele de desen şi manuscrisele literare ale fiului, pe cînd acesta se vedea nevoit să-şi înceteze studiile liceale. Nu s-a putut înscrie nici la Belle-Arte, unde pe atunci se mai trecea cu vederea lipsa bacalaureatului, fiindcă n-a putut plăti taxele de înscriere. Găsi, în schimb, de lucru, ca lucrător de linii, la C.F.R. În aceste împrejurări şi în condiţiile războiului care începea, s-a

[4] Numerele 17—18 din 1936 şi 7, din 1937.

îndreptat cu hotărîre spre poezie Constant Tonegaru, cunoscînd boema, cu membrii ei tineri și virstnici. Primul care l-a luat în serios, în tradiția macedonskiană, a fost Al. T. Stamatiad, sub influența căruia a și publicat primele versuri, cu iz simbolist și decadent, în ziarul brăilean „Expresul", în 1942. Decisiv a fost contactul cu Dimitrie Stelaru. Firea tragică a lui Dimitrie Stelaru, viziunea sa poetică, de halucinări cosmice și lamento uman, l-au atras irezistibil și spontan. Instalat într-un porumbar din apropierea Gării de nord, Stelaru se refugia în zilele de iarnă grea la Costel, care locuia cu mama sa într-un apartament modest — două cămăruțe — pe bulevardul Cuza, la numărul 13. A. Poeții pierdeau nopțile în taifasuri, scriau în aceeași încăpere, se certau tot acolo. Tonel, care nu fuma și nu punea gura pe alcool, pretindea liniște cînd scria, pe cînd Stelaru crea și verbal, fără preferințe. La cină, Stelaru se așeza turcește pe pcdea, desfăcînd cu încetineală pachețelul cu mezeluri, sub nasul excitat al cățelului, un seidenpinci de pripas. Invitat să se așeze la masă, musafirul permanent refuza, argumentînd că locul celui care duce o viață de cîine este sub masă și că va împărți hrana cu un alt orfan, ca și el. Dar mai apoi, răzgîndindu-se, Stelaru constata că patrupedul e un animal de salon, un cîine de rasă, și-l elimina din clanul dezmoșteniților soartei, ceea ce provoca protestul zgomotos al cîinelui. Excedat, Tonegaru se ridica din vîrful patului, lăsa scrisul, își apuca prietenul de turul pantalonilor, așezîndu-l la masă.

Dimpreună cu Dimitrie Stelaru, poet cu volum, a bătut Constant Tonegaru la ușa criticului Lovinescu, al cărui cenaclu i-a lăsat amintiri de neuitat. Dimitrie Stelaru s-a ales cu o Planetă de poet nou, Tonegaru nu a mai apucat consacrarea din partea criticului, al cărui deces l-a resimțit ca pe o pierdere personală. În mai multe rînduri a reamintit atmosfera de la „Sburătorul": «Pe Mihail Crama parcă îl văd și acum în uniformă militară, în picioare lîngă ușa cu geam ce despărțea biroul de sufrageria pe divanul căreia noi ne instalam comod, evocînd cu o privire pierdută dincolo de ziduri o dragoste pătimașe întîmplată pe nesfîrșitul stepelor, peste care clopotele îi chemau amanta, vibrîndu-i numele ca pe o rugăciune. Pe urmă Geo Dumitrescu cetindu-și în stil arghezian foarte rar cîte o poezie nelipsită cu Violaine, becuri și batoze, Petrică Solomon nazalizîndu-și încercările promițătoare...». Pe Ion Minulescu îl cunoscuse la cafenea: «Ultima oară cînd l-am întîlnit, a fost pe plușul roșu al unei cafenele în care ambasadorul simbolismului francez își depăna amintirile din epoca debutului, povestea despre înfățișarea fericită a Bucureștiului [sic!] de altădată și chipurile lui interesante ce țineau sobor în cafenele ale căror

Noaptea nopților

Unii duc de curea un viezure, o pisică,
dar marinarul aduse în tavernă un val
și la ușă-a rămas oprit de pînzele întinse
sub care crește marea din obraz oval.

Apa sărată încetase să fie dresată,
undele lucioase precum e săpunul
fără mustrare de cuget
înghit golanii depărtării cîte unul.

Autoportret

Trecătorule ascultă munca vîntului în mare,
poate și tu în loc de val, de viezure, ai la braț
o femeie
pentru ca din bărci tăiate dintr-un pepene
aflîndu-te cu palsa pescarii balada să încheie.

Dacă tu simți cum sîngele te trage în jos
Trîntește ușa să cadă tencuiala pe această viață —
e toamnă și am accent sentimental
ce mi se filfîie de inimă cusut cu ață.

Ziua se clatină închisă într-un borcan
Și face semne de mirare
pe un catarg ce a legat frînghiile de larg
unde pescarii au trimis pîini cu lumînări pe mare.

Stins tremură veșnic
arborele mării ce-l suie
un cîntec din solz de pește
acolo fructa rumenă nu e.

urme au fost tencuite cu abundent val de asfalt»
Căutînd jaloane la cenacluri și în cafeneaua literară, lui Constant Tonegaru nu i-a scăpat simptomul apropiatei surpări a unei lumi — aceea care îl relegase la periferia ei. Urînd, defăimînd, caricaturizînd această lume, cu un suprem sarcasm, poetul a considerat-o totuși ca fiind sfera lui fatală, dilemă tragică, cu consecințe.

Evoluția lirică a lui Constant Tonegaru a fost rapidă, din clipa întîlnirii cu Vladimir Streinu, care tocmai preluase conducerea revistei „Preocupări literare", înjghebîndu-și propria grupare de poeți. Revista era organul „Asociației prietenilor istoriei literare", animată de profesorul Petre Haneș, iar cînd profesorii reuniți în Asociație au început să protesteze împotriva noii orientări a publicației lor, Vladimir Streinu a reînființat, în același format, „Kalende", în cea de a doua serie, dar pe linia acelorași preocupări anti-ortodoxiste de mai înainte. Aici a publicat Constant Tonegaru piesele de rezistență din viitoarele Plantații și tot Vladimir Streinu i-a obținut un post de dactilograf diurnist la Ministerul Educației și Tineretului, unde criticul era consilier. Adeverința de salariat a poetului numește un salariu lunar de 6000 lei, din care se reduceau 10% și la care se adăugau chiria și indemnizația de scumpete. Era, după modicitatea sumei, o sinecură, pe care o certifică și adresa de serviciu cu nr. 2014 din 29.III. 1944: «Dl. Constant Tonegaru va cerceta zilnic biblioteca Academiei Române, strîngînd materialul pregătitor la opera pedagogică a lui Titu Maiorescu, în vederea lucrării ordonate de dl. ministru prof. I. Petrovici. Prima parte a acestui material va fi prezentată pînă la data de 5 aprilie a.c., dată pînă la care d[omnia] sa se consideră în serviciu exterior comandat». «Serviciul exterior comandat» convenea de minune poetului, liber să facă și puțină gazetărie. Citim, astfel, în nr. 3—4 (anul al XVIII-lea, martie — aprilie 1943) al „Revistei scriitoarelor și scriitorilor români", condusă de scriitoarea Aida Vrioni: « Constant Tonegaru este un foarte tînăr poet, un poet teribil, în accepția Copiilor teribili, romanul lui Cocteau. Poeziile sale au reușit să alarmeze — o, nu un alarmism care ar atrage atenția autorităților! — un cerc literar serios, prin calitățile și mai ales prin stridențele poemelor citite. Dar, incontestabil, d. Constant Tonegaru căruia o seamă de reviste serioase (din care amintim „Preocupări literare") i-au acordat găzduire fără să se teamă de fulmicotonul versurilor sale, știe să fie și altfel decît teribil, căci strunele lirei sale sunt din cel mai curat aur». Cine era autorul notiței în ton ușor caragialesc? Nota următoare, în text, de asemenea nesemnată, descriind atmosfera

cenaclului lovinescian, conținea fraze prescurtate dintr-un articol mai lung al poetului...

În această perioadă de afirmare, nestăvilită decît de cenzură, l-am cunoscut pe poet, în casa lui Vladimir Streinu, în ale cărui „Kalende" publicasem și eu o poezie. Încurajat și de Șerban Cioculescu, poetul îi dedicase, insolit, poezia Hirsuta. Mă introducea în sălile de concert, mă purta prin expoziții, ascultînd cu bunăvoință versurile liceanului. La rîndul lui îmi citea cele mai proaspete producții, dar pronunțarea era defectuoasă, conținutul mi se părea de o admirabilă complicație și fără pic de lingușeală îmi manifestam adeziunea, căci îmi era foarte simpatic. Atunci îmi întindea o foaie de hîrtie cenușie, cu greșeli de dactilografie — era doar dactilograf diurnist — sau o foaie de pelur fragilă ca o aripă de fluture, scrisă șters cu creion colorat. Ținea să fie iubit, își adora prietenii — avea cultul prieteniei, ceea ce mă impresiona profund. Prin el am cunoscut ultima și cea mai tînără boemă: pe poeții Dimitrie Stelaru, Mihai Crama, pe pictorul Serfi Șerbănescu, pe sculptorii Tache Demu (actualmente Demetrios Demos!) și Vlad, pe prozatorul și dramaturgul Chihaia (Pavele, Pavele!). Prin mine, în schimb, i-a cunoscut pe Tudorel și Marilena Popa — cu cenaclul lor, unde poposea zile de-a rîndul, împreună am cunoscut acele poete, pictorițe și pianiste — fetele în floare ale primăverii noastre, pe care le curtam cu mai mult sau mai puțin succes. Ochii albaștri ai pictoriței Ioana O. au provocat chiar o dramă în viața poetului, soldată cu o încercare de sinucidere. După Eliberare, Constant luase premiul Fundațiilor, pentru Plantații, cel mai însemnat premiu pe țară pentru scriitorii încă nepublicați în volum. Plantațiile stîrniseră senzație — și multe invidii. Aveam și eu gata un volum de versuri — premiat, ah, și acesta, chiar dacă nu de Fundații — și i l-am înmînat lui Tonel, care nu s-a arătat mulțumit de titlu: Bună dimineața la Steaua Păstorului. Frunzărea manuscrisul, se oprea la cîte un titlu de poezie, sugerîndu-mi-l ca titlu de volum. La întreabarea ce anume îl deranja în titlul ales mi-a răspuns franc că pregătea un nou volum, cu același titlu, în speță Steaua Venerii, — adică Venus, Luceafărul. În manuscrisul meu roteau astre de prima mărime și altele mai discrete, dar cu ce nume frumoase: Betelgeuze, Arcturus, Alcor, Opiucus — steaua celor morți prin mușcătura de șarpe. Într-o lină plimbare nocturnă de august, cu ploaie de stele pe firmament, ne-am aruncat ochii pe cer, urmărindu-l, fiecare, cu coada ochiului pe celălalt. În urmă ne-am lămurit că puteam preciza Carul-mare, cu cel mic— și atît. Dar aveam și întîmplări matinale. Din banii premiului Minulescu îmi achiziționasem o

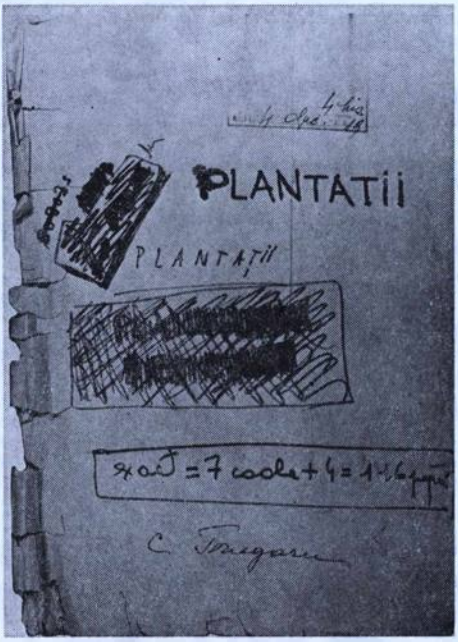
Destrămări cu public

Un șir de becuri arse
pline cu apă de ploaie
stau prin boschete rămase.

Spre restaurant
statuia din centru se înmoaie
uitîndu-se la mese savant.

Și-a lăsat Cupidon săgeata în bazin din arc,
o damă galbenă care tușește
se culcă azi cu lebăda din parc.

De ce ca frunza care în vînt se plimbă
și pe ferestre udă se lipește,
plămînul toamna nu i se schimbă?

Nu e uşor căci poate acum e minereu
şi tu ai Doamne degetele moi
din lumînări de seu.

Pe scaunul cu taxă nişte prinţi
i-a aşteptat zadarnic în convoi
la locul unde are un semn în dinţi.

Să lumineze tandru
aprinde-ţi Doamne mîna peste acest incest
în chip de policandru.

Se pare că-i aprinsă fiindcă vîntul poartă
prin înălţime roşie un fel de lest,
frunza vie pe care o întoarce moartă.

Alei, alei pe unde mă simt domn,
e un canar de colivie cam dement
cînd intru şi cînd ies din somn.

Culoarea pielii mi se mută azi ceva mai sus,
e un canar ce-mi strică sîngele meu lent,
devin o lupă prin care se vede straniul apus.

« africană» albastră, foarte lungă, de sub care nu se mai vedea marginea pantalonilor scurţi — era canicula. Tonegaru îşi scurtase, tot din motive de arşiţă, un trening cenuşiu de pînză, tăindu-l o palmă sub genunchi. Călcam veseli sub coroanele magnifice ale castanilor de pe bulevardul Ardealului, cînd în faţă ne-au ţişnit brusc două liceene care văzîndu-ne, pe neaşteptate, pe Constant, prea lung, pe mine durduliu, au izbucnit într-un rîs spasmodic, nesfîrşit, aproape să cadă pe jos. Credeam că Tonel va face haz şi el de hazul fetelor, dar n-a fost aşa. Altă dată, în amurg, treceam împreună pe o străduţă liniştită, unde, de la înălţimea lui, Constant băga din cînd în cînd capul pe cîte o fereastră la stradă. Un locatar, uimit, şi-a scos capul pe geam, pe cînd Tonel şi-l retrăgea pe al său. « — Da' tîmpit cap ai, domnule» — l-a gratulat Tonegaru, fără să iuţească pasul.

Un mag al timpului, Armand Constantinescu (Cer şi destin, Ed. Cugetarea) întocmise un foarte impresionant horoscop postum lui Eminescu, în care prezicea pas cu pas tot ce i se întîmplase în viaţă. Stîrnit, îl vizitasem şi eu şi beneficiasem de un horoscop în care mi se aducea la cunoştinţă că nu aveam să mă prăpădesc, tînăr, de plămîni, ci că voi trăi, dimpotrivă, de ajuns şi într-o mare opulenţă « de pe urma activităţilor depuse în acest scop». Mi se mai prevedeau călătorii foarte îndepărtate — numeroase şi ele. Am vrut să-l duc şi pe Tonel la astrolog, să aflu ce are să i se întîmple mai departe şi, după oarecari pertractări, el a acceptat. Cînd am ajuns însă la staţia din Schitu Măgureanu a tramvaiului 3, acolo unde astăzi sînt construcţii noi, poetului i s-a desprins în lung talpa pantofului, fără să cadă de tot — şi a refuzat să mai continue drumul. Astrele nu şi-au mai spus cuvîntul...

„Grupul literar Bucureşti", cum se numea, căruia i se afiliase Tonegaru, ţinea şezători, la care colabora, cîteodată, şi „Cercul literar" de la Sibiu. Tonel păstra cu grijă afişele, cîte o cupură de genul: « Un teatru senzaţional în Capitală. Capitala se va îmbogăţi în curînd cu un teatru nou, de factură cu adevărat senzaţională. E vorba de un ansamblu care este alcătuit în prezent de tînărul Al. Popovici, laureat al premiului de teatru, şi care va fi format nu din actori profesionişti ci numai din tineri prozatori şi poeţi ai noii generaţii. În afara comitetului de organizare, compus din Al. Popovici, Const. Tonegaru, Ion Frunzetti, Valeriu Popovici şi Ruxandra Oteteleşanu, vor participa o serie din cele mai valoroase elemente ale scrisului tînăr...». Chiar atunci, Constant scria la piesa lui de teatru, intitulată mai întîi Generalul unu, iar apoi, după transformări, Vama de la miazănoapte. Ne-a citit, în cerc restrîns, primul act, foarte lung, şi numai nevolnicia omenească e de vină că în această împrejurare cînd am fost martorul de taină al unei opere care s-a pierdut, atenţia m-a trădat, şi cu ea memoria. Reţin atît că, în aşteptarea unui tren care trecea, malefic, pe celălalt tărîm, doi tineri cumsecade erau suspectaţi de a fi primejdioşi anarhişti. Unul agita în sus un obiect şi întrebat dacă e o grenadă răspunsese umil că nu, că era o conservă de miel. Scena o premergea pe aceea

cînd, tocmai exclus din Societatea scriitorilor și întrebat ce va face acum, Tonegaru a răspuns: « Nu-mi mai rămîne decît să trag cu revolverul acesta, buum-buum!» și scosese din buzunarul de la piept, îndreptîndu-l ca pe o armă, tocul de la ochelari. Fapt este că, încrîncenat de atîți amari de ani împotriva autorității, a celei paterne, a celei sociale, Constant Tonegaru a înțeles cu dificultate că vremurile noi aboleau tocmai acest soi de autoritate. Nu a fost singurul în această situație. Manuscrisele Stelei Venerii au rămas mulți ani în sertarele mele. În dimineața zilei de 10 februarie 1952 i-am călcat prima oară în casă, ca să-l privesc pe catafalc, înseninat, cu un zîmbet ironic în colțul gurii, prea lung, pe orizontală, pentru dimensiunile odăii, acoperit cu flori, de o eleganță extraordinară în paliditatea sa, cu verigheta trecută pe deget, absolut indiferent la complicațiile pe care le făgăduia scoaterea pe ușă a coșciugului. Criza de embolie pulmonară, declanșată în primele ore ale zilei, nu putuse fi stăvilită, poetul trecuse din somn în moarte, cu suspine lungi, de vis final. O autobiografie pe care mi-o lăsase cu cîteva zile înainte, pentru un post de stilizator, rămăsese, fără obiect. Nu fusese o autobiografie completă și nici întru totul exactă. În ultimele trei luni de viață nu-și cîștigase existența reparînd stiluri, ci scrisese, cu furie, poezii. (Pentru referințe îl indicase pe acad. Geo Bogza.) Steaua Venerii sporise, manuscrisul tindea să se dubleze, Tonegaru plănuia să-i schimbe titlul în Steaua singurătății.

Ultimul ciclu de poeme pe care l-a scris, cincisprezece la număr, nu a apărut în volumul editat în 1969, fiindcă, deși terminate, nu fuseseră revăzute de poet. Ele se constituiau într-un soi de psalmi răsturnați, în care se răfuia cu Tatăl, acum incriminîndu-l, acum recunoscîndu-și înfrîngerea, acum întrebîndu-se dacă nu cumva acest Tată răzbunător nu era cumva Demonul dintre stele. Pe noptiera poetului s-a găsit o singură foaie, ciorna unui poem numind bejaniile strămoșilor urgisiți. Urma poeziei Aratul, în care modernistul și răzvrătitul Tonegaru se întorcea la oala smălțuită de lut, a sutelor de generații care-l precedaseră, spre a se topi în duhul lor protector, și prin aceasta vestea puternicul curent înnoitor al poeziei noastre patriotice de astăzi.

Ochii seniorului

Prin crîng unde delirul se arată
poartă în ochi în acest scop
seniorul galic o săgeată.

De după pleoapă pentru o clipă
ca tuburile de telescop
un turn de oase albe se înfiripă.

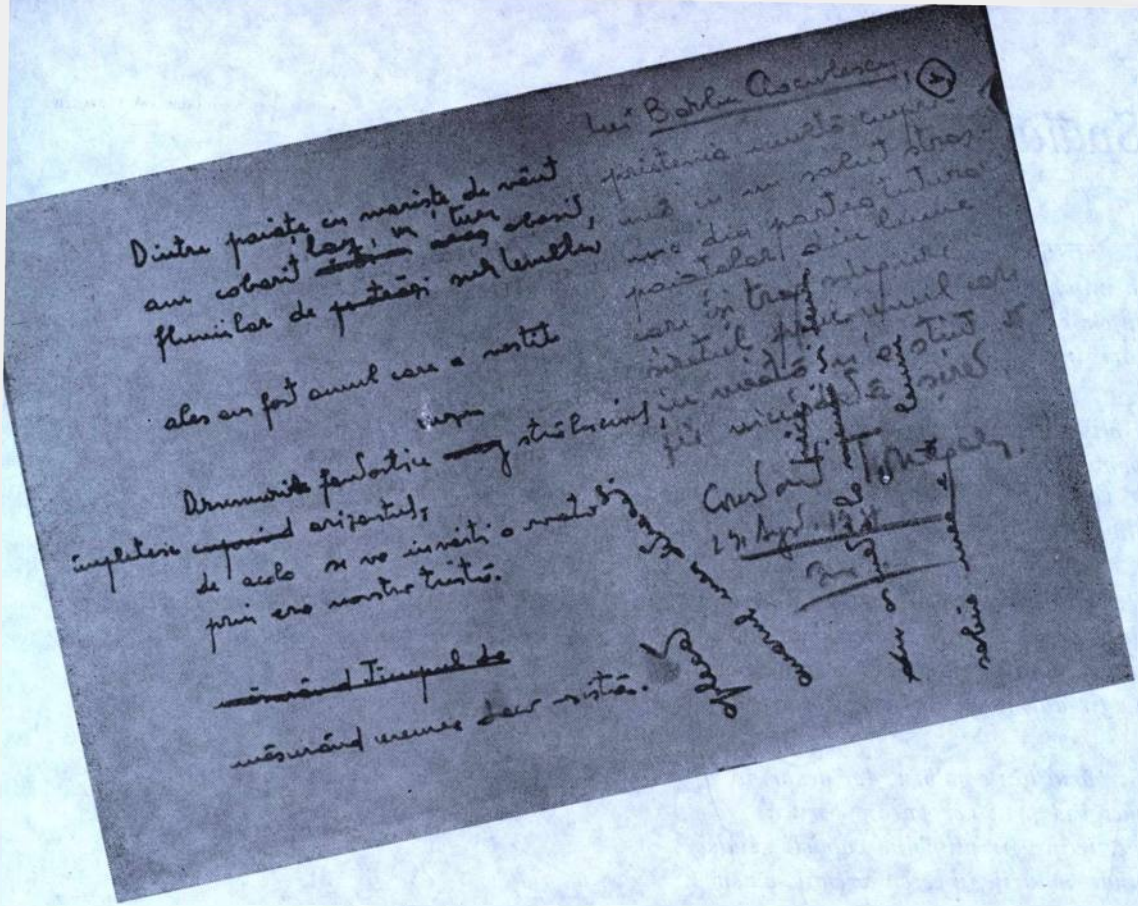
Cînd vine vîntul și le surpă
poartă în ochi în acest scop
crescut un crin galben de cîrpă.

— În vis oaspete întreg să fii
să umbli drept prin episod
unde ochiul palid cu alifii.

Prin crîng unde delirul se arată
urcă pe ramuri fără rod
seniorul Luna în săgeată.

Turnul de oase prinse cu paftale
Are drept treaptă o curteană
cu sînul desfăcut și moale.

Gîndul nomad cum vrea să suie
cheamă pe domn din solz de mreană
cînd pune armele în cuie.

În fund de zare neajunsă
este drept treaptă o curteană
la subțioara stîngă tunsă.

— Peste spice neapărat viu
să fluier pe tub de chei
în chip de devotat scatiu.

Turnul de oase prinse cu paftale
păstrează în temelie o femeie
cu sînul desfăcut și moale.

În ziua morții unicului lor fiu, părinții despărțiți de mai bine de cincisprezece ani s-au împăcat, reluîndu-și traiul în comun. Îl vizitam pe bătrînul Tonegaru, pensionar și, din cînd în cînd, mă întreba, în trecere, ca să nu pară preocupat de subiectul pe care-l atingea, dacă într-adevăr fiul său a fost un mare poet. Mai tîrziu, bătrînii s-au mutat într-o căsuță din Floreasca.

„Coana Florica" a murit octogenară, ca pensionară a Uniunii scriitorilor. Mărturisea cinstit că nu înțelegea nimic din poeziile lui Tonel, dar era foarte mîndră de reputația lui poetică. Pe trăsăturile chipului ei luminos, blînd, am mai văzut mulți ani surîsul destins al poetului.

Barbu CIOCULESCU

Spălătoreasa

Constant Tonegarn

Te întreb uşor de ce iubito nu aduni
în mîna fără cuget, pe uliţe trecute,
rufele ca nişte gîşte albe,
cari întunericul albindu-l, îl ascute?

Batiste rupte între trecutul tău şi al meu apasă,
pomii siliţi de cercurile vremii greu
în cercul cel mai larg care de la sine depăşit se lasă
cînd lampa aşezi la geam şi mă aştepţi mereu.

Cuvîntul rătăcit pe lume să mi-l ierţi
dacă departe de fereastra unde stai
umblă neprihănit şi galben ca un pai
să fie duh în miezul corpilor inerţi

Şi părul tău e galben, dar desprins,
mergînd prin aer pare o perucă
pe fiecare fir plimbînd copacii smulşi
unde pădurile în cercul vremii se usucă.

Curînd prin înserare o să iasă
din parc o Lună veche pe la muchii roasă,
în crăci subţiri cu pînze de păianjen
făcînd lumina galbenă, păroasă.

Tîrziu, prin ceaţă pescuit de un fir,
coroana mea de ramuri cu batista plină
am s-o înalţ ca toate să le-nşir
pe părul care piaptănă lumină

Mîna ta albă care le-a spălat
în geamul aburit bate un semn;
săditâ, mîna mea la degetul tău lat
sună pe geam închisă într-un lemn.

Victor PAPILIAN

BOGDAN INFIDELUL

Capitolul III

3*

Costume de epocă în viziunea romanticilor

Glod se lăuda că printr-o dibace uneltire, dăduse de urma fetei lui Zah Felician.

— Unde n-a izbutit părintele Filipaş cu mărturisirea bărbaţilor, a izbutit popa bulgar cu mărturisirea femeilor... Cîntăreţul se ţine cu nevasta paracliserului... şi muierea cîntăreţului a mărturisit tot, numai ca Sofronie să-i aducă bărbatul înapoi. Ei au ascuns fata în clopotniţă iar răpirea a fost făcută de Crăciun şi pater Dominic.

În uneltirea care răsturnase casa cu susul în jos, lucrurile se alegeau ca gunoiul din bucate. Înadins au rămas făptuitorii la Bedeu, atît de mult după fuga fetei, ca să încurce cercetările şi să arunce asupra altora nemernicia înfăptuirii lor. Şi cîtă îndrăsneală, să o ascundă în clopotniţă!... Puteau ei să-şi spargă capul şi tot n-ar fi putut ghici culcuşul într-un pod de biserică.

— Paracliserul şi cantorul ar trebui traşi în ţeapă, spunea Ivanko.

— Unde o fi acum ascunsă?

— Fără îndoială la Bogdan, la curtea din Cuhea.

— Sau o fi dus-o Dominic la mănăstirea Molda, unde sînt tămăduiţi bolnavii, adăugă Katalin, cu gîndul la Crăciun care era acum alături de fata lui Zah Felician.

— Dacă e la Molda, atunci de ochiul meu nu poate scăpa şi de mîna mea nu se poate feri... dau foc mănăstirii, zicea Ivanko.

— Iar dacă-i ascunsă la Bogdan, acela va avea a răspunde mîniei regelui, hotărî palatinul.

Atunci s-a pricinuit mare zarvă în adunarea boierilor. Fiecare îşi apăra faima gîndului. Oliver — oştirea, Ivanko — focul, Katalin — călăul pentru Clara Zah...

Şi după ce Dragoş a fost martor gîndurilor celor mai ascunse ale prietenilor săi şi care în timpul certei auzise totul şi nu-i scăpase nici sunetul şoaptelor, a răspuns:

— Duhul cel bun mă povăţuieşte să depărtez pentru început mijloacele cîrtitoare şi

---

* Reluăm publicarea romanului lui Victor Papilian, cu un nou fragment. Personalitatea lui Bogdan, viitorul întemeietor şi conducător de ţară, se configurează aici tot mai pregnant. Cel care vrea să facă din satul Cuhea un prosper tîrg negustoresc aprobă tacit adăpostirea fetei lui Zah Felician la conacul lui Crăciun, în înţelegere cu Pater Dominic şi cu alţi însoţitori ai acestuia. În gestul său de independenţă faţă de regele Ungariei, Bogdan are ca model pe Basarab, voievodul Ţării Româneşti, faţă de care îşi manifestă nu o dată admiraţia. (N.R.)

deşarte şi să urmez calea cea prielnică a iscoadei... Şi pentru că Bogdan e mai la îndemînă, să începem cercetarea cu el.

— Drept gîndeşti, îl încurajă căpitanul Albrecht, căci mai de folos e să predăm pe un viteaz ca Bogdan decît pe o fată nevîrstnică şi nevolnică.

4.

Cînd palatinul, însoţit de fiica sa Katalin, intrară în marea încăpere a prînzitorului de la curtea din Cuhea, Katalin fu copleşită de strălucirea luminii şi frumuseţea tacîmurilor. Era tot atît de strălucitor şi de frumos ca la oricare cină aleasă, din Visegrad. Pe fiecare perete să găseau două candelabre, fiecare cu zece lumini; apoi două făclii mari. Pe masă de asemenea ardeau trei candelabre cu multe lumînări şi deasupra uşilor, trei făclii, încît în cameră lumina era ca în miezul zilei de vară. Şi pe masă se vedea o risipă de argintărie şi cleştaruri care îţi încîntau ochii. Italienii obişnuiau să folosească paharele de cleştar şi înafară de lingură şi cuţit, şi un fel de furcă pentru a prinde mai uşor carnea şi a nu fi silit să mănînci cu mîna. Katalin cunoştea toate aceste obiceiuri italiene dar se minuna cum aceste obiceiuri ajunseseră pînă aici. Pe urmă îşi aminti că doamna Maria, soţia lui Bogdan, era Polonă şi Polonii cunoşteau de bunăseamă învăţăturile italiene.

Katalin şi cu tatăl ei se apropiară de Doamna Maria, care stătea într-un jilţ, însoţită de Laţcu, copilul lui Bogdan, un băiat cu ochii negri, adînci şi de Margareta, fetiţa lor cu păr bălai şi ochi albaştri. Doamna Maria vorbea şi ungureşte, limbă pe care o cunoştea tot atît de bine ca şi limba ei.

În scurt timp, prînzitorul se umplu de oaspeţi. Dragoş şi cu Oliver nu se mirară prea tare să-l găsească aici pe pater Dominic cu Aldea şi Crăciun, dar avură o tresărire la vederea cavalerilor Gustav şi Raymond, care după purtare să vădeau a fi de ai casei. La urmă apăru şi Bogdan însoţind pe un alt cavaler, pe care îl prezentă cu mare fală: Magistrul Walpot.

Doamna Maria îşi urmă vorba începută înainte de intrarea oaspeţilor:

— Părinte Dominic, aş vrea să rămîi la noi, după cum te-am mai rugat, să împărtăşeşti din marea ta învăţătură pe copilul nostru, Laţcu, şi cînd fiica noastră Margareta o avea mintea destul de coaptă, să o iei sub a ta oblăduire... fiindcă vreau ca şi fata să fie învăţată, cum am aflat că fac toate mamele înţelepte din apus, dînd învăţătură deopotrivă fetelor şi băeţilor.

— Gîndul vostru e cît se poate de înţelept. Iată aici este o altă elevă a mea, domniţa Katalin, care este o fală pentru mine ca şi pentru neamul ei...

Dar Bogdan întrerupse această vorbă prea molatică.

— Să cercetăm pe magistrul Walpot, să ne povestească el din viaţa lui.

Cu toţii curmară vorba.

*

— Mărite Doamne, eu sînt nepot al acelui Henric von Walpot, care a întemeiat ordinul numit Equites teutonicii hospitales sanctae Mariae virginis hierosolvitanae. După ce a slujit în Palestina, adăpostind în spitale pe pelerini, pe cruciaţi şi neguţători, ordinul nostru a luat sabia să lupte pentru cruce. La chemarea episcopului Albert de Livornes, am sosit în aceste ţinuturi, răspîndindu-ne pînă la Nistru, Dunăre şi mare ca să apărăm pe creştini împotriva Tătarilor şi altor păgîni, să ajutăm pe cei săraci, cu duhul sau cu puterea trupească, să-şi ducă viaţa omeneşte.

— Despre faptele voastre bune am auzit, şi a auzit lumea întreagă spuse Bogdan, iar eu le-am sprijinit.

— Cu toate acestea, ca şi fraţii noştri templieri, care au fost mult prigoniţi de regele Franciei, şi noi, cavalerii teutoni, am fost prigoniţi de regii unguri. Mulţi cred că am

venit în aceste ţinuturi ca să scăpăm de urgia regilor. E şi-n această credinţă un adevăr, fiindcă nu poţi lupta pentru cruce cînd eşti prigonit din două părţi, şi de păgînii Tătari şi de creştini, Unguri sau Francezi... Dar noi ne-am statornicit aici mai cu seamă fiindcă aici e lipsă de noi.

— Ilustre magister, începu Aldea, îngăduie-mi şi mie o vorbă... Te rog să ai bunăvoinţa să mă primeşti ca scutier în viteaza ta oştire şi ai să cunoşti rîvna...

— Şi înţelepciunea ta... sfîrşi vorba pater Dominic.

— Faptele tale vor vorbi pentru tine, răspunse magistrul... de altfel ca să cunoaştem viteji, am venit la curtea măritului voevod Bogdan... Pe oamenii din ţara Moldei, noi i-am învăţat meşteşugul războiului precum şi alte multe meşteşuguri...

— Meşteşugul... făcu cu dispreţ Oliver.

— Nu uitaţi, răspunse Dominic, că sfîntul Iosif, părintele adoptiv al lui Isus Hristos era dulgher, adică meşteşugar, meşteşugul este un dar al lui Dumnezeu.

— Nu te văd dulgher, rise Ivanko, rasa de călugăr te împiedecă.

— Şi meşteşugul meu, tot dar de la Dumnezeu este. Dacă Dumnezeu nu mi-ar fi ajutat să intru în mănăstire, aş fi rămas păstor în munţii helvetici... şi dacă Dumnezeu nu m-ar fi îndreptat spre maeştrii mei de la facultăţile din Padova şi Paris, n-aş fi învăţat frumoasa artă a tămăduirii... şi dacă Dumnezeu n-ar fi ajutat aceste nevrednice mîini, n-ar fi găsit cele mai potrivite cusături ca să dreg ceea ce răutatea oamenilor a stricat...

— Vorbeşti pe semne de fiica lui Zah Felician? îl încercă Oliver.

— Chiar de ea, şi dacă voevodul se învoieşte, cînd va fi de tot tămăduită, pot să v-o arăt, ca să vedeţi ce minuni poate face meşteşugul omenesc însoţit de harul dumnezeiesc...

Faţă de atîta făţişă înfruntare, palatinul îşi simţi privirea suliţă şi pumnul buzdugan, dar în vorba lui strunită, de curtean vechi, era numai miere.

— Ştie voevodul Bogdan că această fată este duşmana regelui?

Bogdan îşi urma vorba cu magistrul Walpot; se uita la palatin, dar privirile-i treceau dincolo de el...

— Bogdan se împotriveşte poruncii crăieşti, răspunse, în locul lui Crăciun.

— Atunci se face vinovat faţă de rege...

— El spune, adăugă Dominic, că firea nu-l lasă... şi eu îl înţeleg. E greu să lupţi împotriva firii.

— Şi totuşi, noi îl poftim să-şi îndeplinească îndatoririle faţă de rege, încheie palatinul.

Dar spre mirarea tuturor, Aldea, tînărul Aldea, s-a pornit cu mare glas:

— Numele nostru trebuie să dăinuiască în veac şi ce ne-ar sluji pentru întărirea lui, oropsirea unei fete slabe şi neajutorate?...

— Să nu stricăm voia bună, zise Bogdan şi îi pofti să se aşeze la masă.

5.

Toţi oaspeţii fuseseră poftiţi ca să cerceteze laolaltă cu Bogdan biserica ce se înălţa în mijlocul satului din dorinţa doamnei Maria şi sub îndrumarea cavalerilor.

Meşterii se străduiau cu partea cea mai grea, cu bolţile. Toată lumea se aşteptase că bolţile, acoperişul şi turnurile vor fi din lemn. Dar doamna Maria aflase că în apus bolţile şi turnurile se puteau zidi şi îndemna pe cavaleri să facă biserică de toată lauda, cu nimic mai prejos de cele din alte ţări mai răsărite. Zidirea era înconjurată de jur împrejur cu o schelă de lemn, şi sus, pe podişul înălţat deasupra plopilor se vedeau mulţi oameni căţăraţi, care tocmeau scări, parapete, dovedind parcă prin înălţimea aceea şi năzuinţa spre cer a doamnei Maria...

Deodată se auzi buciumul paznicilor de pe dealuri, vestind mulţime mare de oameni dinspre miazănoapte, şi nu după mult timp putură vedea un convoi de pribegi, urcînd

încet spre curtea voevodului. În fruntea convoiului se găseau trei călăreți, doi în rase călugărești iar celălalt, după îmbrăcăminte, boier de seamă. Caii păşeau încet, cu urechile ciulite şi cu nările desfăcute adulmecau aerul necunoscut. Oamenii mergeau tăcuți. Mugetul depărtat al cirezilor dinapoia convoiului, behăitul oilor şi al caprelor, dovedeau foamea şi neodihna. Erau pribegi, osîndiți să părăsească vetrele lor, de mari necazuri şi multe nevoi.

*

Poposirea pribegilor la curtea din Cuhea nu era lucru rar, dar uimirea era pricinuită de faptul că între cei sosiți se afla Simion, fratele doamnei Sandrina, soția lui Drag Sas, însoțit de episcopul Chirilă Romanul, răsăriteanul din Przemyl, cu preoții Nicodim şi Nicoară. Împreună cu ei se găseau mulți țărani pribegi, unii tineri, în floarea vîrstei, alții cu nevestele şi copiii, mînînd în care avutul lor şi dovedind astfel c-au părăsit pentru totdeauna locul lor de obîrşie.

În carele trase de boi se vedea toată agoniseala lor, saci cu grîu şi orz, ulcele, strachini şi ulcioare prinse de coviltire şi maldărul de paie legat burduf în coşarcă. Unii trăgeau după ei cîte o vită priponită de un par al lotrei. Într-o căruță se zbătea un purcel înfundat în sac sau cîteva păsări închise în cuşti din găteje. Oamenii vorbesc încet şi chipurile lor amărîte aduc a jale. Iute se desluşi pricina pribegiei. Gediminas, aprigul principe lituanian, după ce cucerise Podolia şi Volhinia pornise prigoană împotriva creştinilor, cercînd să-i întoarcă la legea păgînă. În fața primejdiei, vlădica îşi adunase oamenii de încredere, căutînd scăpare la un domn creştin în stare să-i apere şi după multă chibzuință, alesese pe Bogdan, fiind de același neam cu ei.

În acele clipe, Bogdan îşi aminti de vorba părintelui Dominic: voința domnitorului de o parte şi duhul obştei, de alta... Dar voevodul nu era omul să se încurce cu prea multe socoteli lăuntrice. Avea să facă față unor împrejurări neașteptate şi se silea să ia hotărîrile de trebuință cît mai repede. În curte era mare învălmăşeală. Unii trăgeau boii de coarne, alții plesneau din bice... şi toți umblau în neştire. Atunci Bogdan dădu cîteva ordine scurte dar lămurite: boierii şi episcopul vor fi găzduiți la curte, iar obştea avea să primească loc de popas lîngă pădurea Sălişteі, unde se găseau încă colibe părăsite de păcurarii şi pădurarii tocmiți să păzească vitele şi să taie lemne.

Cînd boierii se găsiră adunați în odaia cea mare, Dominic luă cuvîntul cel dintîi.

— Dumnezeu v-a umplut mintea de har sfînt. Ați căzut la timpul potrivit, fiindcă noi ne străduim să tocmim cele mai potrivite legi pentru acest neam a cărui limbă este una de la Dunăre pînă-n munți şi care se trage din marea limbă latină.

— Noi vrem să ferim, şi mai mult chiar, să izbăvim noroadele de stropirile cele idolești... spuse Chirilă.

— Şi noi slujim cu sfințenie acest gînd, întări popa Nicoară.

— La noi în țară sîntem năpădiți de cugetele cele neroditoare și de aceea ne-am întors către lumina mîntuitoare a curții din Cuhea care încă din timpul fericitului voevod Ștefan, tatăl Măriei Tale Bogdane, a fost dătătoare de lumină creștinească pentru toate noroadele aflate în întuneric, încheie Simion.

...Și Bogdan băgă de seamă că toți vorbeau în cinstea duhului.

6.

Nu era greu de văzut că în jurul voevodului de la Cuhea, viața se scurgea felurită în îndeletniciri... Abia se dezmeticiseră de sosirea pribegilor cu Simion, și în sîmbăta următoare, o mare zarvă îi deșteptă în zorii zilei pe boierii veniți din Bedeu. Prin spărtura ferestrelor înguste ei văzură numeroase care și căruțe, oameni călări și oameni pe jos, apropiindu-se de curtea cea mare a lui Bogdan.

Domokoș, Zakar și Cîndea, servitori cinstiți dar și iscoade iscusite, dădură buzna în odaia palatinului. Slujitorii povesteau despre oameni, bărbați și femei, pribegi din Pocuția, neamuri deosebite: ovrei, ruteni, lituanieni, ruși, dar cei mai mulți moldoveni, cu toții veniți din același ținut. Nerăbdători ei coborîră în curte unde găsiră pe Bogdan gînditor, de vorbă cu Zdroabă, omul lui. Ivanko îl agrăi zîmbind pe sub mustață:

— Te văd cam îngrijorat voevoade... Uite ce mai de lume vine de ți se închină...

Bogdan simți pizma din gîndul principelui: oameni străini dau năvală în țara Maramureșului... Porunci lui Zdroabă să încalece și să vadă despre ce e vorba. În curînd vătaful se întoarse cu veste bună.

— Sînt oameni cinstiți stăpîne... Unii sînt băieși aduși de ovrei pentru scormonirea aurului din măruntaele pămîntului, alții sînt muncitori ce caută să se tocmească la noi iar alții sînt meșteșugari și vor să intre în slujba cavalerilor despre a căror pricepere s-a dus vestea.

Bogdan porunci lui Zdroabă să dea pe acești oameni în seama cavalerilor pentru a-i așeza pe fiecare la locul său.

*

Oliver și cu Dragoș erau furioși. Bogdan se dovedea un răzvrătit în jurul căruia se aduna prea multă lume. Se hotărîră să-i caute pricină și cea mai la îndemînă era înapoierea fetei lui Zah Felician. La prepusul lor de gîlceavă se însoțiră numaidecît și principele și căpitanul Albrecht. Hotărîți, ei urcară tuspatru la Bogdan.

Dar aci, găsiră pe Bogdan stînd de vorbă cu cei doi cavaleri, pater Dominic, Aldea și un străin.

Străinul purta la cingătoare spadă lungă care ieșea de sub pelerina de catifea neagră. După îmbrăcăminte se vedea a fi spaniol. Lucrul n-ar fi fost de mirare, fiindcă la tot pasul întîlneai germani, francezi, unguri, poloni, ruteni, dat fiind că de mult timp regele ungur era în luptă cu Veneția și ca atare, țara era plină de străini gata de luptă.

Străinul stătea în picioare, falnic și vorbea cu trufie.

— Mă numesc Dalmassio și sînt urmașul acelui mîndru căpitan Roger de Flor, comandantul companiei catalane.

— Am auzit despre el, răspunse palatinul, dar acum pare că s-a prăbușit.

— Am rămas eu să duc mai departe renumele lui Flor și vitejia companiei... Cînd Roger de Flor a fost ucis tîlhărește de către împăratul Constantinopolelui, oștirea lui nu mai era în stare să ducă mai departe slava veche, întrucît fiul nu era la înălțimea tatălui... și de aceea m-am hotărît să-mi fac singur oștirea mea.

— Și ce vînt te aduce pe la noi?... întrebă Bogdan.

— Eu voi spune fără ocol. În compania lui Flor am cunoscut tot felul de oameni: italieni, sîrbi, dalmații, unguri, cehi, francezi și germani... dar cei mai viteji sînt

vlahii din munții Pindului. De la ei am aflat că mai sînt vlahi și pe malurile Dunării. În Țara Românească m-am lovit de încăpățînarea lui Basarab, care nu mă lasă să adun oameni din țara lui. Din cele aflate, omul acesta are apucături de nebun... Vrea să cucerească Constantinopole și să-și facă drum spre tronul Bizanțului. Acum am venit cu o corabie genoveză pînă la portul căruia îi zice Maurocastro sau Cetatea Albă. Am cutreierat apoi ținuturile de-a lungul Nistrului și pînă la munți și peste tot am găsit astfel de vlahi... Și acum am nevoie să vorbesc cu un stăpîn... Din om în om, aflînd că Măria Ta ești mare voevod al Vlahilor, iată-mă aici.

Oliver și Dragoș își aruncară priviri piezișe. Erau furioși... Nu se puteau dumiri de unde atîta faimă la Bogdan.

— Și de unde ai tu bani, atîția?... făcu cu necaz Ivanko.

— Eu primesc bani cînd de la Genova ca să lupt împotriva Veneției, cînd de la Veneția ca să lupt împotriva Tătarilor. Eu lupt și pe uscat și pe mare, și lupt și în slujba papii, deși în oștirea mea se găsesc mulți heretici numiți catari. Eu nu prigonesc pe heretici, dimpotrivă, le dau adăpost... Dar acum, cu voia domniilor voastre, aș vrea să mă odihnesc.

*

După plecarea lui Dalmassio, îndîrjirea palatinului se mări.

— Regele o să fie foarte nemulțămit de ajutorul dat unui apărător al hereticilor. Azi, în toată lumea, inchiziția a pornit cumplit război împotriva lor, iar Domnia-ta, fără a da ascultare acestei instituții, te faci părtaș la ocrotirea hereziilor, prin acest Dalmassio.

— Un pumnal în inimă, se iuți Ivanko, l-ar face să amuțească.

— Totuși eu cred că regele te-ar ierta și s-ar dovedi mulțămitor dacă ai da pe fiica lui Zah Felician, făcu încetișor palatinul.

Cuvintele molcoame ale nobilului, îndîrjiră peste măsură pe Bogdan. Îndreptîndu-se către Aldea el îi porunci:

— Prietene Aldea, tu ești cel mai viteaz și mai cinstit dintre supușii mei. Îți poruncesc să înhami o butcă, să iei zece pasnici cu tine și să duci pe fata lui Zah Felician la mănăstirea din Baia. Acolo fiind va fi pusă la adăpost.

— În acest fel, adăogă cavalerul Gustav, tu vei înfăptui acea ispravă care îți va asigura dreptul de ucenic în ordinul nostru.

Oliver nu se mai putu stăpîni. Ridicîndu-se în picioare el strigă către Bogdan:

— Asta e dușmana regelui și regele ți-o cere!

La care Bogdan răspunse la fel de întunecat:

— Să vină s-o ia!

7.

Dosirea fetei lui Zah Felician la Baia, dovedea toată ura lui Bogdan împotriva regelui. Necredința feudalilor era lege, dar parcă necredința lui Bogdan era de neînțeles. La ceilalți, gloria și bogăția puteau fi pricină ușor de priceput, dar el își punea în joc cinstea rangului și poate viața, de dragul unei fete urgisite de înverșunarea regelui ungur. Numai Dominic îl înțelegea.

— Bogdan este un adevărat aristocrat... Cum v-am mai spus, aristocratul se măsoară pornind de la suflet... Aristocratul are o misiune nobilă, să înfăptuiască de fapt, ceea ce biserica învață de la anvon.

Boierii nu erau mulțămiți cu explicațiile împăciuitoare ale preotului. Le socoteau fățarnice, și fățarnică socoteau că este întreaga învățătură a bisericii romane. Ei își urmau înverșunarea împotriva lui Bogdan, dar căpitanul Albrecht era de părere să aștepte întoarcerea lui Aldea și între timp să iscodească întîmplările de la curtea din Cuhea, care lor le puteau fi de mare folos.

*

După o săptămînă, boierii văzură pe Aldea, cînd în tovărășia lui Dominic și a lui Crăciun, cînd în tovărășia celor doi cavaleri. Nici o vorbă despre isprava lui la Baia. Zadarnic îl iscodea Oliver și cu Dragoș, zadarnic căpitanul și cu Ivanko căutau să-l îndîrjească arătîndu-i cîte foloase ar putea trage de la rege dacă ar dezvălui tainele de la Baia. El le răspundea nesmintit că dorește să intre în ordinul cavalerilor și la umăr cu ei să lupte cu arma sau să lucreze cu mistria și lopata și să ajute pe bătrîni, pe fecioarele prigonite și pe săraci, ca să facă voia lui Dumnezeu, potrivit învățăturii bisericii romane.

*

Vizita boierilor la Bedeu se prelungea peste prevederile lor. Dragoș începea să fie nemulțămit. Nu că ar fi văzut la Bogdan vre-un semn de oboseală... Acesta își urma viața cu tot firescul obișnuit. Dar tocmai această purtare îl nemulțămea prin apucăturile trufașe. De părerea lui erau și ceilalți boieri, afară de Aldea. Acesta se îngîmfa altcum. Nu vorbea decît despre cavaleri și cavalerism, despre fapte mărețe și mărturisea că așa îl îmboldea sufletul lui cu obîrșie imperială. De aceea Dragoș îl chemă la judecată de față cu Oliver, Ivanko și căpitanul Albrecht. Tînărul se prezentă armat. Fusese încuviințat de magistrul Walpot să facă ucenicie și în calitate de scutier purta cămașă de zale, sabie la cingătoare și pinteni la cizme.

Dragoș îl agrăi dușmănos:

— Tinere Aldea, noi am venit de la Bedeu pentru o anumită faptă... Urgisit de Basarab, tu ai cerut adăpost la curtea noastră și ai fost omenit cum se cuvine... ești omul nostru, și iată că acum tu nu-ți ții credința. Fapta ta se cheamă viclenie!

— Și pentru care faptă ați venit? întrebă cu nevinovăție Aldea.

— Am venit să cerem sau s-o furăm, dacă nu ne-o dă, pe fiica lui Zah Felician și s-o predăm regelui.

Se rupse o grea tăcere între cei de față după această aprigă vorbă a lui Dragoș. Cel dintîi care își recăpătă stăpînirea de sine, fu Aldea.

— Această fată năpăstuită și batjocorită se găsește acum într-una din mănăstirile noastre și este apărată de cavaleri.

— Și dacă regele va veni cu oștire, ce veți face voi cavalerii, rîse în batjocoră Oliver.

— Noi apărăm cel mai mare bun... omul.

— Cu alte cuvinte voi vă împotriviți regelui!

Aldea răspunse dîrz:

— Regele apără o țară, adică un pămînt, cavalerii apără omul, adică un gînd dumnezeiesc.

Mînios, Oliver pofti pe Dragoș la o preumblare, ca să se mai liniștească.

Abia plecară, că Dominic spuse lui Aldea:

— Prietene, ai vorbit frumos. Vorba ta de adevărat creștin te așează cu dreptate printre cavaleri. Voi vorbi cu magistrul Walpot spre a-ți scurta timpul de noviciat, care în ordinul călugărilor ostași este tot una cu timpul de scutier.

8.

Dragoş şi cu Oliver se hotărîră să părăsească pe Bogdan şi să se întoarcă la Bedeu. Văzuseră îndeajuns şi se temeau de cele ce nu văzuseră şi-ar fi putut vedea. Ultima întîmplare, sosirea lui Dalmassio cu ale sale avîntate isprăvi dovedea cît de multe fapte se petreceau pe sub ştirea regelui şi pe sub privegherea curţii de la Visegrad.

Înainte de plecare, Oliver şi cu Dragoş se hotărîră să mai facă o nouă încercare de a cîştiga prin vorbă bună pe fata lui Zah Felician. Dar ca un făcut în acea seară, cînd se pregăteau pentru o iscusită faptă politică, ei fură poftiţi de Bogdan la o mare ceremonie.

Scoborînd în odaia cea mare văzură ceva la care nu s-ar fi aşteptat nicicînd. Sala era luminată de sute de lumînări. Candelabrele erau toate aprinse şi pe pereţi numeroase făclii prinse în braţe de fier şi de argint aruncau văpăi strălucitoare. Bogdan se găsea în strana lui şi alături de el Doamna Maria îmbrăcată după moda boierească, purtînd o coroană de nestemate în păr, lanţ de perle la gît şi numeroase brăţări la mînă. Se găseau de faţă şi pater Dominic, magistrul Walpot şi cei doi cavaleri, Gustav şi Raymond. Alături, pe două scaune, stăteau Margareta ţinînd o ramură de laur şi Laţcu cu sabie de cavaler în mînă.

Noii veniţi se opriră impresionaţi de cadrul sărbătoresc al ceremoniei. Tocmai atunci luase cuvîntul Dominic.

— Mărite Stăpîne, eu sînt învrednicit cu ungerea sacramentală a tînărului Aldea. Dar puterea temporală aparţine regelui sau înlocuitorului său.

Oliver se simţi jignit. El era de fapt înlocuitorul regelui şi el nimerise aici aproape printr-o întîmplare. Ar fi vrut să-şi spună năduful cînd luă cuvîntul magistrul Walpot:

— Eu deţin şi puterea spirituală şi cea temporală ca magistru al unui ordin de călugări luptători, dar fiindcă avem între noi şi un cărturar ca pater Dominic, şi un viteaz ca măritul Bogdan, eu trec aceste puteri asupra lor şi ştiind că tînărul Aldea s-a arătat obediente faţă de biserica romană şi viteaz întru apărarea celor slabi şi a năpăstuiţilor, el se dovedeşte a fi vrednic să intre în ordinul nostru.

Acum Bogdan dete semnalul de începere. Dominic luă pe Aldea de o parte. Aldea era îmbrăcat ostăşeşte, fără pelerină pe el. Trecură alături spre a se mărturisi şi cumineca, iar cînd se întoarseră Aldea veni şi îngenunchie în faţa lui Bogdan. Acesta scoase sabia şi întorcîndu-se către Dominic întrebă:

— Este el pregătit?

— Este pregătit, răspunse Dominic. În faţa lui Dumnezeu el a făcut cele trei probe: a credinţei, a umilinţei şi a devotamentului pentru aproapele său.

Bogdan atinse pe scutier cu vîrful sabiei în creştet, pe umăr şi pe piept, rostind cuvintele de trebuinţă:

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh, te declar cavaler.

Atunci magistrul îl îmbrăţişă şi îi spuse:

— De azi înainte aparţii lui Dumnezeu şi omului.

Margareta se apropie de Aldea şi îi întinse coroana de laur iar Laţcu, sabia de cavaler.

Cei doi cavaleri îl îmbrăţişară şi ei pe Aldea şi îndreptîndu-se spre Bogdan îl salutară cu mîinile ridicate, strigînd:

— Vrednic este!

Toată lumea avea lacrămi în ochi. Numai Oliver, făcu semn lui Dragoş şi se mistuiră din sala cea mare. Astă ceremonie i se părea o nouă şi mare necredinţă adusă regelui.

9.

Atît Dragoş cît şi Oliver înţelegeau că duhul de la curtea lui Bogdan depăşea pe cel al unui « iobagio regni ». Era de bună seamă acelaşi ca şi cel de la curtea lui Csak Mathe şi de la curtea lui Zah Felician.

— Acum ne dăm seama de ce a pedepsit regele atît de crunt neamul lui Zah Felician, spunea palatinul. Toți acești mari feudali încearcă să întreacă monarhia... și bine le-a făcut regele.

— Adevărat, încuviință Dragoș. Mă uit la acest văr al meu Bogdan, își însușește drepturi de rege...

Necazul lor spori cînd Zdroabă sosi în fugă.

— Măriți oaspeți, vă poftește voevodul să veniți la împărțirea locurilor de muncă.

— La care oameni?

— La cei pribegi, veniți din Pocuția.

Cînd ajunseră în curte, caii erau pregătiți. Încălecară și în curînd fură la locul numit Săliștea Cuhei.

*

Călărind în fruntea oaspeților de la Bedeu, Bogdan dădu roată, să cerceteze cu a sa privire aprigă lumea adunată și locurile încredințate. Oamenii erau foarte îndîrjiți în lucrul lor. Unii însemnau hotarele, alții tocmeau gropi sau însemnau brazde cu sapa. Femeile așezate în jurul focului începuseră să toarcă și să cîrpească, pe cînd în jurul lor copiii se jucau cu cîinii. Cîinii mîrîiau și se fugăreau pentru fărîmele de pîine și ciolane goale. Alți oameni, mai așezați, începuseră să dreagă carele, tocmeau obezile și întăreau spițele la butuci. Soarele cobora către asfințit și ca un taler aprins aluneca pe cerul lucios iar pe măsură ce se apropia de marginea pămîntului umbrele se furișau peste vale.

Oamenii strînși laolaltă se dădură în lături la sosirea stăpînului. Bogdan îi agrăi cu bunăvoință:

— Ei, v-ați făcut împărțeala, moș Gavrilă?

Moș Gavrilă era un bătrîn înalt și vînjos, cu plete albe căzndu-i pe sub căciula neagră, cu fața roșcată și ochii albaștri.

— Mărite Stăpîne, ne-am înțeles cu cumătrul Miclea. Sînt două culmi despărțite de rîu. Pe cea de la miazăzi o ia neamul lui, iar pe cea de la miazănoapte, al meu... Că nu ne-om sfădi noi pentru întindere... Rodul pămîntului, vrednicia omului, și nu felul țărînii o hotărăște.

Acum luă cuvîntul Miclea:

— Și după ce ne-om înțelege noi, bătrînii, ca să nu fie sfadă între cei tineri, ăți veni voi, stăpînii și-oți împărți fiecăruia cît i se cuvine după vîrsta copiilor, ca fiecare să fie stăpîn pe pămîntul lui.

— Să vă socotiți voi singuri, hotărî Bogdan, cum e mai bine după sfînta dreptate, iar noi om veni cealaltă duminică, de față cu preotul și martori de încredere, să hotărnicim partea fiecăruia... să fie omul stăpîn pe avutul lui.

— Iar potrivit dreptului, adăugă Gavrilă, pășunea și lucrul vor fi folosite în devălmășie.

— Așa glăsuiește dreptul și așa să fie! încheie Bogdan și se întoarse cu oaspeții către caii care așteptau în pădurea Săliștii.

Dominic se apropie de Bogdan care vorbea cu Aldea și îi spuse:

— Iată Doamne, că acești oameni simpli au dovedit, ca printr-un experiment al lui Bacon, adevărul gîndirii noastre. Am vorbit mult despre natura răsăriteană și apuseană a acestui neam... Vezi că ei posedă proprietatea individuală, ca la Romani, dar în duhul unei devălmășii. Or, devălmășia este moștenire greacă și nicidecum slavă... Este voința ocîrmuitorului cu gîndul mereu la Bizanț, care a întreținut această devălmășie ca mijloc de strîngere a obștei sub același sceptru.

— Pater Dominic, cred că întinzi prea mult gîndirea ta, de crezi s-o potrivești la toate împrejurările vieții.

*

Adunați în sfat tainic, Dragoș și cu prietenii săi înșirau pricinele care trebuiau să ponegrească pe Bogdan în fața regelui. Căci acum era lămurit, trufia nemărginită a lui Bogdan avea să-l strice în fața regelui. Toți boierii din Bedeu erau la fel de învoiți: nu trebuiau să mai ceară pe fiica lui Zah Felician, dimpotrivă, regele să știe că fusese ascunsă la Cuhea... Și apoi, să cunoască și legăturile dintre Maramureș și Pocuția și cum țăranii din toate ncamurile puteau pribegi în voie și mai ales că Bogdan nu sprijinea strîngerea dărilor care se cuveneau de fapt regelui... Hotărîră ca în cel mai scurt timp să se înapoeze la Bedeu de unde palatinul avea să dea o fugă pînă la Bistrița unde-și mutase regele reședința, și să se înapoieze cu porunci lămurite.

Oliver, palatinul, socotea că e bine să cheme înapoi la Bedeu pe Dominic și Crăciun.

— Amîndoi sînt uneltele lui Bogdan, își dete cu părerea Dragoș. Poate mai mult decît unelte... brațele lui.

— Și cum îi scoatem din cuibul ăsta de viespii? întrebă neîncrezător căpitanul.

— Dominic este profesorul fetei mele, răspunse Oliver. Eu îi poruncesc și el trebuie să asculte.

— Dar pe Crăciun?

— Crăciun urmărește pe Dominic ca un cățeluș.

10.

În sala cea mare, Bogdan sta în jilțul său domnesc și de acolo poruncea lui Dominic, care, la o masă, tălmăcea în latinește o diplomă pe care voevodul o rostea în graiul țării:

— Primul hotar al locului dăruit pribegilor veniți din Pocuția, dinspre răsărit, începe în acel munte ce se cheamă muntele Merișor și străbate culmea înspre miază-noapte pînă la izvorul Prundului. Străbate izvorul Prundului și acolo se desparte de pădurea Cerbului și începe a se mărgini cu poiana Dragomireștilor pînă la izvorul apei de-i zice Frumoasa. De aici merge mai sus pînă la locul amintit mai înainte care se cheamă muntele Merișor, care este la izvorul și de unde începe hotarul pădurii amintite mai înainte, care desparte dinspre răsărit pădurea boierului Verban din Săcel, iar dinspre apus pădurea cnezilor Ștefan și Ioan. Și aici se termină hotarul.

Acest zapis avea să fie înmînat cneazului Simion, duminică, după sfeștanie... Și voevodul pofti pe toți oaspeții să vină la acea sărbătorire.

*

Seara la cină, de față cu toți oaspeții, principele Ivanko nu se putu reține... Părintele pribeag făcuse sfeștania în limba poporului băștinaș și asta i se părea o nelegiuire.

— Sînt patru limbi liturgice, spunea el, amintindu-și de o vorbă auzită mai de mult la Bedeu, limba evreiască, cea greacă, limba latină și limba slavă. Cum pare a fi de rit răsăritean, acest popă ar fi trebuit să rostească rugăciunea lui fie în limba greacă, fie în cea slavonă.

Și atunci află de la cavalerul Gustav că același episcop Chirilă, chiar și hirotonisește popi în limba asta, care îi zic limba valahă, și că numărul lor e mai întins de cît se crede.

— Asta-i cea mai mare necuviință față de sfînta noastră liturghie.

Supărarea principelui părea mincinoasă. Omul ăsta era mai păgîn decît toți păgînii, dar era mare fățarnic. Dar lumea îl cunoștea și nimeni nu lua seama la mincinoasele lui mărturii.

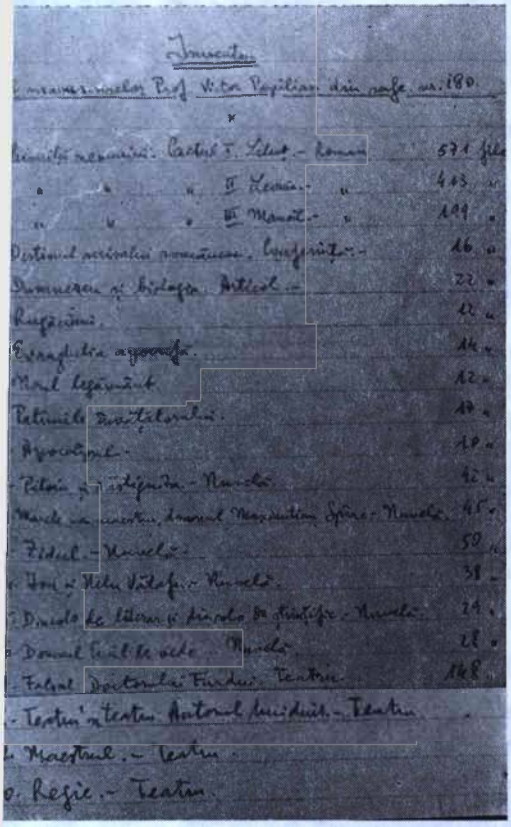
Numai Bogdan era uimit. Ce înțeles avea toată povestea asta cu limba... și popa

Filipaş din Bedeu, şi popa Alexandru de la Cuhea slujeau în limba obştei, dar el nu luase seama la aşa ceva.

*

Cînd cina se sfîrşi şi oaspeţii se retraseră la culcare, Ivanko se duse în iatacul lui Oliver.

— Doamne, aici răul e mai întins decît credem noi... Va trebui ca regele să vină cu oştire să nimicească, altcum voi fi nevoit eu... Auzi ce nelegiuire!... Să slujească sfînta Liturghie în limba prostimii.

Mai apoi, cînd sosiră şi Dragoş, căpitanul Albrecht, pater Dominic şi Crăciun, vorba se înteţi. Ivanko era necruţător. El nu ştia multe: moarte pentru toţi popii valahi care slujeau în limba obştei şi apoi aduşi preoţi bulgari ca să înveţe adevărata religie. În urmă aveau să răpească pe Fata lui Zah Felician. Pentru aceasta aveau să se prefacă a pleca, dar în loc de Bedeu, să nimerească la Săliştea şi acolo să dibuiască casa preotului şi să-l ucidă. Cît pentru Fiica lui Zah Felician, aveau să vină cu oştire regală, să nimicească pe Bogdan şi să fure fata de la Baia.

*

Cei patru boieri, însoţiţi de slugile lor Zakar, Domokoş şi Cîndea părăsiră în toiul nopţii curtea lui Bogdan. Îşi luaseră de cu seară rămas bun de la stăpîn, dar în loc să ia drumul obişnuit spre Bedeu, o luară împotrivă, spre Săliştea. Erau hotărîţi să ucidă pe popa valah. Isprava li se părea uşoară şi totuşi se temeau. Se temeau de urgia lui Bogdan. Bogdan nu avea oştire nici cît un mare vasal al regelui, dar avea ceva mai mult, avea pricepere şi mai ales îndrăsneală. Unul care înfrunta pe rege fără să se ştie stăpîn pe o oştire puternică, era un îndărătnic dar şi un îndrăsneţ.

Către dimineaţă, cerul începu să se însenineze. Numai deasupra pădurii mai plutea o perdea ceţoasă.

Ivanko, conducătorul acestui pîlc de viteji, iscodise prin Zakar coliba popii... Mergeau la sigur. Cînd deodată, din colţul pădurii, la cîţiva paşi înaintea lor, se iviră doi ostaşi cu spadele trase, şi se aşezară în mijlocul drumului.

— Înapoi!... strigă un glas cunoscut, şi toţi înţeleseră că în faţa lor se găsea pater Dominic. Nu era greu de recunoscut după statură şi după glas.

În acest timp, din negura pădurii, ieşiră întru întîmpinare două pîlcuri de oşteni, care cu suliţele întinse se aşezară de o parte şi de alta a boierilor.

— Înapoi, sau moartea vi se trage!...

Ivanko, cel mai isteţ la adulmecarea primejdiei, întoarse cel dintîi calul şi o luă la

fugă. Ceilalți simțiră un tremur mărunt prin vine. Întoarseră și ei caii și fură pe urma lui Ivanko.

Cînd soarele începu să-și netezească marginea după culmile dealurilor, boierii își putură da drumul ofului lor. Se găseau pe moșiile Bedeului, scăpaseră de orice primejdie.

— Eu am recunoscut, făcu Oliver, între ostași, pe cei doi cavaleri Gustav și Raymond.

— Va trebui, zise Ivanko, să cerem oștire mare de la rege cu care să curățăm țara asta de aceste năpîrci.

Și atunci își dădură seama că au fost trădați... Crăciun și pater Dominic rămăseseră la Cuhea.

*

Doamna Maria nu înțelegea ce adevăruri, ce înțelepciune și ce rîvnă se aflau în aceste gînduri... De ce apăra cu atîta înfocare Dominic limba obștei.

— E greu de înțeles, pater Dominic, spunea ea.

Dar Bogdan nu se vedea a fi mulțumit de întrebarea doamnei sale, căci se încruntă, așteptînd, ca la judecată, răspunsul. Fața i se întunecase și mai mult. Ochii măriți, luceau de o sclipire rece ca gheața, și în așteptare, scrîșnea din dinți. Vădit, vorba doamnei nu-l mulțămise. Dar pater Dominic era liniștit.

— Mărită Doamnă, începu el cu glas în freamăt, eu sînt preot romano-catolic, și totuși vorba Măriei tale nu mă ispitește, fiindcă ea nu ține seamă de voința neamului. Ar fi mare primejdie silind acest neam să asculte liturghia în limba latină... În felul acesta lucrează și doamna Anca de la Bedeu cu părintele Sofronie, care cer să facă slujba în limba bulgară, cu silnicie pentru acest neam... Și mare primejdie ar fi, fiindcă din umbră pîndesc hereticii bogomili, care ispitesc poporul cu limba obștei.

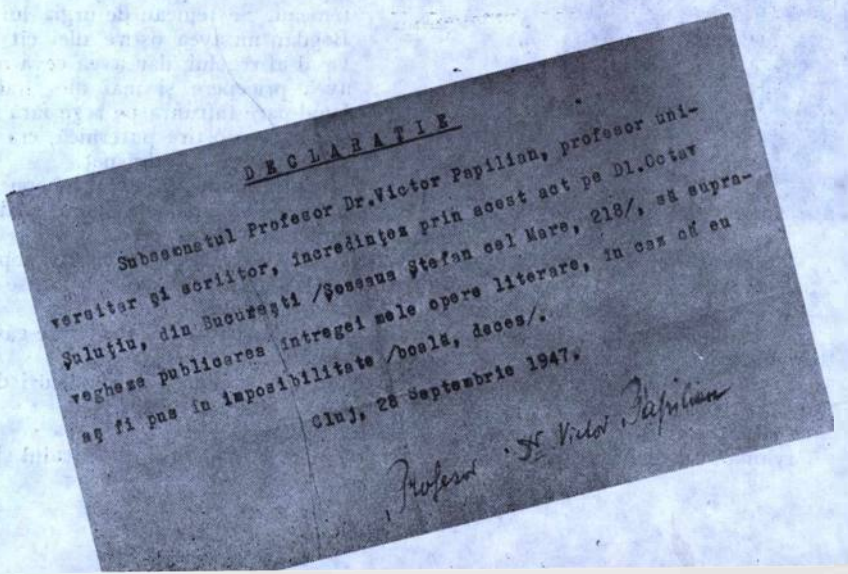
— Mare primejdie... murmură Bogdan printre dinți.

— Așa e... încuviință Dominic. Atît așteaptă bogomilii, ca liturghia să fie slujită în limba bulgară sau în cea latină, ca să-și repeadă mrejele lor asupra acestui neam ... și ar izbuti, fiindcă oamenii de aici nu au pregătirea de lipsă pentru altă limbă.

Dar doamna Maria, care urmărea strîns toată vorbirea, închise o clipă ochii, parcă să-și asculte simțirea și apoi aruncă preotului un zîmbet plin de bunăvoință.

— Pater Dominic, tot nu te înțeleg... ce fel de misionar ești?

— Eu fac parte din tagma acelor cărturari din apus, cunoscuți sub numele de nominaliști. Noi credem în duhul limbii și în voința neamului.

DECLARATIE

Subsemnatul Profesor Dr.Victor Papilian, profesor universitar și scriitor, încredințez prin acest act pe Dl.Cotar Șăluțiu, din București /Șoseaua Ștefan cel Mare, 218/, să supraveghieze publicarea întregei mele opere literare, în caz cînd eu aș fi pus în imposibilitate /boală, deces/.

Cluj, 28 Septembrie 1947.

Profesor Dr. Victor Papilian

PERPESSICIUS

Dintr-un Jurnal cultural radiofonic

Perpessicius cu familia. Cîmpulung-Muscel, 1952.

ÎN CONTINUAREA JURNALULUI CULTURAL, a cărui publicare a inceput-o revista „Manuscriptum", anul IX (1978), nr. 31, grupăm în acest număr zece texte dedicate lui Eminescu, şi rostite de Perpessicius, la Radio-Bucureşti, între 1935—1941. Ele consemnează fapte de cultură ce au reţinut atenţia în acei ani pasionatului cercetător al vieţii şi operei eminesciene: conferinţe cu caracter medical consacrate poetului, pledoarie pentru ridicarea unui monument Eminescu la Bucureşti, note pe marginea unor ediţii ale operelor eminesciene, traduceri ale poeziei lui Eminescu în unele limbi moderne (franceză) ca şi studierea influenţelor străine în opera Sărmanul Dionis.

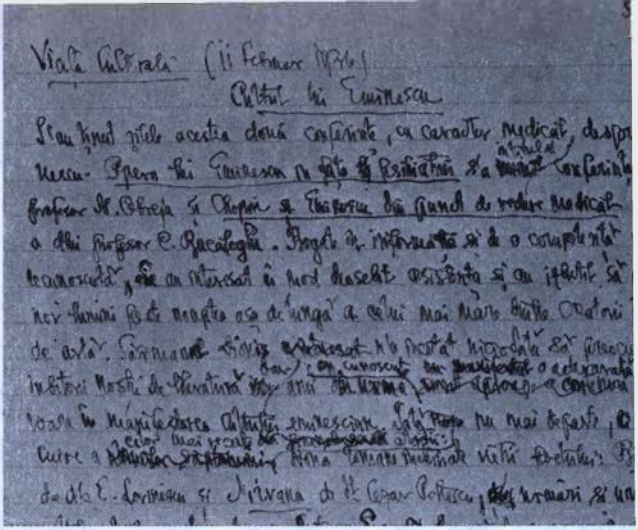
Comunicările acestea radiofonice se alătură astfel celorlalte articole publicate de Perpessicius în ziarul „Cuvîntul", între 1927—1933, dovedind o constantă în preocupările criticului. Ele se intitulau: Eminescu în italieneşte (1927), Cultul lui Eminescu, Eminescu la Cluj ori Eminescu între statui (reprodus în Dictando divers, I), toate datînd din 1928. În anul următor, Perpessicius semna următoarele materiale pe aceeaşi temă: Botoşanii şi Eminescu, Eminescu, bard liberal (republicat în Memorial de ziaristică, I) şi Actualitatea lui Eminescu (inclus apoi în Dictando divers, I); în 1930 şi 1931 apăreau, de asemenea, articolele: Eminescu la Berlin şi Eminescu ziaristul. Ultimele contribuţiuni eminesciene din această perioadă încredinţate presei înainte de difuzarea radiofonică a conferinţelor intercalate aici, din Jurnalul cultural, sînt: Viaţa lui Eminescu (1932), Indezirabilul Eminescu şi Statui pentru Iosif şi Chendi, pe cînd a lui Eminescu? (în 1933).

Textele cuprinse în Jurnalul cultural prezintă două dificultăţi: unele dintre ele n-au final; faptul este explicabil, deoarece această arhivă, veche de jumă-

tate de secol, a suferit şi ea vitregiile anilor. O a doua dificultate constă în datarea comunicărilor radiofonice respective, atunci cînd acestea n-au avut trecută data de către autorul lor. Ne-am folosit ca atare, în asemenea cazuri, de informaţiile culturale la care se făceau referiri în context. Astfel, pentru datarea comunicării Pelerinagii literare şi statui am recurs la acea ştire din text care amintea de sărbătorirea semicentenarului morţii lui Victor Hugo: anul 1935.

Menţionăm, de asemenea, că, în articolele pe care le tipărim, enumerarea numelor este uneori strict convenţională, fără a exprima atitudinea criticului, aşa cum se precizează mai ales la adresa celor cu păcate civice, în Memorialul de ziaristică şi în paginile de Jurnal.

Dumitru D. PANAITESCU

I

(11 februarie 1936)

S-au ţinut zilele acestea două conferinţe, cu caracter medical despre Eminescu[1]. *Opera lui Eminescu în faţa psihiatriei* s-a intitulat conferinţa d-lui profesor Al. Obreja şi *Chopin şi Eminescu din punct de vedere medical*, aceea a d-lui C. Bacaloglu. Bogate în informaţie şi de o competenţă unanim recunoscută, ele au interesat în mod deosebit asistenţa şi au izbutit să arunce noi lumini peste noaptea aşa de lungă a celui mai mare dintre creatorii noştri de artă. Sărmanul Dionis n-a încetat niciodată să preocupe pe iubitorii noştri de literatură, dar anii din urmă au cunoscut o adevărată fervoare în manifestarea cultului eminescian. Iată nu mai departe, o spicuire a celor mai recente atenţii: două romane închinate vieţii poetului: *Bălăuca* de d-l E. Lovinescu şi *Nirvana* de d-l Cezar Petrescu, urmări, şi unul şi altul, la romanele acelorași, *Mite* şi *Luceafărul*, apărute cu un an înainte. *Junimea faţă de Eminescu* e titlul unui substanţial articol de curînd apărut, al d-lui Radu Dragnea, unul din cei mai avizaţi dintre comentatorii culturii noastre. *Arta cuvîntului în poezia lui Eminescu* îşi intitulează d-l D. Caracostea, bine cunoscut pentru contribuţiile sale eminesciene, o nouă serie de studii. Despre *Eminescu şi liberalismul* a conferenţiat deunăzi d-l Nicolae Roşu la Cernăuţi. Dezvelirea bustului lui Vasile Pârvan la Cluj a prilejit d-lui Barbu Lăzăreanu o apropiere între *Getica* istoricului şi *Gemenii*, poemul de sumbră mireasmă getică, în care poetul povesteşte drama lui Sarmis şi a lui Brigbelu. Adăogaţi glosele d-lor Petronius, Petre Haneş, C. Săteanu şi alţii, dimpreună cu ediţiile cîte se succed, cu publicaţiile anume închinate vieţii şi operei lui, fără să amintim cursurile universitare şi se va înţelege chiar fără să fi epuizat toate semnele acestei atenţii, din Capitală şi de pretutindeni în ţară, că ne aflăm în faţa unui adevărat cult nobil şi cu devoţiune slujit.

Este concluzia ce se cuvine nu numai să reţinem dar chiar să subliniem pentru aceia cari ar fi înclinaţi să cetească în toate aceste manifestări mai curînd iniţiativele îndoel-

[1] Articol radiodifuzat sub titlul: *Cultul lui Eminescu.*

nice ale unei mode decît preocuparea consecventă a unei înalte datorii de conștiință culturală. Căci și dacă nu s-au scris, astfel de rezerve tot s-au auzit formulate, cînd și cînd. Cei ce gîndesc astfel fac o îndoită eroare. Întîi că nu iau seama la exemplele altor literaturi, mai vechi și mai așezate decît a noastră, unde cultul marilor creatori naționali, ba chiar universali, nu cunoaște răgaz și unde se poate vorbi de întregi biblioteci închinate nu numai marilor genii dar încă și celor de al doilea raft. Și greșesc, după aceia, pentrucă nu sunt încă pătrunși de vastitatea operei eminesciene și de culmile la care s-a ridicat în atît de scurta lui viață cel mai desăvîrșit dintre creatorii noștri. Nu interesul pe care l-a suscitat Eminescu întotdeauna și...[2]

II

(10 ianuarie 1939)

Au apărut într-o frumoasă tipăritură, editată de „Cartea Românească", *Poeziile lui Eminescu* în traducerea franceză a d-șoarei Marguerite Miller-Verghy. Inițiată încă de mult, tălmăcirea aceasta integrală în franțuzește își datorează de bunăseamă desăvîrșirea, acelui impuls imprimat de premiile instituite de regretatul magistrat, mecenatul de Hamangiu. De atunci încoace, rîvna tălmăcitorilor nu cunoaște odihnă și, dacă n-au fost încă încununate, numeroase sunt traducerile eminesciene în germană, franceză și engleză. Dintre cele mai recente se cade amintită tălmăcirea englezească a d-lui Dimitrie Cuclin și acea germană a d-lui Tomoioagă.

În franțuzește se cunoșteau pînă acum nenumărate încercări, începînd cu cele ale lui Al. G. Șuțu și sfîrșind cu cele ale părintelui Baral. Dar ceea ce lipsia încerçărilor acestora, ca și-n majoritatea încercărilor în alte limbi, era tocmai fluiditatea muzicală a versului eminescian, cu toate că anumite informații vorbesc de o izbutită echivalență a unora din traducerile în ungurește. Fapt este că marii lirici nu pot fi tălmăciți decît de temperamente înrudite sau de meșteșugari dibaci în a simula afinitatea temperamentală — un caz oricum mai greu. În cazul acesta e preferabilă o cale de ocol, care — părăsind atracțiile mincinoase ale rimei, cu atît mai false, cu cît sunt mai nenaturale, să năzuiască la o prezentare simplă cît mai clară și cît mai credincioasă a spiritului poeziei traduse. E tocmai metoda utilizată de d-șoara Margareta Miller-Verghy. Versul alb, cu jocul destul de subtil și sugestiv al asonanțelor, inversiuni și rarități lexicale, ce dau de multe ori stihurilor eminesciene un aer vechiu-francez și o patină de arhaică noblețe, fac din traducerile d-șoarei Margareta Miller-Verghy una din cele mai interesante și mai izbutite experiențe de transplantare a lui Eminescu în alte limbi. Pentru verificare am recomanda multe pasagii, dar trimitem, îndeosebi, la tălmăcirea acelei capodopere a eroticei eminesciene: *Oda (în metru antic)*.

Se cade, după aceea, să amintim că traducerea d-șoarei Margareta Miller-Verghy se voește, în același timp, și un omagiu închinat lui Titu Maiorescu, a cărui ediție, cu prefața întîia și cu notița biografică, din anul morții poetului, se întîlnesc urmate, cu sfințenie. Volumul se încheie cu cîteva amintiri ale lui Vlahuță, despre Eminescu.

III

(27 mai 1940)

Sub titlul *Poezii postume* de Eminescu, editura „Cugetarea-Delafras" a dat la iveală un elegant și compact volum de aproape patru sute pagini, dense, în care d-nii Alexandru Colorian și Al. Iacobescu au strîns laolaltă majoritatea acelei opere de atelier

[2] Manuscris incomplet, finalul lipsește.

și de variante, dar și de netăgăduită frumusețe, nedreptățită, ce se ascunde în manuscrisele poetului și care a fost totdeauna subestimată, din pricini pînă la un punct întemeiate.

Destinul postumelor lui Eminescu își are istoricul și povestea în a căror perspectivă și mai bine se limpezește. Se știe, de pildă, că între 1883, anul întîiei eclipse eminesciene și 1889, anul asfințirii de veci, poeziile lui Eminescu, editate de Titu Maiorescu, au atins cîteva ediții și că splendoarea poemelor cunoscute din „*Convorbiri*", sporită cu cele aproape 30 poeme, inedite, extrase din manuscrise și alcătuind, cum prea bine spunea Ibrăileanu, capitalul cel mai de preț al poeziei de dragoste, la Eminescu, au statornicit un numai prestigiul dar chiar și cultul poetului. Trei ani după asfințirea lui de veci, apărea întîia culegere de poezii postume, îngrijită de Nerva Hodoș și alți trei ani mai tîrziu o a doua, amplificată, îngrijită de Ilarie Chendi. Și cu toate că ele aduceau și texte de vădită frumusețe, faptul însă că niciunul nu întrecea aceea ce era deja cunoscut din Eminescu dar mai ales faptul că editorii amestecau crîmpee de adolescență, vădit imperfecte, cu altele din plină maturitate sau că edițiile foiau de lecțiuni greșite, și de nonsensuri, de a căror paternitate singuri editorii erau responsabili, a făcut ca postumele lui Eminescu să fie discreditate și ca nu odată să se audă sentenția verdictul și grăbit și injust, după care desgroparea postumelor echivala cu o profanare. Edițiile de după aceea și adăogirile succesive n-au schimbat nici ele impresia dintîi, pe care abia ultimul deceniu și tipărirea masivă a unor inedite, fie de proporții epice, fie de intensă frumusețe, a rectificat-o, orientînd pe drumul cel bun această problemă a *Postumelor*.

Folosind experiența înaintașilor lor, d-nii Alexandru Colorian și Al. Iacobescu au strîns laolaltă tot ceea ce a apărut pînă astăzi în diferitele colecții, la care au adaos un număr de inedite și realizînd astfel o culegere de certă utilitate ce pune la îndemîna largului public cetitor bună parte din opera mai puțin cunoscută a lui Eminescu, și în care figurează pe lîngă un număr de variante de tranziție ale poemelor tipărite încă din viață, și poeme cu adevărat postume, precum și un număr de motive populare și cîteva traduceri.

Alcătuită cu gîndul de a întregi imagina lirică a poetului, atît de parțial și de imperfect cunoscut, prezenta culegere de *Poezii Postume*, a editurii „Cugetarea" va pune în circulație lamura poeziei eminesciene, desvăluită abia după moartea poetului și va familiariza largile pături ale cetitorilor cu atîtea nestimate, ținute prea mult timp în umbra întunericului.

IV

(12 septembrie 1940)

Colecția de *Studii și cercetări* a Academiei Române și-a adaos de curînd unul din cele mai compacte ale ei tomuri: ediția omagială, alcătuită de d-l D. R. Mazilu din *Poeziile* lui Mihai Eminescu.

Începută, ca orice lucrare studioasă, cu mulți ani înainte, și dată în lucru, așa ca să vadă lumina tiparului, în iunie 1939, la sărbătorirea unei jumătăți de veac de la moartea lui Eminescu, lucrarea omagială a Academiei apare cu un an și mai bine mai tîrziu, fără ca prin aceasta să se umbrească ceva din gîndul și din pietatea acelora care au pus la cale această închinare. În materie de tipărituri votive, se cuvine a face o netă distincție între publicația ocazională, de un caracter instantaneu am zice, și publicația studioasă, cum este aceasta a *Poeziilor* lui Eminescu, unde și alcătuirea și tiparul și ilustrarea reprezintă tot atîtea dificile probleme.

Pentru a da o cît de palidă imagină despre impedimentele ce au trebuit să fie învinse, să notăm că volumul acesta, intitulat sobru: *M. Eminescu. Poezii și Variante*, ediție omagială, numără 850 pagini mari și cuprinde numai 10 poezii, dimpreună cu variantele, facsimilele și explicațiile de istorie literară respective. Și pentru a bănui ce proporții ar fi luat un volum al tuturor poeziilor lui Eminescu, măcar al celor tipărite în timpul vieții poetului, realizat în același spirit, să reținem că aceste poezii se ridică la aproape 90,

Spiritul în care e realizat volumul omagial al d-lui D. R. Mazilu este un spirit meticulos, prin excelență, și care duce grija de precizie și notație a diferențelor pînă în cele mai depărtate consecințe. Desigur, o atare ediție se adresează în primul rînd, dacă nu cumva chiar exclusiv, studioșilor, pasionați de dificultăți, căci urmărirea unui atare laborator cere inițiere și răbdare. Poate, totuși, și pentru aceștia, ar fi fost mai convenabil dacă d-l D. R. Mazilu n-ar fi transcris prea fidel nu atît ortografia eminesciană, cît toate acele treceri cu vederea și neglijențe, firești oricărui atelier.

Altminteri, și prin metodă și prin realizare grafică, ediția omagială a Academiei se cuvine înregistrată cu neprecupețite elogii, ca cinstind deopotrivă...[3]

V

(26 mai 1941)

În noua colecție a clasicilor, editată de „Cugetarea Delafras", d-l profesor I Crețu tipărește în două compacte volume, numărînd aproape o mie de pagini cu literă mică, *Opera politică a lui M. Eminescu*. Ne aflăm de fapt în fața unei a doua ediții, după aceea publicată acum doi ani, cu prilejul semicentenarului, o reediție, însă, îmbunătățită sub toate raporturile atît sub acela strict grafic, cît și din acela al tehnicei ediției. Începînd cu o substanțială *Introducere*, tipăritura se încheie cu un bogat material de note, în cari se dau atît detaliile bibliografice utile cît și temeiurile identificării articolelor tipărite acum întîia oară. Cu acest prilej, d-l I. Crețu face un act de reparatoare justiție înaintașilor și îndeosebi d-lui D. Murărașu care, după Gr. Peucescu, Scurtu și Cuza, a identificat un bun număr din articolele lui Eminescu.

Limitînd activitatea ziaristică a lui Eminescu numai în cîmpul ideologiei politice și rezervîndu-și celelalte articole (cu mult mai puține) de natură strict literară, unei tipărituri ulterioare, ediția d-lui I. Crețu sporește, după chiar declarația d-sale, cu încă o mie de pagini inedite materialul ziaristic cunoscut pînă acum. Singură această afirmație și ajunge să dea o impresie despre statistica scrisului ziaristic al lui Eminescu fără să mai vorbim de calitatea acestui lucru. Este de sine înțeles că un atare spor conturează cu mult mai bine, decît nu era cu putință pînă acum, sfera ziarismului eminescian, marea arie a problemelor ce a desbătut, varietatea și adîncimea vederilor sale politice, și din acest punct de vedere reserviciul pe care d-l I. Crețu îl face cetitorului de astăzi este nemăsurat.

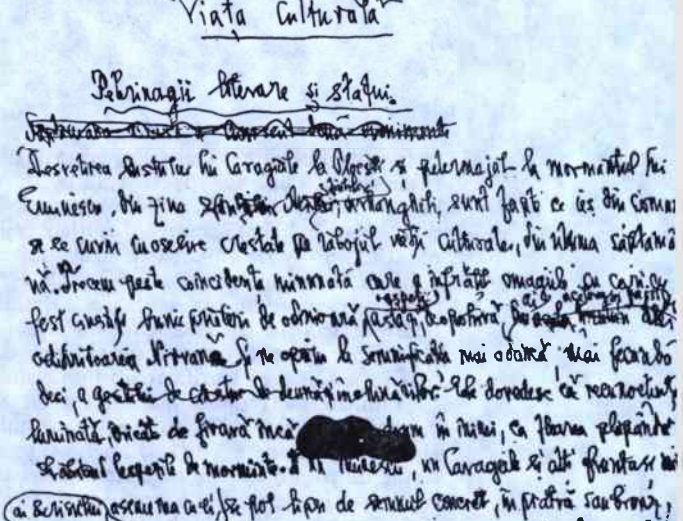
Majoritatea articolelor aparține, cum se poate bănui, colaborării la *„Timpul"*, care a durat din ultimul trimestru al anului 1877 și pînă în iunie 1883, în preziua acelei catastrofe care avea să-l afunde în întunericul fără de întoarcere. Tipărite cronologic, ele sunt precedate de cîteva din articolele de juneță, publicate în foile ardelene și tratînd subiecte de politică națională, importanta conferință din 1876 închinată Cestiunei Austriace și o sumă de reviste din epoca *„Curierului de Iași"*, 1876—1877.

Dacă stagiul ziaristic de la Iași l-a pregătit pentru greaua carieră bucureșteană, ce-l aștepta, singură colaborarea de la *„Timpul"* l-a pus în contact cu marile și micile probleme ale zilei, cu societatea, cu moravurile și cu atmosfera politică, din care avea să-și tragă nu numai materia campaniilor sale, dar și acea vervă particulară, ce caracterizează majoritatea articolelor sale politice. Ziaristul se hrănește și se inspiră din actualitate și din acest punct de vedere Mihai Eminescu a fost poate cel mai mare ziarist, dinainte de Nicolae Iorga, pentrucă nimeni altul n-a urmărit cu mai multă patimă, zi de zi, lună de lună, și an de an, evoluția vieții noastre publice, într-una din epocile cele mai pline de evenimente. Războiul pentru independență, cu schimbările teritoriale survenite, tratatul de la Berlin și complicațiile decurgînd dintr-însul, precum răscum-

[3] Manuscris incomplet, finalul lipsește.

părarea căilor ferate și revizuirea articolului 7 privind chestiunea evreiască, înființarea institutului de credit național, încoronarea, problema Dunării, chestiunile economice și financiare, de la buget la administrație și mai presus de toate, permanenta, nestinsa și zilnic reînnoit a cestiune a politicei interne, cu întreg cortegiul ei de nenorociri publice — iată cîteva din marile capitole ale ziaristicei lui Eminescu. *Marile capitole* — pentru că nu e chestiune din care Eminescu să nu facă obiect de desbatere continuată, să nu acumuleze argumente și să nu le prezinte, ca-ntr-un sugestiv joc caleidoscopic, sub toate aspectele. Acceptat de opinia obștească și curentă drept pamfletarul cel mai violent (și adevărul este că nu-i lipsește nici această coardă) Eminescu este cel mai studios și cel mai bine înarmat dintre gazetarii noștri.

Fie că le intitulează *Studii asupra situației*, fie că sunt dedicate problemei basarabene, creditului mobiliar sau cestiunei evreești, articolele sale sunt totdeauna gîndite și elaborate ciclic și au totdeauna la temelia lor o întinsă și temeinică documentare. O atare carieră ziaristică nu s-ar putea explica numai prin rațiuni de limitată necesitate alimentară. Amărăciunea poetului, care paralel cu munca aceasta de galerian al presei, își mai avea și visele inimei lui, nu poate fi tăgăduită, desigur. Dar ea nu putea stînjeni întru nimic pasiunea lui pentru lupta ziaristică, pentru zilnica sa mărturisire de credință. Numai cine crede și luptă poate realiza o operă atît de impunătoare, cum este ziaristica lui Mihai Eminescu, puțin cunoscută pînă astăzi și pentru a cărei asimilare tipărituri ca aceea a d-lui I. Crețu ar crea condițiile cele mai favorabile.

Viața Culturală

Pelerinagii literare și statui.

Deosebirea dintre Caragiale la Ploiești și pelerinajul la mormîntul lui Eminescu, pe ziua [illegible], sunt fapte ce ies din comun și ce cuvin cuiva clarități pe tărîmul vieții culturale, în ultima săptămînă.

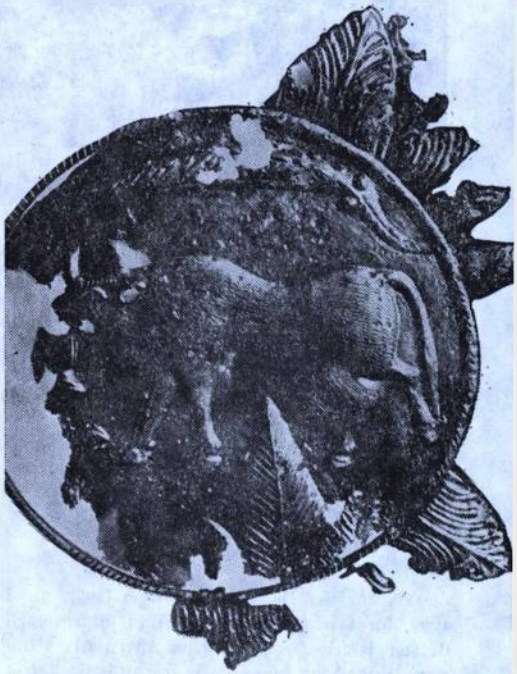
Deosebirea dintre Caragiale la Ploiești și pelerinajul la mormîntul lui Eminescu, pe ziua [illegible], sunt fapte ce ies din comun și ce cuvin cuiva clarități pe tărîmul vieții culturale, în ultima săptămînă. Procesul pare coincidență numerotă care a inspirat omagiile de care fost cinstită [illegible] de odinioară [illegible] octombrie. Mișcarea [illegible] deci, a gîndirii de [illegible] luminată, dictată de firească [illegible] Bărbații [illegible] ai scrisului [illegible] prin care posteritatea [illegible] lor și singure [illegible] desgolește sinea-i. Opera lor. Dar societatea [illegible] pregătește a mărturisi [illegible] — și [illegible] acelea [illegible] dea roadele [illegible] la mormîntul [illegible] o [illegible] datorii [illegible] în care [illegible] respectează [illegible]

Deoarece să nu uităm a spune: dacă ediția d-lui I. Crețu reprezintă sub raportul cantitativ cel mai mare procent cunoscut pînă azi, ea nu cuprinde nici a zecea parte din uriașa producțiune ziaristică a lui Eminescu. Editorul însuși dealtminteri lasă a se înțelege că mai sunt și alte articole nepublicate încă. Din fericire: ele sunt încă foarte multe și tipărirea lor integrală va fi atît de covîrșitoare încît va face și mai inutilă ridicarea acelei statui de bronz, pe care societatea românească i-o refuză de jumătate de veac.

DACICA 2050

Nic. DENSUSIANU

Între rigoare și intuiție

1. *Deschidere de perspectivă*

AFLATĂ ÎNCĂ LA RĂSCRUCEA UNOR aprecieri diametral opuse — tinzînd, fie să o înalțe necritic în zone valorice absolute, fie să o desființeze la fel de totalitar, pe baza unor judecăți globale formulate în perspectiva concluziilor *Daciei preistorice* și mai ales a metodologiei istoriografice utilizată în această lucrare viu disputată —, opera istorică a lui Nic. Densusianu începe treptat să intre în conștiința publică. Dovada cea mai concludentă o constituie însăși controversa generată în contemporancitate de semnificațiile și valoarea ei.

După opinia noastră, însă, discuțiile asupra contribuției lui Nic. Densusianu la istoriografia românească nu se vor putea solda cu rezultate obiectiv-științifice, atît timp cît ele se vor limita la o singură operă — *Dacia preistorică* — și nu vor lua cu seriozitate în considerație tot restul moștenirii sale istorice, și pe cît posibil, și folcloristice, filologice, literare și publicistice.

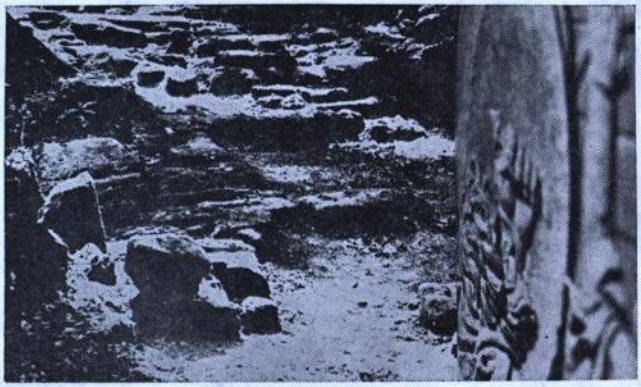
Înainte de a ne pronunța definitiv în legătură cu valoarea operei sale, e necesar să o parcurgem, să o cunoaștem în toată vastitatea sa, atît din volume și periodice, cît mai ales din manuscrise, unde zac încă destule scrieri ce ar putea aduce lumini revelatorii asupra personalității și operei savantului.

Iată pentru ce găsim binevenit prilejul de a prezenta, în cadrul rubricii *Dacica*, unul dintre manuscrisele cele mai semnificative ale lui Nic. Densusianu, și anume *Istoria militară a poporului român. Începînd din cele mai vechi timpuri pînă în sec. XVIII*.

Prilejul e cu atît mai fericit, cu cît acest manuscris relevă — prin opoziție cu *Dacia preistorică*, elaborată concomitent — o bipolaritate temperamental-științifică certă a autorului.

El dezvăluie, cu mult după apariția studiilor: *Originea și importanța istorică a cavaleriei române. Călărași și roșiori* (1901) și *Tabula Traiana și cele două sisteme ale drumului strategic roman din Clisura Dunării* (1903), continuitatea acelei aplicații riguroase spre cercetarea istorică pozitivă întemeiată pe dovezi incontestabile, din care au izvorît *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria* (1884) și principalele lucrări istorice ale savantului, infirmînd, astfel, opinia

ÎNCEPUTURILE ARTEI MILITARE LA CARPAȚI ȘI DUNĂREA DE JOS (I)

1.

Arta militară se considera în timpurile vechi că-şi avuse începuturile sale la Carpaţi şi la Dunărea de jos.

Pe teritoriul locuit de *geţi* şi *daci*, ne spun legendele vechi, se născuse zeul *Marte*, personificarea forţei şi a curagiului de război. Aici se afla reşedinţa sa, aici era el adorat ca apărătorul cîmpiilor getice [1].

Din punct de vedere arheologic, pămîntul Daciei este, între toate ţările Europei, cel mai avut de antichităţi ce *aparţin istoriei militare.*

[1] Iornandes, *De Get. orig.* c. 5: « Adeo ergo fuere laudati Getae, ut dudum Martem apud eos fuisse dicunt exortum »:—Val. Flaccus, *Arg.* VI v. 619: « Ecce autem Geticis veniens Gradivus ab antris — Vergilius, Aen. III, 35: (Martem)/« Gradivum ue patrem Geticis qui praesidet arvis ».

după care Nic. Densusianu s-ar fi lăsat, după 1900, furat ireversibil de tendinţa interpretării datelor istorice în perspectivă speculativ-vizionară, după cum ar părea că rezultă din *Dacia preistorică*.

Cultul documentului, vizibil cu prisosinţă pentru cercetătorul lipsit de prejudecăţi chiar şi în ultima scriere, îşi dovedeşte ca atare persistenţa fermă în cadrul viziunii istorice a savantului pînă la capătul vieţii sale, făcînd ca lucrarea — a cărei editare o începem cu numărul de faţă — să strălucească prin cîteva calităţi, ce ar onora pe oricare dintre operele contemporane de prestigiu. Ne gîndim la sobrietatea, la fundarea statornică a afirmaţiilor pe mărturiile antice şi pe documente de cele mai diverse categorii, la vasta deschidere de orizont, la înţelegerea modernă a fenomenului istoric.

În paralel cu imaginea unui Densusianu controversat, ni se dezvăluie, astfel, chipul unui istoric exemplar, plin de idei îndrăzneţe, deosebit de fructuoase, a căror posteritate ar putea fi oricînd dovedită în istoriografia noastră contemporană.

2. *Destinul unui manuscris*

Semnalat încă din 1913, în prefaţa la *Dacia preistorică*, de către dr. C. I. Istrati, care îi reproduce şi sumarul, manuscrisul lucrării *Istoria militară a poporului român...* a rămas pînă astăzi inedit, păstrîndu-se (împreună cu numeroasele reproduceri de arme şi fortificaţii, ce urmau să-l ilustreze), în două copii dactilogtafiate la date diferite, în fondul Bibliotecii Academiei R. S. România (ms. rom. 5332).

Descoperirile arheologice, făcute pînă astăzi [,] au scos la lumină adevărate tezaure de *arme* şi instrumente de diferite materiale, de cari s-a servit omul de la Carpaţi şi de la Dunărea de jos pentru atac şi apărare cum şi pentru trebuinţele sale economice, încă începînd din cele mai primitive timpuri ale istoriei.

Muzeele de peste Carpaţi, înţelegem aici cele din Transilvania, Ungaria, Bucovina, Galiţia, Bohemia şi Viena, sunt pline de colecţiuni de arme de diferite forme, începînd de la cele mai primitive pînă la cele mai perfecţionate, descoperite în regiunile acestea, şi din care unele aparţin epocei neolitice, iar altele timpurilor preistorice ale metalelor, în deosebire epocei de bronz.

Lucrarea minelor de metal începuse aici încă cu mult înainte de timpurile homerice.

Între toate ţările Europei, Dacia veche este singura regiune, unde a existat o puternică *civilizaţiune metalurgică*, după cum aceasta rezultă din mulţimea enormă de monumente arheologice, din tradiţiunile autorilor vechi şi, în fine, după cum se constată din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi, ce le întîmpinăm aproape peste tot locul în regiunile cele muntoase a Daciei [2].

Cei dintîi lucrători cunoscuţi ai fierului au fost, după tradiţiunile greceşti, *Chalybii* din regiunea cea muntoasă a Sciţiei, numită şi « *Scytia, mama fierului* » [3].

[2] *Discours* du Secretaire — général au *Congrès international d'anthropologie préhistorique* ... a Budapest, le 4 Sept. 1876, p. 10: « Nos bronzes avec leur specialités sont connus dans toute l'Europe ... les armes et même les parures en assez grand nombre prouvent irrecusablement que les pays danubiens avaint une culture, qui leur etait propre, surtout si nous considerons la qantité de la matière brute, le nombre et la grandeur des objets en cuivre, fait bien surprenant pour celui qui le compare a ceux des autres musées de l'Europe ».

Cf. Goos, *Archiv. d. Vereines f. siebenb. Landeskunde*, XIII Bd. p. 407 seqq — Goos, *Chronik d. archaeologischen Funde, Siebenbürgens*, Hermmannstadt, 1876. — Pulszky, A. *Magyarország archeologiája*, 1, köt. p. 137 seqq.

[3] Aeschylus. *Prom.* V. 301.

Din păcate, din întreaga lucrare — menită a înfăţişa, într-o amplă panoramă, originea şi evoluţia artei militare româneşti de-a lungul timpurilor, pînă în pragul introducerii armamentului modern — Nic. Densusianu nu a redactat decît primele trei capitole: I *Începuturile artei militare la Carpaţi şi Dunărea de Jos*, II *Pelasgii* şi III *Dacii*.

Contemporan cu Nic. Densusianu, şi deci adînc cunoscător al epocii în care acesta a trăit, dr. C. I. Istrati lega elaborarea lucrării aici în discuţie de momentul marii expoziţii naţionale din 1906, sugerînd că ea i-ar fi fost solicitată istoricului de către generalul C. I. Brătianu.

Coroborarea datelor biografice, expertiza grafică, analiza manuscrisului în contextul întregului fond documentar păstrat la Academie, confirmă opinia dr. C. I. Istrati. În plus, deducem că partea redactată a lucrării a fost pregătită pentru tipar şi probabil şi înaintată într-o copie revistei „*România militară*", din al cărei comitet de redacţie Nic. Densusianu a făcut parte ca referent istoric între octombrie 1905 — iulie 1907.

Din motive încă necunoscute, lucrarea nu a fost publicată, ceea ce a pricinuit, în bună măsură, abandonarea ei. Căci dacă primul eşantion ar fi văzut lumina tiparului, autorul ar fi fost silit de promisiunea făcută în final, de a o continua. Cu atît mai mult, cu cît, după relatările dr. C. I. Istrati, în arhiva istoricului se aflau, în 1911—1913, două mari pachete alcătuite din cîte 5 caiete fiecare, cu « materiale şi notiţe » privitoare la *Istoria militară a poporului român* — primul cu referinţă la epoca 274—1300, iar al doilea cu referinţă la perioada 1300(1400)—1700,

Vulcan, maiestrul cel mai divin al fabricaţiunii metalelor, după cum ne spune Homer, a lucrat 9 ani într-o peşteră de lîngă Oceanos potamos, cum se numea Istrul în legendele cele vechi [4].

2.

Periodul iniţial al istoriei militare a ţărilor din nordul Istrului începe astfel cu mult mai înainte de timpurile cele clasice ale grecilor şi romanilor.

Tezaurele arheologice descoperite în regiunile acestea, precum şi numărul cel însemnat de *lucrări de apărare*, de şanţuri şi valuri gigantice, de construcţiuni de bolovani mari şi neregulaţi, de castele de munte etc. [5] ne pun în lumină faptul că aici a locuit un popor care se ocupase cu arta militară încă din cele mai vechi timpuri ale istoriei, că deodată cu fabricarea şi cu uzul diferitelor arme de atac şi de apărare şi deodată cu întemeierea fortificaţiunilor, au existat în ţările acestea oarecari experienţe de război, s-au combinat şi stabilit anumite principii de manevre (de tactică şi strategie) cari dimpreună cu felul armelor se au moştenit pe acest pămînt din generaţiuni în generaţiuni, fie că popoarele s-au schimbat, fie că au rămas aceleaşi.

Înainte de a păşi, aşadar, la studiul istoriei militare a poporului român, ni se impune, ca o datorie, să punem în sinteză timpurile mai vechi cu timpurile mai noi; să cercăm a cunoaşte pe baza textelor şi a monumentelor arheologice, cari au fost *instituţiunile militare ale populaţiunilor de la Istru şi Carpaţi* pînă la apariţiunea voivodatelor române, şi aceasta cu atît mai mult, fiindcă o mare parte din preceptele vechii arte de război au fost urmate de români pînă la finele secolului al XVII-lea şi, în multe privinţe, ele ne mai pot fi şi astăzi de folos.

---

[4] Homer, *Il.*, XVIII seqq.

[5] *Discours* du Secretaire — général au *Congrès international d'anthrop. et d'archá.* à *Budapest*, 1876, p. 12: « Les remparts gigantesques des paiens, les fossés qu'on trouve partout dans le royaume ... nous demontrent, qu'il a été habité par des peuplades belliqueux et assez nombreuses ou par des vaillants proprietaires de grands troupeaux qui les gardaient dans des enceintes immenses et inaccessibles ».

---

precum şi numeroase alte însemnări şi materiale auxiliare necesare unei lucrări de-o asemenea anvergură.

Evident, cauza invocată e relativă. E de presupus că au existat şi alte motivaţii. Dr. C. I. Istrati vorbea, de pildă, de timpul scurt avut de Densusianu la dispoziţie pînă în 1906.

Am adăuga la aceasta propria justificare a autorului, ce reclama, într-un referat din 1904, lipsa instrumentelor de lucru, respectiv a studiilor competente dedicate fiecărei « operaţiuni de război în parte », din parcurgerea cărora, istoricul dispus să elaboreze sinteza în discuţie să poată intui « secretele artei militare a părinţilor noştri, principiile de cari au fost conduşi ei în acţiunile lor defensive, educaţiunea şi disciplina lor militară, cu ajutorul cărora au susţinut patria şi naţionalitatea română în împrejurări atît de grele » (ms. rom. 5333, f. 59). Nu trebuie neglijat faptul că după 1906, Densusianu se dedică finalizării *Daciei preistorice*, pentru care adunase materiale.

Fapt e că elaborarea *Istoriei militare a poporului român*, ce putea să constituie una din gloriile începutului de secol nu a fost încheiată, rămînînd ca o sarcină dificilă pentru viitorime. Ea nu a fost realizată la dimensiunile şi în implicaţiile urmărite de savant nici pînă astăzi.

3. *Istoria militară — atracţie permanentă*

Desigur, pentru cititorul mai puţin familiarizat cu opera şi activitatea lui Nic. Densusianu, episodul redactării *Istoriei militare a poporului român* ar putea trece ca o curiozitate.

II PELASGII

1. Constituțiunea.

Vechii locuitori de la Carpați și Dunărea de jos, *agathyrșii*, *geții și bastarnii*, precum și scyții din nordul Mării Negre, aparțineau, după instituțiunile lor politice, civile, religioase și militare, la familia cea mare preistorică a rasei pelasge [1].

Pelasgii, după tradițiunile grecilor și ale romanilor, au fost cel de întîi popor, care a pus fundamentele civilizațiunei lumei vechi. Ei întemeiară cele de întîi state, ei avură *cea mai veche organizațiune militară*.

Din nordul Mării Negre, de la Carpați și de la Istru, triburile pastorale pelasge se extinseră, în cursul unei lungi serii de secole, aproape peste întregul continent al Europei, al Asiei de apus și al Africei de nord.

Vechea constituțiune politică a semințiilor pelasge era întemeiată pe clase sociale.

Cea de întîi clasă o formau *preoții*. Ei se ocupau cu teologia, filosofia, astronomia și ei guvernau statul.

O altă clasă a populațiunei pelasge o formau militarii, care era clasa cea mai onorată după preoți.

În Egipet, peste care, în timpurile primitive ale istoriei, domnise pelasgii, clasa militarilor se afla stabilită în anumite prefecturi (nomos), și constituia 2 corpuri de armată, unii numiți *Calasiries*, alții *Hermotibies*.

Remunerarea, ce se da militarilor, consista în pămînt. Fiecare luptător avea cîte 12 locuri de arătură, libere de orice impozit; cînd făceau însă serviciu în garda regelui, ei mai aveau o anumită soldă în natură [2].

După cum scrie Herodot, ei nu se ocupau cu nici o altă meserie. *Profesiunea lor era exclusiv militară*. Copilul învăța arta militară de la părinții săi.

Aceleași instituțiuni politice și militare le aflăm și la triburile pelasage de la *Dunărea de jos*.

---

[1] Este de notat că zeul *Marte*, care avea epitetul de *Geticus* (Statius Silv. I. 2.53) este numit de Enniu: *Mars Pelasgus*. Cf. mai sus p. 1.

[2] Herodot, *libr.* II. 164. — Strabo, *libr.* XVII. 1.3. — Diodor Sicul, *libr.* I. 73. —

În realitate, el constituie încununarea unei îndelungate preocupări, ce se confundă cu însăși activitatea autorului.

De la articolul *Lord Byron și Nibelungile*, publicat în „*Familia*“, din 14/23 martie 1871, și pînă la *Dacia preistorică* (1913), Nic. Densusianu s-a interesat continuu și la modul cel mai profund de aspectele militare ale istoriei naționale.

S-a interesat, înainte de toate, prin forța împrejurărilor, întrucît istoria în genere și mai cu seamă istoria noastră constituie o lungă înșiruire de războaie și campanii militare, pe care am fost nevoiți să le purtăm în decursul secolelor. S-a preocupat, apoi, de implicațiile militare ale istoriei, deoarece, încă de timpuriu, a întrezărit că păstrarea ființei noastre etnice a fost posibilă numai datorită fundării vieții sociale, politice, juridice și economice, a întregii «constituțiuni» străromânești, «pe un sistem militar», perpetuat nealterat pînă în ev modern. În sfîrșit, s-a aplecat asupra istoriei militare obligat de sarcinile sale de serviciu, ca translator, bibliotecar, iar din 1897, ca șef al biroului istoric al Marelui stat major al armatei.

Evident, motivarea atracției sale față de istoria militară și justificarea importanței acesteia se străvăd în primul rînd din lucrările publicate, respectiv din volumele: *Revoluțiunea lui Horia ...* (1884), *Monumente pentru istoria țerii Făgărașului* (1885), *Domnii glorioși și căpitanii celebri ai Țărilor Române* (redactată în 1895 și apărută postum), care se subintitulează: *Breviar istoric pentru războaiele mari și învingerile strălucite ale oștilor române;* din studiul *Originea și importanța istorică a cavaleriei române. Călărași și roșiori* (1901); din prefețele la cele două părți ale *Cestio-*

Filosoful grecesc Evhemer[3], originar din Sicilia, care trăise în sec. IV a.c. şi făcuse mai multe călătorii în diferite părţi ale lumii vechi, vorbea în scrierile sale despre o regiune de lîngă vechiul Oceanos (potamos) sau Istru, numita Panchaea, identică, după cum se vede cu Peuce, delta Dunării şi cu Dobrogea. Locuitorii acestui ţinut erau oceaniţii (istrieni), scyţi şi doi (doi, dai, adecă daci).

În această regiune, *prima clasă* a societăţii o formau preoţii. *A doua clasă*, cea mai numeroasă din toate, era compusă din agricultori, iar clasa a *treia* o formau militarii (στρατιῶται).

Aici ostaşii, ne spune Evhemer, constituiau siguranţa păcii publice. Ei erau apărătorii cetăţenilor şi ai statului, păzeau patria şi o fortificau cu cetăţi şi turnuri, pentru ca populaţiunea agricolă să fie scutită de incursiunile şi devastările triburilor barbare.

Exista, aşadar, în timpurile preistorice, la populaţiunile de rasă pelasgă, atît la cele din părţile meridionale, cît şi de lîngă Istru, o clasă socială destinată anume *serviciului militar* în timp de pace şi în timp de război, cea *de întîii armată stabilă*, de care ne aminteşte istoria.

2. Călărimea şi pedestrimea pelasgă.

Puterea armată a poporului pelasg era compusă din *călărime*, *pedestrime* şi *care de război*.

Pelasgii, care locuiau în Elada şi pe teritoriul Asiei Mici, avuse, în timpurile lor de mărire, puţină cavalerie. În părţile de nord ale Dunării de jos şi ale Mării Negre, însă, forţa principală de război o formase *cavaleria*.

Şesurile cele întinse, ale Asiei mari şi ale Europei de răsărit, au fost adevăratul leagăn al cavaleriei vechi pelasge, numite mai tîrziu scyte şi gete.

În regiunile aceste, *pedestrimea venea numai în a doua linie* şi rolul ei era mai mult în războiul de munte.

Încă din timpurile ante-troiene, cavaleria popoarelor din nordul Istrului inspirase o adevărată teroare asupra regiunilor meridionale.

În vechile tradiţiuni istorice ale ebreilor se păstrase unele amintiri despre incursiunile, ce le făcuse odată popoarele din părţile de nord ale Istrului asupra ţărilor meri-

[3] Diodor Sicul, *libr.* V. 45. seqq. —

---

narului despre tradiţiunile istorice şi anticităţile ţerilor locuite de români (I: 1893; II: 1895), din diverse articole mărunte. Dar ea rezultă la fel de pregnant şi din cîteva documente neîncredinţate tiparului.

Astfel, în argumentul redactat la 25 mai 1904, prin care solicită regelui înfiinţarea unei «secţiuni speciale pentru studiul istoriei militare a ţării», Nic. Densusianu scria: «Mai mult ca la anii 1870 şi 1882, istoria ţării noastre are trebuinţă de a fi prezentă şi din punct de vedere militar. Istoria naţională formează o ramură a artei militare pentru fiecare stat în parte şi unul din cele mai fecunde izvoare în ce priveşte învăţămintele pentru ofiţeri» (ms. rom. 5333, f. 214).

Altă dată, într-o «instrucţiune» adresată ataşatului militar la Legaţiunea română din Viena, prin care îi solicita obţinerea unor copii autentice după eventualele documente referitoare la epoca lui Ştefan cel Mare, istoricul căuta să-i trezească interesul prin argumente, care dezvăluiau credinţa sa cea mai intimă: «În considerarea că istoria militară formează una din ramurile cele mai importante ale artei militare şi prezintă învăţămintele cele mai folositoare pentru toţi ofiţerii, se simte, astfel, trebuinţa să cunoaştem şi vechile instituţiuni militare ale ţării şi arta militară a strămoşilor» (ms. rom. 5333, f. 231).

În fine, în «raportul asupra manuscriselor prezentate la concursul publicat din partea revistei „*România militară*"», avînd ca temă lupta de la Călugăreni, Nic. Densusianu face o adevărată pledoarie în favoarea necesităţii elaborării unei sinteze asupra evoluţiei artei noastre militare: «Pînă astăzi noi nu avem o istorie militară a românilor, cu toate că ţările noastre

dionale, probabil în timpul războaielor celor mari ce le avuse cu regii egipteni, Osiris și Sesostris.

Profetul Ieremia, în scrierile sale, amenință la diferite ocaziuni pe ebrei, că pentru disprețul ce îl arată dînșii către legile cele sfinte ale vechimei, Iehova va trimite asupra lor pe un popor barbar și războinic — numit prădătorul ginților — care va veni dintr-o țară depărtată, din părțile de miază-noapte, popor din călăreți și arcași, puternic și vechi, vorbind o limbă, pe care ebreii nu o înțeleg. Vocea lor mugește ca marea și ei vin pe cai mai iuți decît vulturii, toți în șiruri, ca oameni de război. Ei vor împresura cetatea Ierusalimului, vor distruge toate cetățile cele întărite ale lui Iuda, locuitorii vor fugi de vuietul călăreților și al arcașilor și țara ebreilor va ajunge o pustietate.

Despre aceleași evenimente vechi de război, sub formă de profeție, vorbește și Ezechiel. În una din profețiile sale, dînsul amenință pe ebrei, că Iehova va trimite asupra lor pe regele Gog (al giganților sau geților) din țara Magog, cu oastea sa cea frumoasă de cai și călăreți, înarmați cu scuturi, coifuri, săbii, lănci, piluri, arcuri și săgeți. Aceștia venind din fundul miază-nopții, însoțiți de alte popoare multe, călărind pe cai, se vor arunca ca o furtună asupra țării lui Israel ca să o prădeze și devasteze. Ei vor cutreiera pămîntul în triumf și vor duce pe ebrei în captivitate [4].

Afară de clasa așa-numită a militarilor, mai erau obligați la serviciul militar, în timp de război, toți cetățenii tineri și bătrîni [5].

Pelasgii erau *cu toții deprinși în arme*, fiindcă în timpurile vechi siguranța publică a triburilor și independența statului nu se putea susține decît prin valoarea vitejiei.

Contigentele erau împărțite pe triburi, sau din punct de vedere administrativ, pe districte sau ținuturi [6]. Fiecare trib (sau district) trebuia să dea cîte 1000 de ostași pedestri și călări, după cum aceasta rezultă din vechea constituțiune a Athenei și a Romei. Fiecare trib avea în timp de pace și de război comandanții săi proprii (ἡγεμόνες, ἀρχοί)[7].

Homer amintește de falangele grecilor și ale troienilor [8], fără însă să putem ști cît de mare era acest corp în timpurile acestea. Probabil însă că o falangă din timpurile homerice era formată din 3 triburi sau din 3000 de oameni, cum se compuneau la început și legiunile romane.

---

[4] *Cartea lui Ezechiel*, C. 38—39.
[5] Homer, *Il.* II. 510. 789.
[6] Homer, *Il.* II, 840.
[7] Homer, *Il.* II. 476. 618.
[8] Homer, *Il.* III. 77; IV. 427.

---

au purtat nenumărate războaie victorioase, ale căror rezultate au fost atît de importante pentru destinele poporului român și pentru lumea civilizată. Această istorie militară a țărilor române o vom avea însă numai atunci cînd vom studia, pe baza documentelor celor ce le avem, vechea organizațiune a armatei noastre și fiecare operațiune de război în parte» (ms. rom. 5333, f. 59).

Adînc convins de utilitatea unei asemenea panorame, istoricul se va strădui el însuși să contribuie în diverse feluri la elaborarea ei.

Ca șef al biroului istoric, va încerca, mai întîi, să impună semnarea unui decret regal de înființare a secțiunii a III-a pentru istoria militară; decret al cărui concept autograf se păstrează între manuscrisele sale în mai multe variante. Va căuta, apoi, să impulsioneze activitatea biroului pe care îl conducea în direcția creării instrumentelor pregătitoare în vederea realizării sintezei visate.

Dintr-o «schiță de proiect pentru activitatea viitoare», rezultă că savantul își propunea patru mari obiective: I) să înceapă despuierea publicațiilor și a documentelor, spre a extrage «notițele relative la 1) războaiele, 2) la compunerea și organizarea, 3) armamentul armatei, 4) la viața domnilor mari și căpitanilor români, 5) la terenul fiecărui teatru de război, 6) la fortificațiunile și 7) la frontierele țării»; II) să inițieze «studierea bătăliilor mai importante din punct de vedere militar»; III) să înființeze o «colecțiune de studii și documente istorice și geografice», în care să se publice «studii și documente privitoare la istoria militară a poporului român», ce s-ar fi deschis cu o culegere din propriile studii și rapoarte istorice; IV) să pregătească o nouă

Subdiviziunile corpurilor sau falangelor însă se întemeiau pe numărul de 100[9]. Peste 100 oameni comanda un ἑκατονάρχης, adică centurion. În fine, fiecare *centurie* se împărțea în *decade* de cari amintește și Homer [10].

3. Armele defensive și ofensive.

În timpurile lui Homer, principalele *arme defensive*, de cari se folosea călărimea și pedestrimea pelasgă erau:

1. SCUTUL (ἀσπὶς, σάκος, clypeus) rotund, înlăuntru concav și acoperit cu piei de bou, peste cari se mai puneau și plăci de metal [11].

Scutul lui Ajax, după cum scrie Homer [12], era ca un turn, acoperit cu 7 piei de bou, peste care se întindea o placă de aramă.

Scutul lui Achile, lucrat de Vulcan, era una din operele artistice cele mai admirabile ale timpurilor pelasge.

El reprezenta pământul, cerul, marea, soarele, luna și constelațiunea Ursei sau Carul (polus geticus), ce se învîrtea deasupra regiunilor din nordul Istrului; pe scut se mai vedeau figurate trupe de ostași puse în linii de război, unii asediind o cetate, iar alții apărînd-o; urmau apoi diferite scene din viața pastorală și agricolă, turme de oi și cirezi de vite, păstori cu fluiere, lucrători pe cîmpuri, unii ce trăgeau brazde cu plugurile lor, iar alții secerau, vii frumoase cu struguri, culese de fete și oameni tineri; în fine, hore ce le făceau junii în costumele lor cele frumoase cu săbiile suspendate la încingătoare — ținîndu-se de mînă cu fetele ce purtau coroane de flori pe cap — și bătînd în cadență pământul cu picioarele.

---

[9] Puterea militară a lui Joe a consistat, după legendele vechi, din 3 Hecatonchiri, care aveau cîte 100 de mîini. Gigantul Typhon, care a purtat cu Joe un război lung și greu, avea 100 capete de balaur; o simbolizare a vechii organizațiuni militare pelasge. Steagul militar al cavaleriei dace avea ca emblemă figura unui balaur.

[10] Homer, *Il.* V. 297; XVIII, 459; 478 — Virgiliu, *Aen.* XII, 925.

[11] Homer, *Il.*, VII, 222.

[12] [În forma mai veche a lucrării, indicația de la notă îi corespunde notei 12, care, în textul definitiv lipsește n.n.]

---

ediție, substanțial îmbunătățită, a lucrării *Descrierea războiului de la 1877—1878*.

Pe de altă parte, va alcătui în mod personal bibliografii referitoare la diverse personalități și epoci istorice, precum: *Bibliografia istorică. Epoca lui Mircea cel Mare*, datată 12 septembrie 1905 (ms. rom. 5333, ff. 75—82) și *Bibliografia operațiunilor militare și a luptelor întîmplate în Ungaria și Transilvania la anul 1848—1849*, datînd tot din 1905 (ms. rom. 5333, ff. 2—40) sau va grupa tematic citatele din diverși autori sau extrasele din răspunsurile la *Chestionarele istorice*, după cum urmează: *Toponimie. Onomastică. Diplomatică* (ms. rom. 5356); *Castre romane* (ms. rom. 5357), *Castre și drumuri romane* (ms. rom. 5358); *[Urme materiale ale unor civilizații apuse. Drumuri vechi pe teritoriul Daciei]* (ms. rom. 5359) etc.

În paralel cu vasta muncă de documentare relevată anterior, ce-i servea, în definitiv, și pentru alte proiecte și îndeosebi pentru elaborarea *Daciei preistorice*, Nic. Densusianu începe după 1900 să redacteze și să publice și studii speciale de istorie militară, precum: *Originea și importanța istorică a cavaleriei române...* (1901), *Tabula Traiana și cele două sisteme ale drumului strategic roman din Clisura Dunării* (1903), *Războiul din 1330 între Carol Robert regele Ungariei și Basarab voievodul Țării Românești* (1909), *Războiul de la 1369—1370 între Ludovic I, regele Ungariei și Vladislav Basarab, domnul Țării Românești* (1909), *Războiul din 1395 între Mircea cel Mare, Basarab, domnul Țării Românești și Sigismund, regele Ungariei* (1910).

Istoria militară a poporului român era menită să încununeze întreagă această activitate de

În timpurile acestea, căpeteniile militarilor se distingeau prin splendoarea armelor sale.[sic!] După conceptele lui Homer, somptuozitatea armelor întăreşte şi înalţă curajul luptătorului [13].

2. COIFUL (πήλεξ, κυνεή, κόρος, τρυφάλεια, αὐλῶπις) în timpurile lui Homer, coifurile erau, de regulă, acoperite cu piele de bou, altele de metal, avînd în partea deasupra penaje ori creste de păr de cal [14].

3. LORICA (θῶραξ), armura defensivă ce acoperea pieptul, spatele, coastele şi pîntecele pînă la încingătoare. Unele lorice erau de in [15], iar altele de aramă sau bronz.

Eroii troiani, Hector şi Enea, erau acoperiţi cu armure peste corpul întreg [16].

Zeul Marte încă era înfăţişat îmbrăcat în o lorică de aramă, din care cauză Homer [17] îl numeşte χάλκεος Ἄρης (Aereus Mars.)

4. OCREE (κνημίς) armure, ce acopereau fluierele picioarelor pînă din sus de genunchi. Ocreele erau fabricate din diferite metale, din staniu, aramă ori bronz şi adeseori ornate cu figuri în relief.

Ca arme ofensive erau:

1. LANCEA (ἔγχος, hasta), cu vîrful de bronz sau de fier şi coada din lemn de frasin, servea ca armă de împuns şi de aruncat [18]. Lancea din timpurile lui Homer era lungă [19] şi trebuia anumită deprindere ca luptătorul să o ştie vibra.

Lancea lui Achile era grea, mare şi puternică [20].

Hector avea o lance lungă de 11 coţi cu un vîrf de aramă şi cu un inel de aur. De asemenea avea şi Enea o lance lungă [21].

Ginţile pelasge, scrie Homer, erau deprinse a se lupta cu lancea [22] şi oastea troianilor era în mare parte compusă din lăncieri [23].

2. SULIŢE (αἰγανέα, αἰχμή), lănci mai mici în lungime[de] 1—2 m şi cu un vîrf foarte ascuţit. Ele serveau ca armă de aruncat [24].

[13] Cf. Homer, *Il.* XIX.
[14] Homer, *Il.* X. 253; XIII. 614; XVIII. 458.
[15] Homer, *Il.* II, 529.
[16] Homer, *Il.* XIII. 191; XX. 112.
[17] Homer, *Il.*, VII, 146.
[18] Homer, *Il.* II. 543. 818; III. 116; V. 297; XIX. 387.
[19] Homer, *Il.* VII. 140.
[20] Homer, *Il.* XIX. 389.
[21] Homer, *Il.* VIII, 105. Lancea din cîntecele eroice române e lungă de 9 coţi (Daul, *Colinzi*, pag. 43).
[22] Homer, *Il.* II. 800.
[23] Homer, *Il.* II. 818.
[24] Homer, *Il.* II. 774.

cercetări şi reflecţii asupra evoluţiei artei militare româneşti din cele mai vechi timpuri şi pînă în pragul evului modern.

Desigur, Nic. Densusianu nu a putut să-şi finalizeze proiectul într-o sinteză rotundă. Din studiile deja citate, din însuşi manuscrisul neterminat al lucrării şi notele sale anexe, din referatele pe marginea diverselor scrieri primite de redacţia „*României militare*" la concursurile iniţiate, din alte studii rămase nepublicate, din bibliografiile şi însemnările manuscrise din arhiva autorului, se poate recompune, însă, imaginea unei virtuale istorii militare a poporului român, surprinsă în liniile şi momentele ei esenţiale.

I. OPRIŞAN

3. SABIA (ξίφος, φάσγανον), de aramă ori de bronz avînd o formă dreaptă şi se purta suspendată la laturea stîngă. Homer aminteşte de săbiile cele mari thrace [25] şi de sabia cea mare a lui Hector [26].

4. PALOŞUL ROTILAT, sabie strîmbă sau curbată înainte în forma unei seceri (ἅρπη, harpe) de care s-au folosit Saturn [27], Hercule [28], Mercur şi Perseu [29].

5. ARCUL (τόξον) armă cu care se aruncau săgeţile; era mare şi puternic. Arcurile, de care aminteşte Homer, erau fabricate din coarne de animale, iar coardele erau din vine de bou [30]. Coarda arcului se trăgea pînă la piept, încît vîrful săgeţii să ajungă pînă la arc. Cînd coarda se slobozea ea producea o zbîrnîitură puternică [31].

Arcul a fost cea mai teribilă armă ofensivă a timpurilor vechi [32], *letifer arcus* la Virgiliu [33].

Scyţii, popor vechi pelasg, erau cu deosebire *arcaşi excelenţi*. Cînd încordau arcul şi săgetau, ei nu trăgeau coarda către piept ca alte popoare, ci către umăr, astfel că stau cu laturea în faţa inamicului.

Ei mai erau deprinşi să ţină arcul nu numai în mîna stîngă, dar şi în dreapta şi să dirige săgeţile cu amîndouă mîinile. Arcul scytic era foarte puternic şi greu de încordat.

Despre Hercule se spune, că a învăţat arta de a trage cu arcul de la un scyt cu numele Teutarus.

6. SĂGEATA (τόξευμα, οἰστός, ἰός) avea de regulă un vîrf de fier oval. Unele mai aveau şi pene la capătul dinapoi [34].

7. TOLBA sau teaca pentru arc (γωρυτός corytus). Regii, persoanele avute şi cei cari ocupau poziţiuni mai înalte avea[u] coryte cu ornamente frumoase artistice [35]. În palatul lui Ulysse, arcul era pus în o tolbă splendidă şi suspendată în cui.

8. TOLBA (φάρετρα) pentru săgeţi, care se acoperea deasupra [36]. La Homer, zeul Apollo încă purta pe umeri arc, tolbă şi săgeţi [37].

9. RETEVEIUL (ῥόπαλον) la un capăt gros şi greu, apoi subţiindu-se încet către extremitatea de care se ţinea cu mîna, cum era de ex[emplu] reteveiul lui Hercule.

10. BUZDUGANUL (κορύνη) cu un cap de metal avînd noduri, ori vîrfuri ascuţite. Homer face amintire de Ereuthalion regele Arcadiei, care cu buzduganul său de fier rupea falangele inamicului [38].

Într-o pictură antică din villa Albani, buzduganul apare ca armă particulară a zeului Marte.

11. CUŢIT[UL] MARE (μάχαιρα), ce-l purtau eroii pe lîngă sabie [39] şi de care se foloseau mai cu seamă la sacrificii.

12. PRAŞTIA (σφενδόνη), legată cu sfoară de lînă. Servea pentru aruncarea pietrelor [40].

13. SECURILE cu două tăişuri (ἀξίνη, bipennis), armă caracteristică a Amazoanelor de lîngă Dunăre şi Marea Neagră. De această armă s-a folosit şi regele Thraciei [,] Lycurg [41].

În general armele caracteristice de război ale epocii pelasage au fost: *scutul*, *arcul*, *lancea*, *sabia* şi *cuţitul*.

A despoia pe cineva de armele sale, chiar după ce a fost învins, era cea mai mare ofensă ce i se putea aduce. Armele eroului decedat se depuneau pe rug deodată cu corpul său şi se înmormîntau cu cenuşa sa.

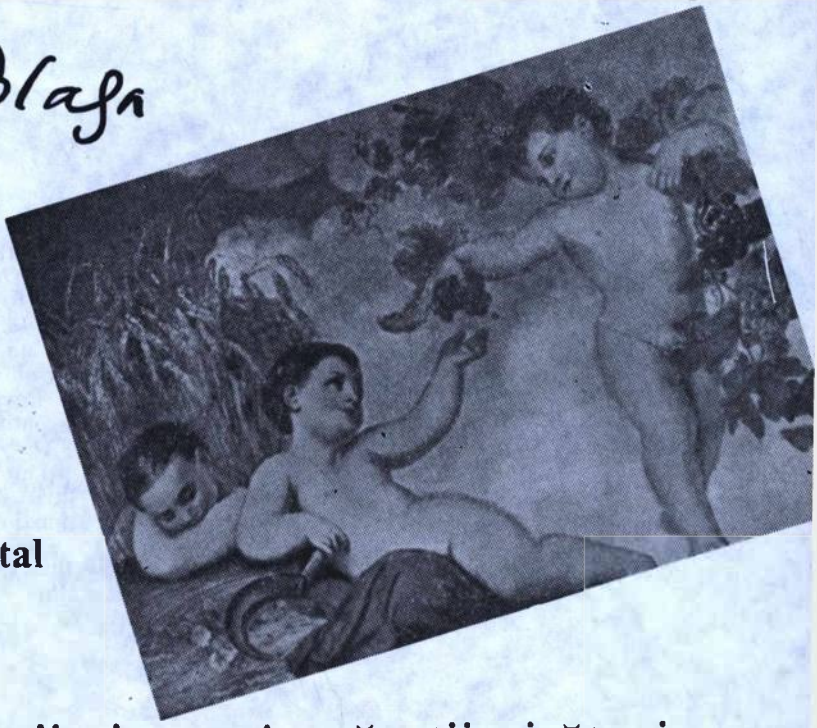
---

[25] Homer, *Il.* XIII. 177.
[26] Homer, *Il.* XXII. 306.
[27] Hesiod, *Theog.* V. 175.
[28] Euripide, *Ion.* 191.
[29] Ovidiu, *Metam.* V. 176, *ibid.* 69.
[30] Homer, *Il.* III. 124; IV. 105.
[31] Homer, *Il.* III. 123—125.
[32] Ammian Marcellin, *lib.* XVI 10. pag. 62.
[33] Virgiliu, *Aen.* X. 168.
[34] Homer, *Il.* III. 117.
[35] Homer, *Odyss.* XXI. 54.
[36] Homer, *Il.* III. 116.
[37] Homer, *Il.* I. 45.
[38] Homer, *Il.* VII. 141.
[39] Homer, *Il.* XIX. 252.
[40] Homer, *Il.* XIII. 716.
[41] Ovidiu, *Metam.* IV. 22.

Nic. Densusianu.
25 Mai 1904.

DIN DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Lucian Blaga

Excurs sentimental [VII]

«...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...»

I

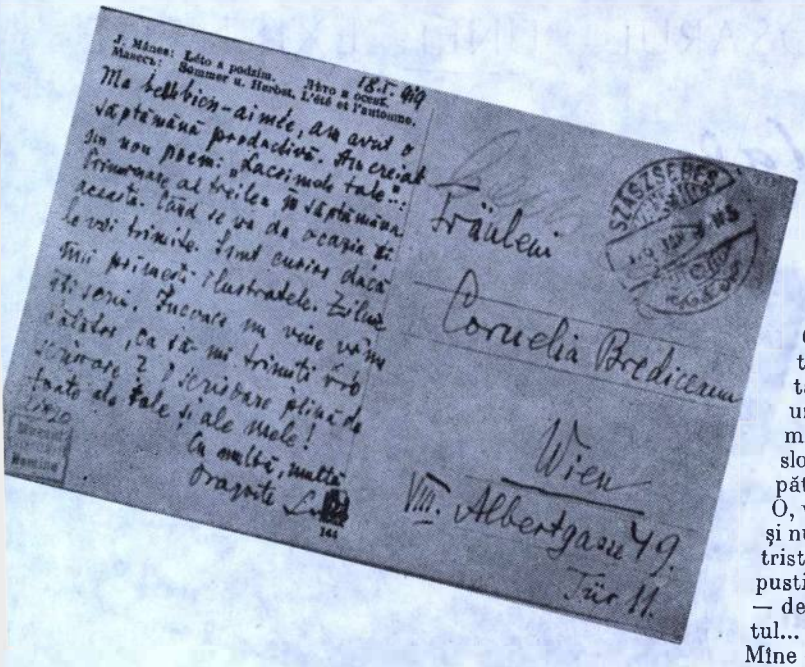
30.XII.918

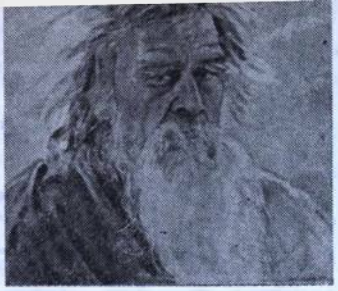
Ederei

minunatei îi trimit astăzi gîndurile mele cele mai triste: nici nu-i mirare, căci de zece zile n-am primit nici o știre. O singură mîngîiere am: cu siguranță e poșta de vină, căci nici Malvine nu scrie. Pesemne s-a împlinit, ce presimțeam, că ni se întrerupe corespondența cu vremurile aceste așa de — tulburi. Nu știu ce voi face dacă va mai dura mult starea aceasta: în felul acesta e grozav. Dar poate că inventează încîntătoarea și adorata Gar — un mod, de-a mă încunoștiința totuși despre sufletul ei — așa de înțeles și-așa de neînțeles... Așa de mult aș vrea să știu ce face acum: cetește poemele și le critică? Cetește cugetările și le « asimilează » — ? Se gîndește la Elveția și-i

---

DUPĂ CUM ESTE CUNOSCUT DIN HRONICUL și cîntecul vîrstelor și Biobibliografia Lucian Blaga **de D. Vatamaniuc, în ianuarie 1919, Sextil Pușcariu a început publicarea** Poemelor luminii **în „Glasul Bucovinei", făcînd și o prezentare foarte elogioasă a acestora. Corespondența lui Lucian Blaga către Cornelia Brediceanu, din perioada ianuarie-martie 1919, se referă aproape în întregime la apariția acestor poezii, la ecoul lor în presa timpului și între cunoscuți și prieteni. Este perioada în care pregătește tipărirea primelor sale două volume** Poemele luminii și Pietre pentru templul meu, **în condițiile destul de dificile, de după război.** *Dorli BLAGA*

bate inima mai grabnic de frumoasele visuri calde și înfrigurate?

Ori poate că toate, toate, toate laolaltă...? Mi-ar trebui un cuvînt, un șir, mi-așa de sete de-o slovă cu un gest larg, pătimaș și maiestos — O, vreau un cuvînt — și nu vine... E-așa de trist — bate vîntul a pustiu și scîrțîie o ușă — de-mi omoară sufletul... Cine știe? Mîne? Mîne — va veni poate că — Cuvîntul, minunatul și mîntuitorul

LULU

II

4.I.919

Iubito,

printr-un om, care are drum la Viena îți trimit o scrisoare, căci așa-mi pare că numai astfel mai putem afla unul despre celălalt. Sunt două săptămîni de cînd nu mai primesc nimic de la tine; cuvintele tale așa de dragi s-au oprit pesemne pe la «cenzură» — undeva... Eu ți-am scris regulat, dar n-am idee, dacă ai primit ceva sau nu. Toată bucuria ce-ar trebui s-o am în legătură cu strășnicia evenimentelor — mi-e tulburată prin faptul că nu mai știu nimic despre tine, iubito, iubito. Zilnic am melancolii grozave, de mi-e groază să mă gîndesc la ziua de mîne. Oh, — și cei cari sunt chemați să facă odată pacea stau parcă cu mîinile în sîn... și... amînă... amînă... vai... cît?...

Nu mai am răbdare și mi-e dor de tine de nu mai știu ce să mă fac. Planul mi-e — să vin la Viena în partea a doua a lui Febr[uarie], să stăm împreună cîteva săptămîni și-apoi — să plec la București pentru aranjarea afacerilor mele. — Într-o scrisoare ți-am scris, că ne-a sosit iubitul frățior din România: Liciniu. Am plîns cu toții, cînd ne-am văzut. Am și fost așa de mult despărțiți — șase-șapte ani...

Iubito — noi doi să rămînem neclintiți în dragostea noastră în nădejdea celor mai frumoase vremuri. O să fie o bucurie să trăiești.

Acum nu pot lucra nimic: cum aș putea lucra, dacă n-am de la tine nici o știre?... foile parfumate ale scrisorilor tale îmi sunt aripile cu cari sbor... și foile nu vin — de unde să-mi iau deci aripi?...

Aştept un zîmbet, un gînd, o ştire, un rînd, — de la tine ca să mi se ia surdina de pe suflet... Ce-i fi făcînd acum iubito? Simt, c-ar fi o catastrofă, dacă omul s-ar reîntoarce fără de slova mîntuitoare smulsă din inima sfintei mele Edera

LULU

III

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien VIII Albertgasse 49
Tür 11

14.I.919

Am aflat, că acesta e singurul mod de-a putea coresponda: încerc, poate că îi succede corespondenţii să treacă preste toate piedecile şi să ajungă pînă la tine. Şi dacă ajunge, atunci să-mi scrii şi tu tot deschis. Numai tu poţi înţelege criza prin care trec. Edera mi-e unicul şi cel mai sfînt gînd. Ţi-am trimis vr-o cîteva depeşe, — de la tine încă am primit două. Şi-ţi poţi închipui bucuria. — Lucrarea n-a mai sosit: s-a pierdut cu siguranţă şi e păcat. Gar să nu mă uite, o vreau şi strig, ca-n «poemul părului». Oh, ielele! Cu multă, multă dragoste

LULU

Deci: scrie deschis şi nerecomandat. În felul acesta am auzit că sosesc. Nădăjduiesc să ne întîlnim prin 20 Febr[uarie].

IV

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien
VIII. Albertgasse 49
Tür 11

14.I.919

Göttliche Edera:
mein einziges Glück!
Gargi:
mein Alles –
Ego [1]

V

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien
VIII. Albertgasse 49. Tür 11

15.I.919

Iubito — înainte cu vr-o două săptămîni ţi-am trimis un poem: *Şi totuşi* — ; zilele acestea am creat unul: *Către mine însumi*. Nu-l trimit încă fiindcă se va pierde. Cît aş da să ştiu ce faci. Dacă-mi scrii ilustrate, probabil sosesc. Ce mai fac ielele şi «logica»? Încetul cu încetul se apropie timpul, cînd logica va trebui să cadă! Sărut mînuţele

LULU

[1] *Preasfîntă Edera: Neasemuitul meu noroc! Gargi: toată a mea — Ego*

VI

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien
VIII. Albertgasse 49. Tür 11.

16.I.919

Iubito, telegramele sosesc. Ţi-am depeşat şi eu. Ziua de astăzi mi-a adus un poem nou: *Melancolie*. Cred, că e foarte bun. De-abia aştept să ne întîlnim. Vom avea multe, multe de povestit. Sărut cu multă şi puternică dragoste

LULU

Scrie-mi *ilustrate*!!!

VII

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien
VIII. Albertgasse 49. Tür 11.

18.I.919

Ma belle bien — aimée[2], am avut o săptămînă productivă. Am creat un nou poem: *Lacrimile tale...* Prin urmare al treilea în săptămîna aceasta. Cînd se va da ocazia ţi le voi trimite. Sunt curios dacă îmi primeşti ilustratele. Zilnic îţi scriu. Încoace nu vine vr-un călător, ca să-mi trimiţi vr-o scrisoare? O scrisoare plină de toate ale tale şi ale mele!

Cu multă , multă dragoste

LULU

VIII

27.I.919[3]

Iubito, iubito, iubito,

Îmi pare că sunt într-un aeroplan: mă urc tot mai sus, tot mai sus, — dintr-odată, pe neaşteptate — încît mă prind ameţeli.

Din articolul scris de Sextil despre mine în „*Glasul Bucovinei*“ — vezi că sunt înşirat deja între poeţii mari ai noştri. Nu cred, că este al doilea caz doveditor de-atîta succes,— — cel puţin în literatura noastră — nu. Articolul a avut asupra lumii de-aici efectul unui trăznet.

Oţetea îmi scrie astăzi, că a cetit lui Agârbiceanu vr-o trei poezii de mine. A fost nespus de încîntat şi m-a declarat de « Rabindranath » — despre *Gorunul* a zis, că e o *capodoperă*. — Iubito, spune-mi îţi poţi închipui fericirea mea? — Eu mi-o pot închipui pe-a ta! — Cred, că de-acum înainte o să-ţi dispară şi cele din urmă îndoieli faţă de mine. — Iubito, — eu sunt acela, care merită într-adevăr iubirea ta şi tot sufletul tău.

Lui Sextil i-am scris printr-un călător o scrisoare de mulţămită, în care i-aduc totodată la cunoştinţă pregătirea volumului: *Pietre pentru templul meu*. O să-l dau de ruşine, dovedind, că poţi fi şi poet şi filosof...

Mă gîndesc foarte mult, ce vor zice — ai tăi... Sunt curios. Dacă şi acum mai stau pe gînduri, se vor face de minune în faţa — istoriei.

---

[2] *Prea frumoasa mea mult iubită*
[3] Scrisoare parţial publicată în revista „*Amfiteatru*“, an V, nr. 11(59), noiembrie 1970, p. 17.

La Silvicuţica încă i-am trimis o scrisoare foarte drăguţă: începînd cu vorbele lui Byron: « într-o dimineaţă trezindu-mă, am văzut, că sunt un om vestit... ».

Şi totuşi — sufer, — sufer îngrozitor de dorul după tine. Azi ţi-am primit depeşa în care mă linişteşti.

Şi poate că nu va trece mult şi ne îmbrăţişăm cu toată căldura: prin 15 febr[uarie] am de gînd să plec. Va fi aşa de lung drumul pînă la tine!

Cum stai cu examenele? — Sperez, că nu mă vei chinui — cu învăţatul. Vreau să am timp să-ţi gust buzele, ca răsplată — pentru — glorie — ha, ha, ha!!!

Să-mi mai telegrafiezi! Unele probabil sosesc. — Iubito, mult, mult, mult, mult dor — de la acel « pătimaş al dragostii » care-i

LULU

Să-mi scrii ceva prin cel, care-ţi predă această scrisoare. Mai am vr-o trei poeme nouă pentru tine, dar nu ţi le trimit, fiindcă ar fi prea multă bucurie deodată — şi ce-i prea mult nu-i — sănătos ...

IX

31.I.919 [4]

Mult iubito,

mi se dă iarăşi o ocazie fericită de-a-ţi scrie. Zilele ce urmează vei avea şi tu — bucuria, ce-am avut-o eu. Articolul publicat de Sextil despre mine e într-adevăr extraordinar; ţi l-am trimis deja printr-un călător [5]: toţi mi-o spun. Mă miră faptul, că s-a grăbit să scrie despre mine înainte ca poeziile să fie publicate. Se vede, că s-a bucurat nespus de mult de descoperirea mea şi n-ar fi voit să mă descopere altul înaintea lui. Nu simţi din articolul său, că se bucură grozav!?

În ceva totuşi greşeşte: zice, că e greu să fii şi filosof şi poet în acelaşi timp. Crede poate că eu abia acum m-apuc de studiile filosofice: de fapt eu am trecut deja preste ele — înainte ca Edera iubita să trezească în mine « Scînteia divină » — aşa că e evident — filosofia n-a putut avea o influinţă negativă pentru darul meu poetic.— Ciudat: Agârbiceanu încă a rămas uluit, că acelaşi om e în stare să scrie despre teoria cunoştinţei — şi-n acelaşi timp capodopera artistică: *Gorunul*... Vor fi însă şi oameni de-aceia, cari înţeleg lucrul acesta: de ex[emplu] Edera...

Edero iubito — o să mă săruţi fierbinte cînd ne-om întîlni? Cred, că da.

Te bucuri de mine tot aşa de tare cum mă bucur eu de tine — Edera? Cred, că da.

Dacă priveşti în « România mare » o să vezi că viltoarea şi vîrtejul vremii a ridicat pe mulţi — deasupra: dar spune-mi te rog un caz care să se fi ridicat aşa de sus ca mine, — şi încă *nu prin alţii, ci prin puterile proprii*! Nu simţi că sunt cu mult, cu mult — mai sus — decît aş fi, dacă aş fi ajuns cu 24 ani — ministru — ori altceva în direcţia aceasta?...

Ei, sunt foarte mîndru şi vreau ca şi Edera să fie! La revedere cu dragoste caldă, aducătoare de primăvară în mijlocul iernii...

LULU

Nelu alătură o scrisoare pentru Malvine. [6]

Silvia Comşa a fost nespus de încîntată şi de poezii şi de articol. Mi-a zis, că am atîta farmec, încît cu siguranţă o să devin « poetul femeilor », — Roşca a adăugat « Dar şi poetul bărbaţilor »...

[4] Scrisoare parţial publictă în revista „*Amfiteatru*", an. V, nr. 11(59), noiembrie 1970, p. 17.

[5] Adăugat în subsol.

[6] Scrisoarea respectivă lipseşte.

X

Fräulein
Cornelia Brediceanu
Wien
VIII. Albertgasse 49. Tür 11.

1.II.919

Iubito,
ţi-am trimis azi iarăşi o scrisoare printr-un student, care are de lucru în Viena. Eu sunt bine. Preste două săptămîni am de gînd să plec la Edera. Mă va primi cu aceeaşi neschimbată dragoste?

LULU

XI

Sibiu — 11. Martie 1919.

Saskia — iubito,
sunt în Sibiu de trei zile. Alerg în toate părţile ca un prost — pentru permisuri de-a cumpăra hîrtie şi pentru concesiuni de transport. Am vorbit cu Bornemisa. Bucuros îmi tipăreşte volumele. Dacă aş avea hîrtie — pe la Paşti ar fi gata amîndouă. Trebuie să mai aştept însă din cauză că hîrtia abia acum se fabrică. Mă costă amîndouă laolaltă cam 4—5000 Kor[oane]. Duţa şi Geni Goga mă sfătuiesc să le public în Bucureşti. Eu însă probabil mă hotărăsc totuşi pentru Bornemisa. Articolul lui Sextil se va reproduce în „*Patria*“ atunci cînd apare volumul. Zilele acestea vor apărea în „*Patria*“ cîteva poeme *(Stelelor, Frumoase mîni, Din părul tău)*. „*Unirea*“, foaia poetului Hulea mi-a reprodus fără să ştiu *Gorunul*. Vorba e, că pe-aici sunt deja un om despre care se vorbeşte cu admiraţie. Numai Broşu s-a găsit să spună lui Roşca c-a cetit *Eu nu strivesc corola*, dar *nu* i-a plăcut. Invidia, — dragă, — o să mai avem încă de furcă cu ea!! — Lui Geni Goga i-am cetit cele cari se publică în „*Patria*“ — a fost nespus de încîntat de *Frumoase mîni*.
Iubito, iubito — sunt tare curios dacă ai făcut examenul. Mă gîndesc nespus de mult la cele două săptămîni de avînt, de căldură în ger, de fiori ai ielelor — Saskia! Şi aştept înfrigurat întîlnirea din Mai, cînd am să-ţi pun la picioare— opera tinereţii mele. Agârbiceanu mi-a vorbit c-o deosebită lumină în faţă despre misticismul cald din poeziile mele. Despre acest misticism vei spune însă tu cele mai calde cuvinte — şi cele mai adînci şi cele mai înţelegătoare. Oare cît va trebui să mai aştept pînă să apară un om care să mă înţeleagă ca tine? Mult? — Saskia.
Trebuie să închei, căci le e grabă celor cari pleacă.
Să mă iubeşti — Saskia
Da? Ca mine?

LULU

Roşca ţi-a trimis la universitate între scrisori ori telegrame legitimaţia. Te roagă frumos să-i isprăveşti afacerea. Aici alătură un atestat medical că nu poate veni la Viena. În «naţional» pune-i locuinţa din Viena: VIII Anarspegstr [asse] 7. De îndexe te rog să îngrijeşti. Duţa îţi alătură şi ea un bilet.

Hura, Saskia!

ORIGINALITATE ȘI CONFORMISM

SCRISOAREA ADRESATĂ ÎN 1930 DE Lucian Blaga lui Tudor Vianu, descoperită cu prilejul unor investigații făcute în arhiva corespondenței lui Vianu, reprezintă un document de o însemnătate reală pentru înțelegerea exactă a operei lui Blaga. Fără îndoială, ideea centrală a scrisorii: autonomia spiritualismului lui Blaga față de ortodoxie, a fost formulată de gînditor și cu alte prilejuri, în primul rînd în textul Începuturile și cadrul unei prietenii, *publicat în* „Gîndirea" *(ca și în discursul de recepție rostit de Blaga la primirea lui Nichifor Crainic în Academia Română), și era de mult un bun al cercetării literare. Ni se pare însă că niciodată ea nu a fost afirmată atît de energic și răspicat ca în textul rămas pînă acum inedit al scrisorii către Tudor Vianu.*

Susceptibilitatea extremă arătată de Blaga față de ideea că opera sa este situată nediferențiat sub zodia curentului ortodoxist și a gîndirismului oficial (cel conservator și tradiționalist al lui Crainic) nu poate fi considerată în nici un caz ca o simplă izbucnire de orgoliu, născută din lezarea ambițiilor sale de creator autonom (deși orgoliul lui Blaga și sensibilitatea sa foarte dezvoltată față de orice atingere adusă originalității operei sale sînt trăsături familiare oricărui cunoscător al operei și personalității lui). O asemenea explicație pur psihologică contrazice cu totul realitatea mai adîncă a lucrurilor. Interesul scrisorii este unul precumpănitor ideologic, *deoarece pentru întîia oară, după știința noastră, în 1930, Blaga definea singularitatea poziției sale spiritualiste în interiorul curentului mai larg de la* „Gîndirea", *delimitîndu-se de ortodoxismul canonic al lui Crainic și producînd o serie de dovezi importante ale independenței sale de orientare și gîndire.*

Cu totul remarcabil este faptul că Blaga privește diferitele aspecte ale operei sale (teatrul, poezia, gîndirea filozofică) drept produse ale unei poziții ideologice unitare, autorizînd astfel acele interpretări care le analizează din perspectiva unui nucleu genetic omogen. «Spiritualismul meu ca ideologie literară» — scrie el — e gata din chiar momentul apariției mele literare. S-a adîncit deplasîndu-și accentul spre — anonim». Mărturiile cuprinse în scrisorile adresate încă în timpul primului război mondial viitoarei sale soții, tipărite recent în cîteva numere din „Manuscriptum", *confirmă pe deplin o asemenea afirmație. Există, risipite în diverse scrisori, un număr de profesii*

Bucureș., 7 April

Iubite Blaga,

Îți mărturisesc că scrisoarea ta m'a alarmat puțin. În singurătatea în care trăiești este firesc ca lucrurile pe care le scriem noi aceștia din vecinătate să-ți apară cu un ecou amplificat. Cum respect singurătatea și toate tainele tăcerii și intimității, am fost deci cu alarmat gîndindu-mă că nedestul nău articol de propagandă a putut să-ți dea impresia că ești rău înțeles de acela care dela primele tale cărți te urmărește cu iubire și admirație, de prietenul devotat pe care te rog să crezi că îl ai în mine.

Află însă, iubite Blaga, că paragraful articolului din „Pax" care te privește, nu-mi aparține. El este un adaos pe care l-a crezut necesar și pe care i l-a încredințat N. Tatu, traducătorul lui în franțuzește. Pentru deplina ta edificare îți alătur scrisoarea lui Tatu, pe care, printr'o întîmplare inexplicabilă, am primit-o tocmai astăzi și pe care te rog să mi-o înapoiezi după ce vei fi citit-o. Ich ist wirklich toll ....(u).

Rămîne să-ți explic de ce articolul meu în forma lui originală nu ți l-am menționat. Vei fi observat însă că el nu se ocupă decît de acele ideologii care au un oarecare caracter practic și social și că primejdia el putea face abstracție de filosofia ta mai contemplativă, pe care am avut de altfel ocazia s'o analizez în mai multe articole publicate în țară și în străinătate.

Nădăjduind că această lămurire va avea darul să-ți dovedească că ce departe a fost de mine intenția de a te pune într'o lumină nepotrivită cu opera ta, primește salutările mele cordiale și foarte afectuoase

T. Vianu

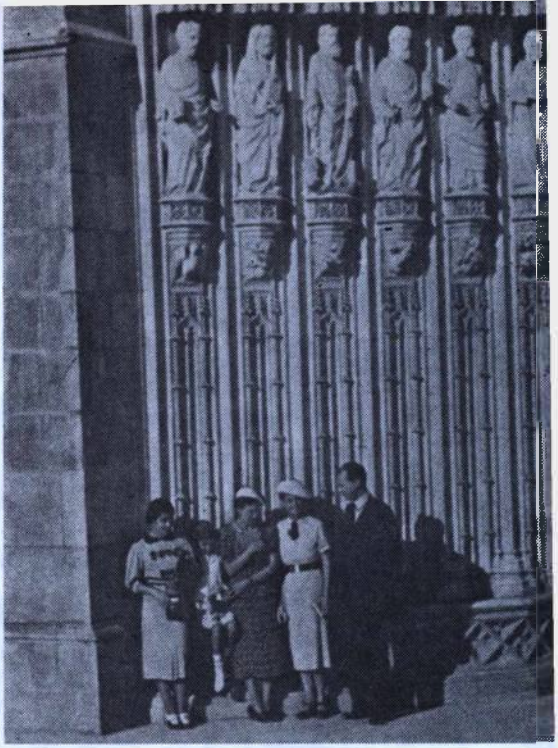
P.S. Îți trimet odată cu această un exemplar din studiul meu despre Eminescu, apărut zilele acestea. — Explicația publică pe care mi-o cer sunt gata s'o tipăresc, dacă — ni se pare — ea este necesară.

de credință, care cuprind în nuce întreaga orientare a gînditorului și poetului de mai tîrziu.

Autodefinindu-și poziția sa ca fiind cea a unui spiritualism mitic (« creator și liber » cum va sublinia și mai tîrziu), Blaga se străduia să-i demonstreze lui Vianu « eterodoxia » funciară a ideologiei sale în raport cu orientarea religioasă imprimată „Gîndirii" de Crainic. Interesul nostru cade însă astăzi mai puțin pe figura de « eretic » a lui Blaga în raport cu pecetea programatică a „Gîndirii", pusă de ortodoxismul lui Crainic, cît pe notele distinctive ale spiritualismului său și pe cuprinsul original al inițiativelor sale de gîndire. Dezvăluirea implicațiilor literare ale poziției sale ideologice este pe de altă parte latura cea mai interesantă a textului.

Emanciparea de orice vasalitate față de religiile tradiționale, afirmată atît de energic de Blaga, pe fondul voinței de a edifica o « spiritualitate nouă », destinată să răspundă « apetitului metafizic » al generației sale, se asocia cu polemica împotriva « etnicismului » în sens îngust, de tip mimetic și etnografic; distanțarea de Crainic se traducea nu numai în revendicarea drepturilor unui spiritualism autonom, liber de constrîngeri, dar și în polemica împotriva « naturalismului idilic îmblînzit » al sămănătorismului, ceea ce echivala și cu o repudiere a neo-semănătorismului, colorat religios, preconizat de Crainic.

Corespondențele între programul său ideologic și opera sa literară, indicate de autor însuși, sînt dintre cele mai revelatoare. Ele sînt de natură să arunce lumini noi cu deosebire asupra sensului unora dintre lucrările sale dramatice. S-ar spune că rebeliunea împotriva formelor codificate ale religiozității tradiționale, cu alte cuvinte inspirația din « duhul eresului », a fost un motiv animator central al cîtorva din piesele lui Blaga. În Tulburarea apelor atitudinea ambiguă față de luteranism, în care ironia nu anulează simpatia nedisimulată față de ideea umanizării credinței și autohtonizării motivelor biblice, se asociază cu inculcarea ideii de anacronism al ritualurilor ortodoxe tradiționale. Plăsmuind figura « Mișneagului » (Isus-Pămîntul), Blaga dădea o încarnare mitică aspirației sale către o spiritualitate apropiată de natură și de imanența aspirațiilor umane (în prelungirea personajului Zamolxe din « misterul păgîn » scris cu un an înainte, de astă dată tinzînd către o fuziune între panteism și creștinism). Auto-caracterizarea piesei indică locul geometric al poziției sale: « În drama aceasta misticismul panteist-creștin triumfează asupra luteranismului și ortodoxiei ».

Nu mai puțin interesantă este și indicația referitoare la intenția fundamentală a piesei Cruciada copiilor. Blaga respinge interpretarea pan-ortodoxistă a piesei și arată și de astă dată că poziția sa e cea a unui tertium datur, « dincolo de sterila dialectică catolică-ortodoxă ». Elogiul piesei se îndreaptă spre spiritualitatea copilului, refuzînd deopotrivă rutina și pasivitatea credinței ortodoxe în « Ierusalimul ceresc » și vocația militantă mult prea terestră a catolicismului (o asemenea interpretare contrazice nu numai pe cea mai veche, combătută de Blaga, dar și pe cele mult mai recente, care au continuat să vadă în piesă « triumful ortodoxiei »).

Sub raport strict filozofic, documentul furnizează o precizare la fel de importantă, analoagă celor de mai sus. Blaga își definește spiritualismul filozofic, prefigurat în Filozofia stilului și fixat limpede în principalele sale articulații teoretice în Eonul dogmatic (cartea aflată pe atunci « în pregătire »), ca îndepărtîndu-se deopotrivă de « dogmatica creștină » și de « metafizica laică ». O afirmație corelativă va putea fi descoperită mai tîrziu, în termeni puțin modificați, dar indicînd identitatea poziției, într-un articol din „Saeculum" (Încă odată Getica, martie-aprilie 1944): « Transnaturalismul meu metafizic este la egală depărtare

Berna, 2 Mai 1930

Dragă Vianu,

Voiam să-ți scriu despre tot ce urmează o « scrisoare deschisă » prin ziarul „*Curentul*", dar temîndu-mă să nu se interpreteze greșit această scrisoare ca un conflict cu „*Gîndirea*", am renunțat la publicarea ei. Iată despre ce e vorba.

Citesc în ziarul „*Pax*" de la Paris un articol al tău despre ideologia românească contemporană. În acest articol m-ai amintit și pe mine ca discipol întru ortodoxie al prietenului nostru comun Nichifor.

Lucrul acesta desigur că nu e infamant, dar nu corespunde deloc faptelor. Toți tinerii de azi (Stelian Mateescu, Pompiliu Constantinescu, Petre Comarnescu, Streinu etc., etc.) au semnalat și au subliniat în repetite rînduri diferența de concepții dintre Crainic și mine. Cu atît mai mirat sunt că un intelectual atît de ager și diferențiat cum e Tudor Vianu nu vrea s-o observe. Mă văd prin urmare silit să i-o dovedesc.

1. Însuși Nichifor Crainic a primit de la mine o serie de scrisori prin care ceream să nu limiteze programul „*Gîndirei*" la « spiritualitatea ortodoxă » ; visam ca acest program să fie simbolic — o *verticală bipolară*: spiritualitatea *sus*, adîncirea anonimului etnic *jos* (adîncirea etnicului — ca rezultat al adîncirei în general și nu ca rezultat al căutării etnicului). Ideologic aceasta am expus-o și în *Filozofia stilului* 1924 — (precum și în alte articole). Ortodoxia e numai un *caz* al spiritualității spre care tinde apetitul metafizic al generației noastre.

2. Spiritualismul meu ca ideologie literară e gata din chiar momentul apariției mele literare. S-a adîncit deplasîndu-și accentul spre — anonim. Adîncirea *etnicului* am încercat-o deja cu *Zamolxe*, dar socotesc *Tulburarea apelor* 1922 (apărută primăvara 1923) întîia operă în care am izbutit să dau într-o măsură oarecare expresie *poetică* etnicului în sens adîncit. (În drama aceasta, misticismul panteist— creștin triumfează asupra luteranismului și ortodoxiei.) Se găsesc în piesa aceasta totuși unele lucruri cari s-ar putea așeza în paralelism cu unele idei secundare din articolul de temelie al ideologiei lui Crainic *Isus în țara mea* apărut exact în timpul cînd drama mea era subt tipar. Eram deci: apariții *paralele* și nu dependent eu de el.

Ca întreg drama mea exprima însă altă ideologie decît articolul lui Crainic. În piesa mea era o *spiritualizare* pur și simplu — și un *mit* (Isus-Pămîntul, creație proprie).

3. În *Fapta* se găsesc pe lîngă aceeași « *verticală spirituală* » și unele elemente de — stricăciune bizantino — preoțească, și un motiv bogomilic.

---

de supranaturalismul teologic și de orice naturalism scientist ».

Scrisoarea către Tudor Vianu reactualizează și problema raporturilor lui Blaga cu gîndirismul. Ea confirmă deopotrivă, apartenența poetului la cercul de idei al „Gîndirii" și clivajul profund care l-a separat de linia doctrinară imprimată revistei de Nichifor Crainic. Textul justifică poziția celor care au văzut în creația lui Blaga atitudinea unei « stîngi » gîndiriste, eretică și non-conformistă în raport cu certitudinile dogmatice administrate de directorul revistei, dar înscriindu-se ferm în cadrele curentului. « Gîndirismul reprezintă un efort cu totul aparte, aproape singular, de echilibru, de depășire a imediatului în zonele spiritului, și de ancorare a spiritului în impulsurile vieții și ale etnicului » — va afirma Blaga în răspunsul său la discursul de recepție al lui Crainic (vezi cuvîntarea lui Blaga rostită la 22 mai 1941). Tot el precizase însă, cu un an înainte, în textul Începuturile și cadrul unei prietenii *(„Gîndirea", aprilie 1940), că « între „dreapta" revistei, care, mai calmă, stăruia într-un crez literar și metafizic tradițional, și „stînga" revistei, care, mai chinuită, punea accentul pe creație și pe o libertate a mișcării îngăduită de însuși stilul vieții noastre, s-au intercalat cu timpul marcante personalități intermediare » (aluzie la Vasile Voiculescu și Ion Pillat, n.n.). Auto-definirea poziției sale ca fiind cea a unei « stîngi » gîndiriste, (teză susținută și de Dumitru Micu în cartea sa despre gîndirism), își găsește în scrisoarea către Vianu o întemeiere timpurie, de natură a spori elementele necesare pentru o caracterizare exactă a ideologiei lui Blaga.*

N. TERTULIAN

4. În *Meșterul Manole* prin subiect ca atare trebuia să dau dimensiuni atmosferei ortodoxe. Starețul care reprezintă ortodoxia e însă *bogumilist*. *Meșterul Manole* are desigur o atmosferă ortodoxă — dar spiritualitatea piesei e spiritualitate pur și simplu.

5. *Cruciada copiilor* nu e triumful ortodoxiei asupra catolicismului cum a crezut cineva — ci triumful tragic al *spiritualității copilului* dincolo de sterila dialectică catolică-ortodoxă.

În opera mea poetică am întrebuințat deci uneori motive « ortodoxe » — dar le-am întrebuințat pe un *plan mitic* și nu *ideologic*.

Cum se va cristaliza din punct de vedere ideologic și metafizic spiritualitatea mea se poate ghici din *Filozofia stilului* și se va vedea clar din noua mea lucrare în pregătire. Sunt deopotrivă de departe de dogmatica creștină ca și de metafizica laică.

În operele poetice nu puteam să exprim decît un *temperament* — și o *tendință*; mi-au stat la îndemînă diferite mituri și motive: între ele ar putea să fie și unele creștine-ortodoxe. Dar ideile personagiilor dintr-o dramă nu sunt numaidecît *ideile oficiale* ale autorului. Clar, nu-i așa?

Diversele mituri și concepții utilizate în opera mea poetică se rapoartă la concepția mea spiritualistă (« Verticala ») ca mărimile aritmetice la cele algebrice. Unuia și aceluiași *termen abstract* al metafizicei mele spiritualiste — îi pot corespunde diverse valori *mitice-concrete*.

Dragă Vianu,

Cuvîntul tău e astăzi cuvîntul unui om care are o răspundere față de generația care se ridică. Te rog prin urmare în numele prieteniei noastre să rectifici ceea ce ai afirmat în articolul din „*Pax*". (Într-o publicație românească firește.) E curios că același articol mi-a sosit și mie de la Direcțiunea Presei—dar *fără pasajul care se referă la mine*. Ți-aduc la cunoștință că l-am dat la ziarul bernez "*Der Bund*" și că va apare zilele acestea. Ca o dovadă mai mult a prieteniei ce ți-o port!

Cu toată dragostea

Lucian BLAGA

Cuvântul tău e astăzi cuvântul unui om care are o răspundere față de generația care se ridică. Te rog prinurmare în numele prieteniei noastre să rectifici ceeace ai afirmat în articolul din "Pax" (Intr'o publicație românească firește). E curios că același articol mi-a sosit și mie dela Direcțiunea presei - dar fără pasajul care referă la mine. Ți-aduc la cunoștință că l-am dat la ziarul bernez "Der Bund" și că va apare zilele acestea. Ca o dovadă mai mult a prieteniei ce ți-o port!

Cu toată dragostea

Lucian Blaga

POST-SCRIPTUM LA O DISCUȚIE

PUBLICAREA ÎN REVISTA „MANUSCRIPTum" **(an. VIII, nr. 3—28/1977) a** Fragmentelor autobiografice **Lucian Blaga de către Pavel Țugui a stîrnit reacții contradictorii. Pe lîngă impresia profundă pe care au lăsat-o aceste « confesiuni », menționate elogios în** Revista revistelor **din cîteva publicații, am înregistrat surprinși și paradoxala replică a lui Mircea Zaciu din „România literară" (nr. 16 din 20 aprilie, nr. 19 din 11 mai și nr. 36, 7 septembrie, toate din anul 1978). Deși la timpul respectiv, chiar în paginile aceleiași reviste, în fața rechizitoriului iritat al fostului nostru colaborator, redactorul șef al publicației de față a oferit explicațiile de rigoare, „Manuscriptum" simte nevoia să-și exprime astăzi, în contextul noului** Dosar Lucian Blaga, **poziția sa față de acest incident. O facem cu oarecare întîrziere — nu mai mare însă decît aceea cu care Mircea Zaciu a găsit de cuviință să replice materialului încredințat pe-atunci tiparului.**

Ce reproșa, de fapt, reputatul istoric literar clujean în numeroasele sale intervenții, dincolo de un adevărat război cu expresiile folosite de prezentator? Totul se reduce la omisiunea paragrafelor prin care Lucian Blaga răspundea acuzațiilor, vizibile sub travestiul ficțiunii, formulate în fragmentul romanului Pe muchie de cuțit **publicat în „Gazeta literară", din 16 iulie 1959.**

Sîntem nevoiți să repetăm aici un lucru care a fost subliniat încă de la apariția revistei: acela că, repunînd în circuitul viu al istoriei literare pagini

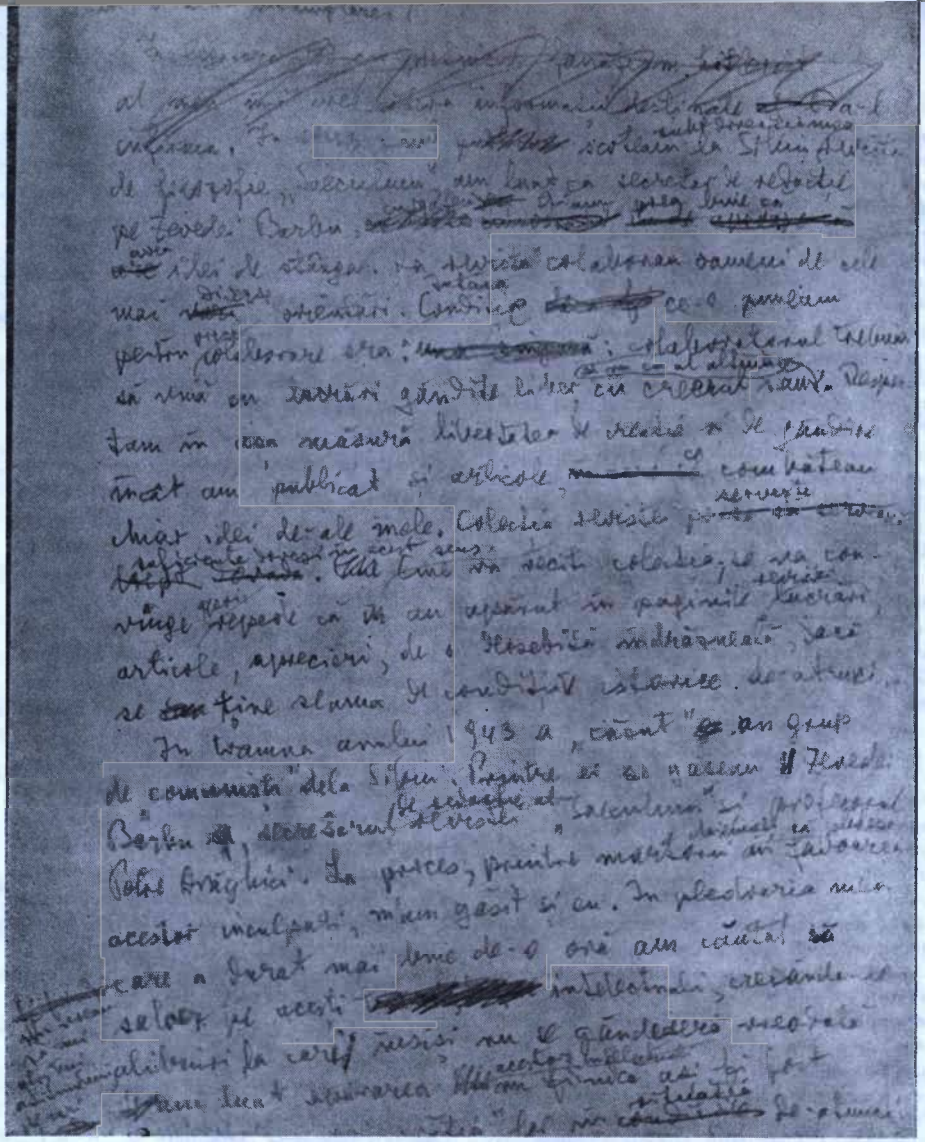
inedite ale scriitorilor români, „Manuscriptum" nu înțelege să transforme niciodată procesul tipăririi documentelor într-un cult în sine. Respectarea cu strictețe a normelor și cerințelor științifice (dealtfel, nota noastră care trimitea tocmai la romanul lui Mihai Beniuc a fost ignorată de Mircea Zaciu) implică și respectarea unor norme etice — adevărate imperative — care nu pot fi trecute cu vederea, chiar dacă unele clarificări definitive sînt în felul acesta amînate. Există astfel o lege morală nescrisă, valabilă și pe alte meridiane, dar cu atît mai drastică: nu se publică documente referitoare la autori în viață; cu atît mai mult atunci cînd avem de-a face cu texte polemice care, însă, prin dispariția incriminatorului, răpesc din capul locului dreptul la replică al incriminatului. Ne întrebăm ce s-ar întîmpla dacă am începe să dăm luminii tiparului diverse scrisori strict intime care au ajuns în păstrarea Muzeului literaturii române prin achiziții și donații? Desigur, nu puține ar fi surprizele cititorilor noștri, dar, cu siguranță ar fi un act cu totul descalificant pentru o revistă de istorie literară, care s-ar transforma astfel într-o fițuică de scandal, umbrind tocmai prerogativele sale declarat științifice.

Reamintim, de asemenea, că un text poate fi exploatat integral sau fragmentar — depinde de unghiul de vedere din care-l privești și de momentul în care-l dai publicității. Ceea ce poate părea azi un act de probitate științifică, ieri putea constitui o încălcare grosolană a eticii profesionale. În plus, ne găsim în postura unei publicații periodice care nu-și propune și nici nu și-ar putea propune să suplinească edițiile critice de autor. Dacă este obligatoriu pentru o ediție să publice integral textele pe care le reproduce, o revistă, prin firea lucrurilor, supunîndu-se imperativelor și rigorilor actualității, este silită să folosească uneori anumite documente doar parțial, semnalîndu-le prezența și selectînd acele paragrafe care răspund scopului propus. Dealtfel, Mircea Zaciu, care uită specificul nostru, și ne solicită modalitățile de editare proprii unei ediții, nu procedează la rîndul său conform acestora, publicînd textul integral al memoriului în revista studențească „Echinox" (an. X, nr. 6—7, iunie-iulie 1978, pp. 18—20). Căci atunci ar fi trebuit să confrunte dactilograma folosită (copie păstrată în arhiva Daicoviciu) cu manuscrisul original. În nota introductivă, e drept, domnia-sa afirmă că acest text ar fi « conform cu manuscrisul original păstrat în arhiva familiei». Din păcate, realitatea este alta. O asemenea confruntare nu a fost făcută, după cum ne-a încunoștințat familia poetului, care a donat textul Muzeului literaturii române. Dealtfel, manuscrisul inițial ne dezvăluie diagrama unor ezitări, reveniri, a unor atenuări de ton, vizibile în frazele raturate sau modificate și a căror descifrare și consemnare ar fi cerut tehnica editorială aplicată în purismul ei.

Reproducem, spre edificare, o pagină de manuscris, în facsimil, bineînțeles cuprinzînd un fragment din textul din „Manuscriptum", deci din acel text din care noi, consecvenți principiilor enunțate, am exclus paragrafele referitoare la persoanele în viață.

Prin publicarea textului integral ni s-a făcut însă un mare serviciu. Cititorii au acum posibilitatea să se convingă că fragmentele apărute în „Manuscriptum" nu denaturau deloc gîndirea lui Lucian Blaga în ceea ce are ea esențial, că, dintr-un text cu un punct de pornire și o finalitate strict individuală, au fost extrase acele fraze care depășesc cadrul conjunctural și disputele personale, ridicîndu-se la un nivel mai general, luminînd autobiografia spirituală a poetului, unele aspecte cruciale din existența sa. Sigur că alegerea unui fragment sau altul, și supunerea lor mai întîi sau mai pe urmă interesului lectorului, pot isca discuții (dealtfel Mircea Zaciu a și fost invitat să-și exprime chiar în paginile revistei noastre eventualele argumente critice). Ținem să spunem răspicat, nu obiecțiile în sine, oricare ar fi fost ele, ne-au intrigat, ci tonul rechizitorial, neconstructiv și necolegial al intervenției sale. Credem însă că în urma examenului sever pe care Mihail Ilovici l-a întreprins în revista „Săptămîna" (nr. 408/29. IX. 1978 și nr. 412/27.X.1978) ediției Camil Petrescu — Note zilnice — îngrijită de Mircea Zaciu, vehemența spumegătoare, predispoziția spre exagerarea unor erori mărunte se vor mai fi atenuat. (Este cazul punctelor de suspensie care incidental înlocuiesc obișnuitele croșete, defecțiune ilustrată la acea dată, cu prisosință și de ediția domniei-sale, menționată).

Totodată, prin reproducerea integrală a textului în revista „Echinox", Mircea Zaciu mută accentul asupra unei chestiuni mult mai complexe. Departe de noi gîndul că istoricii noștri literari n-ar trebui să se ocupe de unele momente din biografia scriitorilor care aparțin unui trecut foarte apropiat. Este însă necesar ca astfel de probleme dificile și, uneori, delicate, să

fie abordate cu deplin calm ştiinţific, fără pripeli şi exagerări temperamentale. Este necesar mai ales să nu se absolutizeze un singur document, ca în cazul de faţă, ci să se purceadă la investigarea exhaustivă a surselor de informare întocmindu-se acel dosar complex supus judecăţii viitorilor cercetători. Altfel se dă curs unor speculaţii nedorite, cum s-a şi întîmplat, alimentînd pasiunea maladivă a acelora care, aiurea, trăiesc de pe urma pescuitului în apă tulbure.

În numerele viitoare ne propunem să facem loc în paginile revistei altor documente menite să continue cercetările legate de elucidarea unor pagini controversate din biografia lui Lucian Blaga şi a altor scriitori. Bineînţeles, în concordanţă cu principiile enunţate, şi fără pretenţia de a da o judecată ultimă, de a se substitui verdictului timpului.

MANUSCRIPTUM

Prolegomene la o carieră universitară: «Chemarea» poetului la catedra de Filozofia culturii

LA 14 APRILIE 1938, AFLÎND VESTEA recentei sale numiri ca profesor titular al catedrei de *Filosofia culturii* de la Universitatea din Cluj, Lucian Blaga, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Portugalia, îi scria prietenului său devotat, Ion Breazu, din Lisabona:

« Ascultă, e în adevăr adevărat că sunt numit profesor la Cluj ? După toate cele întîmplate mi se pare o simplă glumă. Ciudată-i viața! A trebuit să ajung de două ori ministru și să se schimbe legea universitară, și chiar constituția, ca să mă văd „profesor". Am un coșmar de cîteva luni înapoia mea, și acu stau aici într-un hotel ca din o mie și una de nopți, și mi se pare totul ireal»[1].

Celor mai puțin avertizați, confesiunea epistolară a lui Lucian Blaga le poate părea surprinzătoare, iscînd o întrebare perfect legitimă: motive reale împiedicaseră declanșarea unei bucurii depline, subminată, cum am văzut, de amintirea unor coșmaruri îndelungate, sau, poate, rîndurile citate sînt expresia unei vocații de *poet*, căruia îi sînt admise exagerările?

Comunicarea de față își propune să demonstreze că mărturisirea epistolară a lui Lucian Blaga nu este produsul unei exacerbări sentimentale a *poetului*, ci corespundea unei realități atestată de numeroase fapte. Ea se sprijină, în principal, pe un fond bogat de documente descoperite recent în arhiva Universității clujene, dar va apela și la corespondența scriitorului, în parte necunoscută, precum și la un lot de scrisori revelatorii purtînd semnătura lui Ion Breazu, păstrate la *Muzeul literaturii române*. Documente care, completate cu articole din presa vremii, își propun să reconstituie evenimentul atît de discutat, dar, credem, insuficient cunoscut în resorturile sale intime, al intrării lui Lucian Blaga în Universitatea clujeană.

Se va proba, sperăm, că drumul lui Lucian Blaga către Universitate a fost anevoios, barat de numeroase obstacole și că, în momentul victoriei finale — cucerită, vai, după 15 ani de insistență — o anume melancolie ce învăluie satisfacția succesului — datorată mai degrabă *filosofului* Blaga decît *poetului* — era pe deplin îndreptățită.

*

Să examinăm, așadar, « toate cele întîmplate », pornind, cum socotim că este firesc, de la *antecedentele* evenimentului universitar din 1938.

În decembrie 1923 [2], dînd curs unei mai vechi aspirații de a intra în rîndurile universitarilor clujeni, Lucian Blaga făcuse prima tentativă de a deveni cadru didactic, înscriindu-se la un *concurs de docență* de pe lîngă catedra de estetică condusă de profesorul I. Paul.

Memoriul său de lucrări din acel moment menționa: 2 volume de poezii tipărite (*Poemele luminii*, 1919 — 2 ediții — și *Pașii Profetului*, 1921) precum și unul sub tipar (*În marea trecere*, 1924); 2 piese de teatru (*Zamolxe*, 1921 și *Tulburarea apelor*, 1923); 2 volume de eseuri (*Cultură și cunoștință*, 1922, traducerea tezei sale de doctorat susținută la Viena în 1920 și *Filosofia stilului*, 1924, înaintată ca teză de docență); 3 prefețe de ediții (*M. Eminescu, Poezii lirice*, 1923, *M. Eminescu, Poezii filosofice, sociale și satirice*, 1923 și *Alexandru Russo, Cîntarea României*, 1924); *1 volum de aforisme* (*Pietre pentru templul meu*, 1919 și 1920). La toate acestea se puteau adăuga peste 400 de articole, eseuri, note și însemnări publicate în presa vremii. Operele

[1] Al. Căprariu, Mircea Curticeanu: *Lucian Blaga inedit. Corespondență cu Ion Breazu*. În „*Tribuna*", XVI, nr. 50, 14 dec. 1972, p. 4.

[2] *Arhiva Universității*. Adresa nr. 165—1923/24 din 20 dec. 1923 a Fac. de litere. Înregistrată la Rectorat la 20 dec. 1923 cu *nr. 712*.

sale se bucuraseră de o primire extrem de favorabilă şi două premii (*Adamachi* al Academiei Române, în 1921, şi cel al *Universităţii* din Cluj, în 1922) încununaseră activitatea sa literară salutată cu entuziasm de Al. Vlahuţă, Nicolae Iorga, Ion Agârbiceanu, Sextil Puşcariu, I. Al. Brătescu-Voineşti, Ion Bianu şi alţii.

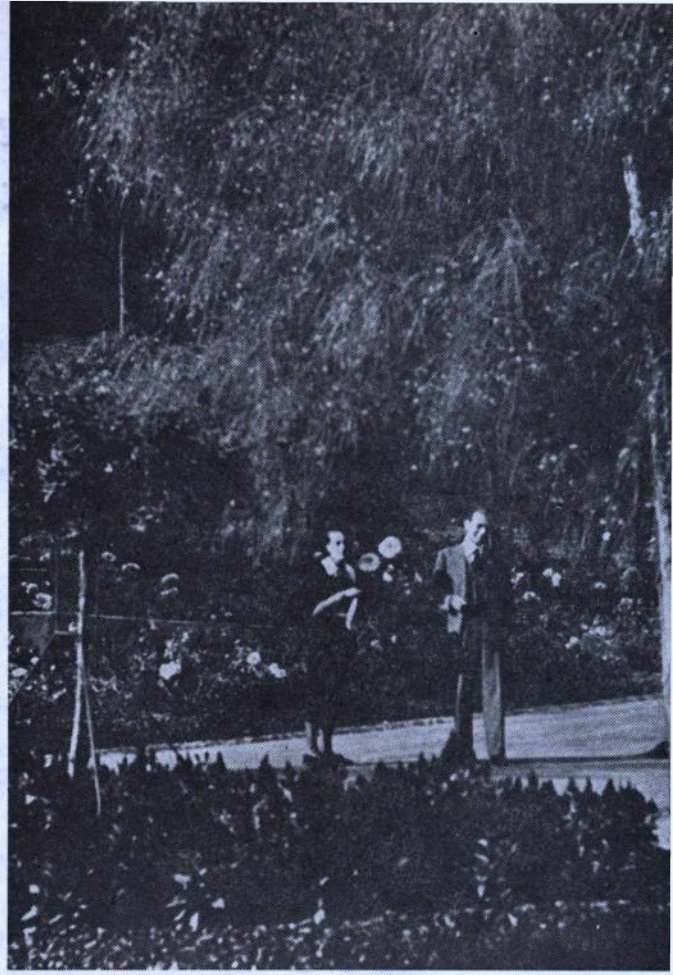
Lucrase, în acest răstimp, în redacţiile *Voinţei* (din 1920), *„Patriei"* (din 1922) şi *„Culturii"* (în 1924) şi se impusese pregnant în viaţa intelectuală a ţării.

În baza acestor incontestabile merite, Lucian Blaga, calificat aproape unanim ca o mare speranţă a Ardealului de după Unire, se socotea pe deplin îndreptăţit să revendice, acum cînd ajunsese în pragul vîrstei de 30 de ani, un post universitar. Aspiraţia sa era cu atît mai justificată cu cît, pînă în acel moment, nu deţinuse decît o modestă funcţie de cancelar la Ministerul de Externe, pe care o abandonase fără să se prezinte la post, şi nu vedea clar perspectiva nici unei alte funcţii care să-i asigure o existenţă independentă.

Dar speranţele sale fuseseră înşelate şi în iunie 1924 [3] Lucian Blaga este respins de la docenţă, avînd de înfruntat, în special, opoziţia lui G. Bogdan-Duică. Cum împrejurările acestui concurs sînt mai complexe şi necesită cercetări suplimentare, ne propunem să clarificăm cu un alt prilej — pe bază de documente — desfăşurarea lui cît şi cauzele reale ale acestei adversităţi care s-a prelungit pînă la moartea profesorului clujean (1934), cu răbufniri virulent polemice de ambele părţi. Pînă atunci să notăm, totuşi, că Lucian Blaga a resimţit acut acest eşec, de care îl socotea vinovat, în primul rînd, pe G. Bogdan-Duică. Că este aşa o probează, între altele, paginile *Jurnalului parizian* al lui Ion Breazu, din 1928 [4].

Într-adevăr, este oarecum surprinzător să constatăm că, la patru ani de la concursul de docenţă, flanînd nocturn cu Ion Breazu pe bulevardele Parisului, candidatul respins aducea vorba, oarecum obsesiv, despre G. Bogdan-Duică, apreciat de fiecare dată cu excesivă severitate.

« Îmi explic această atitudine — comenta Ion Breazu — *prin opoziţia acestuia la aducerea lui Bl[aga] la catedra de estetică de la Univ[ersitatea] din Cluj...* » afirmaţie ce demonstrează, printr-o

sursă sigură şi nepărtinitoare, că G. Bogdan-Duică a fost, realmente, factorul hotărîtor al insuccesului poetului. În ceea ce priveşte explicaţia atitudinii profesorului său de literatură, aici, Ion Breazu, spirit cumpănit şi obiectiv, se detaşează, în parte, de opiniile prietenului său. El sugerează o înţelegere mai nuanţată a disputei care, credem, trebuie luată în considerare de orice cercetător dornic să descifreze în profunzime *toate* motivele acestei inamiciţii celebre, pe care atît contemporanii cît şi judecata posterităţii o abordează, uneori, dintr-o singură direcţie.

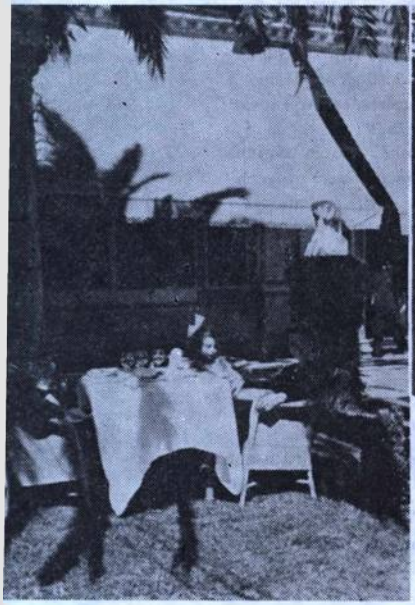
« În genere — scria Ion Breazu — *găsesc că L.B[laga] este cam nedrept cu profesorul meu de literatură* »; iar mai departe este sesizată cauza principală şi, am spune, principială a opoziţiei dintre cei doi oameni de cultură:

---

[3] *Arhiva Universităţii*. Adresa nr. 165—1923/24 din 25 iunie 1924, înregistrată la Rectorat la 26 iunie 1924 cu nr. 2425.

[4] Ion Breazu: *Cu Lucian Blaga la Paris*, în *„Tribuna"*, IX, nr. 2, 14 ian. 1965, pp. 4—5.

«G. B[ogdan] D[uică] este un fiu al spiritului științific german de la sfîrșitul sec. XIX. Un fiu al științifismului și al istorismului a cărui origine stă în Taine și care a fost dus la exces de meticulozitatea specifică rasei germane. L. B[laga] este crescut cu totul în altă atmosferă intelectuală; în plus repet el este prin esență mistic, pe cînd celălalt n-are nici o înțelegere pentru misticism».

E adevărat, tot Ion Breazu a deslușit limpede că, mai presus de această opoziție principială, aprecierile lui G. Bogdan-Duică poartă și amprenta unui vizibil subiectivism, de evidentă sorginte extraliterară. De aceea va consemna, în același *Jurnal*, cu obiectivitatea-i atît de transantă:

«Eu am ținut să precizez distincția pe care o fac între omul de știință și între omul politic sau pricepătorul într-ale artei. Mi-am arătat totdeauna respectul pe care-l am față de omul de știință; nu mi-am ascuns apoi regretul de a-l vedea lucrînd astăzi în politică, în rîndurile partidului liberal, cu totul împotriva principiilor pe care le-a profesat o viață întreagă. În ce privește priceperea lui artistică am crezut totdeauna că are o relativă înțelegere chiar a literaturii moderne — ceea ce este un merit pentru vîrsta lui».

Iar într-o scrisoare din *18 noiembrie 1927*, trimisă lui Lucian Blaga de la Fontenay aux Roses, este mai categoric în rezervele sale:

«Am presupus și eu — am avut chiar unele indicații pozitive — că atitudinea lui Duică are o origine cu totul depărtată de obiectivitatea unui critic. Mă doare că e așa, mă doare că autorul lui George Lazăr *și al lui* Simion Bărnuț, *a celor mai drepte conștiințe românești din sec. XIX poate să fie așa. A mai făcut, de altfel, și alte greșeli în timpul din urmă. Pe unele le iert pentrucă le explic, pentru altele sînt dureros impresionat. Între acestea din urmă se găsește și atitudinea față de d[umnea]ta».*[5]

*

Deziluzionat, cu perspective incerte în ceea ce privește obținerea unui post, Lucian Blaga, cum se știe, se va retrage la Lugoj unde, în casa cumnatului său Caius Brediceanu, se va dedica, cu înverșunare sporită, lucrărilor sale literare și filosofice. Memoriul său de activitate se îmbogă-

[5] *Muzeul literaturii române*, nr. 20.727; pentru raporturile lui Lucian Blaga cu G. Bogdan-Duică vezi și: Dumitru Petrescu: *G. Bogdan-Duică*. Buc., Editura „Minerva", 1978, passim.

țește cu noi volume: *Daria*, 1925; *Fapta* și *Înviere*, 1925; *Fețele unui veac*, 1925; *Fenomenul originar*, 1925. Activitatea sa publicistică este, de asemenea, bogată și variată trădînd o febrilitate cu totul ieșită din comun. În acest context, Lucian Blaga întreprinde a doua tentativă de cucerire a catedrei de estetică rămasă acum vacantă în urma morții lui Ion Paul (1926). Unele amănunte privitoare la această intenție ne sînt oferite de două scrisori inedite care i-au fost adresate de Ion Breazu. Prima, datată Cluj, 20.III.1926, dezvăluie devotamentul și înalta ținută morală a lui Breazu în această împrejurare:

El se arată surprins plăcut de vestea că Lucian Blaga va mai încerca o dată cucerirea catedrei de estetică a Universității din Cluj și se arată dispus să-l sprijine. Breazu vroia să atragă atenția publicului și îndeosebi a studențimii asupra operei lirice și filozofice ale autorului *Poemelor lumii* prin note încredințate unor publicații cît mai diverse. Nu se avea în vedere aspectul de reclamă al inițiativei, ci tocmai dorința de a da o imagine cît mai exactă a persoalității lui Lucian Blaga [6].

A doua scrisoare este din 20 iunie 1926, fiind trimisă tot din Cluj:

« Ce veste bună ne mai trimiteți despre catedra de estetică? S-au mai îmblînzit zeii? Cînd va fi concursul? Mi-ar plăcea să plec la Paris, lăsînd destinele artei de la Universitatea ardeleană în mîinile D[umnea]o[oastră] » [7].

Dorința lui Ion Breazu n-a avut însă sorți de izbîndă căci, în cele din urmă, concursul n-a mai avut loc, iar catedra de estetică a fost încredințată, în suplinire, lui Virgil Bărbat, titular ilustru al catedrei de sociologie și etică. În urma acestui nou eșec, Lucian Blaga se decide să accepte cariera diplomatică și, din 1 noiembrie 1926, își începe îndelungata muncă în diplomație, datorită căreia și-a purtat pașii, de-a lungul anilor, în mai multe capitale europene: *Varșovia* (1 nov. 1926), *Praga* (1 nov. 1927), *Berna* (1 apr. 1928), *Viena* (1 nov. 1932), din nou *Berna* (1 febr. 1937), și, în cele din urmă, *Lisabona* (1 apr. 1938).

Departe de țară, unde nu-și putuse găsi un rost corespunzător meritelor sale, Lucian Blaga n-a abandonat niciodată visul său de tinerețe. Corespondența scriitorului către Ion Breazu, dar și către alți prieteni, atestă convingător aserțiunea. Să apelăm deci la această corespondență, precum și la scrisorile inedite ale lui Ion Breazu, spre a reconstitui exact alte etape ale drumului spre Universitate.

*

O altă ocazie favorabilă lui Lucian Blaga părea că se ivise în 1930, anul stingerii din viață a profesorului Virgil Bărbat, care suplinise, cum am văzut, catedra de estetică. Între timp se ameliorase și situația poetului, cum lasă să se înțeleagă o scrisoare a lui Ion Breazu, adresată lui Lucian Blaga la *4 martie [februarie] 1929*;

« Amici îți ciștigă și volumul. [Lauda somnului, *1929*]. *În zilele trecute un profesor universitar, care nu putea suporta poezia d[umi]tale mi-a spus că l-a citit cu multă plăcere. La obiecțiunea mea, că au făcut o mare greșeală cînd s-au opus să intri la Universitate, mi-a spus că nu e prea tîrziu, încă »* [8].

Dar evaluîndu-și șansele, desigur și prin prisma experienței concursului anterior, Lucian Blaga n-a candidat la catedră, din motive pe care le expune singur într-o scrisoare către confidentul său clujean, datată *18 decembrie 1930*:

« La concursul pentru catedra de estetică n-am candidat, fiindcă nu mă pot învinge să mai joc rolul de „candidat reexaminat“ » [9].

Scrisoarea lui Ion Breazu, din *30 decembrie 1930*, aduce unele lămuriri suplimentare care par să justifice decizia lui Lucian Blaga:

« Regret că nu s-a putut aranja, într-o formă oarecare, să vii la catedra de estetică. Te doream în centrul culturii românești și cu trupul, nu numai cu opera. Nu m-am amestecat în această chestiune, pentru că într-adevăr e foarte dificilă. Ai în lumea universitară prieteni devotați, dar și dușmani înfocați. Vor mai trece vreo 4—5 ani sau mai puțin, pînă vor dispare aceștia din urmă, ca ceara în fața focului » [10].

Decizia luată l-a afectat pe Lucian Blaga căci, peste cîteva săptămîni, va recunoaște deschis, într-o scrisoare din *3 ianuarie 1931* către același Ion Breazu:

---

[6] M.L.R., nr. 20.723.
[7] M.L.R., nr. 20.724.
[8] M.L.R., nr. 20.729.
[9] *Lucian Blaga — scrisori către Ion Breazu.* În „*Tribuna*“, XI, nr. 46, 16 nov. 1967, p. 4; datarea scrisorii este făcută de Ion Breazu.
[10] M.L.R., nr. 20.747.

« Da, sunt cam obosit. Nu atît de muncă, cît de multele enervări: catedră, premieră, amînări etc, etc.» [11].

Şi credem că nu greşim dacă presupunem că aceste enervări s-au amplificat cînd Lucian Blaga a aflat că la catedra de estetică, spre care năzuia, fusese numit profesor suplinitor G. Bogdan-Duică. Această numire, care s-a reînnoit an de an pînă la moartea profesorului, a blocat, practic, orice tentativă de reluare a luptei şi, într-adevăr, corespondenţa din aceşti ani nu mai face nici o aluzie la acest capitol tracasant al vieţii poetului. În schimb, numele lui G. Bogdan-Duică revine în prim-planul scrisorilor către Ion Breazu dintr-un alt motiv, care socotim că se cere consemnat, căci nu este străin de problema cercetată în comunicarea noastră.

În lunile martie-aprilie 1931, G. Bogdan-Duică publicase în ziarul „*Naţiunea*" serialul său de 12 articole cu titlul generic: *Literatură fără rost (Fireşte de Lucian Blaga)* [12] şi apoi *Literatură fără nici un rost* [13] în care supunea unei critici persiflante lucrările acestuia *Fenomenul originar* (1925) şi *Daimonion* (1926, 1930), cu intenţia, după noi evidentă, de a crea un curent de opinie nefavorabil aspiraţiilor universitare ale lui Lucian Blaga.

Reacţia autorului *Fenomenului originar*, care sesizase desigur şi el subtextul campaniei lui G. Bogdan-Duică, a fost de o violenţă rar întîlnită în corespondenţa sa. Solicitînd lui Ion Breazu să-i trimită întreg ciclul din „*Naţiunea*" scria, la *12 aprilie 1931*, între altele:

« E în joc onoarea mea. Nu mă pot lăsa terfelit de-un om despre care chiar numai din două articole din serie am cîştigat impresia că e un bandit ordinar. Te rog deci încă odată trimite-mi recomandat **toată seria».** Apoi încheia ameninţător:

« Şi te asigur că ai să vezi ce încă n-a văzut Ardealul» [14].

Dar, eliberîndu-se epistolar de momentul primei iritări, Lucian Blaga a meditat mai profund dacă trebuie să se angajeze în această polemică şi, în cele din urmă, a renunţat, oferind lui Ion Breazu temeiurile atitudinii sale:

« Îţi mulţumesc pentru lucrurile trimise. Le-am citit în grabă. Ce să-ţi spun? E un „pamflet", nu e o „critică". Nu i-aş putea răspunde decît în acelaşi ton. Şi nu ştiu dacă trebuie s-o fac sau nu». Apoi adăuga incert:

« Cred că am să scriu o broşură, dar n-am s-o public decît atunci cînd împrejurările vor îngădui». Desigur, indecizia lui Lucian Blaga are motivaţii mai complexe, sugerate de el însuşi:

« Sunt şi eu într-o situaţie imposibilă. **(Iorga!) (Ce relaţiuni sunt între ei? — Ştiu doar că îi e cumnat)»** [15].

Situaţia «imposibilă» la care se referă Lucian Blaga nu e greu de descifrat: Nicolae Iorga era atunci, în 1931, prim-ministru, realitate desigur stresantă de care, cum s-a văzut, scriitorul diplomat nu putea face abstracţie.

Ion Breazu, generosul său prieten, îl consola de la Cluj, printr-o scrisoare purtînd data *1 aprilie 1931*:

« Cred că nu trebuie să-ţi faci prea mult sînge rău din pricina acestei ieşiri tardive a unui bătrîn, crescut în cu totul altă atmosferă decît noi şi pe deasupra pătimaş, pestriţ la maţe. Articolele sunt atît de încîlcite şi de evident răutăcioase încît au făcut aici o impresie detestabilă. În altă parte, la Bucureşti, de pildă, n-au făcut absolut nici o impresie, pentru simplul motiv că „Naţiunea" *e o fiţuică, citită doar de o duzină [de] partizani politici de dincolo de Carpaţi »* [16].

În acest context, schiţat în fugă, lui Lucian Blaga îi devenise clar că orice reluare a luptei era deocamdată inutilă şi că dorinţa sa va trebui amînată « sine die ». De aceea, unele iniţiative ale lui Ion Breazu, ca de pildă cea dezvăluită de o scrisoare din *1 iulie 1932*, rămîn, după cunoştinţa noastră, fără răspuns din partea lui Lucian Blaga.

« Puşcariu îmi spunea că catedra de estetică a fost scoasă la concurs pentru toamna viitoare. Te roagă din nou şi te rog şi eu să candidezi şi d[um-

---

[11] M.C. [Mircea Curticeanu]: *Scrisori către Ion Breazu*. În „*Tribuna*", XVII, nr. 19, 10 mai 1973, p. 6.

[12] „*Naţiunea*", V, nr. 67, 25 mart. 1931, pp. 1—2; nr. 68, 27 mart. 1931, pp. 1—2; nr. 69, 28 mart. 1931, pp. 1—2; nr. 71, 31 mart. 1931, pp. 1—2; nr. 72, 1 apr. 1931, pp. 1—2.

[13] „*Naţiunea*", V, nr. 73, 2 apr. 1931, pp. 1—2; nr. 74, 3 apr. 1931, pp. 1—2; nr. 75, 4 apr. 1931, pp. 1—2; nr. 76, 5 apr. 1931, pp. 1—2; nr. 79, 9 apr. 1931, pp. 1—2; nr. 80, 10 apr. 1931, pp. 1—2; nr. 81, 12 apr. 1931, pp. 3—4.

[14] Scrisoare inedită din *Arhiva Breazu*.

[15] *Lucian Blaga — scrisori către Ion Breazu*. În „*Tribuna*", XI, nr. 46, 16 nov. 1967, p. 4. Datarea scrisorii — 21 aprilie 1931 — aparţine lui Ion Breazu.

[16] M.L.R., nr. 20.754.

neaşteptata. Mai ales că articolul 82 a fost suprimat din noua lege, iar chemaţi nu mai pot fi decît asistenţi sau profesori universitari. Gîndeşte-te bine, încă odată, şi încearcă. »[17]

*

În septembrie 1934, moartea neaşteptată a lui G. Bogdan-Duică modifică însă radical datele problemei. Catedra de estetică, ca dealtfel şi cea de istoria literaturii române moderne, redeveniseră vacante şi Lucian Blaga putea să aspire, din nou, la ocuparea catedrei. Vestea îi este adusă la cunoştinţă de Ion Breazu printr-o scrisoare, datată *17 octombrie 1934*, în care poetul, cum se va vedea imediat, este uşor tatonat asupra intenţiilor sale de viitor şi consiliat, oarecum neaşteptat, să abandoneze cariera universitară.

« *Dragă domnule Blaga,*

Ţi-am trimis cărţile, dar nu ţi-am răspuns scrisorii pentru că aşteptam aranjarea unor chestiuni tot în legătură cu d[umnea]ta. Între timp a murit Duică. Smeul a dispărut de la orizont — Făt-Frumos poate jubila triumfător... Te rog eu iartă-i răul pe care ţi l-a făcut — dacă rău se poate numi. Pentru că eu cred că, prin atitudinea lui, a contribuit mult la ascensiunea d[umi]tale. Dacă diavolul n-ar fi atît de negru, D-zeu n-ar apărea atît de alb. Spune-i deci un „Dumnezeu să-l ierte", pentru că a făcut şi destule fapte bune în viaţa lui.

De la moartea lui ne-am gîndit mereu la catedra de estetică — dacă ai fi dispus să mai vii la ea. Credem însă că ai renunţat definitiv. La ce să părăseşti o situaţie acum sigură, pentru o leafă de mizerie, într-un oraş de provincie? Continuă-ţi deci drumul, cu siguranţa de pînă acum. La capătul lui te aşteaptă o răsplată mai mare decît aceea pe care ţi-ar putea-o oferi Clujul »[18].

Răspunsul lui Lucian Blaga — din *27 octombrie 1934* — este deocamdată destul de vag, dar, în orice caz, nu exclude, cum fusese sfătuit, posibilitatea carierei universitare. Anunţîndu-şi venirea la Cluj, spre a asista la premiera piesei sale *Avram Iancu*, pusă în repetiţie de *Naţionalul* clujean, scriitorul adăuga precaut:

« Atunci am povesti mai de aproape despre diverse planuri. (În fond n-am renunţat la gîndul catedrei de la Cluj) »[19].

După cum se constată, experienţa de pînă acum îl făcuse pe Lucian Blaga mai rezervat în mărturisirea intenţiilor sale. În orice caz, era pe deplin clar că prin moartea lui G. Bogdan-Duică, influentul său adversar, şansele puteau fi din nou reevaluate, dar poetul devenise mult mai circumspect. E adevărat, şi deplina obiectivitate ne pretinde s-o recunoaştem deschis, există fapte destule care justifică neîncrederea poetului. De pildă, cu numai un an în urmă, în primăvara lui 1933, studenţii Universităţii din Cluj audiaseră un curs despre poezia lui Lucian Blaga, predat de acelaşi inclement G. Bogdan-Duică.

Amănunte semnificative despre orientarea, ostilă poetului, a acestui curs, aflăm tot dintr-o scrisoare a lui Ion Breazu, purtînd data *7 aprilie 1933*:

« *Bogdan-Duică a ţinut un curs despre poezia d[umi]tale. Cu siguranţă că bănuieşti scopul cu care l-a ţinut. Nu pentru a te ridica, sau cel puţin a te aprecia la justa valoare, ci pentru a te zdrobi. Din curiozitate am fost şi eu la două lecţii. A vorbit despre* Poemele Luminii *şi despre* Paşii Profetului]. *Probabil pentru că mă ştia acolo n-a cutezat să meargă prea departe cu atacul. S-a împotmolit însă cu desăvîrşire în vol.[umul]* În marea trecere *şi atunci a început să te ia în zeflemea, spunînd adevărate prostii. Am rămas dezolat de orizontul lui îngust şi de patima de bătrîn rău. Nu m-am mai dus mai mult să-l ascult...*

În una din lecţii a citit o scrisoare de la un amic al d[umi]tale (numele nu i.l-a spus dar cred că e Drăghici) în care ţi se face o foarte interesantă biografie »[20].

În aceste împrejurări, putea Lucian Blaga să devină coleg de facultate şi de consiliu profesoral cu G. Bogdan-Duică? Evident că nu, şi firesc, autorul *Daimonionului* judecase cu luciditate conjunctura nefavorabilă. Era însă de apreciat acum cît de profunde erau ecourile opiniilor detractorului de curînd dispărut. Lucian Blaga avea s-o afle în scurtă vreme. La început fusese informat că în Consiliul Facultăţii de litere şi filosofie se decisese ca, deocamdată, să fie declarate vacante doar catedrele de *istoria literaturii române moderne*, de *sociologie* şi de *slavistică*. Catedra de estetică va fi încredinţată, în suplinire, anglistului Petre Grimm, anual reconfirmat, pînă în 1938. Peste puţin timp, la *14 noiembrie 1934*, Ion Breazu îi furnizează o altă ştire alarmantă:

---

[17] M.L.R., nr. 20.754.
[18] M.L.R., nr. 20.766.
[19] Al. Căprariu: *Blaga — corespondenţă inedită*. În „*Tribuna*", IX, nr. 27, 8 iulie 1965, p. 3.
[20] M.L.R., nr. 20.756.

« Chestiunea catedrei de estetică au încurcat-o rău bătrînii aceştia cu candidatura lui Goga, de care cred că ai auzit. Dacă Goga vrea — şi aşa ştiu că vrea — va avea-o. Are multe simpatii în Consiliul facultăţii şi într-o anumită opinie publică » [21].

Vestea primită îi provoacă poetului o vădită iritare, atestată documentar de scrisoarea adresată lui Ion Breazu la *19 noiembrie 1934*:

« Dragă Breazu,

va să zică sămănătorismul de la Universitatea de la Cluj ţine cu orice preţ să-şi prelungească agonia! Fericiţi cei ce de treizeci de ani încoace nu încasează decît onoruri! Încotro mă mişc, tot de ei dau. De aceea să ştii că ţin foarte mult ca cel puţin D[umnea]ta să izbuteşti. Isbînda D[umi]tale aş socoti-o ca o isbîndă personală a mea!!! D-zeu ne-ajute!!!» [22].

Peste cîteva luni o altă veste risipeşte, iarăşi, speranţele reînviate ale lui Lucian Blaga. La *27 martie 1935*, Ministerul Instrucţiunii, al Cultelor şi al Artelor remite tuturor Rectoratelor din ţară o adresă care a stîrnit o profundă nelinişte în rîndurile universitarilor din România:

« Domnului Rector al Universităţii din Cluj

Avem onoarea a Vă face cunoscut că, în baza Jurnalului Consiliului de miniştri nr. 242 din 8 februarie 1935, care suspendă orice numire sau înaintare în funcţiunile publice timp de un an, nu se mai face nici o publicaţie pentru ocuparea catedrelor sau a altor posturi vacante, fie din corpul didactic, fie din personalul administrativ. Publicaţiunile deja făcute se anulează iar lucrările cari sunt în curs, vor fi suspendate pînă la noi dispoziţiuni.

Ministru, ss. ANGELESCU — *Director General,* ss. KIRIŢESCU [23]

Ordinul a rămas în vigoare pînă la *14 decembrie 1935*, cînd rectoratul este anunţat că:

« ...Ministerul aprobă continuarea lucrărilor începute pentru ocuparea catedrelor aflate vacante la Universitatea din Cluj şi publicate în Monitorul Oficial » [24].

Cu alte cuvinte, ordinul nu avea nici un efect asupra catedrei de estetică deoarece, am văzut, nu fusese publicată vacanţa ei în *Monitorul Oficial*, ci viza exclusiv acele catedre sus-amintite: *istoria literaturii române moderne, sociologie* şi *slavistică*. Astfel că Ion Breazu era deplin îndreptăţit să-l informeze lapidar, într-o scrisoare din *29.XII.1935*:

« Chestiunea catedrei de estetică e mereu nelămurită. Cum nelămurită este şi cea de istorie literară, al cărei concurs mă exasperează cu întîrzierea lui » [25].

Cu aceste precizări nu sîntem surprinşi că, în tot cursul anului 1935, nici o scrisoare a lui Lucian Blaga — şi avem în vedere toate scrisorile cunoscute, nu numai cele adresate lui Ion Breazu — nu abordează problema catedrei de estetică.

Ea devenise, încă o dată, inactuală.

*

Dar dacă problema catedrei ieşise din sfera preocupărilor lui Lucian Blaga, care-şi continua cu « siguranţă » — cum scrisese Ion Breazu — construcţia impunătorului său edificiu literar şi filosofic, în schimb, întreg anul 1935 este marcat de o largă *campanie de presă* care va ridica, cu o vehemenţă ce-l surprinsese probabil şi pe scriitor, « Cazul Lucian Blaga ».

Campania fusese deschisă, de fapt, încă din aprilie 1934, cînd Octav Şuluţiu, unul din cei mai statornici admiratori ai scriitorului, scria în „*Familia*" orădeană:

« Ce minunate generaţii de cugetători ar putea scoate Lucian Blaga ca profesor universitar. Dar e condamnat să rămînă peste hotarele ţării, folosind cu mult pentru sine personal răgazurile mari ale meseriei, dar nedînd ţării — fiindcă aşa vrea ea — decît reflexul aureolei ce i-o pune opera lui. Lucian Blaga fără catedră universitară e una din marile noastre dureri » [26].

Odată declanşată, campania se continuă ca o adevărată reacţie în lanţ. În ianuarie 1935, Grigore Popa, în „*Pagini literare*", întreprinde o amplă analiză a activităţii lui Octavian Goga şi Lucian

---

[21] M.L.R., nr. 20.765.

[22] Al. Căprariu: *Blaga — corespondenţă inedită*. În „*Tribuna*", IX, nr. 27, 8 iulie 1965, p. 3.

[23] *Arhiva Universităţii din Cluj : Dosar pentru ocuparea catedrei de Istoria literaturii române de la Facultatea de litere şi filosofie a Universităţii din Cluj*, fila 35.

[24] ibid., fila 38.

[25] M.L.R., nr. 20.762; pentru situaţia catedrei de *istoria literaturii române moderne* vezi: Mircea Curticeanu: *Un concurs universitar de altădată*. În „*Echinox*", X, nr. 2—3, febr.-mart. 1978, p. 31; nr. 4, apr. 1978, p. 22; nr. 5, mai 1978, p. 22; nr. 6—7, iunie-iulie 1978, p. 34; nr. 8—9, aug.-sept. 1978, p. 32.

[26] O. S. [Octav Şuluţiu]: *Lucian Blaga*. În „*Familia*", seria III, I, nr. 2, apr. 1934, p. 102.

Blaga, elogiind gestul «*bogat în semnificații și consecințe*» făcut de consiliul Facultății de filosofie și litere «*prin propunerea lui Octavian Goga pentru catedra de estetică literară*». Dar adăuga imediat: «*Gestul însă, cu toată noblețea și frumusețea lui, n-a fost complet. Tot atunci consiliul trebuia să se gîndească că în Viena trăiește încă un ctitor de gînd românesc, cu o înaltă pregătire estetică și filosofică, Lucian Blaga, care posedă și diploma de doctor. Natural că în acest caz lucrurile se schimbau puțin, dar nu prea mult. Luau, — de ce n-am spune-o — mersul lor firesc: „propunerea lui Octavian Goga pentru catedra de istoria literaturii moderne și susținerea lui Lucian Blaga pentru catedra de estetică“*».

Autorul detaliază, în continuare, propunerea, cu argumente menite s-o susțină, și vorbind în numele generației tinere încheie răspicat:

«*Noi vrem să-i ascultăm cît mai repede cuvîntul viu, rostit de la catedra de estetică*» [27].

În aceeași lună, ianuarie, Ștefan Lazăr, în ziarul „*Țara nouă*“, face, la rîndul său, propunerea ca Lucian Blaga să fie chemat la Universitatea din Cluj [28]. Următorul articol îl publică N. Tatu în „*Societatea de mîine*“ din martie-aprilie 1935. Constatînd faptul reprobabil că de ani în șir

«*Catedra de estetică de la Cluj este tăinuită* [...] *din nu știm ce misterioase combinații și interese...*», iar Lucian Blaga «*... cu desăvîrșire ignorat*», autorul avertiza autoritar: «*În cumpăna viitorului, în judecata generației și istoriei de mîine, ignorarea aceasta revoltătoare va cîntări ca unul din păcatele cele mai mari ale universitarilor noștri, și îndeosebi ca una din neiertatele greșeli ale celor ce dispun azi de instituția de cultură din capitala Daciei superioare*».

Considerînd, în final, că: «*E momentul pentru repararea unei mari greșeli*», autorul conchidea: «*Lucian Blaga nu poate fi izolat la infinit în atmosferă streină. Nu poate rămîne pentru totdeauna pe meleaguri streine, departe de rosturile lui firești, cari se leagă de însuși destinul culturii românești. Locul lui Lucian Blaga este printre noi, este la Universitate. Ignorarea de pînă acum din partea Universității Ardealului, a unui talent de anvergura acestui gînditor, este o mare greșeală. Chemarea și încadrarea lui în rosturile firești, devine de aci înainte o problemă de prestigiu pentru cultura și îndeosebi pentru Ardealul care l-a ignorat*» [29].

«*Strîmtimea de spirit de la Universitatea din Cluj...*» este blamată și de „*Viața românească*“, în numărul pe mai-iunie, prin condeiul publicistului și poetului Ilariu Dobridor [30]. Tot în iunie, Octav Șuluțiu, iarăși în „*Familia*“, felicitîndu-l pe poet pentru obținerea Marelui Premiu «Hamangiu» al Academiei Române, profită de acest prilej pentru a ridica încă o dată «cazul» Blaga, sugerînd și modalitatea rezolvării lui:

«*Cînd se vor hotărî deci cei în drept „să-l cheme“ pe Blaga acolo unde trebuie, căci nu trebuie ca acest mare creator de filosofie să solicite o catedră ca orice mediocru papagal poreclit doctor în filosofie, ci trebuie chemat să intre într-o Universitate, atît de rar onorată de prezențe serioase și căreia prezența lui i-ar înălța, cu mult, prestigiul...*» [31].

În fine, să amintim și ciclul de 4 articole publicat de S. Florea în coloanele ziarului „*România nouă*“ din Cluj, în decembrie 1935, consacrat aceluiași «caz» și care se încheie, de asemenea, cu propunerea ca modalitatea de promovare să fie «chemarea» și nu «concursul»:

«*De ce, totuși, nu este chemat la catedra aceasta [de estetică] pe care ar onora-o cu prestigiul unanim recunoscut al personalității sale. Va înțelege oricine că astăzi Lucian Blaga nu se mai poate prezenta la un concurs pentru ocuparea acestei catedre, cum s-a prezentat acum vreo zece ani de zile cînd a fost respins. Lucian Blaga trebuie să se bucure azi de un altfel de regim: el trebuie să fie* chemat *la catedră, printr-o procedură legală care se aplică și altora care n-au nici a zecea parte din meritele sale*» [32].

Făcînd bilanțul acestei campanii, „*Viața românească*“, în articolul intitulat semnificativ *Cazul Lucian Blaga*, publicat în ianuarie 1936, îl rezuma laconic astfel:

---

[27] Grigore Popa: *Octavian Goga și Lucian Blaga la Universitate*. În „*Pagini literare*“, I, nr. 9, 15 ian. 1935, pp. 428—434; citatele la pp. 428—429 și 434.

[28] Ștefan Lazăr: *Literatura ardeleană de azi*. În „*Țara nouă*“, XIV, nr. 786, 22 ian. 1935, p. 2.

[29] N. Tatu: *Lucian Blaga la Universitate*. În „*Societatea de mîine*“, XII, nr. 3—4, mart.-apr. 1935, p. 62.

[30] i.d. [Ilariu Dobridor]: *Lucian Blaga premiat*. În „*Viața românească*“, XXVII, nr. 5—6, mai-iunie 1935, pp. 115—116.

[31] Octav Șuluțiu: *Lucian Blaga*. În „*Familia*“ seria III, II, nr. 3, iunie 1935, p., 102.

[32] S. Florea: *De ce nu e chemat la catedră Lucian Blaga*. În „*România nouă*“, III, nr. 274, 15 dec. 1935, p. 2; vezi și: *Anul lui Lucian Blaga*. ibid., nr. 264, , 3 dec. 1935, p. 2; nr. 272, 13 dec. 1935, p. 2; nr. 273, 14 dec. 1935, p. 2.

«*„Cazul Blaga" consistă în deportarea de la Universitatea din Cluj* », prilej pentru autor de a ataca vehement pe vinovați, acei « *... oameni de ciurdă, care au rontăit două trei idei din vechi tratate, le vîntură elevilor și vînd știință filosoficească* »[33].

În acest moment al comunicării noastre se cuvine, probabil, să intervenim cu unele precizări. După cum s-a văzut din citatele oferite pe parcurs, discutarea a ceea ce devenise pentru contemporani *cazul Blaga* s-a făcut, deseori, la o temperatură polemică incandescentă. Nu lipsesc nici invectivele ce colorează, uneori, pledoaria, fără îndoială justificată, pentru aducerea lui Lucian Blaga la Universitate. Credem totuși că direcția atacului a fost în unele cazuri greșit dirijată și de aceea dorim să preîntîmpinăm o posibilă apreciere eronată pe care o poate provoca această campanie. Fără a nega total vina Universității, inclusiv posibilitatea unor intrigi de culise, față de care nici universitarii clujeni n-au fost întotdeauna imuni, este cert că rezolvarea cazului Blaga, ca dealtfel și al lui Octavian Goga sau al altora, nu depindea exclusiv de Universitate. În 1935, de pildă, anul campaniei desfășurate în presa vremii, ce posibilități *reale* existau pentru aducerea lui Lucian Blaga la Universitate, de vreme ce toate numirile erau sistate, prin ordin ministerial? Altfel spus, universitarii înșiși erau victimele unor anomalii ale sistemului de învățămînt — clădit pe legi și regulamente depășite — dar care, evident, nu puteau fi încălcate. Mulți dintre participanții la discuție, proveniți din afara Universității, n-au înțeles întotdeauna situația reală, canalizînd discuțiile pe un făgaș care putea deruta cititorul neprevenit, oferindu-i o imagine de prismă deformată. Acesta se putea întreba, cu sinceră nedumerire, citind diverse articole: într-adevăr de ce trebuia Lucian Blaga supus « umilințelor » — cum singur spune — unui concurs, cînd putea fi numit prin « Chemare » cum propuseseră mai mulți participanți la discuție? Dar oare cîți știau — inclusiv dintre autorii articolelor — că Lucian Blaga *nu putea* fi « chemat », căci nu întrunea toate condițiile regulamentare pretinse de această modalitate de promovare universitară. A crede, așadar, că Lucian Blaga era victima unei coaliții organizate de membrii Consiliului Facultății de litere și filosofie este o profundă nedreptate, pe care am vrut s-o prevenim în această paranteză. Căci dacă un G. Bogdan-Duică a fost, într-adevăr, un adversar declarat, în același corp profesoral se găseau și cîțiva din marii săi prieteni, de-ar fi să ne gîndim numai la Sextil Pușcariu, D. D. Roșca sau Ion Breazu. Evoluția evenimentelor, pe care o schițăm în continuare, va întări, cu probe, această apreciere a noastră. Pînă atunci încă o precizare. Campania de presă din anul 1935, cu toate duritățile ei de limbaj, a avut un merit ce se cere evidențiat în mod special: a silit oficialitatea să pună în discuție legea învățămîntului și, în cele din urmă, vom vedea imediat, *să o modifice* tocmai în sensul celor revendicate de unii autori ai articolelor. Lucian Blaga însuși va fi unul din primii beneficiari ai noilor reglementări. Dar pînă atunci, mai avea să treacă prin destule coșmaruri...

*

În primăvara anului 1936, cum era de așteptat, Consiliul Facultății de litere și filosofie din Cluj a rezolvat situația catedrelor publicate în *Monitorul Oficial* înainte de adresa nefastă din martie 1935, promovînd, cum se știe, pe trei dintre iluștrii profesori ai Universității clujene: D. Popovici, E. Petrovici și C. Sudețeanu.

Era clar pentru toată lumea, mai ales în urma campaniei de presă care ridicase necruțător problema catedrei de estetică, că situația acestei « catedre tăinuite » de aproape zece ani se cerea, în fine, rezolvată.

Între timp, poziția lui Lucian Blaga se consolidase considerabil, prin apariția unor noi opere fundamentale (*Avram Iancu*, 1934; *Censura transcendentă*, 1934; *Orizont și stil*, 1936; *Spațiul mioritic*, 1936) care îi aduseseră, în 30 mai 1935, Marele Premiu « C. Hamangiu » al Academiei Române, iar peste un an, la 28 mai 1936, titlul de membru activ al Academiei Române, ambele obținute în urma rapoartelor prezentate de marele său prieten Sextil Pușcariu.

În această conjunctură, incomparabil mai prielnică, Lucian Blaga își pune din nou problema întoarcerii în țară. În *noiembrie 1936* îi mărturisea, de pildă, lui Ion Breazu:

« E vorba în adevăr să fiu mutat. Nu știu unde. Dacă e prea departe, o să mă întorc mai bine în țară. Poate că o nouă generație va găsi și pentru mine o slujbă onorabilă»[34].

---

[33] Ilarie Dobridor: *Cazul Lucian Blaga*. În „*Viața românească*", XXVIII, nr. 1, ian. 1936, pp. 66—67.

[34] Al. Căprariu, Mircea Curticeanu: *Lucian Blaga inedit. Corespondență cu Ion Breazu*. În

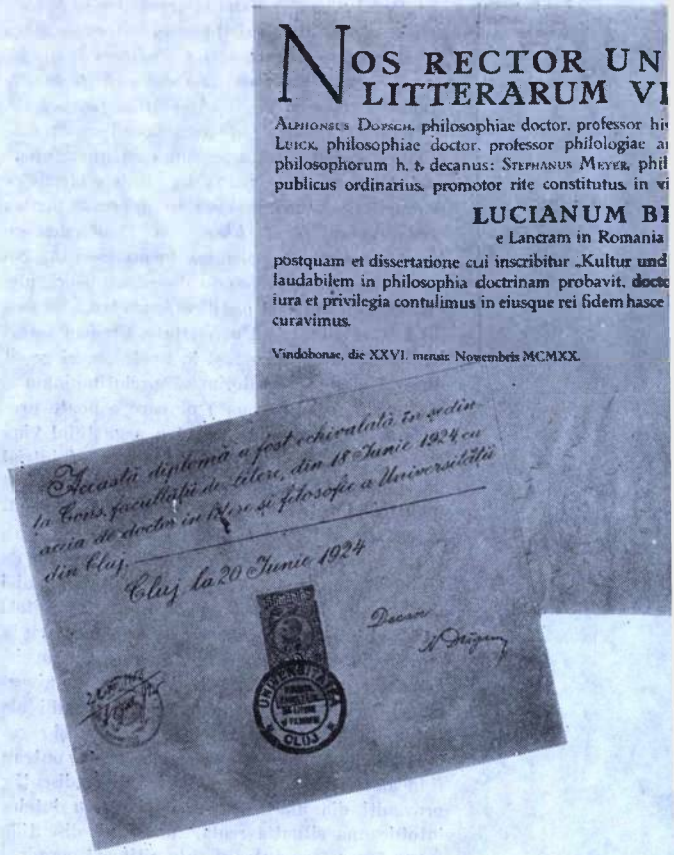
Peste o lună, la *14 decembrie 1936*, decizia sa definitivă fusese luată:

« Scumpe Breazu,

cred că Sextil[35] ţi-a istorisit neajunsurile prin care trec în ultimul timp. De cînd cu schimbarea ministrului, sunt doar tolerat, şi ameninţat să ajung aşa zicînd pe „drumuri". Cu sănătatea de asemenea nu prea bine. — Dorul de ţară, şi speranţa de a-mi găsi odată liniştea într-o situaţie onorabilă, mă fac să mă gîndesc să mă supun şi la umilinţele unui „concurs". Poţi vedea din asta în ce hal de demoralizare mă găsesc.

Eşti aşa de bun să-mi dai indicaţii utile pentru îndeplinirea formalităţilor ?»[36].

Din acest moment, în care Lucian Blaga se hotărîse să accepte chiar şi *« umilinţele unui concurs »*, începe asaltul decisiv pentru intrarea sa în Universitatea clujeană. Chiar mutarea la Berna (pe data de 1 februarie 1937), care-l eliberase de teroarea unui ministru *« imbecil brutal şi vulgar »*[37], nu-i modifică hotărîrea. Ea era, de acum înainte, irevocabilă. De aceea, cele 14 scrisori adresate lui Ion Breazu în cursul anului 1937 se referă, aproape în exclusivitate, la formalităţile cerute de concurs: întocmirea memoriului de activitate, trimiterea exemplarelor pentru comisie, textul cererii de înscriere, data concursului etc. etc. Deoarece aceste scrisori — cu o singură excepţie — sînt cunoscute, întrucît le-am publicat, împreună cu Al. Căprariu în „*Tribuna*"[38], cu deslușirile necesare, nu vom reveni acum asupra lor, vom spune, totuşi, că ele trădează o emoţie şi o neliniște rar întîlnite în alte scrisori ale lui Lucian Blaga. O recunoştea dealtfel singur, atunci cînd scria, în aprilie 1937: *« Enervantă situaţie şi cu concursul »*[39]. Sau, altă dată, această autocaracterizare de cel mai cert interes pentru cercetătorul vieţii şi operei lui Lucian Blaga:

NOS RECTOR UN
LITTERARUM VI
ALPHONSUS DOPSCH, philosophiae doctor, professor hi
LUICK, philosophiae doctor, professor philologiae a
philosophorum h. t. decanus: STEPHANUS MEYER, phil
publicus ordinarius, promotor rite constitutus, in vi
LUCIANUM BI
e Lancram in Romania
postquam et dissertatione cui inscribitur „Kultur und
laudabilem in philosophia doctrinam probavit, docto
iura et privilegia contulimus in eiusque rei fidem hasce
curavimus.
Vindobonae, die XXVI. mensis Novembris MCMXX.
Această diplomă a fost echivalată cu gradul
la Cons. facultăţii de litere, din 18 Iunie 1924 cu
acia de doctor în litere şi filosofie a Universităţii
din Cluj.
Cluj la 20 Iunie 1924
Decan

« Scumpe Breazu,

am primit scrisoarea cu ştirile despre termenul fix al „torturei". Desigur că nu-mi rămîne decît să-mi păstrez calmul. Calmul meu e totdeauna numai aparent, şi de aceea mă costă destulă energie, care ar putea fi întrebuinţată pentru lucruri mai bune. Totuşi termenul se apropie, oricum, şi mă voi sili să fiu cuminte.

Ţine-mă la curent!»[40].

„*Tribuna*", XVI, nr. 49, 7 dec. 1972, p. 4; datarea scrisorii, 14 nov. 1936, aparţine lui Ion Breazu.

[35] Pentru corespondenţa cu Sextil Puşcariu din acest timp, vezi şi articolul Simonei Cioculescu din numărul de faţă al revistei.

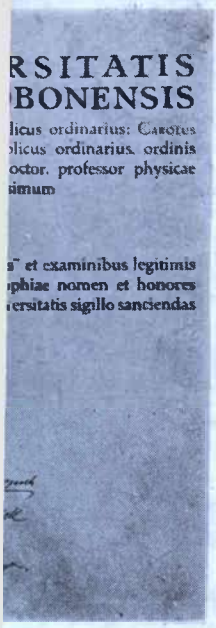
[36] ibid. scris. II; data expedierii scrisorii — 14 dec. — este stabilită de Ion Breazu.

[37] ibid. scris. IV din 17 febr. 1937.

[38] vezi nota 34; continuarea scrisorilor în „*Tribuna*", XVI, nr. 50, 14 dec. 1972, p. 4.

[39] scrisoarea VIII, în „*Tribuna*", XVI, nr. 49, 7 dec. 1972, p. 4; data scrisorii, 14 aprilie 1937, stabilită de Ion Breazu.

[40] Scrisoarea XV din 13 nov. 1937, în „*Tribuna*", XVI, nr. 50, 14 dec. 1972, p. 4,

GÂND ROMÂNESC
ISTA CE CULTURĂ EDITATĂ DE
REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
CLUJ, CALEA MOȚILOR 76

Ion Breazu l-a ținut «la curent» cu promptitudine, așa cum atestă și cele 17 scrisori inedite, pe care le semnalăm aici, prin generozitatea conducerii *Muzeului literaturii române*, căreia îi mulțumim și pe această cale. Ele constituie replica scrisorilor publicate de noi în „*Tribuna*" și întregesc, cu noi amănunte interesante, dosarul, atît de dramatic, al concursului.

Dar «termenul fix al torturei», cum îl calificase candidatul, era încă incert, modificîndu-se mereu datorită unor capricii birocratice dintre cele mai bizare. Să-i urmărim meandrele pînă la capăt sprijinindu-ne, de astă dată, pe actele dosarelor păstrate în Arhiva Universității din Cluj.

La *9 martie 1937*, așa cum era de prevăzut, vacanța catedrei de estetică a fost publicată, în fine, în *Monitorul Oficial*[41]. După trecerea celor două luni prevăzute de legea și regulamentul în vigoare, constatîndu-se că nu se făcuse nici o propunere de chemare, Consiliul Facultății de litere și filosofie, în ședința sa din *14 mai 1937*, a «*... hotărît să ceară Rectoratului publicarea vacanței acestei catedre pentru concurs, ceea ce s-a și făcut*»[42]. Republicarea vacanței, cum rezultă și dintr-o scrisoare a lui Lucian Blaga[43], s-a operat la *12 iulie 1937*. Dar, în timp ce Lucian Blaga se impacienta la Barna, speriat să nu piardă ter-

11 Noiembrie 1937

Dragă Blaga,

După ce ședința de ieri s. Colegiuul cu Bătrîna, atașații au primit dela Bătrîna o veste bună: în 24 Nov. vor avea 70 de pagini de manuscris din studiul tinerei tale. Asta face cam 30 de pag. de tipărit.

menul de înscriere, Rectoratul a luat o decizie despre care ne putem imagina ce efect a avut asupra sa, cît și asupra celorlalți doi candidați înscriși, după cunoștința noastră, la concurs: Liviu Rusu și Radu I. Paul. Care era motivarea? Decanul, Nicolae Drăganu, a observat ulterior, «*... printr-o analogie cu un caz de la Facultatea de științe, că titlul catedrei așa cum a fost publicat nu corespundea cu situația legală a catedrei, fiindcă el era schimbat numai prin buget și nu printr-o lege specială*»[44]. Sesizat de acest fapt la 24 noiembrie 1937, peste două zile, la *26 noiembrie 1937*, Senatul: «*... a hotărît să se intervie de urgență la Minister pentru anularea formelor de concurs al acestei catedre a cărei publicare urmează să se facă din nou cu titlul legal*»[45]. Decizia Ministerului a venit la *17 decembrie 1937* și ea face cunoscut rectorului că: «*... s-a dispus anularea publicației de concurs a catedrei de „Estetică generală cu deosebită privire la estetica literară" de la Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj. Catedra cu denumirea sa legală, va fi trecută pe tabloul catedrelor vacante*»[46]. Surprinzătoarea anulare a concursului nu fusese, de astă dată, un act răuvoitor față de Lucian Blaga sau Liviu Rusu ci, de fapt, o «găselniță» a unui decan abil care, profitînd de un viciu de formă, se pregătea să dea o altă desfășurare evenimentelor, spre a evita situația jenantă ce se crease și pe care un publicist al vremii o formulase în felul următor: «*Lucian Blaga candidat la catedra de estetică de la Cluj este un fapt care nu pe Blaga îl pune într-o situație delicată. Dar se va întîmpla și lucrul acesta în istoria culturii noastre: un examen de catedră menit să constate* posibilități, *după un discurs de recepție care consacră realizări*»[47].

Din fericire, profeția publicistului nu s-a adeverit și, așa cum presupunem că dorea însuși Consiliul facultății, a fost găsită o formulă care să corespundă meritelor reale ale ambilor candidați de prestigiu: înființarea unei noi catedre pentru Lucian Blaga și «chemarea» lui Liviu Rusu la catedra de estetică. Ne îngăduim să observăm, totuși, că soluția a fost găsită și apoi aplicată rapid, în momentul în care Lucian Blaga devenise, din *8 ianuarie 1938*, subsecretar de Stat în Ministerul de Externe...

Odată descoperită, soluția s-a pus în aplicare cu o operativitate care, prin contrastul oferit, l-a predispus la meditație pe candidat însuși.

---

[41] *Monitorul Oficial*, 1937, Partea I, nr. 56.
[42] *Arhiva Universității. Dosar 1101/1938*. Extras din Procesul verbal încheiat în Ședința Senatului Universitar ținută la 30 martie 1938, fila 1.
[43] Scrisoarea XIV în „*Tribuna*", XVI, nr. 50, 14 dec. 1972, p. 4.
[44] *Arhiva Universității. Dosar 1101/1938*. Documentul citat, fila 1.
[45] ibid. adresa nr. 202370/1937.
[46] ibid. adresa nr. 202370/1937.
[47] Dinu Buzdugan: *Lucian Blaga candidat la catedra de estetică de la Cluj*. În „*Rînduiala*" vol. II, caietul 4, 22 mai 1937, p. 192.

Într-adevăr, la *13 ianuarie 1938*, Consiliul Facultății de filosofie și litere propune Ministerului Educațiunii Naționale, printr-un memoriu prezentat de profesorul D. D. Roșca și aprobat în unanimitate, înființarea catedrei de *Filosofia culturii* [48]. Propunerea este acceptată urgent și peste două săptămîni, mai exact la *29 ianuarie 1938*, *Monitorul Oficial* [49] publică decretul-lege din *28 ianuarie 1938* [50] prin care catedra este înființată pe data de *1 februarie*.

La *5 februarie*, același an, Consiliul Facultății se reîntrunește și luînd act de înființarea noii catedre: « *... hotărăște, în baza art. 21 din Lege și 50 din Regulament să declare catedra vacantă* [51]» cerînd, prin Rectorat, Ministerului să publice vacanța în *Monitorul Oficial*. La *7 februarie* Rectoratul remite, în copie, adresa Decanatului la Minister, împreună cu *anunțul* privitor la vacanța catedrei. El aducea o prevedere nouă, care se cere consemnată, căci modificarea avea în vedere, cu siguranță, situația lui Lucian Blaga:

« *În termen de două luni de la data apariției prezentei publicațiuni în* Monitorul oficial, *Consiliul Facultății de Litere poate chema cu gradul de profesor titular la această catedră, pe un profesor titular, sau pe un profesor agregat, sau pe un conferențiar definitiv, sau pe un membru activ al Academiei Române, cu titlul de doctor și lucrări în specialitatea catedrei, conform Înaltului Decret Regal nr. 240 publicat în Monitorul oficial nr. 23 din ianuarie 1938* » [52].

Cu alte cuvinte, odată cu înființarea catedrei, se modificase și regulamentul de promovare, spre a se evita *concursul* atît de blamat în timpul campaniei de presă, fiind socotit, cu bună dreptate, jignitor pentru Lucian Blaga.

Peste alte trei zile, la *10 februarie 1938*, anunțul apare în *Monitorul Oficial* [53]. Toate obstacolele fiind acum înlăturate — în mai puțin de 3 luni de zile — la *23 martie 1938*, Consiliul Facultății de filosofie și litere se reîntrunește în cea de a V-a ședință specială, urmînd a hotărî soarta catedrei. *Raportul de chemare* a fost prezentat de profesorul D. D. Roșca și contrasemnat de S. Pușcariu, Marin Ștefănescu și Fl. Ștefănescu-Goangă. El constituie, împreună cu *Procesul verbal* al ședinței, piesa de bază a dosarului și, firește, le vom publica în *Anexe* [54].

Nemaifiind și alte propuneri de chemare, se pune la vot raportul lui D. D. Roșca și: «Se constată că s-au dat 16 voturi pentru dl. Lucian Blaga, deci Consiliul în unanimitatea voturilor profesorilor prezenți decide chemarea d-lui Lucian Blaga, doctor în filosofie și membru activ al Academiei Române la catedra de „Filosofia culturii ».

La *28 februarie* [55] dosarul este înaintat Rectoratului, iar la 30 martie [56] Senatul « *în unanimitatea membrilor prezenți la ședință* » a hotărît să dea curs chemării, înaintînd actele la Minister. Nu peste mult timp, la *21 aprilie 1938* [57], Rectoratul este anunțat că, în baza Înaltului decret nr. 1495 din 1938, Lucian Blaga este numit, pe data de *1 octombrie 1938*, profesor titular la catedra de „Filosofia culturii".

El își putea începe, în fine, cariera universitară atît de mult dorită dar care, din nefericire, nu va dura decît 10 ani.

*

În aprilie 1938, aflînd, la Lisabona, vestea recentei sale numiri, Lucian Blaga își manifestase în scrisoarea către Ion Breazu, mai de grabă melancolia decît bucuria. Ne mai putem mira?

Mircea CURTICEANU

---

[48] *Arhiva Universității. Dosar nr. 1089/1938. [Memoriul lui D. D. Roșca]*, fila 1 și 3.

[49] *Monitorul Oficial*, nr. 23.

[50] Decretul lege nr. 239; vezi pentru ambele informații *Arhiva Universității. Dosar 299/1938*. Adresa nr. 14.544 din 29 ian. 1938, remisă de M.E.N. Rectoratului.

[51] ibid. adresa nr. 312 din 5 febr. 1938 remisă de Decanat Rectoratului.

[52] ambele documente în același *Dosar 299/1938*, fără număr de înregistrare.

[53] nr. 33, Partea I, p. 794.

[54] ambele din *Dosarul nr. 1089/1938*, fără număr de înregistrare.

[55] ibid. nr. 312/1938.

[56] ibid., fără număr de înregistrare.

[57] *Arhiva Universității. Dosar 1394/1938*, adresa nr. 61.357 trimisă de M.E.N.

ANEXE

I

PROCES VERBAL

luat în şedinţa XV [V specială] a Consiliului Facultăţii de Filosofie şi Litere din 23 Martie 1938.

Prezenţi: N. Drăganu preşedinte, Th. Naum Secretar, membri: Fl. Ştefănescu Goangă, S. Puşcariu, G. Giuglea, Dragomir S., N. Bănescu, Vl. Ghidionescu, Marin Ştefănescu, St. Bezdechi, G. Kristof, D. M. Teodorescu, D. D. Roşca, P. Grimm, C. Marinescu, I. Lupaş.

Absenţi: O. Goga, O. Ghibu, G. Kirsch, Al. Lapedatu, Em. Panaitescu, C. Petranu.

1. Decanul constată mai întâi, că sunt prezenţi 16 din 22 profesori cu drept de vot ai Facultăţii şi aduce la cunoştinţa Consiliului că a apărut în Monitorul Oficial Nr. 33, partea I-a, din 10 Februarie 1938, vacanţa catedrei de « Filosofia culturii » şi, conform art. 21 din lege, completat prin dispoziţiile decretului lege Nr. 240 din 28 Ianuarie 1938 şi 50 din Regulament, urmează a se hotărî dacă se face chemarea cuiva la această catedră. D[omnia]sa adaugă că a primit un raport al Dlui D. D. Roşca, semnat şi de Dnii S. Puşcariu, Marin Ştefănescu şi Fl. Ştefănescu Goangă pentru chemarea dlui Lucian Blaga.

Dl. raportor citeşte raportul.

Se deschide discuţia asupra raportului.

Dl. Vl. Ghidionescu spune că votează raportul.

Dl. C. Marinescu întreabă dacă dl. L. Blaga va fi efectiv la Facultate, întrucît a fost numit ministru plenipotenţiar la Lisabona.

Dl. S. Puşcariu spune că e împuternicit de dl. L. Blaga să declare că-şi va da demisia din diplomaţie cînd va fi numit profesor. Aceeaşi declaraţie o face şi Dl. I. Lupaş şi D. D. Roşca.

Nefiind alte propuneri, se pune la vot propunerea din raportul Dlui D. D. Roşca.

Se constată că s-au dat 16 voturi pentru dl. Lucian Blaga, deci Consiliul în unanimitatea voturilor profesorilor prezenţi decide chemarea Dlui Lucian Blaga doctor în Filosofie şi membru activ al Academiei Române la catedra de « Filosofia culturii ».

Nemaifiind alte chestiuni la ordinea zilei, şedinţa se ridică.

Preşedinte,
ss N. DRĂGANU

Secretar,
ss THEODOR A. NAUM

Pentru conformitate

Decan,
N. DRĂGANU

II

[MEMORIUL LUI D. D. ROŞCA]

Onorat Consiliu al Facultăţii de Filosofie şi Litere,

Propunerea făcută Ministerului Educaţiunii Naţionale cu unanimitate de către On. Consiliu, în şedinţa sa din 13 Ianuarie 1938, de a înfiinţa la Facultatea noastră o catedră de Filosofia culturii a fost satisfăcută. Monitorul Oficial Nr. 23, cu data de 29 Ianuarie 1938, publică decretul-lege prin care se creează această catedră.

Îmi iau voie să propun chemarea domnului Lucian Blaga la această catedră, motivîndu-mi propunerea prin următoarele consideraţii:

Dl Lucian Blaga întrunește condițiile formale pe cari le prevede art. 21, alineatul 4 al legii universitare completat prin decretul lege Nr. 12.289, publicat în Monitorul Oficial din 29 Ianuarie 1938, fiind: Membru activ al Academiei Române și având doctoratul și lucrări în specialitatea catedrei la care propun să fie chemat.

Lucian Blaga și-a trecut doctoratul în 1921 [*sic!*], la Universitatea din Viena, cu o teză de Filosofia culturii. Lucrarea a apărut în formă prescurtată și în românește cu titlul: *Cultură și cunoștință*. Deja în această teză se poate constata o uimitoare maturitate intelectuală și se simte un remarcabil efort spre gîndire personală. Ideea centrală a cărții, idee interesantă, e încercarea pe care o face autorul de a privi cunoașterea, metodele și creațiile ei, sub unghiul de vedere al filosofiei culturii. Teoria cunoștinții a întrebuințat pe rînd metoda analizei logice, psihologice, biologice, sociologice. Blaga face încercarea nouă de a întrebuința metoda culturală, adecă de a înțelege natura și rosturile cunoașterii în funcțiune de natura și scopurile pe cari le urmărește cultura.

Lucrarea următoare a autorului nostru, intitulată *Filosofia stilului* este o carte de estetică și de filosofia culturii. « Stilul » e studiat aici nu numai ca noțiune estetică ci ca noțiune fundamentală în domeniul creației culturale ca atare. Urmînd o metodă pe care au aplicat-o în filosofia culturii Nietzsche, Riehl, Spengler, Simmel și alții, adecă metoda morfologică, Blaga arată că normele după care se conduce arta unui timp, adecă *normele stilistice*, nu sunt emanații ale esteticului, ci expresia temporală a unui factor care nu e de natură estetică, dar care-și găsește cristalizarea în toate creațiile de cultură ale unei epoci. Acest factor creator de cultură e numit de el « nisus formativus ». În cadrul acestor analize, Blaga discută curente fundamentale în arta contimporană, pe cari, întîiul între cercetătorii de la noi, le prezintă în lumina unei teorii generale a culturii. Din această lucrare a lui Blaga se desprinde cu putere impresia că a știut să-și asimileze din vreme și organic teoriile contimporane despre cultură, teorii cărora încearcă deja aici [1924] să le aducă cîteva corecturi personale.

Filosofia stilului a fost completată ceva mai tîrziu cu *Fenomenul originar* și cu *Fețele unui veac*. În cel dintîi se arată evoluția metodei morfologice în filosofia culturii de la Goethe pînă la Spengler și la Keyserling. În *Fețele unui veac*, Blaga aplică metoda morfologică asupra curentelor spirituale din veacul al XIX-lea, pentru a ajunge la concluzia că stilurile culturale sunt fenomene originare, adecă fapte ireductibile ale istoriei.

Dar, oricît ar fi de pline de miez, acestea nu sunt decît semnalele pregătirii metodice a celor ce vor fi publicate zece ani mai tîrziu, iar autorul lor nu face decît să anunțe pe cel ce va scrie în 1937 frumosul *Spațiu mioritic*.

Trec peste lucrările de filosofie generală [teoria cunoașterii, metafizică] publicate în ultimii ani. Sunt acestea cărți în care autorul s-a străduit să elaboreze o concepție filosofică despre lume ce pornește dintr-o viziune cu viguroase rădăcini personale. Ca atare *Eonul dogmatic*, *Cunoașterea luciferică* și *Censura transcendentă* ocupă loc de onoare în producția noastră filosofică. Dar, fiind vorba de o propunere de chemare la catedra de Filosofia culturii, mă voi opri numai la studiile de Filosofia culturii ale lui Blaga.

*

Trei sunt aceste lucrări: *Orizont și Stil*, *Spațiul mioritic* și *Geneza metaforii și sensul culturii*. Roade ale unei îndelungate reflexii asupra problemelor ce le discută, aceste cărți compun un întreg, organic închegat. Le voi prezenta deci ca pe un întreg.

Expunerea făcută în memoriul adresat On[oratului] Consiliu, în 13 Ian[uarie] a.c. în vederea înființării unei catedre de Filosofia culturii îmi îngăduie să fiu ceva mai scurt decît ar fi trebuit să fiu neintervenind acel memoriu, pentru a arăta contribuția personală importantă adusă de Blaga în discuția problemelor desbătute de actuala filosofie a culturii.

În *Orizont și Stil*, carte în care firul demonstrației riguroase nu sufere nicăiri întrerupere, carte plină de luminoase sugestii, autorul părăsește metoda morfologică a lui

Frobenius şi Spengler, aplicată, cum am văzut, de el însuşi în lucrările amintite ceva mai sus. Doisprezece ani de cercetări şi meditaţie, aş zice de trăire a problemelor, i-au arătat lui Blaga că unitatea stilistică a unei culturi nu poate fi determinată numai de sentimentul spaţiului, sentiment situat de morfologi în interiorul cercului luminos al conştiinţei şi tinzînd la fiecare pas să se confunde, la aceşti cercetători, cu influenţa peisagiului geografic asupra sufletului creator de cultură. Blaga va căuta şi va găsi rădăcinile fenomenului tulburător şi minunat care se chiamă « stil » dincolo de pragul luminos al conştiinţei în celălalt tărîm, cum îi spune el subconştientului — încercînd să înţeleagă şi să definească determinantele stilului pe temeiul psihologiei subconştientului. Aci, în această idee, trebuie căutată contribuţia personală şi foarte rodnică în urmări a autorului nostru, contribuţie care porneşte dintr-o mai adîncă înţelegere a problemei şi presupune şi spirit critic neasemănat mai ascuţit decît cel întîlnit la adepţii teoriei morfologice a culturii.

Inconştientul ca focar de producere şi ordonare al culturii îl găsim şi la alţi ginditori. Romanticii au vorbit elocvent despre el, operează cu el acordîndu-i importanţă de categorie fundamentală, filosofia biologică şi psihanaliştii, îl găsim, mai bine reliefat, la Jung. Dar, spre deosebire de aceştia, Blaga, depăşind concepţia romanticilor despre inconştient, cît şi pe cea a psihanaliştilor, nu se mulţumeşte să aşeze vag în inconştient un principiu de creaţie şi ordonare, ci va căuta să adîncească acest concept, să reliefeze structuri în el, să-i determine, cu o neaşteptată precizie, funcţiuni. El a întreprins cu privire la inconştient o operă oarecum asemănătoare aceleia pe care o întreprinsese odinioară Kant cu privire la conştiinţă. *Orizont şi Stil* ne va arăta, cu rară putere de persuasiune, că inconştientul îşi are categoriile lui proprii, categorii altele decît ale conştiinţei, categorii cari organizează lumea noastră omenească cu putere mult mai constrîngătoare decît pot face această organizare categoriile conştiinţei, se servesc de ea şi creează culturile, căci inconştientul are o însuşire graţie căreia structurile şi conţinuturile sale pătrund pînă sub bolţile conştiinţei, însuşire numită de Blaga « personanţă ».

La lumina pătrunzătoarelor investigaţii întreprinse de Blaga pe « celălalt tărîm », fenomenul unităţii stilistice capătă o explicaţie neasemănat mai mulţumitoare decît cea propusă de Frobenius şi Spengler. Stilul unei culturi ni se va descoperi ca rezultatul colaborării, în constelaţie şi proporţie variabilă, a unor factori sufleteşti numeroşi cari purced din subconştient şi nu ca efectul unui misterios sentiment al spaţiului, orizont al conştiinţei ce tinde să se confunde cu peisagiul. Stilul unei culturi nu ne apare, în această teorie cuprinzătoare, ca ceva de care ar depinde conformaţia lumii care ne înconjoară, ci ca ceva ce vine din cea mai adîncă spontaneitate a sufletului nostru.

Principalii factori sufleteşti cari contribuie la naşterea stilului sunt cinci. Nu intru nici măcar în enumerarea lor, căci aceasta mi-ar impune să dau lămuriri cari ar lungi şi mai mult prezentul raport. Mă mulţumesc să amintesc că ei, aceşti factori, compun ceeace Blaga a numit « matcă stilistică ».

*

Pornind din zarea spirituală pe care o deschide această viguroasă şi plină de sugestii teorie, Blaga ne-a dat o originală încercare de pătrundere în misterul etnicului românesc. Piosul imn închinat sufletului şi culturii româneşti care e *Spaţiul mioritic* e o verificare în concret a adevărurilor stabilite în *Orizont şi Stil*, e o încercare de a determina matca stilistică a culturii noastre, dar şi de a stabili ţinta spre care se îndrumează — şi-n parte spre care ar trebui să se îndrumeze — spiritualitatea românească. La temelia acestei spiritualităţi, Blaga descopere viziunea unui spaţiu indefinit ondulat, compus oarecum din coboriş pe plai şi urcuş pe plai. E spaţiul mioritic. Cum se oglindeşte această schemă spaţială, cu rădăcini adînci în subconştientul românesc, în toate creaţiile culturii poporale, de la doină pînă la arhitectura ţărănească, nu e locul să arăt eu aici. Textul de cristal al *Spaţiului Mioritic* se citeşte uşor şi cu plăcere mare de ori-

cine. Nu e locul aici să insist asupra celorlalți factori ai matcei stilistice românești stabiliți de Blaga, și nici să înșir nenumăratele idei de amănunt și descoperitoare de perspective noi, semănate generos în tot cuprinsul acestei minunate cărți.

*

Iată, Onor[at] Consiliu, expusă în chip de tot sumar schema filosofiei culturii elaborată de Lucian Blaga. Însemnată contribuție românească la filosofia culturii în general, opera lui Blaga îmbină precizia metodică și informația întinsă cu îndrăzneala și vigoarea unei gîndiri cu foarte puternic accent personal.

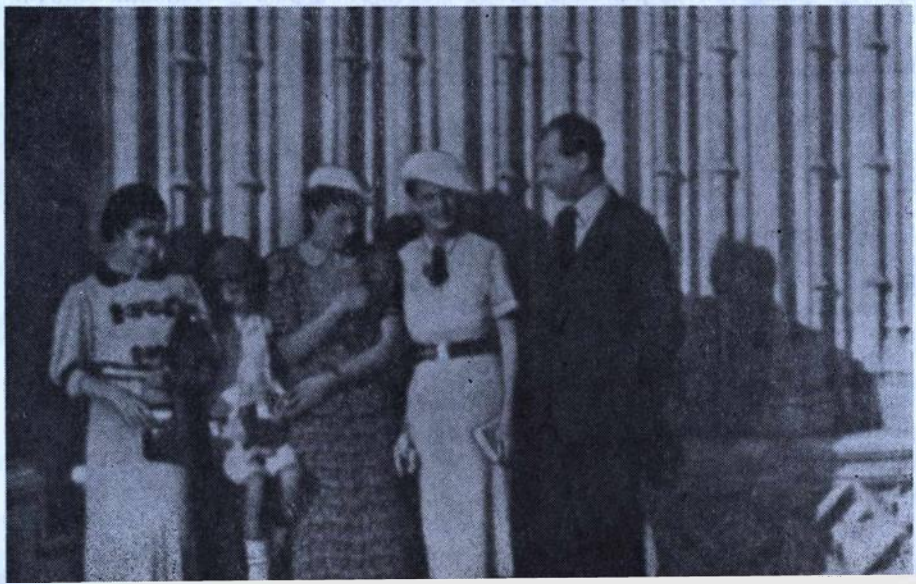
Nimic mai coherent decît această operă. De la un capăt la altul al ei nici un fel de schimbare de orientare. Gîndirea autorului *Spațiului mioritic* a crescut cu putere în direcția indicată deja de întîiele lui eseuri, aș zice chiar de *Pietre pentru templul meu*. Utilizînd și valorificînd în drumul său de creștere și numeroase elemente de la alți gînditori — faptul se înțelege de la sine, nici în filosofie nu-ncepe nimenea de la capăt! — ea le-a transformat în flacările unei viziuni inițiale. Viziune care-i este personală lui Blaga și care și-a găsit expresia cea mai caracteristică într-o anumită idee despre mister și într-o anumită atitudine față de acesta. A se vedea în această privință *Eonul dogmatic*, dar se pot citi deja și-n *Pietre pentru templul meu* rînduri ca acestea: « Datorința noastră în fața unui adevărat mister nu e să-l lămurim, ci să-l adîncim așa de mult încît să-l prefacem într-un mister și mai mare ». Și, tot acolo,ceva mai departe: « Întunerecul nu trebuie să-l luminăm pentru ca să-l putem vedea ».

*

Prin votul său de-acum doi ani Academia Română a pronunțat judecată favorabilă asupra operei lui Lucian Blaga. În convingerea că, după cele expuse mai sus, On[oratul] Consiliu va găsi că judecata Academiei Române a fost dreaptă, propunem chemarea lui Lucian Blaga la catedra de Filosofia Culturii a Facultății noastre.

Cluj în 7 Februarie 1938

ss. D. D. ROȘCA, ss. S. PUȘCARIU, ss. MARIN ȘTEFĂNESCU, ss. FL. ȘTEFĂNESCU GOANGĂ

Prolegomene la o carieră universitară: Din secretele unei dispute

CARIERA UNIVERSITARĂ A EXERCITAT asupra lui Lucian Blaga o mare putere de seducție încă din primii ani ai maturității sale intelectuale. Faptul ar putea fi explicat în egală măsură printr-o vocație resimțită ca fermă, cît și prin avantajele, de ordin moral mai ales, oferite de poziția de leader a Universității interbelice clujene în viața intelectuală a orașului (ultimul cuvînt în materie de cultură, putere deloc neglijabilă etc).

Cele dintîi diligențe făcute de poet în vederea ocupării unei catedre la Universitatea din Cluj datează de prin 1924—1925. Abia în urma eșecului întîmpinat, datorat în special opoziției lui G. Bogdan-Duică, profesor la catedra de literatură română a Universității și adversar literar obstinat al scriitorului, acesta a fost nevoit să se îndrepte spre diplomație. Ajutat de verișoara sa primară, Veturia Goga, Blaga va pleca — cum se știe — ca atașat de presă mai întîi la Varșovia (1926), apoi la Praga (1927—28), Berna (unde va rămîne timp de patru ani), Viena, în 1932, în fine, în Portugalia, la Lisabona, în 1938—39, ca ministru plenipotențiar al României (după ce în 1937 fusese transferat din nou, timp de cîteva luni, la Berna). Cu temperamentul său reflexiv și introvertit, fără fondul minim de mondenitate necesar profesiei, poetul a fost doar un diplomat conștiincios. Discrepanța dintre « orizontul» său interior și cel din afară, resimțită mai întîi ca obositoare, apoi de-a dreptul conflictual, se va rezolva în 1939 prin încheierea activității diplomatice și întoarcerea definitivă în țară [1]: « Fusesem chemat acu doi ani — confirmă poetul în lămuririle preliminare date în introducerea cursului de Filozofia religiei ținut pe parcursul anului universitar 1940—1941 la Facultatea de filozofie și litere a Universității din Cluj mutată atunci, la Sibiu — să-mi iau în primire catedra de „Filozofia culturii". Mi-am părăsit cu entuziasm și din proprie inițiativă situația de ministru al României la Lisabona, spre a-mi ocupa catedra, pe care de mult o dorisem, și pentru o profesie spre care mă îndrumase cel dintîi vis al tinereții » [2].

Poetul ajungea la capătul unui drum presărat cu obstacole și peripeții dintre care s-ar putea cita ca mai pitorești cîteva precum anularea, la 24 noiembrie 1937, a concursului pentru ocuparea catedrei de Estetică generală, întrucît se publicase greșit titlul catedrei, sau transformarea numelui catedrei din Estetică generală în Filozofia culturii, apoi în Sociologie rurală, spre a se reveni în 1941 la vechea denumire, ca să nu mai pomenim de tergiversările datorate opoziției unor profesori, rebarbativi la ideea permanentei confruntări cu o personalitate de talia lui Blaga. Dacă tonul relaxat al confesiunii publice nu lasă să se bănuiască aceste tribulații, corespondența poetului cu prietenii și colegii de breaslă din țară, și în special cu Sextil Pușcariu, Ion Breazu, Ion Chinezu, reconstituie în schimb o anamneză revelatoare, utilă în cel mai înalt grad istoriei literare.

Astfel, profesorul Sextil Pușcariu — cel care în ianuarie 1919 semnalase întîiul lumii literare românești, în articolul din „Glasul Bucovinei", nașterea unui poet cu « scînteia divină », și a unui talent « binecuvîntat » — nu-și va schimba nici peste ani atitudinea față de mai tînărul confrate, chiar dacă între timp distanța de la mentor la debutantul de mare talent dispăruse, lăsînd loc unei mature solidarități intelectuale și omenești.

În calitatea lui de academician, de director al Muzeului limbii române și în special de profesor de filologie română la Universitatea din Cluj, Sextil Pușcariu a fost — cum rezultă din scrisorile sale către L. Blaga, aflate în arhiva M.L.R. — unul dintre cei mai eficienți susținători ai poetului, atît în alegerea acestuia ca membru al Academiei (la 28 mai 1936), cît și în numirea la Universi-

---

[1] Numit prin chemare, la 1 oct. 1938, profesor titular la catedra de filozofia culturii a Universității din Cluj, Blaga a inaugurat la 12 noiembrie 1938 cursul cu lecția *Despre plenitudinea istorică*. Abia la 30 martie 1939 Ministerul de externe îl informează că misiunea sa în Portugalia a luat sfîrșit.

[2] L. Blaga: *Introducere la cursul de filozofia religiei*, în „*Manuscriptum*" IV, 4(13)/1973, p. 111.

tate. În vederea realizării acestui ultim ţel, profesorul clujean a desfăşurat o susţinută activitate pledînd în consiliul facultăţii pentru înfiinţarea catedrei de Estetică, sprijinind candidatura lui Blaga la Academie, solicitîndu-l pe Goga să facă intervenţii în parlament în vederea obţinerii unui amendament la legea încadrării profesorilor universitari, conform căruia să se renunţe la concurs. În acelaşi timp, pentru a se evita orice încurcătură datorată vreunui viciu de procedură, profesorul dezbate cu mai tînărul său prieten toate aspectele practice legate de ţelul comun: îi trimite spre studiere textul legii privitoare la concurs, pentru cazul cînd intervenţia lui Goga n-ar fi dat rezultate, îi cere să pregătească şi să-i trimită un memoriu de titluri şi lucrări, discută cu el în legătură cu profilul catedrei etc.

8.VII.1936

Dragă Lulule[3],

Ieri s-a hotărît în Consiliul Facultăţii să se publice vacanţa catedrei de Estetică literară. Am putut obţine ca publicarea să se facă abia pe la 15 ianuarie, ca să cîştigăm timp. Azi îi scriu şi lui Goga să încerce ceea ce mi-a promis.

Dacă nu reuşim cu amendamentul legii, vom încerca pe calea cealaltă, a concursului, care are avantajul că nu poate nimeni să-ţi zică vreodată că n-ai intrat pe poarta principală în Universitate.

Sunt sigur că la concurs vei reuşi. Din două motive: ai înaintea tuturor, pe lîngă faptul că eşti Blaga şi titlu de membru al Academiei. Al doilea: preşedinte al comisiei voi fi eu. După experienţa de la alte concursuri reuşeşte candidatul pe care-l vrea preşedintele.

Alătur textul legii cu privire la concurs ca să-l studiezi. Pregăteşte o broşurică de titluri şi lucrări, în care vei reproduce cîteva din cele mai hotărîtoare fragmente de recenzii asupra cărţilor tale şi din studiile scrise despre tine.

Ar fi poate posibil încă să facem catedra de Estetică (filozofică). Dar cred că e mai bine s-o lăsăm ca Estetică literară. În calitatea ta de scriitor şi eseist eşti indicat să faci din ea ceea ce ne trebuie.

Cu bine şi sănătate!

Sextil PUŞCARIU

Dacă te hotărăşti să vii încoace, ar fi bine s-o faci mai de vreme, ca să fii pe aici înainte de concurs.

O camaraderie statornică l-a legat pe Blaga şi de istoricul literar Ion Breazu, profesor de literatură română modernă la Universitatea din Cluj şi unul din comentatorii cei mai asidui ai poetului (studiile din „Societatea de mîine", din „Cosînzeana", „Gînd românesc", „Gîndirea" etc. reprezentînd momente semnificative ale exegezei critice blagiene). Ca o consecinţă firească a acestei relaţii camaradereşti, diferitele momente ale « bătăliei pentru catedră » transpar şi în scrisorile schimbate de cei doi scriitori pe parcursul anilor. Dialogul epistolar referitor la noua etapă a luptei pentru catedră începe încă din 1926, cînd aflînd dintr-o scrisoare a lui Blaga că acesta n-a renunţat la gîndul carierei universitare, Ion Breazu îi răspunde arătîndu-şi satisfacţia şi în acelaşi timp hotărîrea de a-l sprijini (în epistola din 20. III. 1926 pe care o reproducem fragmentar):

« ...Ne-a surprins într-un mod foarte plăcut vestea că vreţi să mai încercaţi odată cucerirea catedrei de estetică a Universităţii noastre. Şi, deoarece ţinem atît de mult la succesul Dv., ne gîndim cum am putea să vă ajutăm într-un mod demn. Deocamdată atît putem face că vom atrage atenţiunea publicului şi îndeosebi a studenţimii asupra operei Dv. atît poetice cît şi

[3] Scrisoare aflată în arhiva M.L.R., cu cota 19 433.

filozofice, prin diferite notițe strecurate periodic prin publicațiile de aici. Nu știm cînd va fi concursul, se prea poate ca din acel prilej să se scrie și vreun articol. Dar ținem ca totul să se facă demn, fără aspectul de reclamă de tarabă — Lupta va fi și de astă dată grea. Am auzit că aveți încă patru concurenți. Nu mi-a reușit să aflu pînă acum, decît numele lui Fedeleș. E adevărat că dascălii sunt „constipați", dar adevărul trebuie să învingă...»[4]

După 1926, știrile referitoare la catedră se răresc, dispărînd din prim planul atenției celor doi prieteni.

Blaga, care între timp plecase în străinătate, primea cu regularitate de la corespondentul său, nu numai vești referitoare la marile evenimente culturale și politice din țară, dar și informații de interes personal ținînd de fața ascunsă a lumii literare și universitare. Din ultima categorie fac parte, de exemplu, zvonul numirii lui Blaga ca director al Teatrului Național din Cluj, în cazul venirii la putere a lui Iuliu Maniu (în scrisoarea din 10 nov. 1928), sau știrea că în seara premierei clujene a Meșterului Manole, eveniment care strînsese la Teatrul Național toată elita intelectuală a orașului, G. Bogdan-Duică se dusese ostentativ la spectacolul trupei lui C. Tănase, aflată și ea în capitala Ardealului. Știrile privitoare la catedră reapar în anul 1932 (scrisoarea din 19 iulie) cînd Breazu îi comunică prietenului său știrea — neconfirmată însă de desfășurarea ulterioară a evenimentelor — a scoaterii la concurs a catedrei, după cum tot neconfirmat a rămas și zvonul candidaturii lui O. Goga la aceeași catedră de Estetică (scrisoarea din 14.XI. 1934). Dacă anul 1935 n-aduce nici o clarificare, (« chestiunea catedrei e mereu nelămurită », scrisoarea din 29 decembrie), anul 1936 marchează în schimb declanșarea etapei definitive a bătăliei. La 16 decembrie Blaga îi cerea din nou lui Breazu informații cu privire la concurs. Răspunsul acestuia din urmă, purtînd chiar data zilei următoare, cuprinde o amănunțită trecere în revistă a tuturor aspectelor problemei, de la memoriul de titluri și lucrări și legea cu privire la concurs pînă la prezentarea amănunțită a celorlalți candidați.

Cluj, 17. XII. 1936

Dragă domnule Blaga [5],

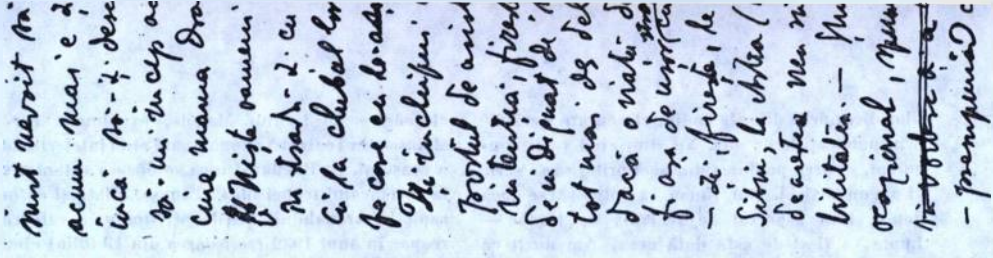
Într-adevăr Sextil Pușcariu mi-a comunicat mai de mult marea veste a supunerii d[umi]tale la concurs și tristele vești a șicanelor la care ești supus. Îți poți închipui că surpriza mea n-a fost mică, mai ales la vestea concursului. Te felicit, mare și scump prieten, pentru că ai luat în sfîrșit această hotărîre. Am certitudinea că totul se va sfîrși cu bine pentru d[umnea]ta, oricît de multe și de mari vor fi umilirile pe care le vei întîmpina. Și astfel va trebui binecuvîntată memoria ministrului, sau acolitului ministerial, care ți-a dat prilejul să faci acest mare pas al vieții...

Lupta concursului se va da între d[umnea]ta și Liviu Rusu. Din Cluj va mai candida poate Radu Paul, feciorul lui tătîne-său, care probabil nu va ajunge însă pînă la examenul oral. Nu știu și nici nu prea văd cine ar putea concura din altă parte.

Liviu Rusu mi-e prieten de universitate și, în definitiv, un vechi admirator al d[umi]tale. În lucrarea lui de estetică, apărută în franțuzește, pe care ți-a trimis-o, te citează de vreo cîteva ori. Lucrarea aceasta a fost prezentată ca teză de doctorat la Sorbona și a obținut nota maximă. De fapt el s-a apucat de ea la îndemul lui Goangă (căci avea odată doctoratul) tocmai în vederea ocupării catedrei de estetică. De vreo trei sau patru ani el nu vede înainte deci, decît această catedră. Îi vine atît de greu să se despartă de gîndul că ar fi putut fi a lui, încît se supune la concurs, în orice împrejurări. El credea că du[umnea]ta nu te vei prezenta, de aceea a rămas foarte dezolat cînd i-am adus vestea că totuși vei veni. Își dă seama de situația în care se află, concurînd cu Lucian Blaga, membru al Academiei Române etc. etc. și totuși nu poate renunța și mi-a spus că va duce lupta pînă la capăt, cu toate armele posibile. El are de parte-i pe Goangă și, probabil, pe Grimm.

---

[4] Scrisoare aflată în arhiva M.L.R. cu cota 20 723.
[5] Scrisoare aflată în arhiva M.L.R., cu cota 20 782.

Așa stînd lucrurile, trebuie să fi[i] foarte prudent în respectarea formelor legale, pentru că te poți aștepta nu numai la neplăcerile concursului, ci și la ale unui proces.

Să nu te gîndești prea mult la examenul oral (colocviu), pentrucă nu ajungi la nici un rezultat. Depinde întru totul de oameni și oamenii, mai ales pe aici pe la Dunăre, sunt foarte schimbăcioși și capricioși. În comisie nu vei avea dealtfel nici un specialist, dacă nu cumva te va bate Dumnezeu cu Mihalache Dragomirescu, care a ajuns acum în imperiul iresponsabililor.

Va trebui să faci o strălucită lecțiune de prezentare a lucrărilor (punctul a) al examenului (art. 24). Dacă iai aici nota *20*, e greu să mai fi[i] prins de ceilalți combatanți.

Să nu uiți că trebuie să-ți *tipărești* un *Memoriu de titluri și lucrări.* Întrucît privește numărul exemplarelor din operele d[umi]tale să nu faci prea mare risipă cu ele. Legea spune atît că trebuie prezentate un număr «suficient» de exemplare, fără să precizeze cîte anume. Voi căuta să-ți strîng cîteva exemplare din *Filozofia Stilului.* Să ți le trimit la Viena?

Eu ți-am copiat articolele din lege, privitoare la concurs. Cred că Pușcariu ți-a trimis această copie, făcută la rugămintea lui. Te rog studiază cu grijă fiecare articol. Mi s-a spus, spre pildă, din anturajul lui Rusu, că d[umnea]ta n-ai satisface aliniatul b) al art. 22, întrucît doctoratul d[umi]tale n-ar fi din specialitatea catedrei. Să fi[i] pregătit la această obiecțiune.

Data concursului depinde de la publicarea vacanței în Monitorul Oficial. După această dată vor trebui să treacă două luni, în care să se vadă dacă nu va fi chemat cineva (art. 21). În interval de o lună, după trecerea acestui termen se va publica din nou vacanța în *Mon[itorul] Of[icial].* În curs de o lună după această nouă publicare trebuie să vă înaintați cererea și lucrările (art. 22). În cel mult 10 zile după expirarea termenului, trebuie aleasă comisia. În cel mult o lună, de la expirarea termenului de înscriere la concurs, comisiunea va trebui convocată pentru a-și începe lucrările. Eu prevăd deci că concursul va avea loc cel mai de grabă în cursul lunii Martie.

Te rog nu-ți frămînta prea mult capul cu el. Vezi-ți de lucrările d[umi]tale, pentrucă oricît ai «învăța», depinde totul de la comisiune, poți să nu știi nimic. Și mai presus decît orice îngrijește de scumpa-ți sănătate, a cărei atingere mă doare mai mult decît orice. N-aș vrea să ajungi la concurs în halul în care eram eu, cu coardele nervilor aproape-aproape să se rupă...

Eu îmi văd de micile mele lucrări. De vreo lună am primit și funcțiunea de secretar al Astrei, și în această calitate, străbat drumurile Ardealului.

Te rog să-mi ceri informații, sau servicii, ori de cîte ori ai nevoie.

Familia Breazu urează Familiei Blaga, sărbători și an nou binecuvîntat de toate darurile lumești și cerești. Le dorește mai ales să-i vadă, în cursul acestui an, așezați în țara care o doresc și care-i dorește cu atîta dragoste.

Ion BREAZU

Preocuparea pentru catedra de Estetică e o constantă și a corespondenței lui L. Blaga cu Ion Chinezu (rămasă în bună parte inedită). Iată o scrisoare a celui dintîi datată cu aproximație, de noi, decembrie 1938, momentul cînd Blaga, pe punctul de a se întoarce la Lisabona (după ce abia își inaugurase cursul), îl lăsa suplinitor pe D. D. Roșca:

Scumpe Chinezu [6]

sosit la Lugoj înainte de a pleca la Lisabona găsesc în sfîrșit un moment liber pentru a vă saluta cu toată dragostea. Astăzi primii și știrea despre chemarea la catedră la Cluj. Oribilă tîrguială avu loc! — să văd acu ce și cum se va aranja introducerea în buget a catedrei. Iorga vrea să taie 2 milioane din bugetul instrucției!—

Am fost mult cu Băncilă. Atît eu cît și el suntem cam necăjiți că nu mai vine „*Gînd românesc*". Ce s-a întîmplat?

Fă tot posibilul să apară volumul în aprilie, căci altfel n-are rost să fie lansat. Pentru săptămîna cărții aș dori să fie neapărat pe piață. Trimite-mi «socoteala» pentru restul costului. Cît privește exemplarele pentru mine o să-ți scriu de la Lisabona. Trecînd pe la Paris, scrie-mi imediat pe adresa lui Basil.

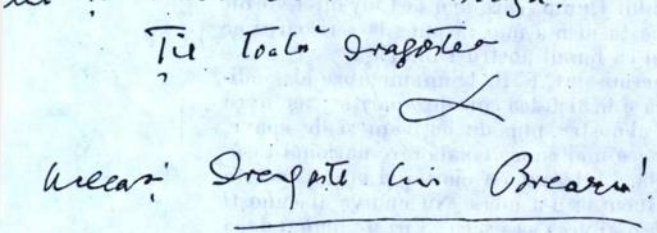
Atenție la tot ce scrii. Cenzură transcendentă!

Doamnei Chinezu omagii de la neschimbatul și mult chinuitul Blaga.

Ție toată dragostea

L.

Aceeași dragoste lui Breazu!

La rîndul său, criticul de la „Gînd românesc", conștient de sporul de prestigiu cultural pe care prezența lui Blaga l-ar fi conferit Clujului (și Ardealului în general) și din perspectiva mentalității comune scriitorilor ardeleni care considerau arta ca un apostolat, pledează și pregătește neobosit întoarcerea prietenului său în țară. În momentele cînd poetul deprimat de nesfîrșitele tergiversări și «tîrguieli», în legătură cu catedra, era bîntuit de gîndul renunțării, epistolele lui Ion Chinezu, îmbinînd elogiul cu rugămintea, imprecația cu persuasiunea, capătă tonul ademenitor al cîntecului de sirenă. Totodată, în bună tradiție ardelenească, Chinezu nu uită nici latura pragmatică a problemei și se transformă în managerul prietenului său elaborînd minuțios planul de bătaie: îl solicită pe Blaga, în numele societății Astra, pentru conferințe, îl publică în „Gînd românesc", scrie exegeze despre el sau îi încurajează pe alții să o facă. Acesta din urmă, de exemplu, este cazul studiului lui Vasile Băncilă: Lucian Blaga, energie românească **(apărut mai întîi eșalonat în „Gînd românesc", pe parcursul anului 1937/38, apoi în 1938 într-un volumaș separat) și despre ale cărui diverse faze de elaborare e vorba nu numai în scrisoarea reprodusă mai sus, dar și în următoarea, precum și în altele.**

Cluj, 6 aprilie 1937

Dragă Blaga [7]

Am primit de la cumnatul tău, d. Ion Pavel din Bistrița, 10.000 de lei. Îți mulțumesc foarte, foarte mult. Lucrarea lui Băncilă se va tipări în cele mai bune condițiuni cu putință. Deodată cu această scrisoare a mea vei primi și ultimul nr. din „G[înd]R[omânesc]"

[6] Scrisoare aflată în arhiva M.L.R., cu cota 18 188.
[7] Scrisoare din arhiva M.L.R., cu cota 20 001.

care cuprinde întîia parte a studiului prietenului nostru. Broşura se face, cum spuneam, pe măsura în care merge tipărirea revistei. Hotărirea de a scoate lucrarea lui Băncilă în 700 de exemplare e anterioară scrisorii tale. N-am ce face: trebuie să rămîn la acest număr. Cînd totul va fi gata, îţi voi trimite socotelile amănunţite.

Îmi pare nespus de bine că vii în ţară. Concursul tău va fi un triumf, drept şi meritat; de asta să nu te îndoieşti. Aud însă că unii dintre universitarii din Bucureşti se gîndesc să te cheme la o catedră de acolo. Nu ştiu dacă va fi actuală această chestiune înainte de toamnă. Eu însă insist să vii la Cluj cu orice preţ. Chiar dacă problema alegerii între Bucureşti şi Cluj s-ar pune de aşa fel încît pentru acesta din urmă să trebuiască să faci neplăcutul efort al prezentării la un concurs, — pe cîtă vreme dincolo, eventual, ai fi invitat de-a dreptul, — chiar şi în cazul acesta, zic — trebuie să vii la Cluj. Fiindcă aici e nevoie de mai multă muncă românească (ştii că străinilor prea puţin le pasă de ce se întîmplă la Bucureşti şi sunt mult mai curioşi de ce se face *aici*), şi fiindcă şi condiţiile unei munci susţinute aici sunt — cred — infinit mai priincioase decît în capitala noastră monstruos de urîtă şi de gălăgioasă. Firește că la aceste motive de natură obiectivă aş mai putea adăoga o serie de consideraţiuni de „lokal-patriotismus" — dar aceste nu contează.

Meşterul Dunin m-a cercetat cu multă asiduitate tot timpul cît a stat la Cluj. De cînd a plecat la Bucureşti nu-i ştiu de urmă. Cu toate promisiunile solemne ce mi le-a făcut, nu mi-a scris nici un rînd. Într-o bună zi — cam acum o săptămînă — mă pomenesc cu o telegramă de la direcţiunea Presei. D. R. Anastasiu îmi cerea „G[ind] R[omânesc]" în care am tipărit, acum 2 ani, autobiografia lui Peter Neagoe — mi-o trimisese Cotruş din Varşovia — şi o cronică a mea despre romanul *Ileana la possédée* a lui Neagoe. Să fi fost în urma demersurilor lui Dunin, care aici la Cluj mi-a vorbit mult despre Neagoe? — nu ştiu, căci nici Anastasiu n-a mai răspuns la scrisoarea ce i-am trimis. D-l *Raoul* e tot aşa de accidental ca bunul nostru Dunin!

Nu ştiu cum dracu să fac să pun mîna pe un permis de C.F. R. ! Sunt membru al sindicatului de presă din Ardeal; revista noastră e în al 5-lea an de apariţie; aş avea deci toate drepturile. Dar acest ticălos sindicat al nostru, plin de beţivani şi de epave, e condus actualmente de un comitet ieşit din cea mai cinică colaborare naţional-ţărănistă (nuanţă Mih[alache] — Lupu) — liberală. A trecut cu cinism şi a[nul] acesta peste mine. Am încercat a[nul] trecut prin Bucuţa; n-a mers. Nu cumva îl cunoşti pe Anastasiu? Dacă eşti în termeni buni cu el, n-ai vrea să-i scrii? Firește numai dacă crezi că te ascultă. Altfel e păcat de vremea pierdută. Deştepţilor de la Bucureşti degeaba le spun cîte servicii bune n-aş putea face eu cauzelor noastre, avînd putinţa unei mişcări mai libere.

Ai făcut f[oarte] bine că i-ai scris lui Băncilă; discuţiunea era necesară. La revedere, dragă Blaga; scrie-mi! Îţi mulţumesc încă odată p[entru] studiul tău. Apare înainte de paşti.

Cu drag

Ion CHINEZU

Băii; 16, Cluj.

Mărturie a solidarităţii literare şi omeneşti a unor conştiinţe superioare, unite de o completă şi aleasă prietenie, corespondenţa lui Lucian Blaga cu prietenii şi colegii de breaslă transilvăneni probează, în ultimă instanţă, faptul că bătălia pentru catedră a fost în realitate o bătălie pentru Ardeal, înl emulaţie cu celelalte provincii româneşti, o bătălie în acelaşi timp pentru Cluj, visat ca o cetate —'bibliotecă, loc ideal de afirmare cărturărească.

Simona CIOCULESCU

RĂSPUNS LA O ANCHETĂ ASUPRA NEOCLASICISMULUI

ASUPRA LEGĂTURILOR DE PRIETENIE ce s-au cimentat prin ani între Lucian Blaga și Octav Șuluțiu am stăruit de mai multe ori, chiar în paginile publicației de față. Dacă revin acum e pentru că aceste contacte literare dintre critic și poetul său preferat, extinse de-a lungul deceniilor 4 și 5, nu s-au redus numai la relații personale și schimburi epistolare — oricît de interesantă și revelatoare ar fi, în cazul pe care-l discutăm, *corespondența* blagiană — ci s-au concretizat și într-o seamă de dialoguri și atitudini publicistice, unele de o importanță deosebită în definirea locului specific și a timbrului unic pe care-l marchează opera lui Blaga în epoca respectivă.

Intervențiile în presă, prin care Șuluțiu pledează pentru constituirea unei catedre universitare sau acordarea unui fotoliu academic, rezervate ambele marelui său prieten, ca și apărarea deschisă pe care el se simte dator să o ia autorului *Spațiului mioritic*, în polemica penibilă cu Dan Botta sau în aceea nu mai puțin ignobilă cu teologii sibieni, trădează o strînsă comuniune de idei, un crez teoretic și estetic asemănător.

Relevant ne apare în același sens și dialogul, publicat de Șuluțiu în „*Vremea*", din 15 septembrie 1935, sub titlul: *De vorbă cu Lucian Blaga.*

Mult mai succinte, dar nu mai puțin interesante pentru înțelegerea universului particular al liricii blagiene, sînt și considerațiile teoretice ale poetului asupra neoclasicismului. Ele provin din perioada de început a consolidării prieteniei criticului cu Blaga, perioadă în care Șuluțiu activa ca redactor al paginii literare a ziarului „*Ultima oră*", înlocuindu-l în această funcțiune pe Petru Comarnescu, plecat la studii în străinătate.

Student în ultimul an la litere, aflat înaintea examenului de licență, Șuluțiu inițiază, începînd din mai 1929, o largă anchetă printre personalitățile culturale românești ale epocii cu privire la configurarea unor tendințe neoclasice în literatura europeană a momentului. Răspunsurile lui N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, E. Lovinescu, Miliță Petrașcu, M. Dragomirescu, Marcel Romanescu, printre alții, își găsesc locul, cu intermitențe, în spațiul paginii a II-a a ziarului „*Ultima oră*". Dispariția cotidianului la începutul lunii decembrie 1929 împiedică însă participarea la anchetă a lui Ion Barbu și Lucian Blaga, care, la solicitarea tînărului critic, îi încredințaseră acestuia, după cum am putut constata ulterior, punctul lor de vedere.

Recuperate din arhiva Șuluțiu, paginile-manuscris Ion Barbu le-am publicat facsimilat în „*Manuscriptum*", an VII, nr. 4 (25), 1976, pp. 127—129. Răspunsul lui Lucian Blaga, datat 20 septembrie 1929, apare abia acum, deși între poziția afirmată de cei doi scriitori există unele interferențe. Cunoscînd parcă opinia lui Ion Barbu, Blaga ținea să-i precizeze lui Octav Șuluțiu, într-o epistolă ulterioară, din 5 iulie 1930: «*Eu definesc neoclasicismul:* căsătorie între cristalin și organic. *Al lui Barbu* e cristalin — *dar nu mai e* organic — *de aceea va cădea în joc de combinațiuni pur abstracte* [...]».

Încă o dovadă a intuiției critice sigure și a clarviziunii blagiene.

N. FLORESCU

Biblioteca Jud. Hunedoara

Î. — Constataţi existenţa unui curent sau cel puţin a unei tendinţe neoclasice?

R. — Tendinţe neoclasice am putut să constat pretutindeni în pribegia mea din ultimii ani: în Franţa ca şi în Polonia, la cehi ca şi la germani.

Î. — Sub ce formă?

R. — Să nu confundăm neoclasicismul cu clasicismul. Neoclasicismul nu înseamnă *întoarcere* (orice întoarcere e dinainte condamnată). Neoclasicismul e în primul rînd rodul revoluţiei literare şi artistice din ultimele două decenii. El înseamnă liniştire, limpezire, desăvîrşire. Dar limpezirea şi desăvîrşirea tuturor mijloacelor artistice cucerite prin revoluţia artistică şi literară cunoscută sub diverse nume: futurism, cubism, expresionism etc. etc. Operele de artă de factură clasică fără de pecetea revoluţiei — sunt opere epigonice, nu neoclasice (vorbesc despre operele de artă create în zilele noastre). Desigur că neoclasicismul are şi unele aspecte prin cari se apropie de clasicism. Asta se-nţelege de la sine. El e sinteză: clasicism şi revoluţie. Dar sinteza aceasta e creatoare, adică: îşi depăşeşte întru cîtva componentele.

Î. — Cu ce perspective?

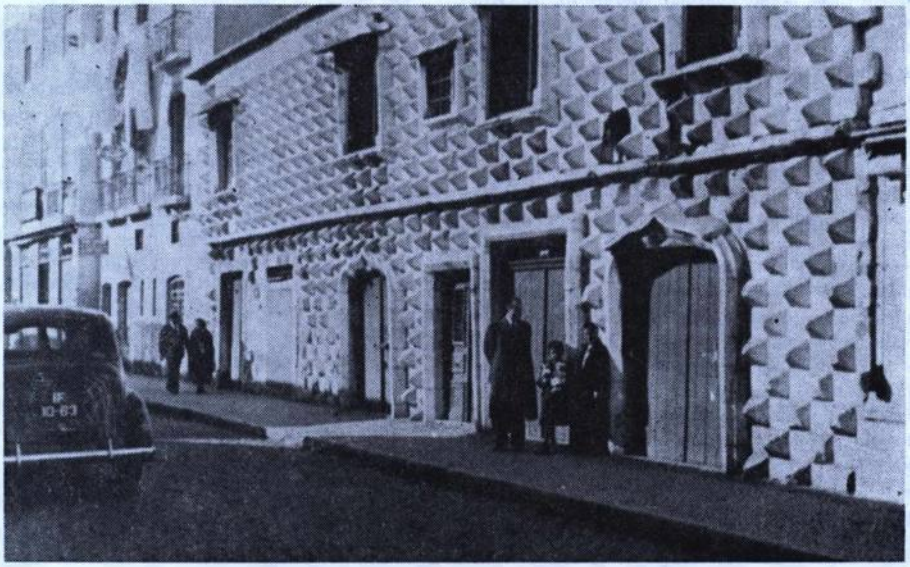
R. — Neoclasicismul căsătoreşte organicul cu geometria, omul cu cristalul. Căsătoria aceasta e însă de natură magică, mult mai intimă decît aceea pe care clasicismul a fost în stare să o înfăptuiască între organic şi geometrie, om şi cristal. Neoclasicismului [i] se deschid prin urmare perspective din cele mai mari: ne va face probabil să uităm pentru totdeauna clasicismul. (Demonul paradoxului exagerează, nu eu).

Î. — Care ar fi reprezentanţii străini ai acestui curent?

R. — În Franţa: Valery. În Germania: ultimele poezii [ale lui] Rilke, multe din Däubler. Între tineri — sunt foarte mulţi « neoclasici », pretutindeni.

Î. — Se manifestă şi în România — şi prin cine?

R. — Găsirea lor o las în grija D[umnea]voastră.

ADENDA ET CORRIGENDA

B. P. HASDEU

Ultimele versuri

AFLATE ÎN FONDUL PROFESORULUI C. D. Fortunescu la Arhivele Statului, filiala Craiova, prezentele pagini ale lui Hasdeu fac parte din manuscrisele lăsate de marele savant celor doi executori testamentari [1], C. M. Ciocazan și Iuliu Dragomirescu. Primul, primar al Craiovei, posedînd pentru o vreme, în calitate de «legatar testamentar universal», o parte din hîrtiile lăsate de Hasdeu în păstrare, le-a transmis la rîndul său lui C. D. Fortunescu [2] spre a fi valorificate tipografic. Este știut faptul că Hasdeu a avut strînse legături cu personalități din Craiova, candidînd pentru alegerile parlamentare din Bănie, în aprilie 1883, cînd a pierdut, avînd 50 de voturi minus, fiind totuși ales deputat în noiembrie 1884.

O parte a acestor manuscrise păstrate în arhivele craiovene o reprezintă cele ale unor poezii și epigrame dezvăluind un Hasdeu mai puțin cunoscut.

Dacă [Coroana nu dă genii] [3] și Din tată și din tata tatei se configurează ca o meditație asupra lumii și a propriului destin, celelalte versuri sînt generate de greaua suferință pricinuită de pierderea fiicei sale Iulia și sînt scrise, credem, în anul 1889. [Un șir de ani, tu rîndunică] face parte din mai întinsa poemă Așteptînd, tipărită în „Revista Nouă", an. II, nr. 3, din 15 martie 1889. Considerăm că textul acum semnalat are o deosebită importanță dat fiind faptul că Mircea Eliade, cel care a întocmit ediția critică Scrieri literare, morale și politice (apărută la „Fundația pentru literatură și artă", 1937) cît și J. Byck, îngrijitorul ediției Scrieri alese (București, E.P.L. 1968) transcriu o variantă destul de diferită. Cît privește poezia [E sfîntă a ta slovă, și-i drept ca ea să fie], din cadrul poemului Așteptînd, ea apare cu modificări în cele două ediții menționate, față de cele două variante pe care le-am identificat noi.

În aceste poezii scrise sub imperiul tristeții și deznădejdii, Hasdeu ni se înfățișează în ipostaza unui bătrîn stors de durere, cufundat în tenebre. Moartea Iuliei l-a marcat și l-a rupt de realitatea imediată, proiectîndu-l într-un peisaj difuz, obligîndu-l să accepte imposibilul. Poetul devine astfel un torturat de himere.

Epigramele, în număr de patru, scrise pesemne înainte de tristul eveniment din familie [4], ne apropie încă o dată imaginea unui om spiritual, sarcastic. Tonul acid, ironic ne întîmpină și în [Mulți proști au zis și o să mai zică] unde replica tăioasă ne relevă polemistul.

Deși tipărite, epigramele au rămas ca și necunoscute editorilor lui Hasdeu; de aceea am considerat necesară reproducerea lor alături de celelalte poezii, inedite sau variante, în vederea unei eventuale includeri într-o nouă ediție a operei marelui scriitor.

Ion DEACONESCU și *Stelian CINCĂ*

---

[1] La 23 noiembrie 1907, Secția de notariat a Tribunalului Ilfov din București a autentificat testamentul lui Hasdeu care precizează că manuscrisele sale sînt încredințate lui C. M. Ciocazan și lui Iuliu Dragomirescu.

[2] Precizare făcută de C. D. Fortunescu în *„Arhivele Olteniei"*, anul IX, ianuarie-aprilie 1930, p. 76, cu ocazia publicării celor patru epigrame ale lui Hasdeu.

[3] Poezia a fost publicată de C. D. Fortunescu în *„Arhivele Olteniei"*, anul X, ianuarie-februarie 1931, p. 58. O reproducem totuși aici fiindcă ea a apărut în revista olteană cu modificări, cel care a încredințat-o tiparului intervenind arbitrar în text.

[4] Iulia Hasdeu a murit la 17 septembrie 1888.

[Trăind în astă lume]

Trăind în astă lume, iubind în cealaltă,
Decînd Ea nu mai este...
Citesc, studiez, ce-i după moarte...
Icari filozofi...

Dar Ea apare...

— O umbră mult iubită...
— O clipă numai, tată...
De vrei să afli taina,
În cărți, n-o căuta...
Întreabă lumea toată...
Țăranul cel mai prost...
Sălbatecul...
Știe mai mult decît Kant și Hegel !

[Îmi iubeam...]

Îmi iubeam țara, aș fi fost gata

Iubeam știința ; și ce iubire!...

Cerul pe tine mi-a dat ; de atuncea
Țară, știință, tot ce iubeam
Am pus în tine...

Ce mai rămase dară în mine?
Tu, tu ! tu numai !

Cerul luat-a odorul...

Ce-mi mai rămîne? Nimic ! Știință,
Țară ! Nimic, eu nu mai iubesc !...

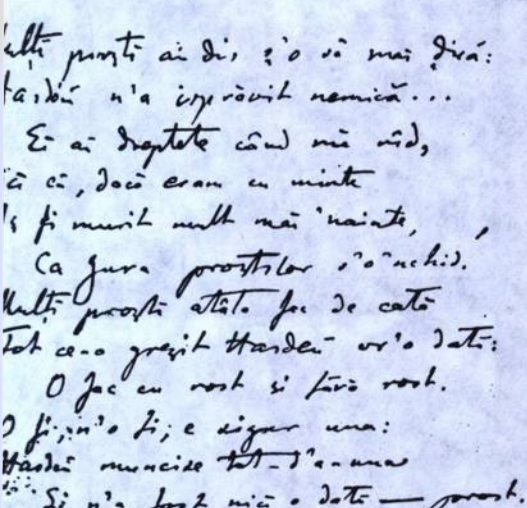
Ba, moarte, te iubesc pe tine
Trăiesc prin tine cît mai trăiesc !...
Și dacă mai trăiesc, căci nu sînt sigur !...

[Din tată și din tata tatei...]

Din tată și din tata tatei, doi uriași în gîndul meu,
Prin moștenire-mbogățită, prin cîntecul de-același sînge
Ce-n neamuri binecuvîntate nu scade, ci crescînd mereu
Se tot înalță, se rădică, pîn ce în mersul său atinge
O țintă care, chiar de veacuri i-a fost menită prin Destin,
Și-atunci se șterge ca problema ce-i dezlegată pe deplin;
Din tată și din tata tatei, născui cu două mari iubiri.

[Văzut-ați voi]

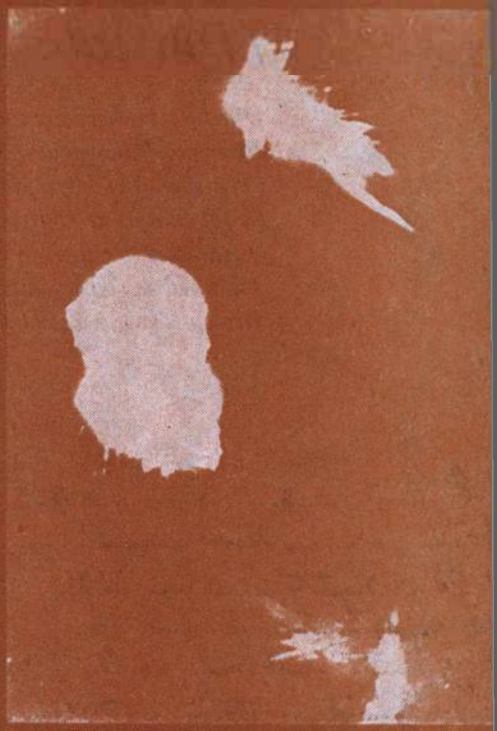
Văzut-ați voi la mine[le] de aur?
Ciocanul a izbit o piatră grosolană,
Sub cruda izbire ea s-a făcut bucăți,
Și-n centrul s-a arătat aur.
Nenorocirea cea mai cumplită
M-a izbit pe mine;
Credeam că-s mort, că-s dus pentru totdauna,
Dar din acea izbire a ieșit la lumină poezia,
Care era ascunsă în mine ca aurul în piatră.
Sînt nebun?

[Mulți proști au zis...]

Mulți proști au zis și-o să mai zică:
Hasdeu n-a isprăvit nimică...
Ei au dreptate cînd mă rîd,
Căci cu, dacă eram cu minte
Aș fi murit mult mai-nainte,
Ca gura proștilor s-o-nchid.
Mulți proști atîta fac de cată
Tot ce-a greșit Hasdeu vrodată:
O fac cu rost și fără rost.
O fi, n-o fi, e sigur una:
Hasdeu muncise totdauna
Și n-a fost niciodată-prost.

B. P. Hasdeu

În cursul cercetărilor întreprinse în vederea unei eventuale istorii a fotografiei în România s-a identificat, în păstrarea Arhivelor Statului din București, un lot de 68 imagini originale (format 12 × 16), realizate de B. P. Hasdeu între anii 1893—1896.

Examinîndu-le, am constatat că pe verso-ul multora dintre ele scriitorul făcuse unele notații cu creionul. Iată cîteva: Cod. II, 825/3: **« No. J. Miercuri spre joi, 21 iulie. Evocat pe dr. Istrati care e la Constanța. Odaia nu numai [că] era făcută cameră obscură dar și altă precauțiune [a fost] luată pentru ca să nu străbată nici o lumină. Aparatul [a fost] pe-ntuneric deschis la 11 ore, închis la 8 1/4».**

Cod II, 825/2: **« No. G. 15 iulie, joi spre vineri. M-am culcat tîrziu, m-am deșteptat pe la 8 ore, a fost expus prea puțin timp».**

Cod II, 825/17: **« No. V. Marți spre miercuri 18 oct. Cu lampa roșie și aparatul deschis. Miercuri evocînd pe dr. Istrati, n-a eșit nimic».**

Fotografiile reprezintă niște curiozități, consecință a unor obsesii izvorîte din cunoscuta dramă ce a marcat ultimii ani ai vieții scriitorului. Experiențele de acest fel cad sub unghiul unui pitoresc nedorit, așa după cum în epocă au stîrnit ironiile și compasiunea unora dintre contemporani. Dr. Istrati, invocat aici, își nota astfel în **jurnalul** său, din 1 august 1907: « ... afiți șarlatani care se prefăceau a fi inspirați și-l înșelau cu mediumitatea lor, depărtîndu-l de amicii săi adevărați, acum cînd nu mai e nimic de stors, strălucesc prin absența lor».

Încredințînd tiparului aceste cîteva fotografii o facem cu sentimentul că, încă o taină din universul nebulos al poetului romantic a fost trădată de realitate.

C. SĂVULESCU

EPIGRAME

I

Spirit și spirit

Lumină vreau ! Dar nici o dată
Lumina-ntreagă nu ni-i dată,
Ci todeauna c-un mister :
Spirit acum și spirit mîine.
Un i tot fără punct rămîne
Și pe pămînt și chiar în cer !

II

Să rîzi

Mucenicii din vechime
Blestemau pe gîzi ;
Tu, nu blestema pe nime,
Dar de toți să rîzi !
Și vei rîde și mai bine[6]
Și de vrei a rîde bine
Mai întîi să rîzi de tine.

III

Lacrima-noroi

Pe masă mi-e corpul întins,
Cu duhne, din sus vă zic vouă :
Durerea de-i mare, nu-i plîns,
De-i mare furtuna — nu plouă.
Al vostru fățarnic șiroi
Preface țărîna-n noroi.

[6] În text urmează, tăiate de autor, următoarele versuri

Și de vrei s-alegi mai bine
Neghina din grîu
Mai întîi să rîzi de tine !
Ca de ce[-i] mai rău !
Dacă rîzi întîi de tine !

IV

Moartea femeii

Moarte strig și zi și noapte ;
Însă moartea șugubeață
Pune propte lîngă propte
De-mi lungește hîda viață ...
Dînsa-i o muiere rea :
De-o iubești, ea nu te vrea !

PE URMELE MANUSCRISELOR HASDEENE

UN DESTIN NEFAST AL MOȘTENIRII documentare B. P. Hasdeu a făcut ca încă o enigmă să se adauge celor ce planau deja asupra vastei sale activități literare, filozofice, științifice. Inițial, « magul » de la Cîmpina se gîndise să lase Academiei Române tot ce agonisise o viață întreagă : cărți, manuscrise și chiar ciudatul său « castel ». Răceala afișată de cel mai înalt for științific, de la cumpăna celor două veacuri, față de intenția savantului, îl determină să-și modifice de mai multe ori testamentul, sfîrșind prin a învesti, cu titlul de « executoriu testamentar » persoane aflate în preajma sa în ultimii ani ai vieții. În timpul primului război mondial, lăzile cu cărți și documente de la Cîmpina sînt salvate de la distrugere — se spune — de fiul lui Mite Kremnitz, care le trimite la Arhivele Statului din București. Iuliu Dragomirescu depune la Academia Română mai multe dosare cu file manuscrise hasdeene, dar formularea avocățească a inventarului și a condițiilor de

[Și-n veci nu ne-om mai despărți][7]

Tu ai murit; și pentru mine
E numai iarnă, numai ger:
Dar presimțesc că Moartea vine:
Să-mi dea o altă vară-n cer!

Cum o aștept, dorita vară!
Căci o aștept fără <dormi> <amorți>
Să-mi văd pe rîndunica iară
Și-n veci nu ne-om mai despărți!

[7] Din poemul *Așteptînd* (II, Un șir de ani, tu rîndunică). Prima strofă reprezintă varianta la strofa a IV-a, iar următoarea e tăiată de autor în manuscris.

păstrare nu ne dau astăzi posibilitatea să aflăm prea multe despre conținutul inițial al mapelor. La ștăruința lui Gala Galaction, soția executorului testamentar depune, într-un tîrziu, un important lot de manuscrise la Arhivele Statului. Dar nici acum nu apar la iveală autografele marilor sale opere literare. Din ceea ce a publicat Iuliu Dragomirescu din moștenirea încredințată lui, nu răzbate nici o informație cu privire la soarta acestor importante manuscrise. Unii istorici literari sînt înclinați să creadă că B. P. Hasdeu însuși nu le-ar fi păstrat. Dar un număr apreciabil de file ale poeziilor, descoperite la Craiova de Ion Deaconescu și Stelian Cincă, ajunse acolo prin filiera Ciocazan-Fortunescu, par să infirme această părere. Noi înșine am publicat cîteva inedite în paginile revistei „Manuscriptum", iar de la Biblioteca „V. A. Urechia" din Galați ne-a parvenit vestea — prin intermediul lui I. Oprișan — că acolo se păstrează manuscrisul unei variante a poeziei Lui N. Nicoleanu, datată 14 noiembrie 1865, compunere foarte importantă din moment ce autorul reține acest titlu în prefața volumului de versuri din 1873. Dacă adăugăm la toate acestea cele cîteva pagini manuscrise aflate la Biblioteca din Iași, trebuie să concedem situația mult mai bună a editorilor și a istoricilor literari de astăzi, care se ocupă sau se vor ocupa cu stabilirea textului și interpretarea operei hasdeene.

Filologicește, desigur, numărul mare de pagini autografe ce s-au adunat, prin strădania lăudabilă a mai multor cercetători, va constitui o importantă contribuție la stabilirea mai dreaptă a textelor. Așa, de pildă, încă de pe acum se întrevede posibilitatea ca — în urma descoperirii paginilor manuscrise ale poemei Așteptînd *— să fie reconsiderat statutul de variantă al poeziei* Afară vîjîia furtuna *(„Flacăra", 17 ianuarie 1913), stabilit de Mircea Eliade în ediția sa din 1937. Apoi, se va putea aprecia mai exact ce înseamnă, de fapt, munca asupra textului la B. P. Hasdeu, care vorbea, pamfletistic, de «Sonoare chițibușuri» la Eminescu. Nu este vorba de respingerea muncii asupra textului, pe care — manuscrisele o arată — iar o făcea și el cu multă stăruință, ci de incompatibilitatea de credințe poetice între cei doi mari scriitori. La Eminescu e vizibilă tendința spre rigoarea clasică a versului, la Hasdeu «colorile curg», cum zicea G. Călinescu.*

Remarcăm deci că mănunchiul de manuscrise de la Arhivele Statului din Craiova ridică nu numai probleme de textologie, ci și sugestii pentru noi opțiuni în interpretarea de valoare. Fondul Fortunescu de la Craiova cuprinde, alături de largi fragmente ale poemei tragice Așteptînd, *și un număr de epigrame.*

Lotul de poezii de la Arhivele Statului din Craiova constituie încă o dovadă că moartea Iuliei Hasdeu nu trebuie considerată un hotar care împarte în două activitatea creatoare a lui B. P. Hasdeu. Nefericitul eveniment potențează doar o vină tragică existentă mai de mult în poezia marelui scriitor. În prefața volumului de versuri din 1873, B. P. Hasdeu prezintă lirica sa drept o «anatomie a suferințelor» sale. Dar și piesa Răzvan și Vidra *este arătată în* Dedicațiune *ca un «suspin cristalizat». În altă poezie, acrima bardului va deveni, în valurile mării, perlă strălucitoare* (Adevăratul poet). *Trebuie să concedem deci că la B. P. Hasdeu este vorba de o trăire profundă cu rădăcini în istoria neamului său. Dealtfel, unul din principalii biografi și interpreți ai operei hasdeene, I. C. Chițimia, sugera existența unui lanț de «crize» în familia ce-și căuta originile pînă în secolul al XV-lea: «Rătăciri și dispersări pe pămînt străin, năruiri și spargeri de vise și idealuri, încercări izbutite și încercări neizbutite, toate s-au adunat, într-o mare*

fierbere și forță „haotică", în sufletul și personalitatea lui B. P. Hasdeu». (Istoria literaturii române, *II*, *București, 1968, p. 666*). *Ultimul și cel mai valoros vlăstar al unui complex arbore genealogic vrea parcă să compenseze apropiata extincție a neamului hasdeilor printr-o strălucire deosebită. Iată o explicație de conștiință interioară a atîtor «construcții» proiectate pe o scară «colosală» a tendinței sale de a umbla pe căi nebătute în știință și artă, a efortului de a împăca, în filozofie, curente ireconciliabil opuse, de a fi — cum singur își zice — un om al extremelor.*

Într-o pagină manuscrisă găsim o însemnare semnificativă: «Și scormonind în viața mea, pînă în straturile copilăriei celei mai fragede, am găsit pretutindeni suferință, pretutindeni tentațiune, pretutindeni preocupare despre problema cea mare a vieții» (Arhivele Statului, București, ms. 1508, f. 185).

Fără a minimaliza reflexul unor momente din biografia autorului, transluciditatea lirismului său ne permite să întrevedem o conștiință care purta în ea încărcătura veacului, atît sub aspect național, cît și ca stare politico-socială. Nu zadarnic în prefața plachetei de versuri din 1873 se vorbește de «țițînele sociale pe care se mișcă acest fenom.» sicologic». Marele scriitor socotea epoca pașoptistă «Renașterea României, iar ceea ce a urmat, după actul Unirii din 1859 și mai ales imediat după detronarea lui Cuza, ca o perioadă de declin. Conștiința sa națională este marcată de spaimele stirpei sale, fără voie destrămate, întruchipînd, în fond, conștiința oricărui român oprimat. Acesta ar fi fundamentul tragic care tulbură din adîncuri lirismul hasdean și aceasta ar explica apelul său șocant, în încercarea de autodefinire estetică, la «sumbra și violenta pictură» a lui Caravaggio, pictor de la amurgul Renașterii, cu tensiuni lăuntrice, cu o conștiință în stare de permanent «accident» vizînd conflicte fără posibilitate de rezolvare.

Dar aceste ireconciliabile porniri antagonice ar fi, după un savant român, Al. Ciorănescu (El Barroco o el descubrimiento del drama, *1957*), *trăsături ale plurivalenței omului modern, ceea ce constituie o bază pentru considerarea marelui B. P. Hasdeu ca pe contemporanul nostru, iar opera sa literară — în explicația de valoare — ca surprinzător de modernă.*

Stancu ILIN

[Coroana nu dă genii]

Coroana [8] *nu dă genii, ș-ades îl învelește* [9],
Cum [10] *poate sărăcia l-ar fi desfășurat*
Căci geniul prin luptă cu lumea s-oțelește,
Cum aurul prin pară de foc e strecurat !
Un geniu fără luptă, un geniu [11] *ce-n tămîie*
De lingușiri își duce netulburatul trai,
De-ar fi el cît de mare, nu poate să rămîie,
Ci [12] *somnoros* [13], *se stinge sub mantia de crai !*
Voi dară, ce vă naște cu fruntea încoronată
Cu slugi și slugi numai pe pămînt [14]
Ce-i scris de voi, se șterge cu viața-vă deodată [15]
Și hohotesc [16] *lingăii* [17], *cînd regii nu mai sînt* [18].

---

[8] În Arhivele Olteniei: Purpura
[9] În Arhivele Olteniei: schilodește
[10] În Arhivele Olteniei: cînd
[11] În Arhivele Olteniei: care n-aude
[12] În Arhivele Olteniei: apare virgulă
[13] În Arhivele Olteniei; încet, încet adoarme
[14] În manuscrisul lui Hasdeu apar următoarele variante ale acestui vers: «în față și numai voi stăpîni»; «să ridicați pe geniu și să vi-l faceți frate»; «dar și să le fiți un frate»; «Dar nu căutați o slavă de azi și pînă mîine!» Iar C. D. Fortunescu îl modifică: «cu slugi și slugi și iarăși slugi numai pe pămînt».
[15] În Arhivele Olteniei: împreună
[16] În Arhivele Olteniei: cum mai rîd
[17] Versul acesta are următoarele variante:
«Și-or rîde chiar lingăii cînd vor scăpa
de voi mormînt»
«vă vor scrie în mormînt
pămînt»
«O Doamne, cum vor rîde de patima nebună»
«Ce v-a-nșelat să credeți
Ce face
Ce v-a făcut orbit.»
[18] Notăm că această poezie nu a fost inclusă în nici o ediție, rămînînd necunoscută editorilor operei lui Hasdeu.

ZAHARIA STANCU /file de album/

Cînd revista „Manuscriptum" mi a cerut să fac un portret al omului Zaharia Stancu, mi-am dat seama că în memoria mea afectivă, în fototeca sensibilă interioară sînt clasate pe treptele vîrstelor, pe momente memorabile, o sumă de imagini, de chipuri ale prietenului şi colegului de generaţie.

Sînt imagini fotografice, portrete care creează în jurul lor un spaţiu funcţional, evocator, prin pregnanţa limbului care le supradimensionează. Cum dealtfel, unele imagini, chipuri — aş zice — golesc acel spaţiu, prin pasivitatea, prin lipsa de caracter, de lumină creatoare, care nu se află, şi nu s-a aflat în funcţionalitatea sistemului nervos. « Spiritul irumpe din lucrurile care ating corpul şi se află sub ochi» — spune Valéry.

Am privit adesea, prin ani, la lucrurile aflate în preajma lui Zaharia şi de fiecare dată mi am dat seama, că deşi fiinţă, gesturile lui erau străine de mediu, de decor, de ambianţa umană, iradia din insul fizic o anumită forţă, o voinţă surdă, nu totdeauna conştientă, care polariza în juru-i fiinţele şi lucrurile, pe care le simţea, cu un simţ primar, adverse.

Era un om al impulsiilor, dublat de un reflexiv, de un delicat, dar de un delicat de o mlădiere lăuntrică şi exterioară, felină. Natură umană lirică, mîngîietoare, care-şi răsturna psihologia în faţa adversităţilor. Stare interioară sinonimă unui pastel agrest, luminos. Echilibrîndu-se în diatribă violentă în urma unui fapt, a unui gest care-i ulcerase imaginea calmă, lăuntrică, aproape edulcorată, de un lirism autentic, totuşi cu asprimi nebănuite.

Dar să mă întorc, nu atît la imaginile ce le avem la îndemînă, cît la cele de care îmi aduc aminte, aflate definitiv pe placa sensibilă a memoriei, în acea fototecă interioară agonisită prin ani. Prima fotografie aflată în acest depozit personal, transmisibil numai prin cuvinte, sau mai bine nu cuvinte, ci senzaţii, am fixat-o pe nevăzuta placă sensibilă, după chipul lui, privindu-l, la întîia noastră întîlnire. Este cea mai brumată imagine a chipului şi fiinţei sale din pricină că dintr-o deformatoare înclinare îl închipuisem, îl desenasem după cîntecul lui, după primele poezii cu care mă întîlnisem.

Îmi stăruie în minte, nici n o mai caut s o revăd, imaginea de acum cincizeci de ani pe care ne-a făcut-o un fotograf ambulant « a la minut» în Cişmigiu. Pe carton şi pe placa memoriei, trei tineri famelici, strînşi în haine mult prea strîmte pentru slăbiciunea lor şi pentru dimensiunile în care se autoproiectau spre viitor. El, eu şi un prieten, V. S. Îi privesc şi îmi e milă de timpul în care s-au pierdut, cu toate neîmplinirile şi metamorfozele următoare.

O ţeastă rasă şi cu capelă. Militar. Chipul spunea nu hotărîrea de a marca prin ceva pozitiv segmentul de viaţă. Îşi dădea seama de ceea ce avea să mărturisească

mai tîrziu, teama și sila de timpul și disciplina pe care le trăia. Așa cum se consuma actul de slujire sub drapel în acea vreme.

Îi mai văd ochii, calzi îndeobște, sticlind reflexe de fiară și chipul frumos dilatîndu-și trăsăturile, mișcînd maxilarele, cînd un personaj oficial din trecut, căruia-i solicita un post, un loc de muncă, îi arătase perspectiva unui început de carieră prin postul de portar la instituție. Nu postul, nu felul muncii — vînduse și ziare, muncise în locuri mult mai grele și lipsite de frumusețe — ci îl siderase cinismul personajului oficial. Este prima imagine sensibilă pe care am înregistrat-o și care avea să se reproducă, întocmai, în situații care izbuteau să-i tulbure lacurile albastre ale ochilor și să-i chinuie trăsăturile feței.

Uneori, atunci cînd se vedea contrazis în ceea ce voia să înfăptuiască și cînd credea că are dreptate, și avea, fiindcă încerca să țină la un sens creator destinele scriitoricești ale colegilor de breaslă, schimbarea la față se împlinea cu o gestică ce părea teatrală, unora. Își smulgea furios cravata, își sfîșia cămașa, fiind convins că argumentele stau ades neputincioase în fața neînțelegerii, opacității și relei voințe de a spune lucrurilor pe nume și a pune adevărul și sensul creator în drepturi.

Gama expresiilor chipului său, atît de variată, m-a urmărit și am urmărit-o adesea. Poate că folosesc un termen impropriu fenomenului psiho-fizic petrecut în ființa și în variația expresiei sale, spunînd că se producea o mecanică ondulatorie în stările ce-i dictau expresiile feciesului și chiar o greu detectabilă mimică a trupului, de către un ochi neatent, neavizat. Era un fel de fotosensibilizare, o mișcare interioară, care se exterioriza, îl sensibilizau adversitățile, cum unele animale sînt sensibilizate de radiații luminoase.

Desigur, este o facultate comună multor oameni de a căpăta varii expresii ale chipului sub dictatul sentimentelor, dar Zaharia Stancu acuza o rar întîlnită mobilitate a expresiei chipului. Împrumuta măștile tragice, sumbre, luminoase, dîrze, cu adîncimile și seninul unui tragedian, ale unui actor, împlinind roluri, stări, după textul nescris al mișcărilor vieții, voit, conștient, reținut sau dezlănțuit.

Privirea învăluitoare cu care își privea adesea semenii nu se tulbura cînd întîlnea un adversar sau un ins neplăcut. Față de acesta din urmă privirea i se întorcea către o zare foarte îndepărtată unde căuta un sprijin în lipsa neputinței de a comunica. În fața unui adversar, ochii lui se oțeleau, aveai impresia că din iris va țîșni o rază dăunătoare. Am văzut, am întîlnit multe priviri dure, ochi răi, priviri cu tăișuri piezișe, dar cătările lui albastre, oțelii, nu aveau acea pornire de bellum contra omnes *ci erau o fulgerare de o clipă, nu vărsau fiintînile lor vechea otravă a urii. Deveneau deodată limpezi, mîngîietoare, încît te făceau să gîndești și să murmuri baudelairianul:*

„Beaux yeux, versez sur moi vos charmantes ténèbres".

Radu BOUREANU

« I-am dat vieţii ce mi-a cerut
Peste ce mi-a cerut vieţii i-am dat... »

(PORTRET LA 72 DE ANI)

« Patria — sînt oamenii aceștia,
Frații mei, surorile mele,
Țărîna străbunilor mei. »

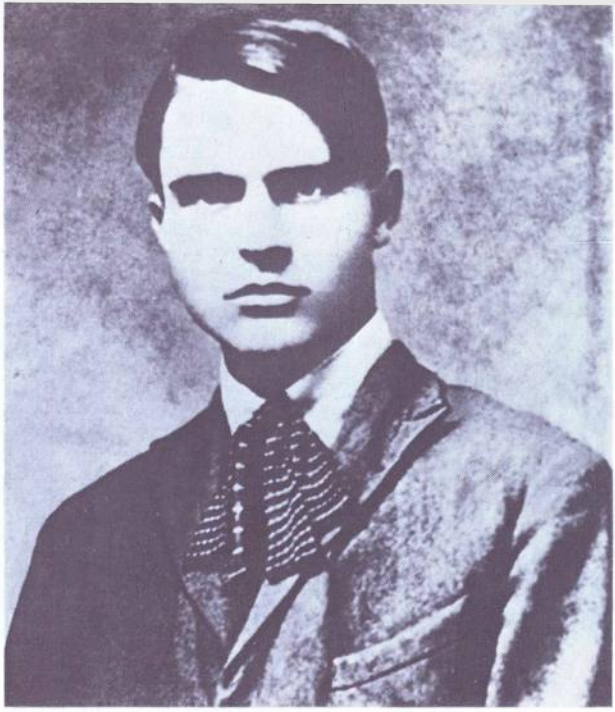
(Împreună cu soția și o nepoată — dreapta —, sora lui, ELISABETA și fratele său, ȘTEFAN — iulie 1974)

« Hai cu mine pînă la capătul lumii,
Poate totuși lumea are un capăt »

(Alături de NATALIA STANCU)

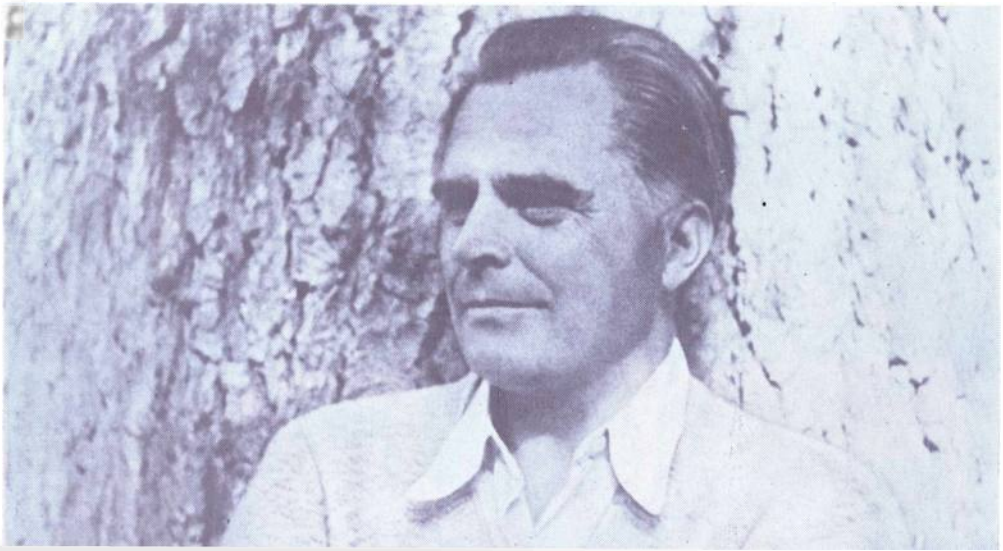

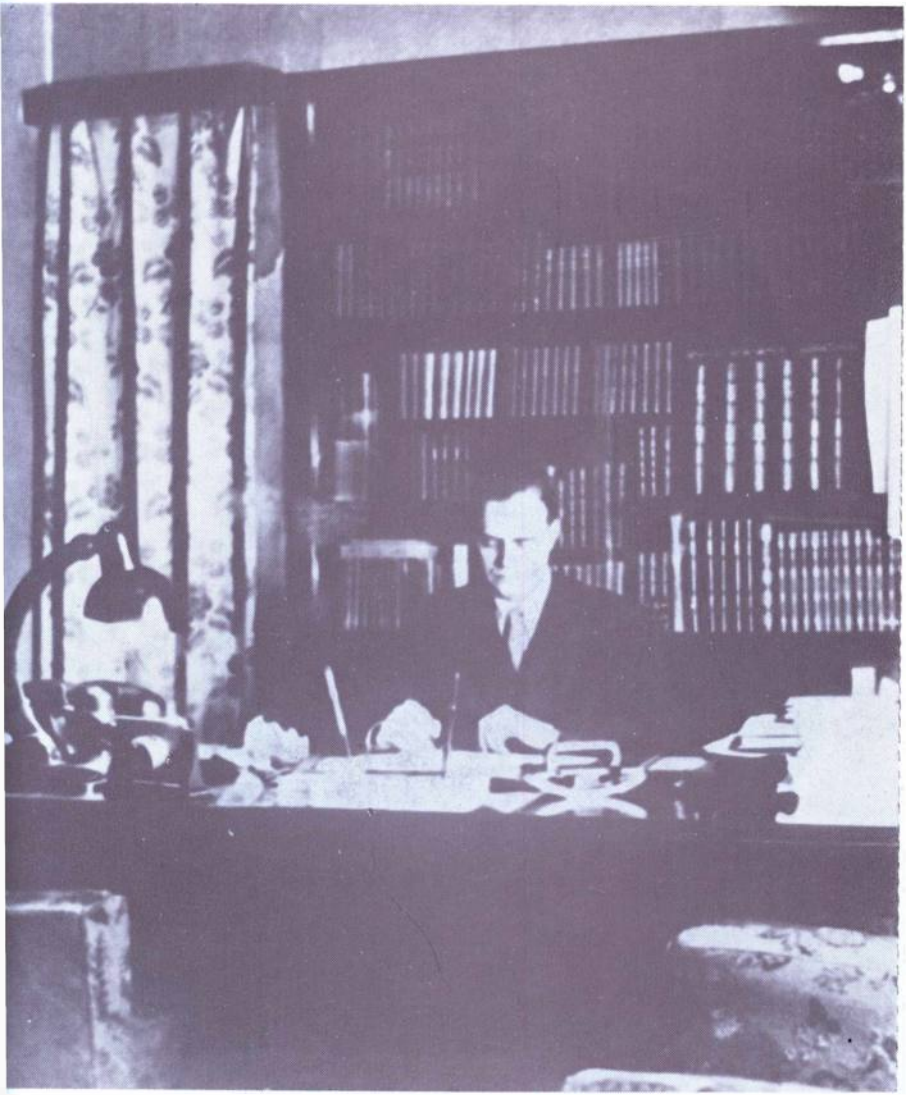

« Timpul viclean a venit pe furiș,
Și mi-a tîlhărit tinerețea »

(Elev în cursul superior la Liceul Anastasescu din Roșiorii de Vede, 1918—1919)

« Desprindeți-vă cîntece ale lumii,
Ale pămîntului, ale norilor, ale mele... »

« Lanuri nalte-n mine simt crescînd,
Gînduri multe, stele clipitoare »

(ZAHARIA STANCU
director al Teatrului Național din București)

« Din depărtatul trecut
Norii aduc chipuri uitate »

(La Casa Scriitorilor din București, alături de MIHAIL SADOVEANU, EUGEN JEBELEANU, GEORGE MACOVESCU și MIHAI BENIUC)

« Pretutindeni am umblat, pretutindeni ... »

(Cu scriitorul GH. DINU, în Bulgaria, 1946)

« În inimă port viața,
ca apa un ulcior »

(La Casa Scriitorilor
din București,
în dialog
cu LEONID LEONOV, 1967)

« Peste oceane largi aș sări
Să cunosc mai de-aproape
lumea,
oamenii să-i cunosc »

(ZAHARIA STANCU
la Congresul scriitorilor din India.
În mijloc MIGUEL ANGEL ASTURIAS —
New-Delhi, 1954)

« Viorile lumii
în inima mea au cîntat... »

(ZAHARIA STANCU
primind Premiul „Herder",
Viena, 1971)

« Nu te-ntrista c-ai pierdut ce-ai pierdut,
Totul trece ca o trîmbă de nori... »

(Alături de VLADIMIR STREINU)

« Vieții mele îi sînt faur, vieții tale-i sînt faur »

(Vizitînd, împreună cu RADU BOUREANU, stadiul lucrărilor Casei Scriitorilor de la Neptun)

« Zîmbetele mele le-am dat vieții
Lacrimile mele le-am dat vieții... »

(Împreună cu actrițele AURA BUZESCU și ELENA NEGREANU)

Vechiului meu prieten
Ieronim Șerbu
cu drag
Zaharia Stancu

« Nu poți opri
vara pe loc
Chiar dacă pui
pădurile pe rug »

(Alături de MARIA BANUȘ și IERONIM ȘERBU)

Mateiu I. CARAGIALE

Documente insolite

SURSA DOCUMENTARĂ CEA MAI AMPLĂ referitoare la Mateiu I. Caragiale — donația Maricăi M. Caragiale (B.C.S., fondul Saint-Georges) cuprinde materiale încă inedite pentru portretul moral și social al scriitorului. Faptul că — ținînd seama de putinătatea documentelor olografe rămase de la acesta — ele nu au fost mai de mult catalogate și puse în lumină, este uimitor și se datorează, credem, marii diversități, care a risipit atenția cercetătorilor de la profunda lor unitate de fond. Desigur, în clasarea documentelor, unele simple căpețele de hîrtie, altele invitații cu mici adnotări de mînă, program fără nici o adnotație etc., nu lipsesc dificultățile de metodă. Dacă însă ne orientăm după ceea ce ne este pînă acum cunoscut despre om și scriitor, sarcina se clarifică.

Astfel, în privința fumurilor nobiliare, a pasiunii pentru decorații, succedaneu al titlurilor învederînd primatul meritului, Arhiva aduce mărturii copioase. Decorat cu mari ordine străine — cavaler al Legiunii de onoare, comandor al Ordinului Sf. Ana — și cu prestigioase ordine românești — Coroana României cl. a II-a și Bene-Merenti cl. I, ca și cu ordine secundare („Bărbăție și credință"), Mateiu I. Caragiale s-a considerat ca făcînd parte dintr-o confrerie de aleși și, în consecință, a dorit să aibă cea mai amănunțită evidență a situației din cadrul acestor ordine, mai cu seamă că atît Ordinul Sf. Ana, cît și Bene-Merenti încetaseră să se mai decerneze. Cu timpul, purtătorii acestor distincții se împuținau și Mateiu înregistra, cu minuție, cam cîți mai rămăseseră— 150— 170—200! Pentru aceasta, a întocmit liste, în diferite versiuni: a decoraților cu Bene-Merenti, pe anii decernării, apoi o alta, în ordinea numărului de decret, cuprinzînd și vîrsta celor decorați, în total trei liste de zeci și sute de nume — fusese doar cel mai tînăr decorat cu Bene-Merenti, dintre bărbați, căci la femei i-o luase înainte Cella Delavrancea. O altă listă reproduce Decretul de înființare a decorației, cu primii beneficiari (M. O. din 7/19 martie 1876). În 1931, ordinul își încetase existența, ceea ce ne indică momentul alcătuirii listelor. Trei liste se dedică și Ordinului Sf. Ana, altele Ordinului Coroana României, o activitate absorbantă care trebuie să-i fi răpit mult timp, cu strîngerea datelor despre fiecare confrate.

Genealogistul, heraldistul copiază sau întocmește pentru uz propriu arborii genealogici ai celor mai însemnate familii monarhice: al Capețienilor, al Casei de Valois, al celei de Orléans, al Stuarților, al Casei de Hanovra, al Medicilor, Romanovilor, și chiar al unor familii doar înrudite numai cu regii: Condé. Sînt schițe numai, dar trasate cu siguranță de profesionist. Nu lipsește nici arborele genealogic al familiei Sion, în care urcase și el, pe ramura Maricăi, soția sa.

Arbore genealogic al familiei Sion

Sion — sora
Toader →

Simionel Teutu
|
Saftei Paşcanu
Dochia (Evdochia) | Bănişor — Toader Danu = Maria Teutu
| |
| Iordaki = Caterina

Antohi = Maria Cozoni — Ioniţă = Eufrosina Schina — Niculai = Maria Şerban — Constantin Toader = Eufrosina Stamatiu
|
George = Elisa Marculescu

Florica = E. Voinescu
Marica = M. I. Caragiale

[CXIX/2-8]

„Românul" 1887 — 28, 29, 31 mai; 3—6; 8—9 juin 10—11, 13—19; 22! 24 Juin; 2 Juill[et] Articles de G. Ghibanesco.
— Act din 1847 prin care se legalizează o copie veche care afirmă că *Sionii* sunt nobili.

Arhiva păstrează şi o însemnare a lui Mateiu legată de preocupările sale referitoare la domeniul Sion:

J'ai abandonné définitivement l'idée de faire de Sionu une résidence.
Raisons:
I — Juridique: *L'emplacement de la court et du jardin étant en indivision, tout ce que j'y bâtirais et planterais le serait aussi. De sorte que cela ferait hausser le prix de la propriété de beaucoup et si je voulais racheter l'autre part, je devrais payer, une seconde fois, au moins la moitié de ce que j'y avais fait faire à mes frais.*
II — économique: *Les frais de construction de fond en comble d'une maison de maître de communs, d'écuries, remises, serres, aussi que diverses installations techniques, si modestes qu'elles fussent, me ruineraient, sans compter les difficultés materielles de transport et d'exécution. Avec ce qu'elles me couteraient, je pourrais acheter une autre propriété.*
III — pratiques: *L'isolement dans la sauvagerie y est aggravé dans la saison des pluies, lorsque les routes deviennent im-*

Am abandonat definitiv ideea de a face din Sionu o reşedinţă.
Raţiuni:
I — *Juridice:* Amplasamentul curţii şi al grădinii fiind în indiviziune tot ce aş clădi şi aş planta aici ar fi de asemenea [în indiviziune, *n.n.*]. Încît aceasta ar face să crească mult preţul proprietăţii şi dacă aş voi să cumpăr cealaltă parte, ar trebui să plătesc, a doua oară, cel puţin jumătate din ceea ce aş fi construit pe cheltuiala mea.
II — *economică:* Cheltuielile construirii de sus pînă jos a unei case pentru vătaf, grajduri, şoproane, sere, ca şi a unor diverse instalaţii tehnice, oricît de modeste ar fi, m-ar ruina, fără să mai pun la socoteală dificultăţile materiale de transport şi execuţie.
Cu ceea ce m-ar costa, aş putea să-mi cumpăr o altă proprietate.
III — *practice:* Izolarea în sălbăticie se agravează aici în anotimpul ploilor,

practicables et on ne peu pas sortir même hors de la maison.

De l'ancien programme sera gardé seulement le chapitre des plantations.

[CLIX-7-7]

cînd drumurile devin impracticabile și nu poți nici măcar să ieși afară din casă.

Din vechiul program va fi păstrat numai capitolul plantațiunilor.

O notă despre Marica și tatăl ei enumeră decorațiile și distincțiile primite de aceștia:

Marica Sion, *propriétaire de la terre „Sion", comm[une] Elisa-Stoenești, distr[ict]de Ialomița, titulaire de la croix commemoratives roumaine de la guerre de 1916—1918, mariée 18 Juin 1923 à* Mathieu Jean Caragiale, *chevalier de l'O[rdre] russe de Sainte-Anne de II-e cl[asse], de l'O[rdre] français de la Légion d'honneur, de l'O[rdre] de la Couronne de Roumanie, titulaire de la méd[aille] roum[aine] „Bene Mercnti" de I-re cl[asse], de la méd[aille] roum[aine] „Bărbăție și credință" de I-re cl[asse].*

[CLIX/5-16]

Marica Sion, proprietară a moșiei „Sionu" comuna Elisa-Stoenești, județul Ialomița, titulară a crucii comemorative române a războiului din 1916—1918, căsătorită la 18 iunie 1923 cu *Mathieu Jean Caragiale*, cavaler al Ordinului rus Sfînta Ana, clasa a II-a, al Ordinului francez al Legiunii de onoare, al Ordinului Coroana României, titular al medaliei române „Bene Merenti" clasa I, al medaliei române „Bărbăție și Credință" clasa I.

Georges Sion, *spathaire — fonctionnaire de l'Etat roumain, membre de l'Académie roumaine, commandeur de l'O[rdre] de la Couronne de Roumaine, officier de l'O[rdre] de la* [sic !] *Etoile de Roumanie, titulaire de la méd[aille] roum[aine] „Bene-Merenti" de I-e cl[asse].*

[CLIX 5/16]

George Sion, spătar — funcționar al statului român, membru al Academiei române, comandor al Ordinului Coroana României, ofițer al Ordinului Steaua României, titular al medaliei române „Bene-Merenti", clasa I.

În mai multe și amănunțite — de astă dată — variante, se ocupă de originile unei familii nobiliare românești din nordul Transilvaniei, Carabăț, Karabetz în franțuzeasca autorului, căci, iar așa, limba Arhivei este, cu excepția manuscriselor literare, cea franceză (și chiar pentru articolele de gazetă!). Bunica paternă a lui Mateiu fusese doar fiica unui negustor companist brașovean, Chiriac Carabas. În aceeași zonă geografică și tot atunci înnobilată (în 1663!) se găsea și o familie Karabra. Mateiu pune semnul egalității între cele două familii, conchizînd că era vorba de una și aceeași, dar locuind în două localități apropiate.

Prin urmare, «un Karabetz se afla printre pușcașii călări tersenieni, mușchetari, dragoni, cari au fost de partea lui Michail I Apaffy la bătălia de la Nagy-Szvelvesz... în 1662», ceea ce îi aducea, un an mai tîrziu, la Sighișoara, înnobilarea. Dacă, așadar, Karabetz-ii de Nagy-Buny (Boiul Mare!) ar fi fost tot una cu « Karaboa, Caraba, Caraboa, Carabetui, Carabețu de Ujnemath», în vinele lui Mateiu curgea sînge albastru! Faptul îi era cunoscut, constituia o descoperire a sa încă din adolescență: nu întîmplător semna el « conte de Karabey» sau, în virtutea patronajului celui care înnobilase « principe Bassaraba-Apaffy». Interesant e faptul că a rămas la convingerea din adolescență întreaga viață!

Textul latinesc al diplomei nobiliare aparținînd familiei Karabetz este tradus cu migală în limba franceză și, cu toată lipsa unor echivalențe heraldice — în românește, armele familiei sînt reconstituite în izbutite desene în tuș negru și în culorile legiuite. Mai mult, pe urmele acestor ipotetici înaintași, Mateiu studiază literatura în chestiune, transcriind și lunga listă a tuturor celorlalte familii țărănești înnobilate în aceeași împrejurare, cele mai multe curat româ-

nești: Boer, Buzura, Costin, Demian, Floré, Kioran, Kopsa, Man, Mik, Moga, Petrutz, Pinte ș.a.m.d. Armele Karabetz-ilor sînt comparate cu altele, ilustre. Reproducem în continuare două dintre fragmentele semnificative referitoare la genealogia Karetzilor:

Variantă:

Soția lui Luca Caragiale era născută Carabetz din Transilvania.
Caraba 1662 Michel I Apaffy
Carabetz
Karabetz de Nagy-Buny (Boiul-Mare) conte de Szathmar. Noblesse de Transylvanie, Segeswar (?), 13 février 1663. Michel I Apaffy, famille divisée en plusieurs branches à *Nagy Buny* et *prinkfalin.*
Le diplôme de la famille Karabecz [*sic !*] tel qu'une enquête de 1761 le certifie, a disparu par vol de l'église de Nagy-Buny en 1715. La famille a toujours joui de l'usage de la liberté nobiliaire.

Armes: Scutum celestinae coloris in area eques armatus, viidi amictu inclutus, dextre sclopetum Terszeny, sinistra frenum tenens visitur etc.

Ont reçu les mêmes armes à la même date.

Dancz de Nagy Buny
Lazar de Kis-Buny } 13 II 1663, Segeswar (peut-être un Vendredi)
Buta de Kis-Buny

Verso: Fekete
Kisfor
Hulpas
Ghimbre etc.

Date genealogice relative la familia Carabăț.

Soția lui Luca Caragiale era născută Carabăț din Transilvania. Karabetz de Nagy-Buny, în Ardeal, poartă în cîmp albastru pe un tărîm verde un călăreț de culoare firească, armat, înveșmîntat în ⟨verde⟩ smalțul al doilea în felul unguresc, cu podoabe de aur, cu căciulă și manta pe umeri blănită în cafeniu, ținînd în direapta pușca tersenianǎ de argint cu patul negru și în stînga dîrlogii, călare pe un armăsar alb de culoare firească, ridicat în două picioare și împodobit de smalțul al doilea ⟨pe un tărîm de același smalț⟩ Segeswar (Sighișoara) ... 13 februar 1663.

Deasupra scutului, două coifuri, văzute din lături, așezate față în față și încununate cu cunune de nobil de aur, purtînd în țimir, cel din direapta un braț înveșmîntat de verde ținînd pușca herseniană de argint cu patul negru, încărcat cu un K. de aur, cel din stînga două aripi (semisboruri) așezate una ⟨deasupra⟩ peste cealaltă, fiecare ⟨de aur tăiat peste verde în afară și de argint sub albastru înăuntru cel din direapta coifului așezîndu-și dinăuntrul cel din stînga dinafară⟩ verde în afară și de aur înăuntru verde peste aur, fofeze împletite de argint și albastre la direapta, de aur și verzi la stînga. ⟨Zicerea latinească: Princeps Transsilvaniae 1773 dedit⟩

Karabetz de Nagy-Buny (Boiul Mare) conte de Szathmar. Noblesse de Transylvanie, Segeswar (?) 13 février 1663.

Karabetz se afla printre pușcașii călări-tersenieni, mușchetari, dragoni — cari au fost de partea lui Michail I, Apaffy la izbînda acestuia asupra lui Kemeny ⟨bătălia de la Nagy-Szelvesz⟩ (Solonțiul Mare) 23 Ianuar 1662.

Sighișoara, 13 fevr[uarie] 1663 — (poate o Vineri)

Karaba (Caraba, Caraboa, Carabetiu, Carabețu) de Ujnemath, *Karabetz* de *Nagy-Buny* (Boiul Mare) Segeswar 13 février 1663

Son diplôme (armalia) a été volé de l'église de N[agy] Buny en 1715 (Inquisition de...)

O notă stingheră despre atavism, transcrisă cu tîlc dintr-o carte franțuzească, ne clarifică asupra convingerii sale lăuntrice-științificește dovedită — că din încrucișările rasiale rezultă, după un număr de generații, și indivizi purtînd exclusiv însușirile rasei-mamă, în cazul de față, ale celei nobiliare.' (O șansă de care nu se bucurase tatăl său, căzut, prin jocul hazardului, în rîndurile mitocanilor.)

L'atavisme *est la tendance qu'ont les descendents modifiés et croisés par métissage (c'est à dire par croisement d'éspèces appartenant à la même race) à reprendre un ou plusieurs caractères de la souche primitive.*
Le retour au type *est la tendence qu'ont les descendents modifiés et croisées par hybridation (c[est] à d[ire] croisement de deux races distincts) à revenir en totalité à l'une des races mères.*
Molochisme — *assasinat rituel. Pratique héritée des Phénicéens.*

[CXIX-2-50]

Atavismul este tendința pe care o au descendenții modificați și încrucișați prin metisaj (adică prin încrucișarea unor specii aparținînd aceleiași rase) de a-și relua unul sau mai multe caractere din matca primitivă.
Întoarcerea la tip este tendința pe care o au descendenții modificați și încrucișați prin hibridare (adică încrucișarea a două rase distincte) de a reveni în totalitate la una din rasele-mamă.
Molochism — asasinat ritual. Practică moștenită de la fenicieni.

Dar istoriile misterioase îi hrăneau cu precădere lecturile, populate de personaje enigmatice.

Bülau (Fr.) Personnages énigmatiques *(3 vol. in 8°)* (hotes du château d'Eishausen — Coburg) — Comte Vavel de Versay.
Ducket (William) Personnages énigmatiques, histoires mystérieuses *(Paris, Poulet Malassis) 1861, 3 vol. in 8°.*
Paru à Weimar et Munich les Semigotthaischer Kalender, 3 Almanachs de Gothe, *Juifs, extrêmement intéressants. I* Espèce d'introduction dans la matière *(Anthologie d'articles sur l'égalité de race des Juifs).— II* Alliances Juives — *III* Almanach généalogique proprement dit, *selon les Avigador, Borghèse, Langolo Borgie, Lienckel-Donnersmark, Bagration, Meschtersky, Biron de Courlande, Bombelles, Galiffet sont d'origine juive.*

[CXIX 2-13]

Bülau (Fr.) *Personaje enigmatice* (3 vol. în 8°) *(oaspeți ai Castelului Eishausen— Coburg) — Conte Vavel de Versay.*
Ducket (William) *Personaje enigmatice, povești misterioase* (Paris, Poulet Malassis) 1861, 3 vol. în 8°.
Apărute la Weimar și München Semigotthaischer Kalender, 3 *Almanahuri Gotha* evreiești, extrem de interesante, — I *Drept introducere în materie* (Antologie de articole asupra egalității rasei evreiești, II — *Înrudiri evreiești* — III *Almanah genealogic propriu-zis*, conform căruia (familiile) Avigador, Borghese, Langolo Borgie, Lienckel — Donnersmark, Bagration, Meschtersky, Biron de Courlande, Bombelle, Galiffet sînt de origine evreiască.

Viena celor trei mii de caleşti şi şase sute de fiacre, unde 22 000 de cai trăgeau sau îşi purtau în şa stăpînii risipitori de cîte 500 000 de florini pe an, sub Maria Tereza şi Iosif al II-lea, îi trezeşte nostalgiile care îl mistuiau şi pe Talleyrand, a cărui frază, precum că cine nu a trăit înainte de '89 nu a cunoscut traiul dulce, este reprodusă şi ea, pe un căpeţel de hîrtie, dimpreună cu o frază galantă a împăratului care-l purtase cu vorba pe Horia. Toate întăresc cunoştinţele noastre despre pasiunea nestinsă a lui Mateiu faţă de « suta a optsprezecea », secol al luminilor şi veac libertin sub semnul căruia au stat Craii... Însemnările, probabil, sînt posterioare cărţii.

Vienne *sous Marie Thérèse et Joseph II — 3000 carosses, 600 fiacres numérotés, 300 chaises de louage, 22 000 chevaux. Auersperg, Batthiany, Colloredo, Garbusky,*

Viena sub Maria Tereza și Iosif al II-lea — 3000 de caleşti, 600 de fiacre numerotate, 300 de scaune de închiriat, 22 000 de cai. Auersperg, Bathiany, Collo-

Diebrichstein, Esterhazy, *Grossalkowecz, Kaunitz, Rhevenhulla, Kinsky, Klany, Liechtenstein, Ligne, Lobhowitz, Paar, Pahn*, Schwarzenberg, *Starhemberg* [sic!].

Les maisons soulignées dépensaient de 3 à 500 000 florins. Beaucoup de maisons hongroises surtout ⟨ se ruinaient ou⟩ s'endettaient ⟨et⟩ se ruinaient en dépenses de chevaux et de domestiques, même des maisons moyennes avaient un maître d'hôtel, un sécretaire, deux valets de chambre, deux coureurs, un ou deux chasseurs, deux cuisiniers, de cinq à six laquais, un concierge.

redo, Garlowsky, *Diebrichstein, Esterhazy*, Grossalkowecs, Kaunitz, Revenhulla, Kinsky, Klany, Liechtenstein, Ligne, Lobhowitz, Paar, Pahm, *Schwarzenberg*, Starhemberg *[sic!]*

Casele subliniate cheltuiau între 3 și 500 000 de florini. Multe case ungurești mai cu seamă ⟨se ruinau sau⟩ se îndatorau ⟨și⟩ se ruinau în cheltuieli cu caii și cu servitorii, chiar case mijlocii aveau un ospătar-șef, un secretar, doi valeți de cameră, doi curieri, unul sau doi comisionari, doi bucătari, între cinci și șase lachei, un portar.

[CXIX-2-42]

Pe trei coloane, o listă a garderobei sale — mereu în limba franceză — se citește în funcție de sublinieri, care arată ceea ce există, față de ceea ce ar trebui adăugat — în cazul unei numiri în diplomație (bicorne, habit rouge). Lista dezminte și nu dezminte imaginea insului purtînd cu morgă pe uliți singuratice jacheta lustruită, de culoare închisă, paltonul înverzit și demodatul melon care poposise o clipă pe capul unui monarh. În anul morții sale se purta încă melon, iar, după căsătoria cu Marica Sion situația sa vestimentară nu a mai putut pune probleme, firește, după cum nici gusturile nu i s-au schimbat, fiind ceea ce se cheamă, un adept înainte de vreme al modei « retro».

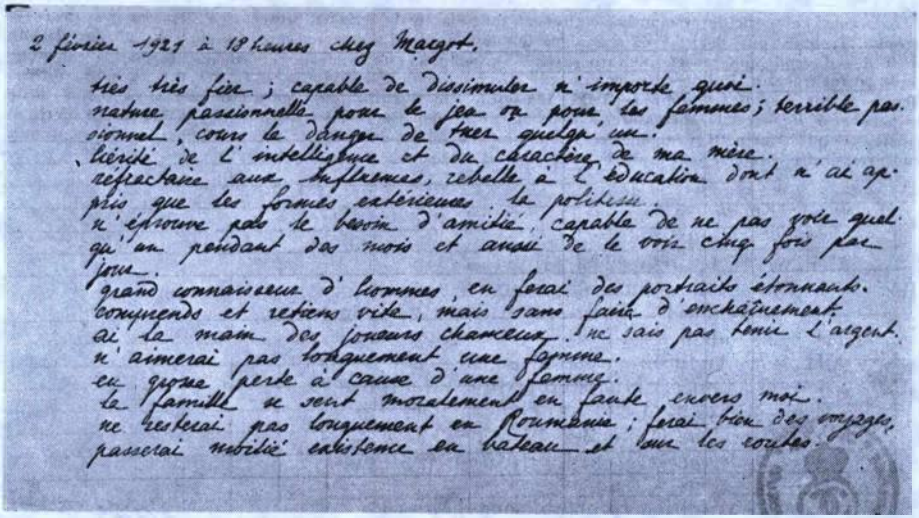
GARDEROBA LUI MATEIU I. CARAGIALE

— *Habit noir, gilet pantalon*
— *Chemises blanches*
— *Haut de forme*
— *Escarpins*
— *Chevalière or (à refaire)*
— *Cravattes papillon à pois*
— *Plaque cartes visite*
— *Caleçons maillot*
— *Chaussettes noires*
— *veston gris-noir-rayé*
— *veston gris fresco*
— *Gants lavables*
— *Cravattes blanches pour habit*
— *Cache col soie*
— *Chaussettes grises*
— *Guêtres blanches*
— *Boutons manchettes en or*

— *Chemises blanches*
— *Boutons manchette*
— *Jacquette foncée*
— *Gilet anglais rayés*
— *2 pantalons fantaisie noirs*
— *Pardessus noir fin*
— *Manteau loden fourré*
— *Smoking*
— *Chaussettes grises*
— *Chaussettes noires*
— *Souliers vernis unis légers*
— *Souliers veau ciré (unis)*
— *Ulster gris fourré*
— *Cravattes papillon à pois*
— *Cravattes blanches p[our] habit*
— *Chapeau gris (mou)*
Veston (même tissu)
Jacquette, gilet fantaisie anglais
— *pantalon de la jacquette*
— *Chapeau melon*
— *Veston gris léger*
— *Veston gris rayé*
— *Veston, gilet, 2 pantalons bleus*

— *Habit rouge, culotte, gîlet blanc*
— *Haut de forme gris perle, ruban noir*
— *jacquette grise, gilet, pantalon, gîlet blanc*
— *Onix noir ou autre pierre dure, de préférance verte (à graver aux armes), dans le cas de la nomination*
— *Grande uniforme (avec pantalon) et bicorne*
Petite uniforme (habit de cour)
— *Cape longue noire*

[CLIX/5-23]

2 février 1921 à 18 heures chez Magot.

très très fier ; capable de dissimuler n'importe quoi.
nature passionnelle pour le jeu et pour les femmes ; terrible pas-
sionnel, court le danger de tuer quelqu'un.
lucidité de l'intelligence et du caractère de ma mère.
réfractaire aux influences, rebelle à l'éducation dont n'ai ap-
pris que les formes extérieures de politesse.
n'éprouve pas le besoin d'amitié, capable de ne pas voir quel-
qu'un pendant des mois et aussi de le voir cinq fois par
jour.
grand connaisseur d'hommes, en ferai des portraits étonnants.
bouillants et refiens vite, mais sans faire d'enchaînement.
ai la main des joueurs chanceux. ne sais pas tenir l'argent.
n'aimerai pas longuement une femme.
en quête perte à cause d'une femme.
la famille ne sert moralement en faute encore moi.
ne resterai pas longuement en Roumanie ; ferai bien des voyages,
passerai nobiliè existence en bateau et sur les routes.

GARDEROBA LUI MATEIU I. CARAGIALE

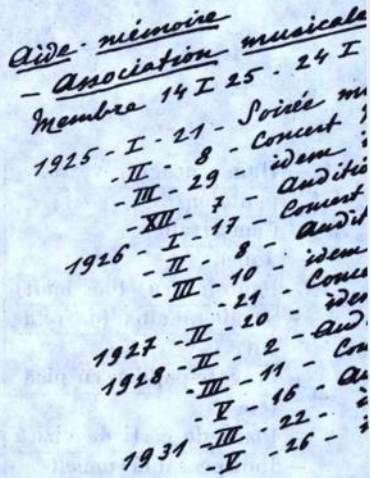
— Haină neagră, vestă, pantalon
— Cămăşi albe
— Joben
— Pantofi (cu toc înalt)
— Şevalieră albă (de refăcut)
— Cravate-papilon cu picăţele
— Placă de cărţi de vizită
— Indispensabili maieu
— Şosete negre
— Veston-gris-negru vărgat
— veston gris fresco
— Mănuşi lavabile
— Cravate albe pentru costum (de gală)
— Guler separat de mătase
— Şosete gris
— Ghetre albe
— Butoni de manşetă de aur
— Cămăşi albe
— Butoni de manşetă
— Jachetă de culoare închisă
— vestă englezească vărgată
— 2 pantaloni fantezi negri
— Pardesiu negru fin
— Mantou loden îmblănit
— Smoking
— Şosete gris
— Şosete negre
— Pantofi de lac uşori uni
— Pantofi piele de viţel, ceruiţi, uni
— Ulster (palton) gris îmblănit
— Cravate papilon cu picăţele
— Cravate albe pentru hainele de gală
— Pălărie gris (melon)
Veston (aceeaşi ţesătură ca şi jacheta, vestă fantezi engleză)
— pantalonul jachetei
— Pălărie melon
— Sacou gris uşor
— Sacou gris reiat
— Sacou, vestă, 2 pantaloni bleu
— Haină roşie, pantaloni scurţi, vestă albă
— Joben gris-perle, panglică neagră
Jachetă gris-vestă, pantalon, vestă albă
— Onix negru sau altă piatră, de preferinţă verde (de gravat cu armele) în cazul numirii
Mare uniformă (cu pantalon) şi bicorn
Mica uniformă (ţinuta de Curte)
— pelerină lungă neagră

În aceeași categorie de preocupări se situează formularele de scrisori, protocoalele, însemnările de ceremonial. Trebuie spus, dealtfel, că a avut parte substanțial de asemenea ceremonialuri în ultima decadă a vieții — dovadă numeroasele invitații păstrate, la palat, la concertele în cerc închis, la mesele colegiale, unde portul fraculuí și al decorațiilor era indicat anume, ba chiar invitația se făcuse din « Înalt ordin». Temperament metodic, Mateiu a păstrat invitațiile din a căror parcurgere știm astăzi că a luat parte la banchetul organizat la aniversarea a zece ani de la apariția revistei „Gîndirea", la banchetul oferit în cinstea poetului Marinetti și romancierei Colette, cît și a altor celebrități străine, că a audiat un mare număr concerte, dintre care cele mai multe date de Asociația Muzicală Română, al cărei membru era.

Aide-mémoire
— Association musicale
Membre 14 I [19]25 — 24 I [19]34 —

1925— I —21— Soirée musicale palais royal
II — 8 Concert Minist[ère] Aff[aire] étr[angères]
III —29— idem Id.
XII— 7 Audition (prob[ablèment] M-me Poenaro)
1926— I —17 Concert Min[istère] Aff[aires] étr[angères]
II — 8 Audition „Taina"
III —10— idem (Mme Baïcoyano)
„ —21 Concert Min[istère] Aff[aires] étr[angères]
1927 II —20 idem id
1928 II — 2 Audition (prob[ablement] Mme Poenaro)
III —11 Concert Min[istère] Aff[aires] étr[angères]
V —16 Audition (Mme Poenaro)
1931 III —22 idem (Emm. Miclesco)
V —26 idem (Manu)
1932— I —30 Audition (Mme Poenaro)
II —26 idem (Emm. Slatineano)
III —15 id (Emm. Miclesco)
IV —18 id (Irène Procopiu)
V —26 id (Manu)
1933— II — 1 id (Sabine Cantacuzène)
III —16 id (Irène Procopiu)
V —15 id (Manu)
fin

[CLIX/5-18]

« Vechiul regim» murise, supraviețuitorii săi cuminți pînă la a nu se mai manifesta decît muzical sau în cadrul unor opere de binefacere, îl adoptaseră întru totul, încît își putea îngădui ridicarea propriului pavilion. Numai simțul economic ascuțit îl împiedica să-și construiască o rezidență secundară la Sion — prea costisitoare și cu acces dificil. Consacrat ca scriitor, conștient că în creație este omul gestațiilor celor mai lungi, stăpîn pe tihna sa omenească, el putea acum consacra ceasuri întregi lecturilor sale de cabinet, cercetării hîrtiilor mai vechi, spre a elimina ceea ce s-ar fi putut totuși elimina, notării cîte unui gînd sau transcrierii cîte unui bilețel conținînd o însemnare prețioasă făcută la biblioteca Academiei, adăugării cîte unui document, ca acel horoscop, făcut nu se știe de către cine, dar de o persoană care îl cunoștea foarte bine, în casa Margaretei Miller-Verghi, la 2 februarie 1921.

Cît îl măgulea ceea ce i se « citise»: « H'érité de l'intelligence et du caractère de ma mère» (și nu de la pehlivanul de tată!), « la famille se sent moralemnt en faute envers moi » (lucru care se vede cu ușurință în palmă!) « ne resterai pas longuement en Roumanie; ferai bien de voyages, passerai moitié existence en bateau et sur les routes» (după cum s-a și văzut!) etc. etc. Cînd citise, prin 1919, într-o publcație străină („Gazette de Hollande") îndemnul ca diplomația, compromisă în timpul războiului, să-și împrospăteze cadrele cu specialiști dinafară, Mateiu păstrase pentru

totdeauna textul care-i ghicise intențiile, lui care se dădea drept «diplomate marron» — diplomat de culise. Nu îndepărtase nici încercările părăsite de articole, în care-și arăta rezervele față de politica regelui Carol I, ca față de mai întregul climat politic. Transcriem aici una din aceste însemnări răzlețe:

Il reste, bien entendu, Monsieur le Ministre, que ces explications je vous le donne seulement à vous, personnellement, et pour la considération que je vous garde, car, en principe, nous ne pouvons admettre dans ces questions aucune espèce de réclamations: j'expulse parce que j'expulse.

Hanotaux a Jean Lahovary au sujet de l'expulsion de Bogdan-Pitești.

[CXIX 2-52]

Rămîne, bineînțeles, Domnule Ministru, că aceste explicații vi le dau numai Dumneavoastră, personal, și din considerația pe care v-o păstrez, căci, în principiu, în această chestiune, nu putem admite nici un soi de reclamații: *expulzez fiindcă expulzez.*

Hanotaux către Ion Lahovary în legătură cu expulzarea lui Bogdan-Pitești.

Semnalăm prezența insolită în Arhivă a unei alte hîrtii, reprezentînd decizia de divorț («fiche E.B.(L)») a unei doamne Băicoianu. Era chiar eroina mult defăimată a ultimului său amor, acea femeie cu 4—5 ani mai vîrstnică decît el și care, deși divorțată, îi respinsese avansurile, cu tot potopul de flori și bomboane primite — și a căror contabilitate o ținea cu riguroasă ciudă Mateiu. Înfățișată în jurnal drept o femeie oarecare, înhăitată cu un ins modest, în realitate Elisa Băicoianu anima viața muzicală a Capitalei, așa cum rezultă din chiar invitațiile la concert pe care Mateiu le păstra și unde figurează aproape în permanență. Distinsa muziciană i-l prefera însă lui Mateiu pe cunoscutul compozitor G. D. Kiriac! Îndrăgostit, Mateiu a asistat la toate sau aproape toate concertele ei și cu toate strategiile folosite spre a și-o scoate din inimă a iubit-o pînă la sfîrșitul vieții. O dată mai mult, Arhiva îi dă pe față tainele!

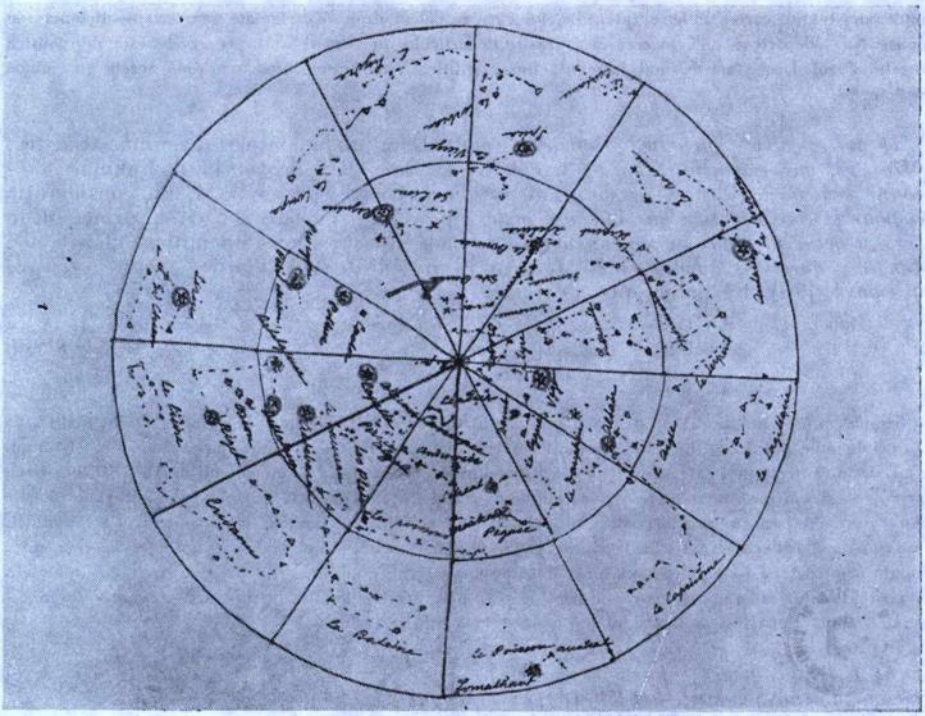
fiche E.B. (L.)
Née — *Turnu-Severin — [18]80 (ou [18]81 avant IV)*
fiancée — *Dim[anche] 3/16 IV [19]11 nr. 720 (rôle) 1911*
Mariée civ[ile] — *Mercr[edi] 20/3 IV [19]11 (âge 30 ans)*
idem rel[igieuse] — *Jeudi 21/4 IV 19[11] (égl[ise] St. Spiridon)*
Divorcée — *décision 25, 22/4 II [19]16 inscrite no. 1912*
Enfants: *Radu (avait VII [19]15 presque 3 ans), Domnica Elena n[ée] 21 I [19]16.*

*

Son mari était IV [19]11 d'un an plus jeune qu'elle.
Contrat mariage *nr. 4407/18 IV [19]11 / Dot[e]: L[ei] 222.000 et tout ce qu'il y a venir (L[ei] 200.000 à 6%).*

*

Divorce: IV sqq Ilfov *Doss[ier]* no. 2250/[1915]
Action 17.434 (6)/4 VII [19]15 par laquelle époux demande divorce en base art[icle] 196 (pour motif latent, épouse refuse le suivre à sa terre de Rakovitza (Romanatzi) ou il avait tâché lui rendre le séjour le plus agréable, jardin, auto etc. Domicile épouse 95 (act[uellement] 39) Romana.
Par notification no. 21.582/23 VI [19]15 époux invite épouse se rendre à la campagne et lui envoie auto.
Action réouverte: 2 XI [19]15.
Décision div[orce] no. 2236, sentence déf[initive] no. 25.: 22 II [19]16.
Le jugement a été donné par défaut de l'époux. (Extrait action „Moniteur Officiel" *18 II [1]916).*
Le divorce inscrit no. 1912/30 VI [1]916.

Avocat: N. Petresco — Comnène, témoins: St. et Dinu C[esiano], frère époux. (fiche office Etat Civil dressée 20 V [19]33, IV sqq: 26 V [19]33

Georges Cesiano *Baicoiano*

fişă E.B. (L.)
Născută — Turnu-Severin — 1880 (sau 1881 înainte de IV)
Logodită — Duminică 3/16 IV 1911 nr. 720 (registru) 1911
Căsătorită civil — Miercuri 20/3 IV 1911 (vîrsta 30 de ani)
idem religios — Joi 21/4 IV 1911 (biserica Sf. Spiridon)
Divorţată — hotărîrea 25, 22/4 II 1916 înscrisă la nr. 1912
Copii: Radu (avea la VII 1915 aproape 3 ani), Domnica Elena născută la 21 I 1916.

*

Soţul era [la acea dată] cu un an mai tînăr decît ea.
Contract de căsătorie nr. 4407/18 IV 1911. Zestrea: Lei 222.000 cu tot venitul lor (Lei 200.000 cu 6%).

*

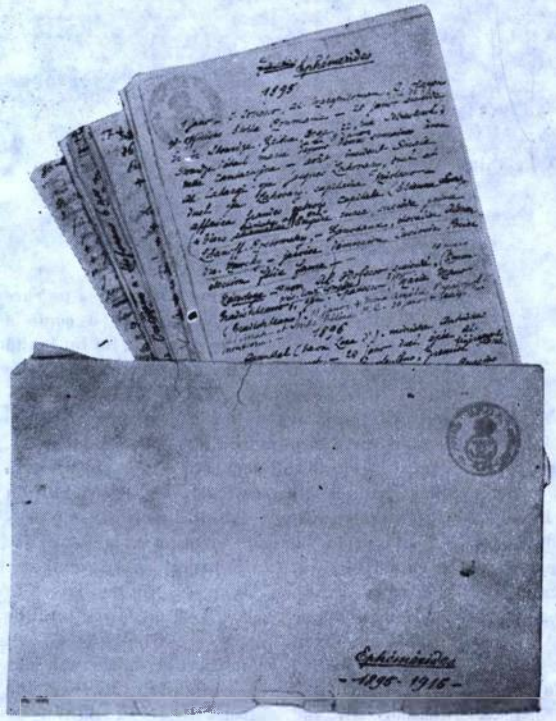
Divorţ: — IV sqq Ilfov dosarul nr. 2250/1915
Acţiunea 17.434 (6)/4 VII 1915 prin care soţul cere divorţul în baza articolului 196

(ca motiv latent, soţia refuză să-l însoţească la moşia sa de la Racoviţa (Romanaţi), unde el se străduia să-i facă şederea cît mai plăcută, grădină, maşină etc.) Domiciliul soţiei Romană 95 (actualmente 39).
Prin notificaţia nr. 21.582/23 VI 1915 soţul invită soţia la ţară trimiţîndu-i maşina. Redeschiderea acţiunii: 2 XI 1915.
Hotărîrea de divorţ nr. 2236, sentinţa definitivă nr. 25: 22 II 1916.
Hotărîrea judecătorească a fost dată în absenţa soţului.(Extrasul acţiunii în „*Monitorul oficial*", 18 II 1916).
Divorţul înscris cu nr. 1912/30 VI 1916.
Avocat: N. Petrescu-Comnen, martori: St. şi Dinu Cesianu, fratele soţului. (fişa oficiului Stării Civile întocmită la 20 V 1933, IV sqq 25 V 1933.)

George Cesianu Băicoianu

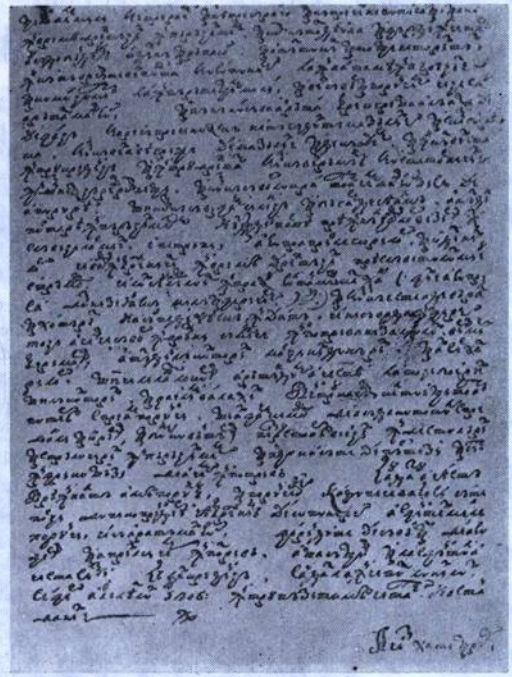
Datarea fiecărei hîrtii în parte se izbeşte de dificultăţi de netrecut, atunci cînd este vorba de texte transcrise din cărţi sau de simple notaţii răzlețe. Aici, nici studierea scrisului sau a hîrtiei nu dă rezultate, singurul element de calcul valabil rămînînd încadrarea textului în perioada de viaţă pe care o vizează, cînd este posibil. Foarte consecvent în preocupări, Matciu n-a avut perioade de evoluţie, care să-i dateze hîrtiile. Totuşi, cu bun simţ, fiecare dintre ele poate fi pusă într-o categorie care-i aproximează vîrsta — vezi cazul tratat aparte, al Efemeridelor. Considerat în bloc, materialul Arhivei luminează fundamental dosarul existenţei scriitorului, supunînd-o, la umbra ocrotitoare a operei, instrumentelor reci ale exegetului.

Barbu CIOCULESCU

Restituiri: Ienăchiță VĂCĂRESCU

O CONDICĂ DE CEREMONIAL

SE ŞTIE DE LA URMAŞII DIRECŢI AI LUI Ienăchiță Văcărescu, că acesta « împins de spiritul său neobosit şi doritor de orice cunoştinţă folositoare ţărei [...], cu multă strădanie şi cheltuială de bani, izbutise a scoate din condicile împărăteşti (turceşti) copie de pre toate documentele atingătoare de patria sa [...]. Această interesantă lucrare e acum [1860] pierdută împreună cu toate hîrtiile importante pe care Ienăchiţă ne spune că le aduna în arhiva casei sale». (Al. Odobescu, Poeţii Văcăreşti, **în Opere, 1967, vol. II, p. 81.) Şi noi credem că hîrtiile autografe ale lui Ienăchiţă s-au pierdut, dar sîntem convinşi că **această** Condică, **pe care am studiat-o şi pe care o oferim spre publicare, reprezintă o copie a tuturor condicilor de divan solicitate lui Ienăchiţă Văcărescu de domnitorii Ţării Româneşti dintre anii 1781 — noiembrie 1797. Se pare că manuscrisul original al** Condicii Văcăreştilor **(214 file în chirilică) a făcut parte din colecţia lui Odobescu, dar a fost probabil cumpărat după 1860, data cînd acesta publica studiul** Poeţii Văcăreşti, **în care lucrarea nu este folosită, nici măcar pomenită. Pe prima pagină, sus, scrisă cu creionul, dar pe cale să dispară, se află următoarea însemnare: « Condica divanului Valahiei». În realitate este copia unui singur scrib, nesemnat, a mai multor condici de divan, cerute şi dirijate de diferiţi domni ai Ţării Româneşti. Cel mai vechi text copiat este datat: « 4 sept[embrie] 1781», cînd domnea Alexandru Ipsilanti (1774—1782), iar**

cel mai recent este Alaiul excelenţii sale ghinăral Consului al Rosii, datat: « 29 martie 1817», şi copiat din ordinul lui Ion Gheorghe Caragea Vodă (1812—1818). Textele nu urmează o succesiune cronologică, ci una tematică.

Cele mai numeroase texte, totodată şi cele mai importante prin conţinutul lor, sînt datate între 1781—1797, adică din anii în care Ienăchiţă Văcărescu trăia şi ocupa mari dregătorii (mare clucer, mare săptar, mare ban, mare vistier). Se ştie din Istoria Daciei a lui Dionisie Fotino (Viena, 1818, traducere G. Sion, vol. III, p. 328) că, indiferent de titlul dregătoriei ce ocupa în divan, Ienăchiţă Văcărescu avea sarcina conducerii vieţii culturale din Cancelaria domnească, era «eforul şi îngrijitorul» actelor interne referitoare la trecutul ţării şi instituţiile ei. Cantitativ şi calitativ, condica aceasta este, aşadar, opera lui Ienăchiţă Văcărescu.

Condica Văcărescului conţine texte cu teme care au constituit pentru Ienăchiţă pasiunea şi obiectul cercetării sale ştiinţifice. Se ştie din studiul biografic al lui Odobescu că patriotul scriitor a fost un cercetător al documentelor vechi istorice, în scopul de a organiza în divan o « logofeţie a obiceiurilor». Aceasta era în concepţia lui o instituţie istorică şi culturală, care trebuia să strîngă materiale, întîi pentru fixarea hotarelor ţării («gheografia ţării») şi al doilea, pentru cronologia domnitorilor. O altă atribuţie era să se ocupe de fixarea în scris, în condică, a « orînduielii politiceşti», adică a modului cum să participe domnitorul la diferite ceremonii interne, la stabilirea sarcinilor administrative şi protocolare ale dregătorilor, la salarizarea acestora, cu alte cuvinte, o istorie a instituţiilor statale. Două secţiuni din organizarea logofeţiei obiceiurilor se ocupau de alaiurile ce se alcătuiau în diferite ocaziuni laice şi bisericeşti.

Ienăchiţă Văcărescu a pregătit îndelung (credem, începînd din anul 1774 şi a continuat pînă în iulie 1797) organizarea acestei instituţii, adunînd necontenit materiale din « arhivele împărăteşti» ale Ţarigradului, pe care le traducea în limba vremii (cunoştea bine limba turcă) din hrisoavele şi actele interne. Tocmai acesta este conţinutul Condicii Văcărescului. Sînt texte care confirmă chiar întocmirea sau traducerea lor din turcă de către Ienăchiţă Văcărescu.

Chiar dacă autorul textelor nu este menţionat nominal, competenţa şi seriozitatea informaţiei arată indirect, cu destulă claritate, paternitatea lui Ienăchiţă Văcărescu, cel puţin în ceea ce priveşte textele istorice care formează conţinutul primelor trei secţiuni din cele 5 cuprinse în hrisovul de organizare a logofeţiei de obiceiuri. Deşi acest hrisov întocmit de Ienăchiţă Văcărescu, probabil în primele luni ale anului 1797, în spiritul materialelor adunate şi studiate de el, a fost emis public la 20 iulie 1797 (adică după 8 zile de la moartea lui), totuşi logofeţia exista virtual încă din luna martie 1797, condusă de Isac Ralet, ca « logofăt al obiceiurilor», iar materialele adunate constituie însăşi Condica Văcărescului.

Identitatea planului hrisovului cu materialele Condicii este încă un argument puternic că ambele sînt opera aceluiaşi autor, care, la vremea aceea, nu putea fi decît Ienăchiţă Văcărescu. Numai el a putut fi atît de documentat ca să poată organiza ştiinţific o nouă instituţie de ordin cultural-politic: « logofeţia de obiceiuri». Iar emiterea hrisovului la 8 zile după moartea lui de către Alexandru Ipsilanti, noi o socotim un act de curtoazie şi pioasă amintire adusă scriitorului şi devotatului colaborator domnesc.

Sfîrşitul lui a părut suspect şi se crede că a fost pus la cale, prin otrăvire, de domnitorul Alexandru Moruzi. Acesta îl duşmănea de moarte şi a dat expresie urii lui sălbatice prin declaraţia: « Dacă nu voiu avea ştreang cînd îmi va cădea Ienăchiţă în mînă, voi lua pletele doamnei mele, spre a-l sugruma». Putem spune că pînă în ultima zi a vieţii lui, Ienăchiţă Văcărescu a fost preocupat de marile probleme cultural-politice concentrate genial în crearea acelei « logofeţii de obiceiuri», fruct al unui patriotism fierbinte.

Condica Văcărescului îmbogăţeşte literatura Ţării Româneşti cu un gen nou: literatura ceremoniilor, care mai înainte fusese creat în Modova de Gheorgachi (a se vedea Dan Simonescu, Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762, Bucureşti, 1939, 334 p.). Dar, în timp ce Gheorgachi mergea pe urma modelelor clasice bizantine, Ienăchiţă Văcăresou se adresează numai documentelor interne, privite în relaţiile lor cu documentele turceşti.

Apariţia Condicii Văcărescului înseamnă punerea în circulaţie a unui document literar, istoric şi lingvistic din cele mai preţioase, poate fără egal în secolul al XVIII-lea, atît de sărac în opere literare naţionale, document în care contemporanii vor găsi un material foarte bogat, atractiv şi pitoresc, propriu reconstituirii tablourilor social-politice ale trecutului.

De aceea sîntem convinşi că publicarea acestor texte, însoţite de un glosar al turcismelor, va constitui un eveniment editorial de senzaţie, unanim apreciat.

Costume de epocă

Publicăm, dintre materialele lui Ienăchiță Văcărescu, fragmente din traducerea din limba turcească a hatișerifului dat de sultanul Selim al III-lea (1789—1807), la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Mihai Vodă Suțu (a doua domnie, martie 1791—ianuarie 1793). Acest sultan a adus un spirit înnoitor, de europenizare a vieții administrative, publice și militare a Imperiului Otoman. În «Raialele» românești, Valahia, dar uneori și în Moldova, hatișerifuI consemnează multe încălcări și abuzuri din partea funcționarilor turci, mai mari și mai mărunți, jafuri, exploatarea mai ales a țăranilor (căratul cu căruțele al proviziilor pînă la schelele Dunării) și încearcă în termeni tari și sub amenințări grave, restabilirea ordinii și pedepsirea tuturor celor care se vor abate de la «noima» hatișerifului, spre paguba «săracelor raiale».

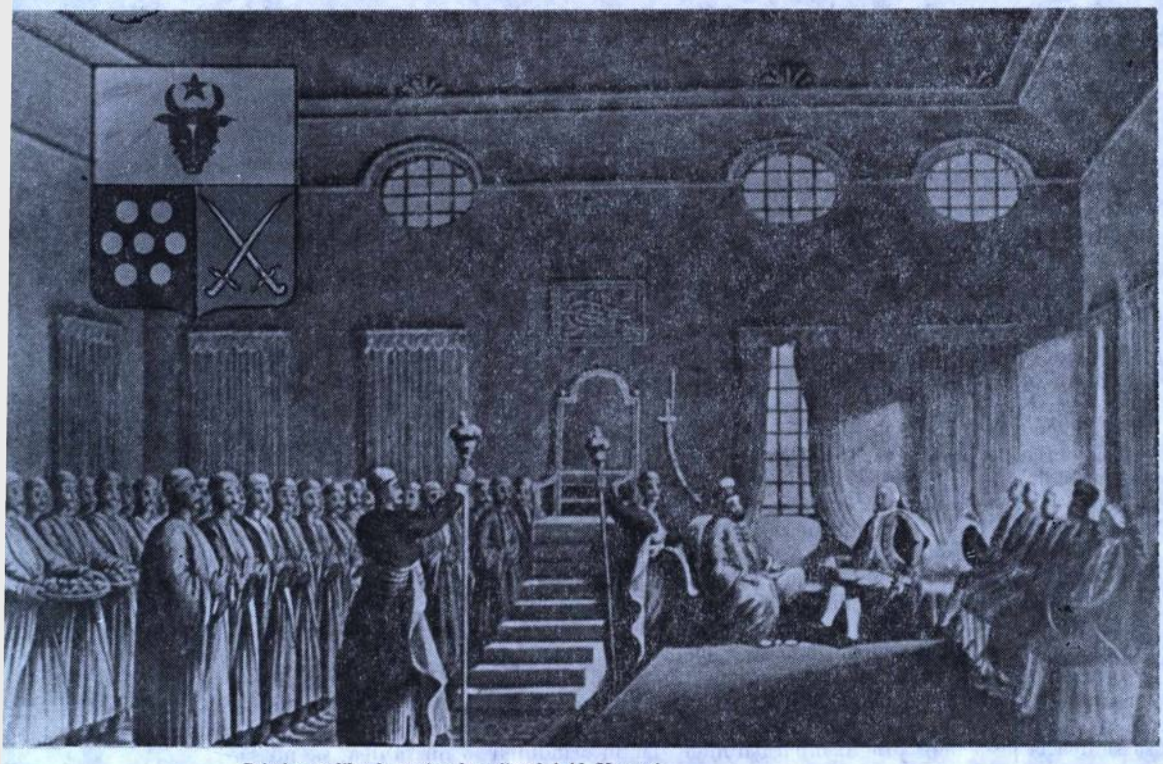
«Asemenea, cînd să va întîmpla pricinuire între osmanlii cu raele, domnul Țării Rumâne[ști], cu dreptate cercetînd, pîrîșii cu pîritul, cele dovedite dreptății să le împlinească. Iar la întîmplările pricinii între osmanlii cu raele, divan efendis [1] și alți turci care să vor afla lîngă domnul Țării Românești mijlocind și stînd, spre a pleca pricinuitori[i] să curme pricina, cum și acele pricini care, prin mijlocirea osmanliilor și cu cuvîntul mijlocitorilor nu să săvîrșesc, fiind lucru cunoscut că sînt ale acestor fel de pîrîși, care socoteala lor rezimă spre a păgubi și spre a întrista pre săracile raele, cu acest fel dă dovale [2] mincinoase și împotrivitoare, la șări-șărif [3], să se caute cu dreptate și să se taie înaintea cadiului [4] de la Giurgiov; și cadiu de la Giurgiov, acest fel de judecăți, cînd li să vor orîndui, să le descurce și să le hotărască prin desăvîrșită dreptate, silindu-să, în tot chipul, de a-și găsi dreptatea locul ei și să se ferească, să se teamă foarte de a nu să amăgi, spre a nu să întîmpla cea mai mică împotrivire la lămurirea judecății și a să supăra săracile raele.»

Cele mai însemnate ramuri ale vieții publice din Țara Românească, pe care le dorește îmbunătățite, sînt: justiția, încetarea abuzurilor și redarea moșiilor luate pe nedrept mănăstirilor, intrările turcilor în țară fără să prade, alimente pe durata misiunilor lor, limitarea dreptului de moștenire a turcilor creștinați, sau a creștinilor turciți, plata avaeturilor «în naht» (cu bani gheață), plata transportului cu căruțele, reglementarea pășunatului și aratului în marginile țării, denunțarea nominală a turcilor abuzivi și pedepsirea lor exemplară, direct de către Poartă, încetarea «taclifurilor fără cuvînt» (proiecte și propuneri nemotivate, pură vorbărie birocratică), operativitate și ordine în activitatea mumbașirilor, întărirea «volniciei» domnilor, ocrotirea boierilor după obiceiul cel vechi al pămîntului. În spatele acestor «bune intenții» și în numele «nazimului» se aplica în săracele țări românești cea mai cruntă exploatare de către demnitarii turci, de la sultan pînă la cel mai umil funcționar.

«Iaste priimit iar afară dintr-aceste doaoă dovale, care caută la averea neamului și la epitropie, la alte pricini ce reazimă asupra dreptății. De va mărturisi cutare raia asupra cutăruia osma[n]liu, nu este priimită, fiindcă s-au dat fetfa [5] și șărif, ca dupe aceastî fetfa să se urmeze. Așișderea, cîți din ascherlii [6] și alții vor face răutăți în pămîntul Țării Românești, trimițîndu-să la Serhatri, să se pedepsească cu mijlocul zabeților [7]; iar pentru unii din sarhatlîi [8] și din lăcuitorii cazalelor Dunării, carei intră făr-de voie în Țara Românească, împotriva celui mai dinnainte dat nizam [9], și gîlcevindu-să între dînșii și omorîndu-să unul pe altul fac cerire de la midiet, adică, pentru prețul

---

[1] *divan-efendis*, secretar turc al divanului domnesc
[2] *dova*, pl. *dovale*, proces, judecată
[3] *șări-șărif*, legea lui Mahomet
[4] *cadiu*, judecător turc
[5] *fetfa (fetva)*, decizie legală dată de muftiu
[6] *ascherliu*, soldat turc
[7] *zabit*, guvernator, de obicei, militar
[8] *serhat*, cetate turcească la graniță, pe care Țările Române o aprovizionau
[9] *nizan*, ordin, regulament

Primirea solilor la curtea domnitorului Al. Moruzzi

sîngelui, meşteşugind pîri mincinoase, cer lucruri şi naht[10], păgubesc şi supără pă raelele Ţării Rumâneşti şi măcar că s-au fost dat înpărăteştile porunci, dupe cel mai dinainte nizam, ca să surpe că şi dajdilele şi odăile ce era[u] făcute înlăuntru în Ţara Rumânească şi ca să se depărteze şi să se izgonească, cîţi sarserii[11] netrebnici şi răi să învîrtejăscu.

Dar, de vreme că este aproape de socotinţă, cum că acest fel de răi totdeauna pot a avea în gînd de a întra în Ţara Rumânească, de acum înainte dar, să nu mai poată întra în Ţară alt nimeni de la Serhat[u]ri, fără de numai acei ce sînt orînduiţi şi supt număr care luînd teşcherelile de voie de la zabiţii lor, pe aceia, să-i arate domnului Ţării Rumâneşti sau vechilului său, ca să ia de la domn sau de la vechilul său altă teşcherea şi cu aceia, să poată merge la jude, unde să nu poată ţinea conace sau să-şi facă casă nici să facă arături, nici să cosească, nici să supere pe raele şi nici să nu dea selemuri[12], care acestea toate sînt scrise la cele mai dinainte pentru nizam dat [de] împărăteştile mele porunci, ca să se urmeze întocmai şi neclintită.

---

[10] *naht*, bani daţi « peşin »
[11] *sarseriu (serseliu)*, vagabond, aventurier
[12] *selem*, (pl. *selemuri*) arvună

Aşijderea, că nici într-un chip voinţă nu este de a păgubi pe săracile raele, vizirii, zabiţii, judecătorii cu trimiterea mumbaşirilor[13] în Ţara Rumânească pentru acest fel de mincinoase dovale [...] ».

«Aşişderea, înălţaţii viziri şi slăviţii mirimirani[14] cînd merg şi vin la mansupurile [15] lor, fiind poprit de a nu să schimba din drumul cel drept, ca să intre în pămîntul Ţării Rumâneşti, să ia de la raele iemuri [16] şi lucruri de mîncare, sau cai de olac fără plată şi să-i supere pe săraci cu alte ceriri; vizirii şi mirimiranii, cum şi este plin[e] urechile lor, să nu să abăta din însuşi drumul cel drept, ca să nu păgubească pă săraci cu intrarea lor în ţară; asemenea, fiindcă să coprinde în cele mai dinainte date împărăteştile mele porunci şi pentru olacurile care merg şi vin cu trebuincioase trebi la unile părţi şi să nu să abată din dreptul lor drum spre a trece prin Ţara Rumânească, nici să ceară cai mai mulţi decît aceia carele scriu în fermanurile din menzil[17], ce au la mîna lor, cum şi cei cu trebi la mai sus zisa Ţară, să nu să supere pe săraci, cu cerire de cai mai mulţi decît să coprinde întru cele ce au la mîna lor.

Aşa şi de acum înainte, negreşit să se urmeze noima a mai sus ziselor porunci; să nu să zăticnească măcar cu cîte un minut de ceas paza acestor zise şarturi. Dar, cîndu să va îndrăzni cinevaşi împotriva prea înaltelor mele porunci, să se facă pornire şi sîrguială cu tot feliul de silinţă, la pedeapsa acelui, fără zăbavă.

Aşişjderea, săracile raele să nu să supere de zabiţi şi hărăceri ai marginii Dunării, cu cerere de spengi[18], au de haraci sau cu alte pricinuiri trecînd la casa balci[19], la sate şi la tîrgurile de pe marginea Dunării, pentru ale lor trebi şi cîştiguri; şi fiindcă multe feluri de prea înaltele mele porunci împărăteşti s-au dat mai dinnainte pentru oamenii şi colgii mai sus ziselor zabiţi şi hărăceri, ca să nu să învîrtejească înlăuntru în Ţara Rumânească cu pricinuiri că cercetează raelile streine. Şi cum, dupe acelea, să se poruncească la cîţi să cuvine, cum şi la aceia să se facă înfricoşare.

Aşişjderea, şi pentru îmbrăcămintea şi hainele raelilor şi ale lăcuitorilor Ţării după muafietul pămîntului cu slobozenie, de nimenea să nu se supere.»

« De acum înainte să nu să ceară mai mult haraci decît şase sute noaăsprezece pungi lei din Ţara Rumânească şi o sută treizeci şi cinci pungi şi patrusute şi patru şi jumătate lei din Ţara Moldovei şi numit[ul] haraci acestor doao ţări la fieşcare sfîrşit al anului să se dea la prea înalt pragul înpărăţii mele; iar în orînduieli să nu să dea, să nu să ceară cu nume de bairam peşcheş[20] mai mult decît noao zeci mii de lei în naht şi în lucruri şi cu nume de rechebiie[21] mai mult decît patruzeci de mii de lei din Ţara Rumânească cum şi din Moldova, cu nume de bairam peşcheş în naht şi în lucruri, noao zeci de mii şi cu nume de rechebiie decît doao zeci şi cinci mii de lei.

De la domni să nu să ia bani de mucarer[22]. Domnii, mazîli să nu să facă, pînă nu să va arăta vreo vină a lor adevărată. De la orînduiţii noii domni să nu să ceară măcar o para mai mult, genzele şi avaeturi decît cele din vechime. Care, acelea să nu să ia de la raele, ci să dea din banii care să cuvine numai şi numai ai domnilor, adică din ocne, din mucazalile, din vamă şi din asemenea ca acestea, rusumaturi[23], care aceste cîştiguri să cuvin la domni.

---

[13] *mumbaşir*, agent turc pe lîngă divanul domnesc
[14] *mirimiran*, paşă cu 2 tuiuri, guvernator peste o provincie
[15] *mansup* (pl. *mansupuri*), dregătorie înaltă
[16] *iem*, *iemurluc* (pl. *iemuri*), manta si ştofe de manta
[17] *ferman*, ordin
[18] *spenge*, bir
[19] *balci* (*balgiu?*), unde este strînsă mierea
[20] *bairam-peşcheş*, dar făcut de sărbătoarea mare a bairamului
[21] *rechebirie* (*richiabie*), dare anulată pentru *richiab*, colectiv de demnitari din jurul sultanului
[22] *mucarer*, înnoirea domniei
[23] *rusumat*, contribuţie fiscală indirectă

Din partea paşilor, cadiilor şi altor zabiţi care să află în prejurul acestor doao ţări să nu pretinderisească pentru sineşi nici să ceară avaeturi din care curge pagubă la raele. Şi de prea înalta mea înpărăţie să nu să dea voie să să trimiţă din partea lor bumbaşiri[24], numai ca mazîlii şi orînduieli de mansupuri.

La prea înalta mea înpărăţie, să nu să ia de la domni nici un fel de giaizele[25] şi de avaet[26] de către prea înalta mea înpărăţie; să se ia bucata şi alte zaherele din amîndoaoă mai sus zisele ţări, numai cu cumpănire de a nu să pricinui lipsă la lăcuitorii lor. Şi cînd să cumpără din partea mirii, preţul lor să se plătească în naht, fără de a nu încărca raelile cu căratul. Iar de să va cumpăra de neguţători, preţul lor să se plătească dupe cum curge preţul în ţară. Şi fiindcă mai-nainte s-au arătat cum că la cumpărătoarea oilor ce să face prin mijlocul saegiilor[27] şi a rumânilor casabaşi[28], să pricinueşte nedreptăţi la raele, acea cumpărătoare a oilor, cu acest fel de mijloc, măcar că s-au ertat, dar fiind trebuinţă, pentru tainaturile[29] mirii şi pentru a lăcuitorilor Ţarigradului să se ia oi din memelecheturile[30] înpărăteşti, cum şi raelile acestor ţări să-şi vînză oile lor la neguţători gelepi[31] după curgătoriul preţ şi prin purtarea de grijă a domnilor, să nu să facă cusur la pornire de mulţime de oi la Ţarigrad.

Care acestea fiindcă să cuprindu într-acele mai sus numite doaoă înalte înpărăteşti porunci, asemenea şi de acum înainte să se urmeze noimele lor şi să se facă silinţă, cînd va fi trebuinţă de a să luoa dintr-aceste doaoă ţări cherestele şi alte trebuincioase pentru binale.

Suma lor, mai întîi să se arate la domn şi dupe găsitul mijloc să se care [la] hotarăle acestor doaoă ţări, iar tăiatul şi căratul cu mijlocul acela care să poată da mîna la raele, să se plătească de cei orînduiţi la această treabă şi să nu să silească mai sus zisele raele de a le duce într-altă parte, fără de numai la hotarăle lor.

Cîndu să vor cere lucrători şi cară de la lăcuitorii acestor doaoă zise ţări să nu li se slobozească sau să li să taie măcar un ban din obicinuita lor plată.

Să nu să dea voie la nimeni din mărginaşi sau din iamacuri[32] şi alţii ca să intre într-aceste doaoă ţări, cu gîndul a păgubi pe raele şi să să învîrtejască, fără de numai neguţătorii lor celor cu fermanuri înpărăteşti.

Să nu să dea voie ca să are şi să lucreze pămîntul care să cuvine lăcuitorilor acestor doaoă ţări, nice să să puie înlăuntru dobitoace spre păşune. Iar care vor cuteza să urmeze înpotriva acestui nizam, cu străşnicie să se pedepsească.»

Traducerea abundă în termeni turceşti fără corespondenţe în limba română. De aici, nevoia întocmirii unui glosar care fixează precis sensurile acestor turcisme şi ale cîtorva grecisme. Sînt puţine cuvinte care nu s-au găsit în dicţionarele lui Lazăr Şăineanu (*Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, 3 vol., Bucureşti, 1900), dar al căror sens îl lămureşte contextul (*Maamuriet* p. 13, *muafiet* p. 6, *mucazalile* p. 9, *midiet* p. 3, *ruhbam* p. 1 şi *tazil* p. 3).

Tălmăcirea face dovada unui traducător care poseda la perfecţie limba turcească de cancelarie. Cu excepţia acestui orientalism lexical, subliniem expresivitatea limbii româneşti mînuită de I. Văcărescu, claritatea expunerilor în stil oficial administrativ, experienţa de scriitor a traducătorului care, departe de a da textului o echivalenţă literală, ne-a dat un act oficial scris în limba literară.

Dan SIMONESCU
şi *N. VASILESCU-CAPSALI*

---

[24] *bumbaşir (mumbaşir)*, agent de poliţie turc, aprod de divan
[25] *giaizè*, dar în bani daţi de domnii români sultanilor şi marelui vizir
[26] *avaet*, pl. *avaeturi*, taxă la primirea unei slujbe, fondul acestor taxe
[27] *saegiu*, strîngător de oierit
[28] *casabaş (casap başa)*, şeful măcelarilor
[29] *tainat*, proviziune
[30] *memlechet, mammemlechet*, provincii în stăpînirea otomană
[31] *gelep*, negustor (străin) de oi
[32] *iamac*, slujitor mărunt, începător

PASIUNEA ESEULUI

Felix ADERCA

Preocupări de estetică generală

« DEȘI NEÎNTRERUPT GÎNDITĂ — CONSEMnează Felix Aderca în introducerea la Tratatul de estetică generală — această lucrare s-a născut întîmplător, răspunzînd unei necesități de timp și loc. » Era vorba, într-adevăr, după mărturiile scriitorului, de perioada anilor 1942, cînd, în plin regim de prigoană și teroare fascistă, o mînă de intelectuali, între care și Felix Aderca, au inițiat un program de cursuri universitare pentru studenții evrei, ce fuseseră eliminați din învățămîntul oficial, scriitorul fiind însărcinat cu predarea esteticii și a istoriei literaturii române. « Însușindu-și în grabă documentarea întîrziată », autorul tratatului de față, așa cum mărturisește în amintita Introducere, a examinat un număr impresionant de lucrări de specialitate. Totodată «a trebuit înmulțit și diversificat materialul concret al istoriei artelor, pe care era clădită schelăria teoretică. Abstracțiile cereau neapărat o însuflețire, materia brută trebuia neapărat abstractizată printr-un studiu asupra formelor în evoluție, numind precis acele opere de artă în care se sintetizase un stil colectiv sau personal la cea mai puternică și organică expresie, în fiecare domeniu al artelor recunoscute. Un loc deosebit trebuia făcut artelor practice și artelor dispărute, integrîndu-le în același principiu de bază al fenomenului estetic. Un loc mai de seamă trebuia acordat artei dansului, de care teoreticienii frumosului s-au ocupat neîndestulător sau cîtuși de puțin. Trebuiau cercetate pentru întîia oară și rînduite în principiul de bază artele noi (fotografia, filmul) sau noile forme de artă (jazz-ul, bunăoară). Toate acestea și caracterul pragmatic al cursului au silit pe autor să renunțe la orice morgă profesorală, să înlăture stilul pedant, încărcat și misterios al lucrărilor similare, zămislite mai mult pentru cucerirea și menținerea unei catedre

universitare sau al unui prestigiu de mandarin ».

Și Felix Aderca continuă:

« În 1944 teroarea a încetat. Autorul și-a putut redacta cursul mai pe-ndelete. I-a păstrat caracterul de inițiere, fără a renunța la nici una din cuceririle gîndirii lui, oricît ar părea de subtilă sau complexă pe alocuri. Cu acest prilej și-a dat seama că Tratatul de estetică generală n-ar fi complet fără o analiză fie și sumară dar esențială a istoriei gîndirii estetice, spre a evidenția și mai clar de ce, pe lîngă cele 1001 de sisteme estetice existente, a mai fost neapărată nevoie și de cel de față ».

E oportun, cred — și ca o justificare a prezentului cuvînt introductiv — să menționez faptul că am avut prilejul, cu peste trei decenii în urmă, să mă număr printre studenții tatălui meu și că, alături de colegii de atunci (Barbu-Cîmpina, Paul Cornea, Nina

Cassian, Vladimir Colin, M. Petroveanu, Veronica Porumbacu, Petre Solomon, George Rafael, spre a-i pomeni doar pe cîțiva), am participat cu însuflețire, în cadrul seminariilor, la numeroasele dispute iscate de acest curs. Evident că, în ceea ce mă privește, discuțiile și explicațiile au continuat și în afara școlii, într-un cadru mai puțin didactic, fiind ajutat să mă lămuresc pe deplin asupra sensului exact dat de autor fiecărei noțiuni, fiecărei idei expuse. Pot să afirm, așadar, fără teama de a greși, că ceea ce l-a călăuzit pe Felix Aderca în procesul de elaborare a sistemului său estetic a fost nevoia imperioasă de a disocia artisticul de neartistic, de a făuri o metodă de cercetare care să asigure depistarea impusturii, de a feri fenomenul artistic de orice denaturare, de a smulge diversele măști (de coloratură etică, didactică, religioasă, patriotardă, șovină) sub care neartisticul, pastișa, mimarea artistică, pseudo-arta, ca produs al lipsei de talent sau chiar al lichelismului, s-au înfățișat lumii, pretinzînd un loc în panteonul artelor. Precizarea criteriilor conform cărora un produs dobîndește atributele artei, trasarea unei linii despărțitoare ferme între artă și non-artă, elaborarea unei definiții științifice a actului creator, disocierea caracterului vital, organic al creației de cel estetic, contemplativ al receptării — iată în cîteva cuvinte esența acestui sistem de gîndire. Un sistem plămădit în climatul de acerbă luptă de idei din perioada interbelică, în care Felix Aderca, partizan statornic al cercului literar lovinescian „Sburătorul", și-a desfășurat fecunda activitate de prozator, dramaturg, critic, eseist și ziarist.

Și cum centrul în jurul căruia gravitează întreaga sa estetică e originalitatea ca expresie a unei structuri creatoare, se cuvine a aminti că Felix Aderca a fost preocupat, încă din zorii tinereții, de miracolul personalității, pe care a cercetat-o, « cu toate lipsurile și îndrăznelile vîrstei de nouăsprezece ani», cum însuși afirmă, în Personalitatea în artă și viață (1912), iar zece ani mai tîrziu în Idei și oameni, care trebuia să apară în mai multe serii, și după încă zece ani, în Mărturia unei generații și în Oameni excepționali, « cu tendința mărturisită și rîvna acerbă de a surprinde secretul viu al creației».

În capitolul 8 (Sistemul de față) al tratatului său, Felix Aderca afirmă: « Această lucrare nu e fructul unei cugetări sistematice, neîntrerupte, ci al unei experiențe de critică literară la început, apoi de artă în general». Autorul face aluzie la lucrarea Mic tratat de estetică sau Lumea văzută estetic, din 1929, întemeiată mai mult pe elemente literare și unde, după propria sa mărturie, confuzia dintre vital și estetic nu e încă radical înlăturată. « Considerațiile următoare — afirmă mai departe Felix Aderca referindu-se la Tratatul de estetică generală — se bazează pe cîteva adevăruri psihologice și chiar filozofice de o izbitoare evidență, ușor de verificat și pe care nu le-a negat nimeni. Astfel că meritul prezentei lucrări — dacă de merit se poate vorbi — e numai de a fi dus o gîndire pînă la capăt și de a fi tras fără sfială toate concluziile, verificate prin toate artele. »

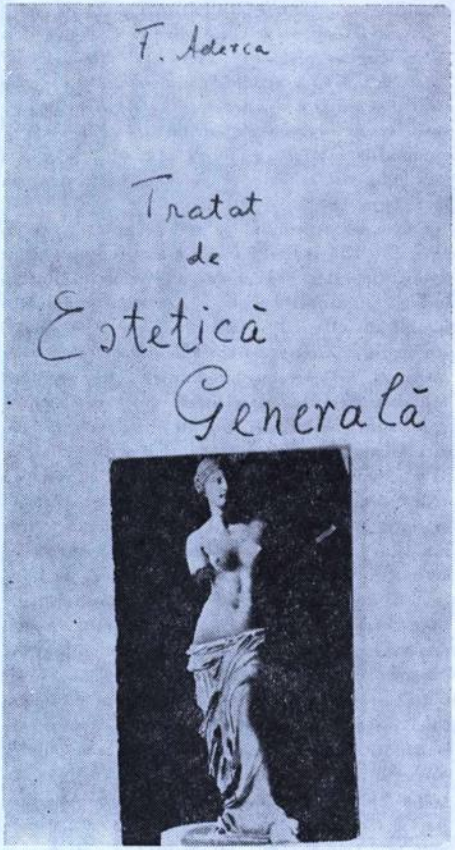
Lucrarea, structurată pe trei secțiuni: Artistul, Opera de artă și Spectatorul, n-a văzut pînă acum lumina tiparului. Proiectul de a fi publicată, împreună cu Mic tratat de estetică, revizuit de autor în ultimii ani ai vieții, a fost, din păcate, abandonat. Au apărut doar cîteva fragmente din Cartea a doua (Opera de artă) și din Cartea a treia (Spectatorul) în două numere ale revistei literare clujene „Steaua"[1].

În încheierea acestei succinte introduceri, trebuie să mai subliniez că Felix Aderca n-a socotit niciodată această lucrare definitiv terminată, că viziunea sa a cunoscut în timp, cum era și firesc pentru un om ca el, o evoluție. Încă de pe cînd își redacta tratatul, în 1945, scria în introducere: « Lucrarea nu e definitivă, căci trebuie mereu completată cu noile cuceriri ale psihologiei și istoriei artelor, cu noile forme care se ivesc și se vor ivi, nuanțînd și mai precis gîndirea de pînă acum, îmbogățind cu noi exemple principiile dobîndite».

Dar evoluția la care mă refer e mai profundă, fiind vorba de însăși definirea mai nuanțată a personalității. Iată în ce mod reconsideră Felix Aderca conceptul de personalitate în Cuvîntul introductiv (rămas pînă acum în manuscris) la o proiectată Istorie a civilizației române (1900—1950), concepută în 3 volume: Cugetul politic, Cugetul creator și Cugetul critic, lucrare pe care însă n-a mai apucat s-o scrie:

« Dar personalitatea, ea nu joacă nici un rol în crearea operelor de artă, în sînul sau dincolo — cum s-a întîmplat de atîtea ori — de luptele sociale? În cuprinsul aceleași clase, între temperamente cu atitudini similare, operele de artă arată variații impresionante. De-aici se trage și alcătuirea cîtorva sisteme de estetică întemeiate pe psihologia personalității. Esteticienii din această categorie au putut obține remarcabile cuceriri de amănunt și desigur numeroase purificări în nuanțe, dar le-a scăpat marea cucerire, definitivă, a adevărului întreg, adică a explicării originii și esenței operelor de artă, în infinita lor varietate. Căci ce e personalitatea, geniul,

[1] Nr. 4 (243), aprilie 1970, pp. 62 — 70 și nr. 8 (247), august 1970, pp. 61 — 67.

dacă nu întîlnirea și ciocnirea dintre forțele moștenite — ereditatea, ea însăși o rezultantă în evoluție — și forțele lumii înconjurătoare, care modelează vechea ereditate, pentru a crea pe-ncetul alta nouă? Cu fiecare epocă, am putea spune cu fiecare generație, vechea moștenire e tot mai preschimbată, devenind o nouă rezultantă. Neîntrerupta luptă dintre omul de idei cu omul de azi pe care-l plămădesc forțele cosmice și mai cu seamă forțele sociale — aci se află „misterul", „miracolul" personalității, iar „originalitatea" nu poate fi decît raportul de coeficienți dintre elementele în conflict, raport individual... Maxima vitalitate e determinată de capacitatea de adaptare la direcția și forma forțelor celor noi — ca flacăra însuflețită de o boare. Expresia acestei drame individuale e opera de artă, la temperamentele încărcate și de necesitatea expresiei, iar explicarea științifică a operei de artă, deci justa ei înțelegere, nu poate veni decît de la cercetarea elementelor istorice care au determinat acea expresie de artă. Nu altfel a procedat Lenin cînd a dezlegat „misterul" geniului tolstoian».

E neîndoielnic că Felix Aderca, un spirit care a repudiat organic închistarea în așa-zisele adevăruri absolute, și-ar fi impulsionat gîndirea mai departe. Ne-o certifică tot el atunci cînd afirmă în același Tratat de estetică: « Autorul pînă la sfîrșitul vieții sale e hotărît a scrie mereu la această carte, pe care poate o vor continua urmașii însuflețiți de aceeași rîvnă ».

Marcel ADERCA

Prefață

1. Artă-Știință

Era firesc ca-n epoca noastră industrială, întemeiată pe rezultatele minunate ale științei care a transformat felul nostru de viață, felul nostru de a gîndi și e pe cale de a schimba însăși înfățișarea planetei, știința să dobîndească o preponderență. Ne socotim civilizați și în aceeași măsură puternici în raport cu rangul nostru industrial.

Era tot atît de firesc ca arta, care n-a transformat felul nostru de viață și nici înfățișarea planetei și nu contribuie cu nimic la creșterea potențialului industrial și militar, să dobîndească în prețuirea generală rangul al doilea — ba uneori nici un rang, bucuroasă de a nu fi cu totul alungată din societate, ca un morb al moleșirii, al decadenței.

Rațiunea științifică și îndeosebi cea matematică a mărturisit totdeauna de altfel

— deşi nu totdeauna în chip public — că arta e o frivolitate, un rău mai mult sau mai puţin necesar lenei noastre înnăscute.

Deosebirile dintre ştiinţă şi artă par într-adevăr esenţiale.

Putem măsura precis o linie şi cîntări pînă la o infimă porţiune de miligram orice greutate. Dar nu sîntem în stare să fixăm cu aceeaşi siguranţă valoarea unei opere de artă, adică forţa radiaţiei ei estetice. Toţi cădem de acord, mulţumită raţiunii identice, asupra unor numere cu soţ; nimeni nu simte şi nu gîndeşte la fel privind bunăoară statuia Venerei din Milo.

Încercarea unor prea zeloşi esteticieni de a pune estetica la nivelul ştiinţei n-a convins nici pe profani, nici pe oamenii de ştiinţă, care s-au mulţumit a surîde cu îngăduinţă. Afirmase doar însuşi Kant că o ştiinţă trebuie să se întemeieze pe legi exprimate în formule matematice şi că progresul unei ştiinţe e în legătură directă cu putinţa de a transpune elementele ei în raporturi numerice. Care e raportul de cifre exprimînd bunăoară caracteristicile unei simfonii de Beethoven? În ce ecuaţie rezolvată încape *Gînditorul* lui Rodin?

E evident că cine pune asemenea întrebări dovedeşte în acelaşi timp inexistenţa ştiinţifică a esteticii.

Ne-am putea da mai bine seama de planul autentic pe care fiinţează ştiinţa, pe de o parte, estetica, pe de altă parte, de neputinţa de a le ierarhiza mai în sus sau mai în jos de o linie oarecare, dacă am fi în stare să ne eliberăm de conceptele care valorifică epoca noastră — sau oricare altă epocă.

Nu e prea uşor, dacă e măcar cu putinţă.

În primul rînd vedem — ceea ce e un adevăr ştiinţific — că atît matematicile (numerele, formele geometrice), cît şi artele (muzica, pictura etc.) sînt creaţii ale minţii, ale mîinilor omului, ele neaflîndu-se în natură în stare pură. Găsim în natură o cifră întrupată într-un obiect sau mai multe cifre întrupate în mai multe obiecte. Dar nicăieri în natură nu găsim noţiunea zero sau noţiunea infinitului sau numărul negativ, extragerea rădăcinii unui număr negativ, sinteza între numărul raţional şi cel imaginar (numărul complex), direcţia acestui număr (vector) etc. Deci datele esenţiale ale matematicilor sînt o creaţie omenească. Găsim de asemeni în natură multe culori, multe sunete, dar nu şi îmbinarea lor pînă la o fugă de Bach sau un singur acord original de Stravinski; desigur, aceeaşi e situaţia cu tabloul *Flora* de Botticelli.

Iată întîia gravă identitate între ştiinţă şi artă.

Sînt, apoi, ştiinţele exacte atît de exacte? Raporturile stabilite de matematici sînt de o perfecţie, de o armonie încîntătoare. Dar de-ndată ce încercăm să le aplicăm realităţilor în vederea întemeierii ştiinţei exacte, armonia încetează de a mai fi perfectă.

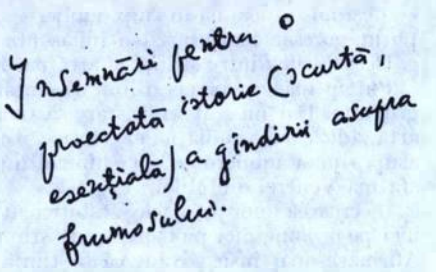
Formula π bunăoară trage după sine un 3 care se prelungeşte la infinit, anulînd orice încercare de precizie. Măsurile şi greutăţile se referă numai la planeta noastră şi încă [sînt relative] — deoarece sînt variabile în raport cu temperatura, presiunea atmosferică şi alţi agenţi necunoscuţi sau cunoscuţi şi încă neprecizaţi. Pildele se pot înmulţi în toate domeniile tuturor ştiinţelor presupuse «exacte».

Din acest punct de vedere — negativ, desigur — nu greşim dacă vom ridica niţel estetica pînă în preajma rangului pe care îl deţine ştiinţa în opinia contemporană.

Şi în sfîrşit: dacă ştiinţa exactă e dominatoare în ce priveşte stabilirea legilor materiei, e mai puţin hotărîtoare în privinţa materiei vii. Aci ştiinţa îşi pierde orice forţă de previziune — adică suprema, specifica ei forţă. Nici un fel de cifre nu ne-au explicat (şi probabil că niciodată nu ne vor explica) procesele biologice şi cele istorice. Ştiinţa materiei vii, de la întîile elemente la cele mai organizate, foloseşte cu totul alte unelte decît matematicile. Şi cel puţin pînă azi n-a izbutit decît în mică măsură — prin experienţe care amintesc bîjbîielile orbului în bezne — să influenţeze evoluţia, transformarea plantelor, animalelor.

Şi în măsura în care aceste ştiinţe ale materiei folosesc, pentru pătrunderea misterului şi exprimarea lui, *intuiţia, imaginaţia*, ele se apropie pînă la identificare de mijloacele de investigaţie şi expresie ale artelor.

Din acest punct de vedere — care nu mai e negativ, desigur — nu greşim deci dacă recunoaştem că ştiinţa şi arta, amîndouă creaţii ale minţii omeneşti, sînt de acelaşi rang şi au dreptul să fie situate la acelaşi nivel al preţuirii şi curiozităţii noastre.[...]

INTRODUCERE

2. CE E ESTETICA? Născut dintr-o discuţie scolastică germană de la mijlocul veacului al 18-lea şi folosit pentru întîia oară de *Alex. Baumgarten*, cuvîntul *estetică* a însemnat de la început *ştiinţa simţirii confuze*, care trebuia deosebită de ştiinţele limpezi ale cunoaşterii.

Cuvîntul a avut noroc. A rămas. Şi oricîte obiecţii s-ar putea aduce concepţiei lui Baumgarten asupra artei şi asupra cuprinsului noii discipline, filozoful german trebuie socotit ca părintele legitim al *Esteticii* — de altfel titlul operei sale fundamentale.

Această ştiinţă a cunoaşterii senzitive *(scientia cognotionis sensitivae)*, cum o defineşte întemeietorul esteticii, cu toată încercarea unui gînditor de puterea şi mărimea lui Kant de a-i da o funcţie intelectuală în termeni contradictorii *(Estetica transcendentală)*, şi-a păstrat totuşi pînă azi caracterul de disciplină specifică a *simţirii imanente*, ca să vorbim tot în termeni kantieni.

Iar în graiul de toate zilele, grecescul *aistesis* (simţire) e cunoscut mai cu seamă prin contrariul lui, *anestezia* (lipsa de simţire).

Cu timpul, noţiunea esteticii s-a lărgit, cuprinzînd şi fenomenele care ţin de imaginaţie şi inteligenţă, în măsura în care slujesc *frumosul sensibil*, domeniul propriu-zis al noii discipline.

Estetica e deci *ştiinţa frumosului*, definiţie pe care n-o mai neagă nimeni, în afară bineînţeles de cei care neagă însăşi existenţa esteticii, ca disciplină autonomă.

Dar ce e «frumosul»?

3. RELATIVITATEA NOŢIUNII «FRUMOSULUI». Faptul că asupra înţelesului acestui cuvînt n-au putut cădea de acord pînă azi nici artiştii, nici savanţii, necum oamenii de rînd, de-a lungul atîtor veacuri, a pus şi pune estetica într-o lumină ciudată, îndeosebi cînd vrea să apară ca «ştiinţă», la acelaşi nivel de demnitate sigură ca chimia şi mecanica — iar esteticianul e privit de savanţii ştiinţelor exacte ca un prestidigitator sau magician necinstit, personaj de circ în costum negru de salon.

Şi totuşi, noţiunea frumosului pare tuturor atît de limpede, că la întrebarea: «Ştiţi d[umnea]v[oastră] într-adevăr ce e *frumosul*?» — pusă de-a dreptul, oricine s-ar simţi jignit, bănuit de asemenea elementară nepricepere. Iar Benedetto Croce îşi întemeiază lucrarea fundamentală de estetică pe afirmaţia că «Arta, frumosul sînt exact ceea ce fiecare din noi ştim că este».

Această nelămurire e surprinzătoare dacă ne gîndim că asupra lumii înconjurătoare, asupra *estezei*, sîntem aproape toţi de acord — de acord asupra ceea ce vedem, auzim, pipăim, adulmecăm şi gustăm.

Asupra «frumosului», care ne încîntă aceste simţuri, neînţelegerile sînt însă totale.

4. «FRUMOSUL» — O FORMĂ A TRADIŢIEI. Cercetînd mai îndeaproape natura lucrurilor socotite «frumoase», băgăm de seamă că la majoritatea oamenilor,

la popoarele primitive, la păturile sociale necultivate, la unele rase mai omogene și la generații întregi ale claselor cultivate, « frumosul » e tradițional, noutatea fiind de obicei caracterul cel mai izbitor al « urîțeniei ».

Așa ne putem lămuri de ce unele cîntece, poezii, cusături, sculpturi sau desene socotite « frumoase » sînt privite cu uimire și chiar dezgust într-un mediu uneori foarte învecinat. Deosebirile de prețuire a « frumosului » sînt cu atît mai izbitoare între rase, între continente, între veacuri.

Caracterul tradițional al « frumosului » credem că se trage din împotrivirea firească a sufletului omenesc la orice înnoire — căci față de orice înnoire se cere o sforțare de adaptare, totdeauna penibilă.

La această explicație generală trebuie să adăugăm și caracterul magic originar al artelor, în sînul cărora nu era îngăduită nici o abatere, sub pedeapsa anulării efectului urmărit.

Aci trebuie căutată permanența unor figuri coregrafice în dansul asiatic, a costumului hieratic, unitatea de stil a sculpturilor egiptene, babiloniene și extrem-orientale în răstimp de milenii, viabilitatea unor gesturi, aproape aceleași pe suprafața întregului glob, permanența unor cîntece populare de care neamurile nu ajung niciodată la saț (cîntecul pătimaș al lăutarului ungur, nostalgia balalaicii ruse, doina prelungă a fluierului românesc etc.).

Diversitatea nesfîrșită a tradițiilor dă astfel noțiunii de « frumos » o diversitate nesfîrșită de conținuturi — deși cu toții sîntem mereu încredințați că « frumosul » e unul, ca cerul albastru deasupra noastră, ca adevărul în știință.

5. « FRUMOSUL » ÎN PATRU PUNCTE ETEROGENE. Observăm de asemenea că « frumosul » e găsit în tot felul de domenii, foarte diferit de ceea ce ne-am obișnuit a socoti domeniul artei propriu-zise. Astfel numim « frumos » un chip omenesc viu care răspunde unor anumite proporții și îmbinări de forme și culoare — fără a ține seama că și aci e vorba de o moștenire a trecutului, de o tradiție a rasei noastre, « frumos » negat cu hotărîre de toate celelalte rase.

Numim « frumos » însă o izbutită operă de artă, chiar dacă ar înfățișa, bunăoară, o femeie diformă, o cerșetoare în zdrențe sau un monstru odios.

Tot atît de « frumos » ni se poate înfățișa un bufet copios.

Un apus sau un răsărit de soare, o mare tumultuoasă sau o ninsoare lină într-un peisaj de munte sînt cu deosebire socotite « frumoase ».

În sfîrșit, a ajuta la nevoie o familie săracă sau a te arunca în valurile furtunoase spre a mîntui viața unui copil — iată tot atîtea acțiuni « frumoase ».

Cine nu vede însă că între cele patru feluri de « frumos » sînt deosebiri fundamentale? Ele au fost unificate arbitrar numai de faptul că, pentru patru fenomene de calități profund deosebite, graiul nu ne-a putut pune la îndemînă decît un singur cuvînt — cuvîntul « frumos ».

6. CEARTA FILOZOFILOR. Nici gînditorii n-au înțeles mai bine esența « frumosului » — spre mîngîierea, în nici un caz spre lămurirea noastră, a oamenilor obișnuiți.

Vedem dar că neștiința, neprecizia în domeniul frumosului e totală, universală — în timp și spațiu. Pe bună dreptate i se poate aplica versul poetului:

« *Ce spune un secol, ceilalți îl dezic* ». *[sic!]*

Diversitatea de înțelegere a « frumosului » contrastează dramatic cu faptul că omul a scris, a desenat, a sculptat din vremurile cînd trăia încă în peșteri. Pereții grotelor, mînerele uneltelor păstrează pînă azi semnul nevoii de a exprima lumea pe care omul primitiv o vedea, un bour în mișcare, o turmă de cerbi — spre a-i supune cu vraja artei, înainte de a-i lovi cu toporul de piatră sau cu săgeata.

Omenirea a cunoscut epocile impresionante ale arhitecturii indiene, ale sculpturii elene în frunte cu Fidias și Praxiteles, ale picturii spaniole cu Velasquez și Goya, ale

picturii olandeze cu Rubens și Rembrandt, ale artelor Renașterii cu Leonardo da Vinci și Michelangelo, ale muzicii de la Bach pînă la Wagner, construcțiile arhitecturale egiptene, bizantine, romane, gotice și contemporane, epopeile indiene și homerice, poemele unui Dante, Poe, Walt Whitman, Rimbaud, Maiakovski, dramaturgia unui Shakespeare, romanele unor Balzac, Dostoievski, Tolstoi, Proust, James Joyce, filmele unor Eisenstein, von Sternberg, Chaplin — și totuși gînditorii cei mai de seamă n-au căzut încă la înțelegere asupra noțiunii « frumosului ».

Operele de artă duc astfel o viață stranie, neatîrnată, în afară de ce au crezut zămislitorii, cei pentru care au fost create, sau noi, cei care le privim și le gustăm azi.

Istroia gîndirii estetice e astfel un tumult uluitor, dramatic prin contrastul dintre geniul creator al unui Scopas bunăoară sau unui Eschil și puerilitatea explicațiilor unui Platon sau unui Aristotel, uluitor prin numărul atîtor veacuri de eforturi intelectuale în căutarea unei esențe și a unei definiții valabile.

Iată numai în cîteva cuvinte — pînă la o mai substanțială analiză a gîndirii estetice — cîteva din erorile cele mai izbitoare ale celor mai iluștri cugetători.

Pentru Platon și Aristotel, frumos e ceea ce e aidoma « frumosului » din natură. Accentul cade astfel pe imitație, pe *mimesis*.

Platon gustă frumusețea corporală a efebului, care amintește frumusețea ideii eterne din lumea suprasensibilă, iar sculptura e valabilă în măsura în care a redat, la rîndul ei, « frumusețea » acelui efeb. Artistul e astfel numai un imitator al naturii, un *mim*, adică un simplu meșteșugar-copist, fapt pentru care Platon în cetatea lui ideală îl pune alături de sclavi, meșteșugarii timpului, — după ce, mai înainte, îl alungase cu totul din cetate, ca pe un germen al fanteziei și imoralității.

Platon și Aristotel au fost totuși contemporanii celei mai înfloritoare epoci a civilizației și artei elene.

Întregul Ev Mediu, creatorul măreților, emoționantelor catedrale, a privit arta ca pe o slugă a bisericii, *ancilla ecclesiae*, cu această unică funcție liturgică.

Creierul suprem al lui Kant, în timpurile mai noi, afirma că scopul artei e de a fi lipsit de orice scop — excelentă afirmație, eliberatoare din multe și grele sclavii, dar care punea capăt oricăror cercetări mai precise și scotea arta dintre necesitățile fundamentale ale vieții noastre sufletești.

În schimb Schopenhauer, discipol kantian, socotind arta, prin realizarea intuitivă plastică *(anschaulich)* a ideilor platoniciene, ca o expresie a Voinței cosmice, nu ne mai poate explica nici diversitatea operelor, nici originalitatea artiștilor. Căci după Schopenhauer operele purced de la aceeași imagine esențială, de la aceeași « idee » ideală. Și totuși Madona, bunăoară, a fost înfățișată în atîtea feluri cîți artiști au redat-o artistic — ba fiecare artist a redat-o de cîteva ori în cîteva feluri foarte deosebite. Conceptul metafizic al lui Schopenhauer e prea larg ca diversitatea artelor și mai cu seamă infinita diversitate a aceleiași arte să mai aibă vreo noimă.

În timpuri mai apropiate, erorile esteticienilor nu sînt mai mici.

Prin *Estetica* lui Benedetto Croce bunăoară, multe generații de cititori au trecut fără deosebit folos. Cugetul omenesc, afirmă acest gînditor, are două forme, intuitivă și noțională, operînd fie cu imaginația, fie cu logica. Arta e cunoaștere intuitivă, știința e cunoaștere logică a lumii. Întrucît amîndouă sînt cunoașteri despre relațiile lumii și se deosebesc numai prin metodă, urmează că arta e știință și știința e artă — ceea ce recunoaște și gînditorul italian.

Dar noi căutăm *diferențele esențiale* dintre cele două forme ale activității omenești, arta și știința, ceea ce efectiv le deosebește, nu ceea ce le unește — iar diferența găsită de Benedetto Croce e inexactă, omul de știință folosind adesea intuiția, iar artistul, logica, în unele din creațiile lor.

Pe de altă parte omul de știință — prin intuiție și rațiune — caută *a lămuri o realitate* în vederea unui scop, practic sau teoretic, pe cînd artistul *creează o realitate*, uneori extrem de depărtată de cea cunoscută, dacă nu de-a dreptul opusă.

De aceea, precum vom vedea îndată, arta și știința țin de două funcții sufletești cu totul deosebite.

Textul în care gînditorul italian își mărturisește pînă la urmă neștiința, sună așa: « Limitele care separă expresiile și intuițiile numite *artă* de cele care vulgar se numesc ne-artă sînt empirice: e cu neputință să le definim. O epigramă ține de artă; de ce nu și un simplu cuvînt? O nuvelă ține de artă; de ce nu și o însemnare de ziar? Un peisaj ține de artă; de ce nu și o schiță topografică? ».

Mărturisirea e tragică. Dacă nici autorul unui tratat de *Estetică* nu ne poate explica originea valorii unei epigrame, a unei nuvele, a unui desen — ce mai putem cere acelui *honnête homme*, omului de cultură generală?

Esteticienii germani — și îndeosebi cei din veacul nostru — au realizat progrese însemnate în rezolvarea multor probleme de ambianță. Unii s-au apropiat chiar de miezul chestiunii, care joacă în sistemul lor rolul planetei Neptun înainte de descoperire, bănuită prin calcul matematic dar nezărită încă prin telescop.

7. Estetica în România *. În cultura română, pe temeiul căreia ne străduim să ajungem la valorile universale, problemele esteticii n-au avut — cum era și firesc — o soartă mai bună. *Estetica la Academie* sau *Estetica în Universitate* ar putea alcătui două interesante capitole la o istorie a conceptului estetic în România.

Vom spune pe scurt că Titu Maiorescu, întemeindu-se în parte și pe gîndirea lui Schopenhauer, a folosit teoria unei arte impersonale — reprezentarea obiectivă a înfățișărilor Voinței — a unei « arte pentru artă ». Emulul său, C. Dobrogeanu-Gherea, aplicînd gîndirea scientistă a lui H. Taine, a ținut să impună o artă cu tendință, a unui Artist cetățean al societății prezente și viitoare.

Amîndoi acești gînditori și-au cheltuit cele mai bune eforturi într-un pragmatism local, temporal, care avea prea puține legături cu progresul disciplinei ce voiau a servi. Cînd polemizau, priveau problema parțial: Gherea cerea operei de artă să exprime tendințele, frămîntările cele mai înalte ale omenirii și se gîndea la Artistul care creează temperamental, împins de forțe organice, vitale; pe cînd Maiorescu, socotind emoția estetică o stare sufletească « obiectivă », avea în vedere atitudinea contemplativă, atotcuprinzătoare a Spectatorului, ridicat deasupra rangului vital. Adversarii vorbeau două graiuri deosebite din două regiuni antagonice. Polemica era fără ieșire. Înțelegerea era cu neputință.

S-au stins amîndoi, înșăuați în adevărul parțial pe care-l apărau. În fapt, estetica, din strădania lor, n-a cîștigat mai nimic.

Remarcabil însă e efortul criticului literar E. Lovinescu. Eliberîndu-se de cele mai tiranice idolatrii ale locului—tradiția, șovinismul, ca principii de valorificare artistică—a mers pînă la formularea conceptului estetic pur, aplicat la fenomenul literar. Observînd variabilitatea de gust și de prețuire a operelor de artă de-a lungul timpului, a creat o teorie a « mutației valorilor estetice », după care orice epocă își are preferințele ei estetice, pe care epoca următoare le anulează, zămislind și adoptînd altele.

Sînt, desigur, elemente pieritoare în mai toate operele artistice și gustul iubitorilor de artă a fost pînă acum foarte amalgamat. Dar permanența valorilor artistice e un adevăr tot atît de sigur și de evident ca permanența și evidența stelei polare.

Cu multă stăruință a lucrat Tudor Vianu ca profesor universitar și în domeniul esteticii.

---

* Tabloul pe care ni-l oferă Felix Aderca conține, dincolo de observații pertinente, accente vădit subiective, cu tendințe de justificare a unor poziții personale. Astfel de probleme se cuvine, desigur, să facă obiectul unor dezbateri mai ample, drept care ne propunem ca în numerele viitoare să publicăm în contrapunct și alte texte sau lucrări de estetică ale scriitorilor și criticilor noștri. (N.R.)

« Sentimentele extra-estetice, afirmă acest gînditor, aderă la partea cea mai adîncă a subiectivităţii noastre, sentimentele propriu-zis estetice se mişcă în regiunea mai superficială a eului. »

Iar în altă parte a *Esteticii* sale:

« Numai factorii extra-estetici se pot însoţi cu tonalităţi cînd plăcute, cînd dureroase, în timp ce factorii propriu-zis estetici se întovărăşesc numai cu tonalităţi plăcute, deci superficiale ».

Confundînd *artisticul* (mijloacele de expresie) cu *esteticul* (în care e implicat sufletul total), autorul elimină astfel din starea specială de conştiinţă a Spectatorului tocmai miezul viu al emoţiei estetice, pe care la rîndul ei o confundă cu emoţiile vieţii de toate zilele.

Mihai Ralea, profesor de estetică, neagă însăşi existenţa esteticii, ca disciplină autonomă.

Foarte aproape de adevăr, dacă nu chiar într-o margine a adevărului, se află gînditorul Lucian Blaga, afirmînd în *Filozofia stilului:*

« Orice stare sufletească trăită sau realizată pe un plan de conştiinţă *străin de ea* devine stare estetică ».

Sau:

« Esteticul derivă din putinţa conştiinţei de a trăi *în întregime* într-o *porţiune* a ei »,

Din care pricină ajunge la anularea existenţei fenomenului estetic ca atare:

« Dacă am fi preciși, ar trebui să spunem că *nu există stare estetică propriu-zisă,* deoarece esteticul nu e decît un fel de a se realiza al oricărei stări de conştiinţă ».

8. SISTEMUL DE FAŢĂ. Dorim să înfăţişăm aci un sistem de gîndire care să răspundă tuturor întrebărilor pe care celelalte sisteme le-au ocolit sau nu le-au putut rezolva în chip mulţumitor.

Această lucrare nu e fructul unei cugetări sistematice, neîntrerupte, ci al unei experienţe de critică literară la început, apoi de artă în general. Adevărurile la care am ajuns nu sînt rodul unei iluminări, ci al unor strădanii de ani şi ani, al unor lupte neîntrerupte cu piedici firești sau factice, într-un mediu uneori agramat, alteori de teroare. Fiecare adevăr a fost o biruinţă scump plătită, împotriva unei penibile realităţi.

Dar nu ne plîngem. Aceste adversităţi au stimulat spiritul de luptă, au susţinut rîvna întru căutarea adevărului. Gîndirea a reţinut, a sistematizat faptele, a tras concluziile, verificate mereu de-a lungul a trei decenii de viaţă intelectuală.

JURNAL Anton HOLBAN

DUREROASA ÎNTOARCERE SPRE CELE DE ACASĂ

PENTRU UN ADMIRATOR ATÎT DE FERvent al literaturii proustiene şi un scriitor introspectiv atît de înclinat spre examinarea infinitesimală a propriului destin, cum a fost Anton Holban, este de-a dreptul surprinzător să constaţi cît de sărace şi inconsistente sînt imaginile copilăriei proiectate în universul operei sale.

Prozatorul evită îndeobşte să reconstituie cadrul şi să refacă ambianţa specifică primului anotimp şi acolo unde alţii reuşesc să transmită cu destulă uşurinţă — fiind vorba de înregistrarea unei experienţe nemijlocite — poezia candidă a începuturilor, emoţia crudă şi atmosfera aburindă a amintirilor iniţiale, el reînvie extrem de rar, cu o luciditate încrîncenată şi obsesivă, accentuînd pînă la stridenţă palide culori, aceeaşi fotografie statică, acelaşi peisaj familial pe care-l imortalizase dramatic în *Oameni feluriţi*. E o durere ascuţită şi apăsătoare aici, resimţită peste ani cu acuitatea unei răni încă vii, care invadează tristeţea resemnată a femeii şi tulbură definitiv seninătatea uimită din ochii copilului, stabilind o solidaritate stranie şi nefericită între mamă şi fiu, sub ameninţarea permanentă, brutalizantă şi inexplicabilă a bărbatului.

În finalul unei nuvele ca *Halucinaţii*, bunăoară, Holban relua tabloul întunecat al copilăriei sale, identic pînă la amănunt cu imaginea înfăţişată în primul act al piesei: *« Cel care se numea tatăl meu, după ce supărase pe toată lumea, adormea însfîrşit greoi, încruntat, sforăind. Şi noi amîndoi, alături. Tu, la lampa cu gaz, lucrai la gherghef, eu îmi învăţam lecţiile pentru clasa întîia primară. Din cînd în cînd, cîte o vorbă înceată spinteca tăcerea. Încolo nu se auzea decît tictacul ceasului. Şi nenorocul plutea peste noi »*

21.I.1907. Anton Holban (în vîrstă de cinci ani) alături de părinţii săi: căpitanul Gheorghe Holban şi Antoaneta, născută Lovinescu. Fotografie unică în care scriitorul apare împreună cu tatăl şi mama sa. Ne-a fost comunicată de prof. Miron Holban, nepotul de văr al autorului Ioanei — căruia îi mulţumim şi pe această cale.

Tonul evocator din rîndurile de față nu determină însă nici o vibrație nostalgică, și faptul că, prin timp, totul revenea cu deosebită exactitate și putere de sugestie, căpătînd în plus, la nivelul nuvelei, semnificații mai ample prin raportarea la însingurarea chinuitoare a unei existențe pusă veșnic sub semnul destrămării și al presimțirii imanente a morții, tinde să demonstreze că neliniștea perpetuă, dezechilibrul interior, imposibilitatea desperată a comunicării cu ceilalți din jur, ce-l definesc pe Sandu — eroul predilect al epicii holbaniene — își află geneza în psihologia cețoasă a pretimpuriu maturizatului Coca din *Oameni feluriți*. Dealtfel, nu o dată, în confesiunile pe care le-a încredințat presei cu diverse prilejuri, scriitorul avea să precizeze înrudirea tipologică și evoluția continuă de la o vîrstă la alta, cu trimiteri efectiv biografice, ale principalelor personaje care-i traversează paginile creației. (« *Personalitatea multiplă, de atîtea ori nelogică a lui Sandu din* O moarte care nu dovedește nimic [...], *a trecut prin Mirel, din* Romanul lui Mirel, *dar se găsește în miniatură în micul Coca din* Oameni feluriți »[1]). Mai mult decît atît chiar, subliniind unitatea structurală a operei sale, ce răspunde unor necesități spirituale convergente (« *Cărțile aceluiași autor se influențează între ele* »), Holban ajungea, în *Testament literar*, la intuirea unui concept critic extrem de modern, precum *intertextualitatea*. De asemenea, acolo, el mai ținea să facă o observație demnă de atenție, referitoare la mobilul și mecanismul artei pe care o cultivă: « *Tot ce am scris (chiar dacă am văzut mai puțin clar la început), este rezultatul propriilor mele experiențe*[2] ».

Iată de ce nu trebuie să ne surprindă prin nimic faptul că într-una din cunoscutele sale note de lectură pe marginea literaturii proustiene, publicată în „*România literară*" (nr. 73), din 8 iulie 1933, întîlnim, poate, cea mai relevantă mărturie asupra climatului copilăriei holbaniene, din cîte scriitorul a lăsat să-i pătrundă în pagini: « *Pe Proust l-am înțeles fără nici o greutate. Mi se părea că mă regăsesc pe mine în el. Aceeași copilărie singuratecă și bolnăvicioasă, aceeași sensibilitate extremă, aceleași suferințe multiple. Chiar și anumite motive: groaza că mama nu va veni să mă sărute înainte de culcare...* ». Mai tîrziu, cînd intenționa să-și adune între coperți de carte *Studiul asupra lui Marcel Proust*, apărut în cîteva numere succesive din 1936, ale revistei „*Azi*", autorul *Ioanei* își dezvăluia, în *Explicații* introductive, « *dorința de a discuta opera lui Proust, ca povestea vieții unui om nespus de drag* ». Așadar, intuirea unei psihologii comune, facilitînd, sub această perspectivă, apropierea pînă la identificare de structuri narative retrăite, semnificativ, la intensități nebănuite.

Și totuși, dincolo de recunoașterea posibilelor filiații artistice și psihologice, asemenea afirmații ne dezvăluie neașteptat, la o atentă cercetare a lor, tocmai diferența de optică, ce separă demersul estetic holbanian de cel al scriitorului francez. Nu e vorba numai de revelarea propriului registru, firește original și particularizant în datele lui esențiale, ca orice experiență existențială singulară și irepetabilă (« *nu mă interesează prin ceea ce semăn cu alții, ci prin ceea ce difer* »), ci, în primul rînd, de adoptarea unei atitudini fundamental deosebită față de realitatea investigată.

Retrospecția proustiană are la bază o viziune substanțial senzuală. Naratorul își declanșează amintirile plecînd de la un detaliu sau mobil senzitiv. Celebra « madelaine » muiată în ceai readuce din uitare universul lăuntric al copilăriei, savoarea prăjiturii reactualizînd gustul plăcut de odinioară, așa-zisa *memorie involuntară* fiind, de fapt, la Proust, una de factură strict afectivă.

Pentru Holban, dimpotrivă, dinamica procesului confesiv se iscă și se tranșează în planul rațional. Este, cu alte cuvinte, un motiv intelectual, un exercițiu al inteligenței mereu supusă să rezolve ecuații sufletești fără ieșire. Rememorarea devine astfel, la prozatorul român, *argument*, într-o continuă dezbatere, în care, mai ales, lipsa de sensibilitate, evitarea expresă a senzațiilor, ce ar putea ascunde sau deforma impresia veridică, determină ariditatea, sensul experimental al problematicii literaturii sale. Chinurile și incertitudinile scriitorului nu au o proveniență psihică; natura lor e una cerebrală și Aurel Dragoș Munteanu sesiza cu multă acuitate că, sub acest raport, eroul holbanian e plămădit din aceeași pastă din care Dostoievski l-a întrupat

---

[1] Vezi: *Confidențe preliminarii*, în „*Azi*", an III, nr. 2, februarie-martie-aprilie 1934.

[2] Nu e posibil să treci cu vederea peste astfel de considerații teoretice ale prozatorului, chiar dacă ele ar fi « didacte » și rutinere, cum ne indica ritos Al. Protopopescu (*Anton Holban — preludii ale procesului absurd*, în *Romanul psihologic românesc*, Editura Eminescu, 1978, p. 166). O dovadă că nu pot fi ignorate o constituie și modul hazliu în care, refuzîndu-le categoric drept « naive » și « veleitare », comentatorul sfîrșește, în eseul său, prin a le accepta, cronat, în litera și nu în spiritul lor.

pe Ivan Karamazov, spre exemplu [3]. Setea de adevăr, obsesia lucidității ce-l caracterizează pe Holban se exercită numai în drame ale conștiinței. La Proust, în schimb, tocmai penumbrele, luminile voalate și difuze, specifice sondajului psihologic, constituie mirajul.

Dacă în opera proustiană «căutarea timpului pierdut» înseamnă astfel, mai mult decît orice, poate, regăsirea copilăriei, în literatura experimentalistă a lui Holban, vîrsta întrebărilor fără răspuns dezvăluie, într-o permanentă zbatere, drumul încîlcit al imposibilelor cristalizări. Literatura lui Proust suferă de complexul neputinței, al insatisfacției prezentului și al alienării spiritului, tărîmul copilăriei înfățișînd singura certitudine, singurul mijloc de revitalizare. De aceea ea implică o veșnică evadare din cadrele actualului, o întoarcere statornică spre lumea fericită a trecutului.

Confesiunea holbaniană se constituie însă din refuzul unei copilării neîmplinite, din conștiința moștenirii unei eredități încărcate, din revenirea dureroasă, tragică, asupra unor *stop-cadruri* mereu evitate, dar niciodată înlăturate. Ea ne descoperă deci asumarea responsabilă a consecințelor, curajul bărbătesc de a înfrunta deplin, printr-o trăire autentică, cu toate riscurile și cu toate urmările, avatariile unei existențe traumatizate încă din punctul ei inițial. Pentru Holban, întoarcerea spre cele de acasă marchează astfel, de fiecare dată, redeschiderea unor răni pe care viața nu le-a lăsat nicicînd să prindă crustă, ci, mai mult decît atît, le-a transformat în adevărate obsesii, în mărturii indubitabile ale precarității existenței sale. Drama familială trăită în fragedă copilărie, ce-l silise a fi mereu tampon între violența tatălui și placiditatea mamei, convingerea că a fost osîndit prin naștere să poarte mai departe, în timp, germenele morbid al părintelui, fac mai sesizabilă aici — cum arătam și cu o altă ocazie [4] — apropierea nelimitată a morții, însoțesc fiecare act existențial de condiția implacabilă a relativismului, leagă neantul de cotidian și-l transformă într-un perpetuu cîntar al lucrurilor.

Pus în situația de a vieții totdeauna în intimitate cu ideea dispariției, Holban nu înregistrează febril frica de neființă, nu are revelația amenințării ei cumplite, pe care Proust o realizează cu o torturantă acuitate, odată cu pierderea bunicii. Groaza relativului, a imposibilității dăinuirii, îl apropie pe scriitorul francez de sensul profund al artei. Moartea lui Bergotte îi restituie astfel încrederea lăuntrică în capacitatea artei de a asigura permanența («*... cărțile lui, dispuse trei cîte trei, vegheau ca îngerii cu aripile desfăcute și păreau, pentru cel care nu mai era, simbolul învierii sale*»), adică privilegiul de a perpetua dincolo de vreme ceea ce a fost mai propriu și superior în noi.

La autorul *Jocurilor Daniei*, intuirea morții determină, îndeosebi prin contrast, nevoia de a trăi timpul scurt care i-a fost dat, la intensități maxime, de a nu simula nimic, de a se împlini printr-o autenticitate desăvîrșită a reacțiilor, de a aspira la vibrațiile cele mai adînci ale ființei în contact cu realitatea clipei. Neliniștea holbaniană presupune experiența nemijlocită, în care scrisul se bazează doar pe remarca personală și tinde doar să reflecte candoarea momentului.

Opera devine, așadar, la prozatorul român expresia și dovada cunoașterii existențiale, spre deosebire de Proust la care ea trebuia să deschidă drumul nemuririi. De aici și nedumerirea holbaniană, care, în căutarea autenticității exprese se află mult mai aproape de dezideratul estetic gidian — așa cum s-a observat nu o dată — decît de contemplarea și reveria proustiană («*... sunt lucruri esențiale pe care nu le pricep: cum a putut să-și risipească ultimii ani cît mai avea de trăit scriind cărți?*» [5]). Dealtfel, ca să desprindem mai exact diferențele structurale de viziune artistică și etnică dintre cei doi scriitori, e de ajuns să comparăm seninătatea și înțelepciunea străveche, de factură folclorică, prin care Holban recepteză netulburat pregătirile de moarte ale bunicii, cu deruta și neînțelegerea tranzitoriului, atît de covîrșitor resimțite de Proust, în fața trecerii în neființă a celor dragi.

În acest mod privind lucrurile, se poate într-adevăr afirma — și Aurel Dragoș Munteanu era destul de îndreptățit să o facă în eseul amintit mai sus — că obsesiv se proiectează în scrisul lui Anton Holban nu spectrul hîd al morții, înfri-

---

[3] Vezi: *Motive existențiale în opera lui Anton Holban*, în vol. *Opera și destinul scriitorului*, București, Editura „Cartea Românească", 1972, pp. 159—173.

[4] Vezi: *Holban sau refuzul copilăriei*, în „*Convorbiri literare*" — serie nouă, nr. 4, 29 februarie 1972, pp. 4—5.

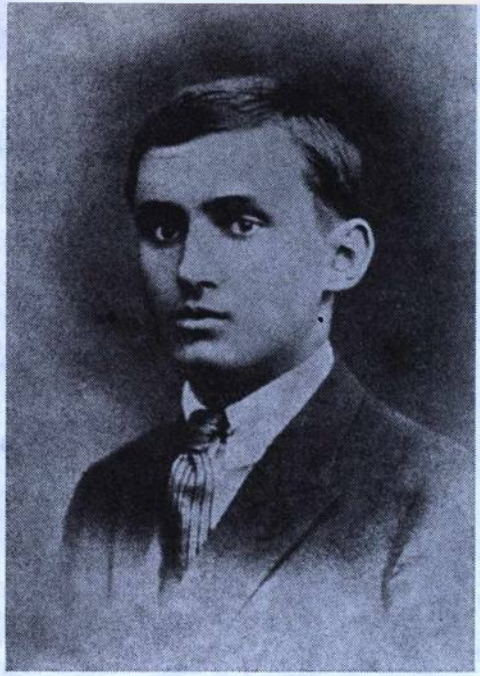
[5] *Cu d. Anton Holban despre* Ioana, *despre Proust, despre critici...*, interviu publicat în „*Rampa*", an. XVIII, nr. 5105, vineri 18 ianuarie 1935, p. 2.

coșind atmosfera, ci spectacolul ei halucinatoriu, grotesc, însoțindu-l pretutindeni pe prozator și restituind actelor existenței valoarea lor primară, fundamentală.

*

Dintre personajele esențiale ce străbat și particularizează climatul copilăriei holbaniene, așa cum el ne este înfățișat în *Oameni feluriți*, imaginea tatălui, mai apoi destul de rar evocată dealtfel, ne apare într-o perspectivă difuză, extrem de nefavorabilă, compusă din linii și unghiuri contradictorii, situată, în genere, în penumbră, dar ascunzînd totuși, sub furtunoase dezlănțuiri temperamentale, surprinzătoare intuiții și complexe reacții sufletești.

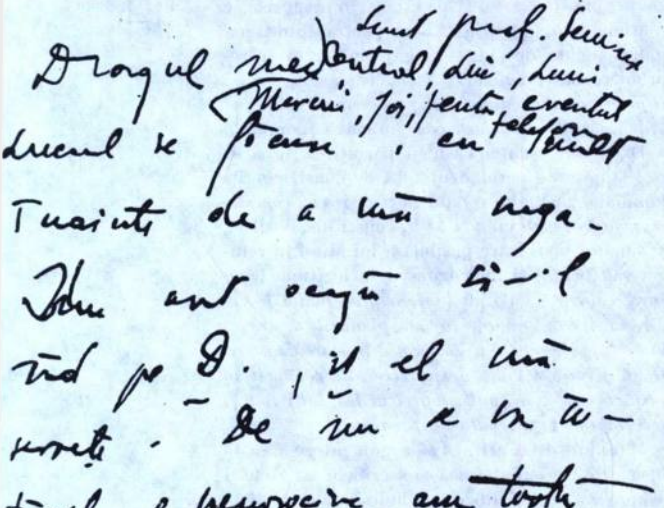
Brutal, nestăpînit, chinuit de morbul violenței (« *Dacă nu puteam fi altfel! Vezi, eu cred că nu sunt de vină. Mie totdeauna mi-a părut rău. Dacă nu pot face altceva...* ») și al unei senzualități aprinse, Jean poartă însă, în revolta sa absurdă, un sîmbure real de nemulțumire, o doză semnificativă de neîmpăcare cu existența, care-i dau o deosebită pregnanță și trezesc neașteptate rezonanțe moderne. Ura lui atroce împotriva convenienților mic burgheze provinciale, a minciunii și falsității unui mod de viață artificial, în spatele căruia colcăie meschinăria și pasiunile joase (« *Cum să mă port? Să-mi pun mănuși? Asta vrei?* »), dublată de o iubire tulbure, ușor convertită în plăcerea sadică de a jigni și a tortura pînă la epuizare pe cei apropiați, (« *Nu te speria! Voi toți sunteți o familie de speriați, de îngîmfați* ») conferă înfruntării dramatice din *Oameni feluriți* un sens aparte, care scapă îndeobște la prima vedere. Grosolăniile istovitoare pe care Jean le afișează constant, salturile lui nefirești de la o stare la alta, măcinînd sistematic nervii Ortansei, înseamnă, de fapt, negarea mînioasă a resemnării tragice cu care femeia acceptă un mecanism existențial prestabilit, fără nici o posibilitate de ieșire dintr-o viață închistată, curgînd după un ritm molcom, dominată de fericirea umilă a locului unde nu se întîmplă nimic. « *Mai bine așa cum sunt decît ca voi, fățarnici* », ripostează cu promptitudine Jean Bogdan familiei soției sale, atunci cînd aceasta-i acuză duritatea firii și neîmblînzirea comportamentului. Furia oarbă a bărbatului, frenezia reproșurilor lui aprige dezvăluind un exact simț al nuanțelor și o mare nevoie de adevăr (« *Parcă nu-l cunosc pe tată-tu! Un zgîrcit! Fură lumea la bancă! Și mai sunt proști care pun banii la banca lui* »), vin și din

Anton Holban — la vîrsta lui Mirel, eroul romanului cu același nume.

conștiința neîmplinirii, Jean socotindu-se, în sine, un frustrat al vieții, un neînțeles (« *Ce-o să mă fac fără voi? Și tu te duci, puiule, și tu și Ortansa și mă lăsați singur aici!...* »). Cariera militară a reușit doar să-i accentueze convingerea că nu poate depăși falsele rigori (« *Al dracului general, să se uite la cismele oamenilor. Altceva mai inteligent nu găsește de făcut!* [...] *Auzi, să-mi facă observație în fața companiei! Și să nu-i poți răspunde o vorbă!* »). Umilințele nenumărate, îndurate în afară, tind astfel să fie compensate printr-o răzbunare nedreaptă, executată zilnic împotriva celor dragi. Reacția lui Jean Bogdan, care întreține cu lumea o permanentă stare de ranchiună și agresivitate (« *Nu primesc lecții de la nimeni* ») se apropie, în acest mod, și are serioase înrudiri cu spiritul contestatar al eroilor zămisliți mai recent de literatura « tinerilor furioși » britanici. Protestul dur, febril, tumultuos, de o cruntă exasperare, al celui care neînțelegîndu-i pe cei din jur nu se înțelege nici pe el deplin, fără a avea, bunăoară, patetismul și clarviziunea polemică a unui Jimmy Porter, eroul lui John Osborne din *Privește înapoi cu mînie*, se individualizează, totuși, prin copleșitoarea lui degringoladă de excese și insatisfacții, într-o prezență scenică extrem de asemănătoare tipologic.

Dacă Jimmy Porter dezarmează, în ultima instanță, în fața propriei sale victime, sufletul

zbuciumat al lui Jean Bogdan alunecă ușor spre ieșiri demențiale și sfîrșește obosit de o revoltă ineficace și inutilă în dezechilibru și cămașă de forță. A privi însă acest personaj holbanian numai ca pe un produs al nebuniei și al delirului verbal, fără a remarca toată încărcătura tragică și toată complexitatea firii sale, așa cum, din păcate, au fost tentați să procedeze cei mai mulți dintre comentatorii și interpreții piesei [6], înseamnă, de fapt, a reduce la schemă și a sărăci considerabil bogăția lui psihologică. Scriitorul însuși a revenit de mai multe ori asupra eroului său, tocmai pentru a înlătura orice umbră din superficialitatea cu care fusese tratat Jean, cu ocazia primei montări scenice a dramei [7]. Holban insista îndeosebi asupra *lucidității* manifestată în unele momente în comportamentul personajului central din *Oameni feluriți*, iar altă dată, el atrăgea atenția că acest « *om rău, avar, grosolan, terorizînd pe cei dimprejur, și în același timp — contrazicîndu-se nu numai în vorbe, ci și în instincte* » se dovedea « *mai sincer decît ceilalți și chiar, uneori mai perspicace* », trăsături care, puse în lumină, îi conferă o cu totul altă dimensiune față de cadrul strîmt ce ne-am obișnuit, din comoditate, să i-l acordăm.

De asemenea, apropierea pe care scriitorul o recunoștea între *Oameni feluriți* și *Strigoii* lui Ibsen nu trebuie să ne inducă nici ea în eroare. Specificînd de fiecare dată că, aici, « *subiectul nu are nici o importanță* » [8], Holban viza o înrudire de substanță, o continuitate în idee a dramei ibseniene. Odată cu tarele creditare ale tatălui, Coca din *Oameni feluriți* prelua în viață și neastîmpărul, nemulțumirea, vehemența împotriva conformismului, spiritul de frondă vexînd morala mic burgheză. Nu avem astfel decît să analizăm sub un asemenea unghi *Romanul lui Mirel* ca să ne dăm seama atît de finalul deschis al *Oamenilor feluriți* cît și de nota gravă pe care o capătă cartea de debut a prozatorului, raportată la premisele și dezideratele piesei.

« *Băiatul era deștept, dar avea un caracter nesigur* » — conchidea Holban schițînd profilul psihologic al lui Mirel. « *Părea că s-au întîlnit în el calitățile și defectele părintești: ca tatăl său era sclipitor, repede la toate, și, în același timp, egoist și răutăcios; iar alte ori, ca mama sa, era timid, fricos și cu atenții care minunau* ».

Ceea ce șochează în această caracterizare este silueta tatălui, situată prin ricoșeu într-o perspectivă destul de modificată față de dramă. Mai mult decît atît, ea este oglindită, surprinzător, în opoziție cu valențele materne, proiectate oarecum diminuant, privite chiar cu o doză de severitate.

Lipsită de relief, ștearsă, Ortansa devine, pe întreg parcursul romanului, o umbră pe care

---

[6] O singură excepție notabilă: I. Negoițescu (vezi: *Anton Holban*, în „*Argeș*", nr. 1, 1972, p. 7), care, dincolo de observația destul de discutabilă privind *naturalismul vehement* al piesei, evidențiază subtil « *violența sensibilă* » ce-l definește aici pe autor. Sugestiile naturaliste, mult mai estompate dealtfel în drama holbaniană decît le vede criticul, fac posibile însă și unele legături de nuanță între *Oameni feluriți* și viziunea strindbergiană din *Tatăl*, piesă care, e de presupus, nu i-a fost deloc străină scriitorului român. Oricum, totuși, ele țin de aspectele secundare ale conflictului, constituie pretexte exterioare ale dramei și accentuează tocmai nota melodramatică pe care chiar Holban o repudia.

[7] Că Holban era îndreptățit să o facă ne-a dovedit-o, cu prisosință, spectacolul „Teatrului Nottara", reluînd acest text dramatic în stagiunea 1976—1977, sub bagheta regizorală a lui Dan Nasta, după aproape cinci decenii de la premieră, cu aceeași gravă neînțelegere a sensurilor piesei.

[8] *Dl. Anton Holban despre sine însuși*, în „*Vremea*", an. V, nr. 231, 27 martie 1932.

nimeni nu o ia în seamă. Întors dintr-o lungă călătorie în Orient, revăzîndu-şi familia, primele gesturi de afecţiune ale lui Mirel se îndreaptă spre bunică şi mătuşă, iar numai după aceea, la îndemnul acesteia din urmă, (« *Du-te la Ortansa. Uite cum se uită la tine, săraca !* »), spre mamă. Între fiu şi mamă nu există, dealtfel, nici un fel de comunicare şi afecţiunea, cită o manifestă Mirel, este mai mult exterioară, gestică, de ochii lumii. Asupra băiatului, Ortansa nu are nici o autoritate şi doar în faţa ameninţării bolii şi a pericolului ei iminent acesta înţelege să-şi sacrifice capriciile şi să-i acorde o oarecare atenţie. Ceva s-a rupt de mult între cei doi şi nu mai poate fi recuperat.

În universul sufletesc pe care-l analizăm, candoarea mamei nu readuce lumina, ci alină numai răni cunoscute, şi, ca atare, acceptate. Aici mama nu este o fiinţă mirifică, ci o infirmieră, sau, cîteodată şi mai rău, un element al cadrului.

Se prelungesc, aşadar, în paginile romanului raporturile deja cunoscute între mamă şi fiu, instaurate încă din finalul *Oamenilor feluriţi*. Părăsindu-l pe Jean şi aducînd în casa părinţilor ei şi copilul, Ortansa se dovedeşte incapabilă de a-şi mai găsi un rost, de a-şi putea reface în vreun fel viaţa. Coca, devenit prin timp Mirel, nu va înţelege şi nu-i va ierta niciodată mamei pasul tragic ce a marcat destrămarea familiei lor, fiindcă, în ciuda veşnicului război al nervilor ce domnea între ei, existenţa nefericită a celor trei constituia o unitate, bazîndu-se, în fond, pe principiul compensaţiei din vasele comunicante. (« *Avea dreptate taica să facă gură ! Mi-aduc aminte. Toată viaţa l-ai plictisit !* [...] *Niciodată nu-l lăsai în pace. Totdeauna aveai ceva de zis ! Ştiai că-i nervos, trebuia să-l laşi în pace. Şi acum l-ai părăsit !... Lasă că-i destul ! El era om bun* »). Dacă ura iresponsabilă ce o afişează Coca faţă de Jean s-a transformat la Mirel într-o dureroasă, dar luminoasă amintire — neliniştitul fiu iertîndu-şi tatăl, acordîndu-i circumstanţe atenuante şi îndrăgind, pînă la urmă, prin acceptarea consecinţelor propriului destin, spiritul lui nestatornic, atît de brusc înlăturat din calea vieţii sale — apoi iubirea exclusivă pentru mamă a devenit, cu vremea, milă compasivă, însoţită chiar, cel puţin în plan literar, de o oarecare undă de dispreţ [9]. De aici şi grija cu care Sandu va căuta, mai tîrziu, să-şi precizeze, în orice relaţie sentimentală, intenţia de a-şi păstra totdeauna independenţa, de a nu se angaja în nici o întreprindere matrimonială (« *Nu mă voi însura, dar vei fi prietena mea cea mai bună !* » — îi va spune el Irinei, cea din *O moarte care nu dovedeşte nimic*).

Exemplul eşuatei căsnicii părinteşti, oroarea ce-l stăpîneşte permanent faţă de constrîngerile familiale, găsite nu o dată *ilogice* şi « *cu complezenţe faţă de toate vînturile* » [10], constituie, dealtfel, şi singura justificare posibilă a lui Mirel în refuzul său brutal şi monstruos de a legitima legătura vinovată cu Lilli (« *Avea prea multă încredere în el, ca să renunţe la toate planurile de dragul unei fapte bune. Nu se socotea în stare de sacrificiu. Visase o viaţă de petreceri, de călătorii în jurul lumii, şi trupul subţirel al lui Lilli l-ar fi încovoiat de la început ca o povară* »).

Mai mult decît atît, ca să argumenteze această idee a căsătoriei înţeleasă ca sacrificiu, ca atentat asupra voinţei şi libertăţii individuale, Holban tripla în *Romanul lui Mirel* situaţia tragică a neînţelegerilor dintre Ortansa şi Jean din *Oameni feluriţi*, aglomerînd în carte şi nefericirea căsniciei ratate a Ririei, ca şi raporturile ambigue dintre Mary şi Tololoi, ce păstrează doar aparenţele unei fericiri matrimoniale, subminată deja, în esenţă, prin prezenţa indispensabilă a amabilului şi curtenitorului doctor Walter. La rîndul ei, Lilli, personaj pe care scriitorul mărturiseşte că l-ar fi creat din imaginaţie, se identifică, în reacţii şi în comportament, cu Ortansa, are exact aceleaşi trăsături temperamentale, aceeaşi atracţie covîrşitoare spre universul tumultuos şi instabil, egoist şi răutăcios ce o va pierde. Era firesc deci ca Mirel să evite a repeta ceea ce Jean trăise cu Ortansa, deşi unele ecouri freudiene, uşor

---

[9] Şi totuşi, cît de relativă poate fi o asemenea constatare, comparată cu una sau alta dintre mărturisirile scriitorului. « *Iarna viitoare aş vrea să iau catedră la Salonic* » — îi scria Holban, în 10 martie 1932, prietenului său Ion Argintescu. « *Aş avea posibilitatea să văd locuri noi şi să-mi mai variez puţin melancoliile. Pot fi eu sigur că mama mea, ceea ce mă mai leagă de viaţă — persoană bolnăvicioasă — va rezista toată iarna ? Ce complicaţii ... Atîtea reflecţii contrarii îmi anihilează vreo hotărîre* ». Ca atare, afirmaţia noastră nu trebuie generalizată, ci privită numai în perspectiva cărţii la care ne referim, deci a *Romanului lui Mirel*.

[10] Vezi *scrisoarea* din decembrie 1932 către Tache Soroceanu, reprodusă de noi în: Anton Holban, *Pseudojurnal*, Editura Minerva, 1978, pp. 72—73, cu referiri directe la experienţa matroimonială pe care scriitorul o încearcă alături de Maria Dumitrescu, prototipul personajului Ioana din romanul cu acelaşi titlu.

detectabile, complică simțitor, de-a lungul romanului, înțelesul limpede al lucrurilor [11].

Ortansa, Riria, Lilli, eroine desprinse parcă din romanul sentimental rusesc, strivite sub grosolănia, crizele alcoolice și răutatea feroce a bărbaților (Mirel însuși este un Sanin adolescentin și « romanul » lui amintește în mai multe privințe cunoscuta carte a lui Artzibașev), sau chiar Mary, care își caută salvarea în afara spațiului casnic, demonstrează deosebit de convingător alinaerea ființei, nefericirea funciară ce planează asupra existenței lor. Riria duce, așadar, în moarte dezorientarea și traumele ei sufletești, înainte « *de a regreta, astfel, ceva în viață* », Mary acceptă resemnată convietuirea aparentă cu Tololoi, deci moartea oricăror iluzii, Lilli prelungește destinul resemnat al Ririei și al Ortansei, iar Ortansa, cu acea artă « *de a se face în mijlocul tuturor inexistentă și de a nu încurca pe nimeni* », își poartă mai departe melancoliile, regretele, umilințele și idealurile pierdute, neînțeleasă și desconsiderată de toți. Despărțirea de Jean a însemnat pentru ea întoarcerea în mediul tulbure al familiei din care sperase, prin căsătorie, că va evada. « *Credeți că Ortansa are nevoie de voi? Cum n-ați știut-o niciodată ați putea s-o lăsați și acum în pace. Știți doar că Ortansa nu vă poate suferi ...* » — replică furios căpitanul rudelor soției sale, atunci cînd află de hotărîrea acestora de-a o readuce la vatra părintească. Ideea evadării, de astă dată din suferințele căsniciei, revine aici ca o obsesie, (« *Am tăcut și acum nu mai pot, parcă aș vrea să țip s-audă lumea întreagă că am fost nenorocită, că m-am chinuit ...* »); ea este cu atît mai tragică cu cît femeia constată dezolată că nu are ieșire, că totul se consumă într-un cerc închis. Sentimentul înstrăinării, al inutilității existențiale (« *Să te simți străină, și să vezi că ești de prisos ... și că n-ai un colțișor al tău ...* »), determină uneori regretul după cele părăsite (« *La Jean era rău, dar eram printre lucrurile mele. La Jean aș fi murit, dar aș fi murit acasă la mine ...* »), deși conștiința precarității și gratuității vieții i-a fost pusă în evidență chiar de traiul torturant alături de neîmpăcatul căpitan.

Realitatea e că Ortansa nu l-a iubit niciodată pe Jean și relațiile dintre soție și bărbat s-au bazat în cazul de față numai pe o nemăsurată și absolută supunere. Ca și Riria, care « *fusese măritată cu primul venit* », fără a protesta, și era firesc să nu aibă în căsnicie decît serioase rețineri față de *străinul* care-i fusese sortit să-i schimbe viața, Ortansa manifestă mai multă grijă, mai multă înțelegere, și oarecum este mai apropiată sufletește de Grigore, ființă umilă ca și ea, decît de propriul său bărbat (« *Aș vrea să-ți dau ceva. Și n-am ! Uite, ia tu fotografia ceea ! Rupe partea cu Jean. Nu-i mare lucru, dar n-am altceva. Sunt săracă ca și tine !* »).

Pentru Holban, prototipul idealei ținute feminine îl va da întotdeauna intransigența voluntară a bunicii, în care va recunoaște robustețea sănătoasă a pămîntului, vitalitatea simplă și moralitatea elementară, fără complicații, a omului născut la țară, împletindu-și existența cu cea a naturii, ritmîndu-și traiul zilnic după pulsațiile stelelor, într-o recunoaștere perpetuă și o înțelepciune venită din străbuni a sensului tranzitoriu, limitat, al vieții. Lecția pe care bunica pregătindu-se să moară i-o oferă nepotului chinuit de tenebrele dispariției, otrăvit de boală, este aceea a unei mari și incomparabile liniști, radiind din ființa ei mereu tînără ca spirit, supusă legilor inexorabile ale naturii. Finalul de basm al nuvelei — în care G. Călinescu vedea capodopera creației holbaniene — acea aspirație spre regăsirea în transcendență a vîrstei adolescentine, cînd bunicul, bunica și nepotul formaseră un tot și trăiseră bucuria înțelegerii depline, ne dă cheia exactă a ușii care deschide drumul spre seninătate în conștiința febrilă a neliniștitului Sandu.

Dar *bunica* nu este în scrisul lui Holban doar o apariție specifică vîrstei senectuții. Ea constituie un personaj esențial al acestei literaturi. Mai mult decît atît, spre deosebire de Jean sau Ortansa — eroi lineari, fără nici o modificare caracterologică — profilul bunicii, imortalizat la diferite vîrste, are, pe întreg parcursul operei autorului *Ioanei*, o traiectorie evolutivă.

---

[11] Opoziția categorică a lui Holban față de cea de a doua căsătorie a mamei sale cu bunul și compasivul Ștefan Dragomirescu, poate cel care a intrat în conglomeratul *Citadelei sfărîmate* a celuilalt descendent lovinescian, dramaturgul de astăzi, are desigur o explicație asemănătoare.

25 august 1924 (st. v.), nunta de aur a bunicilor. Anton (us. în mijloc) e așezat în acest tablou de familie în spatele bunicului (Vasile T. Lovinescu) și al bunicii sale (Profira Lovinescu). Fotografia ne-a fost comunicată de D-na Marica Lovinescu. Îi aducem, și pe această cale, mulțumirile noastre.

Cine compară *Bunica se pregătește să moară*, nuvela din 1935 a scriitorului, cu imaginea pe care acesta i-a creionat-o în *Oameni feluriți*, rămîne surprins, constatînd distanța ce separă în timp o ipostază de alta. Puțin ușuratecă și cu ambiții de parvenire pe scara socială, dar fără a depăși cadrul strîmt al zbaterilor provinciale, mereu în căutare de distracții, nereceptivă la suferințele celor din jur, dar dispusă spre o zgomotoasă compasiune, ființă veselă, săritoare, cu un temperament agitat, Maria, din *Oameni feluriți*, reapare în *Romanul lui Mirel* într-o postură mai nuanțată, atotînțelegătoare, degajînd fericirea bătrînei care-și știe adunată familia în jur precum cloșca puii (spre a împrumuta comparația scriitorului). Bunica manifestă o dragoste ieșită din comun, aproape maternă, înlocuind-o aici pe Ortansa, față de primul ei nepot, și acesta găsește întotdeauna prilejul să profite de bunăvoința ei, respectîndu-i însă autoritatea, așa cum nu o va face niciodată la îndrumările mamei. Sănătatea robustă a bătrînei, tinerețea spiritului ei, învingînd vîrsta, execută o influență statornică asupra maniilor și panicii, ticurilor și tulburărilor nervoase ale tînărului, aducînd o neașteptată relaxare, un echilibru mereu sperat. (« *Cînd sunt în momente de panică și în voia tuturor ticurilor, bunica mea de 80 de ani, perfect stăpînă pe nervii ei, mă descoperă și reflectează cu tristețe:* „*Prostii !*“ ») [12].

Alături de bunică, universul Fălticenilor, de care sînt legate amintirile copilăriei scriitorului, recheamă și imaginea statuară a bunicului. În

[12] Vezi *Ancheta* din „*Rampa*“, an. 18, nr. 5387, miercuri 25 decembrie 1935, p. 9.

Romanul lui Mirel, Holban îi schițează portretul cu mînă sigură: «*O frunte mare, fără crețuri, ochi liniștiți, trăsături regulate, barba albă și îngrijită, împărțită în două, îi dădeau o înfățișare calmă*». Bunicul impune aici prin ținuta austeră și comportamentul de extremă severitate. Față de el nu se spun glume deocheate, se îndeplinesc cu rigurozitate toate tabieturile, se păstrează o atmosferă de liniște și înțelegere deplină. O anume distanță îl separă de ceilalți. Comun cu Mihai din *Oameni feluriți* — personaj în genere alunecos, timid, fără personalitate — bunicul din *Romanul lui Mirel* mai are doar pasiunea pentru agapele și întrunirile politice, care constituiau în piesă marea atracție a lui Coca, dar care, în roman, deveniseră prilej de amuzament, «*ca la teatru*», pentru Mirel.

În notele de călătorie intitulate *Odesa* [13], Holban proiectează profilul bătrînului cu zece ani înaintea dispariției, în zilele fierbinți din vara lui 1917, sub amenințarea tragică a bolii: «*O lună de zile, bunicul meu s-a zbătut între viață și moarte la spitalul cu români din Odesa* [...] *Cu obsesia morții am privit Odesa, adică imaginea ei mi-a fost de multe ori alterată.*» Ipostaza trebuie reținută cu atît mai mult cu cît chipul senin al bunicului tulburat de ideea dispariției, («*nu-i plăcea să vorbească niciodată despre moarte. „Nu vorbi prostii!", este vorba cu care întrerupea el astfel de conversații, și așa a spus întotdeauna, chiar cînd era tînăr.*»), dar veșnic amenințat de ea, este permanent opus, într-o nuvelă precum *Bunica se pregătește să moară*, vitalității debordante a bătrînei care, temîndu-se de moarte, își întîmpină totuși destinul cu o pace sufletească impersionantă.

Bunicul și bunica sînt evocați mereu de Holban într-o atmosferă trainică, gospodărească, legați de pămînt și de bucuriile simple ale vieții practice. («*După mine o să rămînă doi caiși, plantați pe mormîntul unui copil. După bunicul meu, grădina mare cu toți copacii, cu brazi înalți pînă la cer.*») Prosperitatea familiei, bogăția unei existențe trăite plenar, pretind, în peisajul miraculos al Fălticenilor, invocarea bunicilor, rechemarea nostalgică a vremurilor de odiniară. De fapt, a perioadei adolescenței scriitorului, cînd rănile vii ale copilăriei căutau să fie alinate într-un climat de dulce candoare moldovenească, dominat de iubirea compensatoare a bunicilor.

Desigur, în legătură cu personajele pe care le discutăm ar mai fi încă destule aspecte de analizat. Notabil e însă faptul că, atît romanul cît și prima piesă de teatru a lui Holban, departe de a fi simple dovezi ale începutului, stăpînite de stîngăciile inerente, se plasează, prin problematica și maturitatea mijloacelor artistice, în sfera creațiilor relevante ale scriitorului și numai o lectură superficială a putut stabili diferențieri de opinie între aceste lucrări așa-zis *obiectivate* și restul operei holbaniene *subiectivate*. Dealtfel, în *Romanul lui Mirel*, fundamentală devine, urmărită într-o asemenea perspectivă, specifică într-un fel contorsionatului Sandu, înfruntarea dintre personajul central al cărții și Tololoi, adică dintre tipul omului de prisos, al ratatului provincial, reprezentant al unui mod de viață gratuit, nemotivat și spiritul neliniștit, febril, al adolescentului care, însetat de adevăr, este gata să-și transforme propria existență într-o experiență continuă, directă și nemijlocită.

*

Paginile de jurnal pe care le transcriem în continuare, reproduc textul celor două *carnete de buzunar* păstrate astăzi în fondurile documentare ale „Galeriei oamenilor de seamă" din Fălticeni, sub numerele de inventar *157* și *158*. Ambele provin din donația Horia Lovinescu și cuprind însemnări din vara anului 1935 aparținînd autorului *Ioanei*. Ne găsim în fața unui adevărat *jurnal de creație*, — ajuns la cunoștința noastră ulterior publicării *Pseudojurnalului* - fiindcă însemnări și reflecții consemnate aici au fost mai tîrziu dezvoltate epic în nuvela *Două fețe ale aceluiași peisaj* și în romanul *Jocurile Daniei*.

Nicolae FLORESCU

[13] Publicate în „*Vremea*", an. VII, nr. 358, 7 octombrie 1934, p. 5.

Însemnări dintr-o vacanță de vară

[Iunie 1985]

[.....]

Încîntă pe cineva un reproș care nu i se potrivește. Dar și bunicii i se întîmplă o mulțime de [lucruri relative] cum nu suntem obișnuiți să auzim de la dînsa. De exemplu — conversațiile ei lungi cu bunicul, din timpul somnului. Apoi, trează [,] ea le povestește ca pe ceva normal. Această persoană [,] care n-a fost niciodată mistică și nici acum nu-și aduce aminte de D[umne]zeu [!] Dar bunicul o ține cu orice în curent, oricît de ciudat ar fi, dar așa este. Iată o istorie extraordinară și o transcriu exact cum mi s-a spus. Cu siguranță că nu s-a inventat nimic.

Bunicul [,] în ultimul timp [,] purta o flanelă la burtă. După .....

*

Cu bunica, persoană atît de mare, am început să ne purtăm ca și cum ar fi un copil: glumim naiv, schimonosim cuvintele, înlăturăm orice discuție serioasă. Rîzînd [,] ne pregătim s-o conducem la mormînt. Nu facem nici o sforțare pentru purtarea noastră[,] totul se petrece instinctiv. Și bunica se pretează la această glumă. Astfel că și noi suntem alții decît acei obișnuiți. Tot « flecușor » am rămas.

Poate că joc un rol acum, sau numai acum sunt perfect sincer. Vorba aceasta mă încîntă; cum mereu va fi mai bătrînă, mai streină de mine, mai departe. Ne vom înțelege tot mai puțin. Cum să mă bucur [?] Să amețesc, să fiu cuprins de extaz, ca în mijlocul unei muzici minunate [!] Să merg la ea, să-i ating carnea [,] atît de caldă, *scumpă*, vie [!] Părul ei alb, ușor răvășit, pe care coboară seara.

*

Aici plouă mereu; a trecut jumătate de vară *[sic!]* și aproape nu s-a văzut cerul. Am glumit cu bunica: « Îmi pare bine că ai comandat o climă agreabilă pentru noi, cum comanzi prăjituri » Bunica a rîs: « Tot flecușor ești tu [!] »

*

[.....]

Ca să ne distrăm, aduceam și jocuri de acasă: un șah. Bunicul ne-a privit odată cu bunăvoință și a cerut să-l învățăm și pe el. În fața prășitorilor i-am dat noi lecții [,] rezemați cu toți de o căpiță de lucernă, dar am constatat, tocmai cînd puneam mai multă silință să fim clari, că el adormise cu delicii.

Iazul ducea încet apele, dar purta cu el toate nostalgiile. Bunicul ne accepta imaginația și promitea să ne facă o barcă, să ne ducă din iaz în Siret, Siretul în Dunăre și apoi la mare. Avea atîta bunăvoință bunicul să ne facă plăcere că poate că credea el singur că o astfel de invenție ar fi posibilă.

Și lanurile de grîu, zornăind ca și cum ar fi bani, și prin care ne strecuram, el mai [,] mai ca noi.

Bunicul a vîndut pămîntul, loc cu loc [,] căci îmbătrînind nu se mai putea ocupa de o chestiune atît de întinsă. Și acum, cu [el] mergem pe locuri streine. Uneori [,] cîte un necunoscut pe acolo. (Oare nu are un înțeles ce căutăm? De ce am schimbat drumul acasă?) Brazi[i], cei ce erau în gard [!] Și la pîrîu nici o floare. Totul cosit. Dar șiragul de sălcii. Le-o fi plantat chiar bunicul [?] Toți noii proprietari sunt lipoveni. Acum ne [întoarcem...]. Gospodăria noastră s-a micșorat. Copacii s-au rărit, pereții s-au

urîţit, ca un om care îmbătrîneşte. Acum noi [,] copiii ne indignăm împotriva oricărei schimbări. (Face[m] gesturile lor de la poartă, cu toate că odinioară eram supăraţi că nu se schimbă nimic).

La întoarcere ploaia a început iarăşi să cadă. Bunica ne-a ghicit unde am fost, cu toate că nu voiam să-i spunem ca să n-o îndurerăm. A cerut să-i dăm toate amănuntele.

*

Toată lumea în antretul din faţă. Am băut cafea neagră. (C[orina] caută G[inei] în ceaşcă.)

— Şi ai să ai o supărare [,] dar ai să ştii s-o întîmpini. Nu trebuie să te încrezi într-un om de verde [,] care-ţi rîde în faţă dar pe ascuns îţi vrea răul...

Întreb pe bunica:

— Nu pui pe C[orina] să-ţi caute în cafea [?]

— Eu nu cred în astfel de lucruri.

E atît de impresionantă afirmaţia bătrînei [,] în timp ce G[ina] ascultă cu atenţie spre C[orina] şi vrea să identifice pe omul de verde, periculos! Complic întrebarea:

— Şi nu crezi în nimic? În draci şi în îngeri [?]

— Nu.

— Dar tatăl D[umi]tale era preot [!]

— Nici el nu credea.

— Şi după moarte n-o să mai fii nimic[?]

— Nimic [!]

Vorbe simple, dar atît de grave.

— Cred continuu că eşti în faţa mea acum [,] îmbrăcat cu o pijama care-ţi vine bine. Atîta cred. Altceva nimic [!]

Aş mai fi vrut s-o întreb atunci ceva, dar C[orina] întrerupea mereu:

— Mai ales în omul de verde să nu te încrezi...

*

A fost cinstită toată viaţa, n-a înşelat pe nimeni, a îngrijit fără limite pe bunicu[l] şi pe copii.

Vorbesc cu H[oria] alături şi nici nu ştiu dacă ea aude bine [,] despre amorurile Cleopatrei, regina Egiptului.

— Cleopatra a avut o mulţime de amanţi.

— Şi-i [rău]! întrerupe bunica indignată.

*

Bunica nu mai merge în grădină. Nu există copac pe care să nu-l fi pus şi să nu-l fi văzut crescînd. Şi grădina e plină de pomi. A hotărît toate straturile, a aranjat fiecare colţ îndelungul anilor mulţi. I se spune tot ce se întîmplă în grădină; des ea aminteşte recunoaşterile ei sub toate formele! Dacă o întrebi: « Sunt mere anul acesta? » Ea rispostează: « Ştiu eu! Dacă nu pot merge să văd [!] » Gospodina atîtor locuri minunate la care trebuie să renunţe [!]

Azi e frumos [;] o duce încet *I.C.* pînă la începutul grădinii mari (căci de acolo începe panta), la locul unde era grajdul, la fîntînă, la cîine. Apoi la bucătărie. *I.C.* glumeşte: « E în inspecţie [!] » Şi, într-adevăr, face impresia de inspectoare: gravă, conştientă de fiecare pas pe care-l face.

*

7½ seara [,] 14 iunie 1935

În antretul din faţă. Bunica pe canapea, iar eu pe chaiselongue, cu caietul.

Înnourat afară; a plouat toată după amiaza. Totuşi [,] cîteva raze de soare care luminează dealul ce se zăreşte pe fereastra din faţa mea.

Conversaţie rară, dar ca între doi oameni perfect sănătoşi. Geamul acesta (dublat, de afară) e crăpat desigur de cînd a fost pus.

— De mult? spun eu.

— Da. De cînd a fost făcută casa. (Poate de 40 de ani)

Cum să mă bucur mai mult de ea? Uite, ştiu precis, curînd nu va mai fi [!] Şi [,] pînă atunci [,] rezămîndu-se într-un baston.

*

În definitiv [,] nu e nevoie de bunica întreagă. Mă pot mulţumi cu oricît de puţin. Dar ceva palpabil. Uite [,] acum ameţesc de emoţie numai pentru că o ţin de mînă. Căldura mîinii ei, forma, semnele. Şi s-o privesc şi s-o ascult.

Cu cît de puţin m-aş mulţumi mai tîrziu [!] Dar nimic, nimic [!] Numai obiectele printre care au trăit [bunicii]. Acum, aceste obiecte mi se par că au viaţă din pricina vieţii ei de alături. Mai tîrziu, aceste obiecte vor părea şi mai inanimate, ca pămîntul de pe mormînt, oricîte flori ar fi pe dînsul.

*

Între surzenia bunicii şi surzenia de odinioară a bunicului este o mare diferenţă. Bunicul se supăra cînd n-auzea ce vorbim. Îşi contracta faţa şi-şi mărturisea astfel cît îl durea. Spunea chiar şi vorbe mai rele. De exemplu: « Dacă vorbeşti aşa ca să n-aud, mă duc de la masă ». (Şi masa la el era foarte importantă. Aşa era obişnuit. Orice puteam face toată ziua, dar să fim exacţi la ora mîncării. Am rămas cu obiceiul acesta şi acum şi cei mai tineri susţin [principiul]: Masa trebuie respectată! Şi cu ce pedanterie asculta lista felurilor de mîncare. Silueta. Şi ce penibile dureri cînd astfel trebuia să facă dieta!) [Da]că te irita supărarea bunicului nu-i răspundea[-i] în întregime ca să priceapă şi luptai cu el pe ascuns, încîntat puţin cînd îi vedeai necazul.

Bunica nu se supără niciodată. Tace blînd şi [,] mai incapabilă să renunţe de a fi în mijlocul oamenilor, vrea să afle ce se vorbeşte. Îi explici cu bunăvoinţă [,] fără să te enervezi că trebuie să repeţi povestea ta neînsemnată. Citeodată ceea ce a înţeles nu corespunde de loc cu ceea ce am vorbit noi şi iese un joc de cuvinte ca într-o comedie de Alecsandri. Vorbeam de reportajul din ziar. Ea a intervenit: « A venit Pachiţa? » Era atît de deplasată întrebarea ei că am rîs cu toţi. Ea explică: « Am crezut că aţi vorbit de Pachiţa. Cum Pachiţa îmi cumpără mie merele în fiecare an, chestiunea m-a interesat imediat. » Rîde şi ea. Cum s-o ironizăm şi să nu scoatem, din această întîmplare, noi motive de simpatie [!]

*

Bunica este pudică. Îşi închipuie cineva ce dureros destin a dus [!] Niciodată n-am auzit-o spunînd o vorbă cam decoltată. Punctul acesta de vedere.

Bătrîneţea ei. Nu poate să mai fie sigură pe mişcările ei [!]; cineva trebuie s-o ajute: la spălat, la îmbrăcat, la totul pe cît poate. Îndepărtează încă pe servitoarea care o serveşte. Servitoarea îi aşteaptă ordinele în odaia de lîngă salon. Cînd nu mai este în stare să se ajute singură o auzi pe bunica strigînd-o. Vocea ei este alterată de emoţii. Cred că aceasta este cea mai adîncă durere văzîndu-se îmbătrînind. .

Are bunica o [soră] mai mare, care [,] bătrînă [,] nu se mai putea administra singură. Şi mintea bunicii e aproape tot timpul lucidă, chiar dacă nu mai poate să se mişte decît ajutîndu-se de un baston. Un detaliu amuzant: foarte greu îşi schimbă locul, dar îşi păstrează obiceiul de totdeauna de a se aşeza pe un picior. Oricîtă dificultate ar pretinde această poziţie.

Şi scriind aceste lucruri [sunt] încă multe pe care le escamotez, căci încă n-am curajul să le gîndesc. Cu atît mai mult cu cît nu pot să întrebuinţez cuvintele vorbind despre bunica mea. Sunt anumite lucruri intime pe care este obligată bunica să le trăiască. Faptul că trebuie să fie ajutată constituie, fără îndoială, o suferinţă zilnică şi nu s-ar putea deprinde cu acestea.

Despre toţi copiii — mari acum — care o încadrează ca brazii grădinii din faţa casei [,] ar trebui poate să vorbesc. Dar, în orice caz, Ortansei, cea care are cel mai bun suflet de pe lume, o să-i păstrez un loc special.

S-a sacrificat toată viaţa şi n-a avut bucurie decît văzîndu-l pe vecin bucuros. [Defila] mereu în voia tuturor vînturilor. Acum a căzut peste ea, cum se întîmplă de multe ori, o groaznică durere de cap. Nici nu se poate ridica de pe pernă ; şi orele curgînd împrejurul nostru fără de nici o îmbunătăţire. Din odaia de alături o aud gemînd şi asta este cu atît mai impresionant cu cît [,] de obicei [,] nu se plînge şi ascunde orice necaz ca să nu impresioneze şi să nu încurce pe nimeni.

Bunica este torturată. Tot timpul vrea să afle ultimele veşti despre fata ei. N-o poţi minţi deloc, oricît ai încerca să-i ascunzi boala Ortansei.

A trebuit ghiaţă pentru Ortansa [;] am comandat-o pe ascuns, dar bunica a prins servitorul cu panerul chiar cînd intra pe poartă.

— Vrea să zică, e tot aşa de rău [!]

Ceilalţi încearcă să-i reprezinte mai bună soarta Ortansei. Bunica reflectează singură nu mai are încredere în ceea ce spun ceilalţi:

— Pe mine nu m-a durut capul niciodată [!]

Este atît de ciudat să vezi pe o persoană de 80 de ani, perfect sănătoasă, stăpînă pe mintea ei, neliniştită din pricina cuiva mult mai tînăr [!] Nimeni nu se mai gîndeşte că bătrîna ar trebui menajată.

*

În faţa casei noastre (ora 5 [fără] 5)

*

[Gura Humorului,] 28 iulie 1935

Identic. Pe drum fantome. Copii. Alţii. Nici nu erau născuţi. Ţărani. Nimeni nu mă cunoaşte. Totuşi, mă tem, căci cineva vorbeşte de rău pe cineva. (Hora, acum football). Am cerut detalii.

Eclipsa. Calicu[l]. Apar din vis?

Atîta am uitat [!] Aşa trebuia să fi uitat şi din tine [!]

Atîta veselie, gesturi, vorbe.

Trăiesc. 10 ani [!] Ca să vezi.

Drumul spre casă. Îl aminteşte telefonul.

*

Mă întreb dacă vorbele superficiale sunt neapărat concludente. Eu cu Grünfeld. (Ca să-i fac plăcere). Dacă ar spune la fel? Aş recunoaşte acelaş timbru şi m-ar face să nu am încredere [,] cînd mi-ar spune ceva bun.

Cu toate că [,] vorbind cu G[rünfeld], mă obsedează imaginea ei. Sunt umilit, căci simt că nici umbra mea nu există în preajma ei, în acelaşi timp.

E ora cînd întrebi cît e ceasul (12), dar nu eşti atent la răspuns.

*

Ştrand G[ura] H[umorului]. Alt oraş.

Recla[mă]: ras, tuns, frezat.

Smeuri. O femee bine (grasă). Fii atent [!] (Caput [!])

Ionel. Cunoaşte pe toţi dentiştii şi-i opreşte.

*

Luni

Este atît de mare, că o aud respirînd, îi văd aburul subţire şi jocul toracelui. (Mi-e frică, face zgomot). Păşeşte pe iarbă în grădina mea. Să închid bine fereastra [!]...

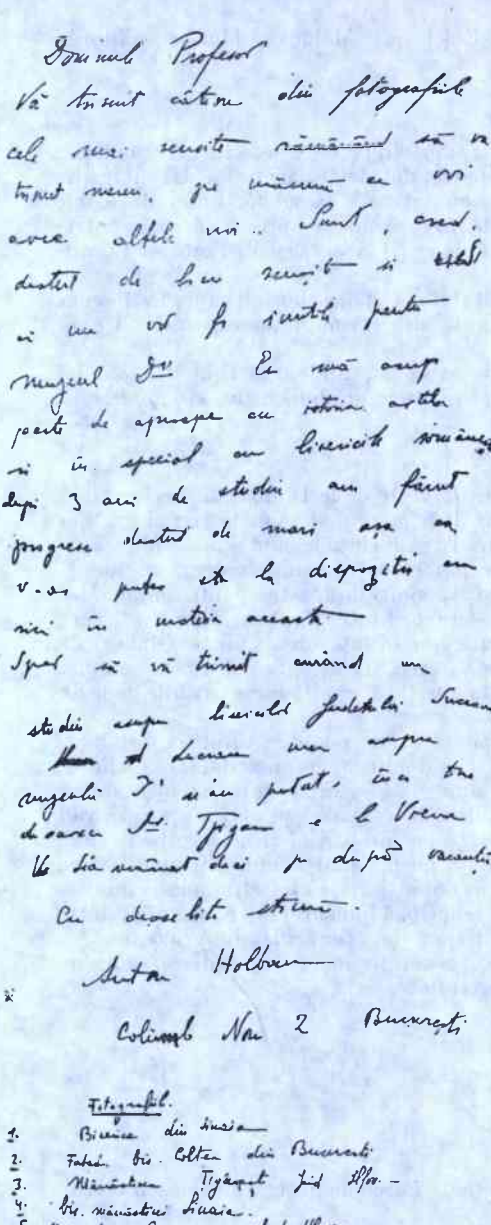

MĂŞTILE ADOLESCENTINE ALE SCRIITORULUI

Domnule Profesor

Vă trimit câteva din fotografiile cele mai reușite rămânând să vă trimit mereu, pe măsură ce mi voi avea altele mai. Sunt, cred, destul de bine reușite și sper ca mi vor fi de folos pentru muzeul Dv. Eu mă ocup foarte de aproape cu istoria artei și în special cu literatura românească de 3 ani de studii am făcut progrese destul de mari așa că v.-aș putea să le dispuneți cu mai în materia aceasta

Sper să vă trimit curând un studiu asupra liricului Iuliu Cezar Săvescu și Lucrarea mea asupra cenaclului D' si din partea, în care doresc Dv. Tyrgan - e l Vreau să-l văd tipărit dacă pe după vacanță

Cu deosebită stimă.

Anton Holban

Calimah Nr 2 Bucureşti

Fotografiile.

1. Biserica din Iuncu
2. Fabrica bis. Colțea din Bucureşti
3. Mănăstirea Tigănești jud Ilfov. -
4. Bis. mănăstirei Iuncu.
5. Mănăstirea Comana jud Vlașca
6. Bis. Iuncu
7. Palatul Brâncovenesc „Mogoșoaia"
8. Biserica Stavropoleos Bucureşti
9. " " " "
10. " " " "

În „Galeria oamenilor de seamă" din Fălticeni se păstrează cîteva documente Anton Holban (fotografii, scrisori, însemnări diverse), dintre care o mare parte sînt necunoscute pînă acum specialiștilor și editorilor operei scriitorului.

Semnalăm mai întîi o scrisoare a lui Holban adresată fostului său profesor de științe naturale de la Gimnaziul „Alecu Donici" din Fălticeni, Vasile Ciurea.

Documentul la care ne referim aici ne dezvăluie cîteva din preocupările tînărului scriitor, atunci încă student, pentru cercetarea artei vechi românești. Este, deci, perioada în care Holban își începuse colaborarea prin articole pe această temă în paginile „Mișcării literare". Scrisoarea datează din 1924—1925.

Cealaltă epistolă, pe care o încredințăm acum tiparului, provine din arhiva profesorului Aurel George Stino. Este vorba de o carte poștală pe care Holban i-o trimitea bunului său prieten, în februarie 1935, la Orăștie:

«Dragul meu

Lucrul se făcuse cu mult înainte de a mă ruga. Am avut ocazia să-l văd pe D., și el mă servește. De nu se va întîmpla o nenorocire, am toată încrederea. N-am vrut să mă grăbesc să ți-o spun, căci pînă la fapt, nu poți conta pe nimeni. Dar mă bucur că te-ai hotărît. Știi ce [împotriva] ezitărilor și pesimismului D[umi]tale am fost. Ca băiat (și ce băiat!) la franceză ai toate avantajele.

Toată bucuria și anunță-mă cînd ești la Buc[urești]: Capșa, data și ora?

Anton Holban

Sunt prof[esor] [la] Seminarul Central, dim[ineața]: luni, miercuri, joi, pentru eventual telefon.»

Din suita fotografiilor pe care le prezentăm aici reținem, în primul rînd, cele două imagini datate chiar de scriitor. Prima — **«august 1924»**, îl înfățișează pe Anton Holban (în dreapta) împreună cu institutorul Ion Luchian (tatăl numismatului Octav Luchian) și cu colega sa de facultate Nicoleta Ionescu, prototipul Irinei — eroina romanului **O moarte care nu dovedește nimic.** Fotografia este luată la Probota, la ruinele Schitului Sf. Nicolae din Poiana Siretului.

În cealaltă fotografie, pe versoul căreia Holban a scris: **«septembrie 1931, la Mînăstirea Rîșca»** scriitorul ne apare travestit în femeie.

Un alt travesti, de data aceasta în «apaș», ne oferă o imagine a sa din anii adolescenței. Ele țin de o anume înclinare spre teatralitate și poză a autorului **Oamenilor foluriți**, și, în același timp, de temperamentul lui copilăresc.

O fotografie de grup, înfățișînd întreaga familie Lovinescu reunită la Fălticeni, provine, probabil, din 1915. Anton, în vîrstă de cel mult 13 ani (în dreapta, jos), este surprins astfel în ambianța intimă a mediului afectiv pe care avea să-l proiecteze mai tîrziu atît de pregnant în **Romanul lui Mirel.** Credem că nu este lipsită de importanță identificarea celor din grup: rîndul de sus, de la stînga la dreapta: **Constantin Lovinescu, Eugen Lovinescu, Vasile Lovinescu, V. T. Lovinescu (bunicul), Octav Lovinescu, Ștefan Popescu și Anton Vartan;** pe scaune: **Antoaneta (mama scriitorului), Ecaterina Lovinescu (soția criticului), Duța Lovinescu, Profira Lovinescu (bunica), Ana Lovinescu (mama lui Vasile și a lui Horia Lovinescu, dramaturgul de astăzi), Virginia Popescu și Corina Vartan.** Lîngă ei apar copiii: sus — **Octav (Lelu),** în rîndul din mijloc — **Corina (fiica Corinei Vartan);** jos — **Vasile (Lala), Puiu și Anton.**

Adrian COCÎRȚĂ

Pe o bancă, după mănăstirea H[umorului]. Eu[,] spre Moldova. Muzica militară.

*

[August 1935]

Dania. Ascultînd muzica de jazz la un patefon şi privind cîteva perechi care dansau, am înţeles tot ceea ce mă separă de Dania. Altceva, dar de acelaşi ordin. Ea merge în fiecare zi la localuri elegante, este în curent cu tot ce e la modă. Chiar dacă mă [amăgesc] că viaţa aceasta e nevoită s-o suporte (firea ei chiar o opreşte să se împotrivească), că de fapt nu-i place, eu rămîn [,] faţă de ea [,] la aceeaşi distanţă şi fiecare sunet al jazzului stupid mă face să gem.

I-am spus: aş vrea să fiu un fluture, un banal fluture [,] dar zburînd capricios în voia vîntului. Nu fluturele superb, pe care l-ai primit, care stă mort, uscat, în dosul unei sticle, [,] într-o cutie [!]

Să fie numai un pretext această comparaţie ca să mă gîndesc la D[ania]? Căci [,] de cîte ori descopăr un fluture şovăind printre plantele grădinii mele, mă gîndesc la D[ania].

*

Stau în acelaş loc şi pentru că nu primesc nici o veste de la D[ania], în fiecare clipă mă simt mai departe, ca şi cum [un] tren m-ar duce mereu, ar pune între noi tot mai mare distanţă. Fac socoteala despărţirii noastre. În primele zile, cînd eram cald încă de îmbrăţişările ei, cînd auzeam încă vorbele de părere de rău, mă credeam alături şi credeam că plecarea mea o va face şi mai mult să simtă dragostea pentru mine. Mai pe urmă au sosit neliniştile. Factorul aşteptat cu febrilitate. Explicaţii pentru fiecare întîrziere. Revolte şi iertări şi impresia că gesticulez în faţa unei oglinzi. Gînduri de fugă. Fraze preparate cu care s-o pedepsesc la întoarcere. Şi o aşteptare de fiecare minut: să treacă timpul, să pot fi îndărăt. Acum sunt în altă ţară, în altă lume; atît de departe că nici nu mai încerc nici un control.

Se poate ca la întoarcere să se reia aceiaş poveste. Sau poate că totul s-a terminat. Are alte distracţii, alte gusturi. E o durere, dar mai adîncă, mai netedă, fără oscilaţii, între speranţă şi disperare. Am impresia că în apus, la B[erlin], o să-mi menţin starea de acum şi n-o să mai depind de temperamentul ei. N-o să mai aştept fiecare zi să văd dacă mă cheamă. N-o să mai pun atîta importanţă pe vorbe, căci ştiu că vorbele nu au mare însemnătate. O să am [şi] eu alibiul ei, de a nu mă mai nelinişti pentru fiecare zi. Să profit de clipa cînd suntem împreună, să ne îmbrăţişăm, să fie o frumoasă amintire pentru mai tîrziu. Adică D[ania], cu firea ei, a izbutit să [omoare] orice era suflet între noi, şi care constă din planuri, din curiozităţi despre viaţa fiecăruia, din prietenie.

Numai întoarcerea la B[ucureşti], unde mă voi găsi între lucrurile familiare, să nu-mi aducă, mai presus de orice logică, aceiaş stare sufletească.

*

Admir Cetatea Sucevei.

Toacă la biserici: mîine e Sf. Maria cea mare.

*

Dania

În biserică [la] Agapia. O maică cîntă la [altar]. Parcă ar putea să dureze o eternitate şi cîntecul ei, şi chipul, şi haina neagră ...

Atît de etern ţi-aş vrea sentimentele [!]

*

Acum [,] cînd ştiu că m-a părăsit [,] am alte amintiri decît atunci cînd mă îngrijoram că nu-mi scrie. Ca şi cum memoria ar fi în funcţie de suferinţele mele.

Alexandru MACEDONSKI

Corespondență provensală

CERCETĂRILE ÎNTREPRINSE ÎN ARhivele provensale pentru completarea informațiilor despre legăturile lui V. Alecsandri cu poeții felibri, au prilejuit profesorului Gerhart Hess [1] *(R.F.G.) descoperirea și a unor epistole semnate de alți scriitori români. Mai importante ca informație sînt cele patru scrisori ale lui Alexandru Macedonski, dintre anii 1885—1897. Motivele psihologice care l-au determinat pe autorul* Nopților *să caute cu orice preț legături cu lumea literară europeană, au fost pe larg și documentat explicate* [2]. *Debuturile sale la Paris (1884) au fost modeste, trebuind să se mulțumească a intra în legătură cu scriitori francezi minori sau cu scriitori care n-au făcut prea mult caz de poetul român. Jocul imaginației sale l-a făcut pe Macedonski să se creadă totuși devenit poet european ! Prin Louis Joseph Janvier a intrat în legătură cu Paul Marièton, care, la rîndul său avea și el interesul să devină cunoscut în viața literară a unei țări de origine latină, unde spera să găsească abonați și lectori pentru revistele provensale.*

Scrisorile lui Macedonski, împreună cu cele adresate de Marièton [3] *acestuia, atîtea cîte s-au păstrat, precizează care au fost relațiile dintre cei doi : schimburi de cărți, articole asupra personalității sau operei lor, publicate de fiecare în țările respective ; apariția în revistele literare a unor creații poetice ; recenzii asupra cărților apărute etc... Din prima scrisoare, datată 17 aprilie 1885, rezultă că, imediat după întoarcerea sa de la Paris, Macedonski s-a grăbit să publice în* „Peuple roumain" *cîteva note despre Paul Marièton și despre cartea acestuia* Pléiade lyonaise, *ceea ce îi va aduce mulțumirile scriitorului francez și publicarea în* „Le Mond Latin" *a unor poezii apărute în* „Peuple roumain" [4]. *Macedonski află cu satisfacție că Marièton îi vorbise lui Mistral despre el.*

În a doua scrisoare, nedatată, dar făcînd parte din arhiva pe anul 1886, Macedonski propune lui Marièton publicarea într-o revistă a nuvelei Nicu Doreanu, *care apărea atunci în* „Revista literară" [5] *și al cărei subiect i-l schițează. Probabil propunerea nu a găsit ecou pentru că, prin 1896, Charles Fuster îi propune publicarea ei în* „Revue littéraire et artistique" *în schimbul recenzării volumului său,* Essais de critique, *în* „Literatorul" [6]. *Interesant este că, în această scrisoare, își dă adresa din strada Clopotari 59 sau « la vechea adresă » din str. Dreaptă 4, unde va locui în 1895, după cum se vede și din scrisoarea următoare. Mai locuise deci în str. Dreaptă și în 1886 ? Toate acestea fac parte din dramaticele peregrinări de chiriaș ale lui Macedonski. În scrisoarea din februarie 1895 poetul român îi mulțumește pentru volum — probabil* Mélancolie *— pe care îl va recenza și caută să-l pună în legătură cu prietenul său francez, Chardonne, care îi facilitase intrarea în diverse cercuri literare și care ar fi putut fi de folos lui Marièton pentru cunoașterea limbii și*

[1] Cf. „*Manuscriptum*", nr. 3(28)/1977, pp. 157—171 ; 4(29)/1977, pp. 162—173 ; 1(30)/1978, pp. 168—175.
[2] Cf. Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, București, 1966, pp. 425—458.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem, p. 430.
[5] Cf. „*Revista literară*", VII, 1, 1886.
[6] Ibidem, p. 434.

literaturii române. Flatat de a fi colaborator la „Revue félibréenne" se scuză că nu a putut găsi încă abonați în țară.

În ultima scrisoare, din 1897, Macedonski își prezintă volumul Bronzes, *pentru care speră o recenzie din partea lui Mariéton.*

Poetul român, care, în țară, își trîmbița exagerat succesele literare din străinătate, adoptă în corespondență un ton mai modest, cerînd ca versurile să-i fie corectate înaintea publicării.

Marta ANINEANU

I

1885 Bucarest, 17 Avril vieux style

Cher confrère,

Votre très charmante lettre m'a fait bien du plaisir, d'autant plus que j'ignorais si la mienne vous était parvenue. J'aurais voulu vous répondre plus tôt, mais je me trouvais à la campagne. Je n'ai pris connaissance de votre lettre qu'hier et je profite de quelques instants libres pour vous écrire. J'espère que ma lettre vous trouvera à Paris et qu'avant de la recevoir vous aurez déjà lu le deuxième numéro du „Peuple roumain" que je vous ai fait adresser et dans lequel je dis quelques mots de vous et de votre très intéressant volume La Pléiade Lyonnaise. Dois-je vous dire que je n'ai pas reçu aucun autre des livres que vous dites avoir eu la bonté de m'adresser. Je vous remercie d'avoir bien voulu causer avec le grand Mistral de moi ainsi que de tout l'intérêt que vous me portez. Quant à mes vers, cher confrère, je vous le répète je ne les considère que comme de faibles essais; cependant, il me serait très agréable et je vous en serais reconnaissant si vous en faisiez paraître au „Monde Latin" ceux que vous trouverez publiables. Je dois en même temps vous dire, que je ne serais nullement blessé si vous trouviez quelque chose à rectifier et si vous le faisiez. Je vous en serai même très obligé.

S'il en est temps encore, ne les faites pas paraître que revus par vous, car en les relisant, je m'aperçois entre autres, que dans la pièce Le Vaisseau Fantôme, j'ai mis « les os s'équarissent» et les os ne s'équarissent pas tout seuls. Il est vrai que c'est l'action du temps, de l'humidité etc. qui les équarit, mais... — Enfin, je compte sur vous, cher poète et ami, de vouloir bien prendre la peine de faire pour moi en français ce que je serai heureux de faire pour vous en roumain.

J'espère venir à Paris vers le commencement du mois d'août [sic!]. J'attends avec impatience, vos ou votre volume de vers. Je m'empresserai d'en faire le compte-rendu et de vous l'envoyer.

Votre très dévoué

MACEDONSKI

Excusez-moi de vous écrire sur un pareil bout de papier mais je n'en trouve pas d'autre sous la main et est nuit. Mes compliments à Mr Boujeon.

1885, București, 17 aprilie stil vechi

Iubite confrate,

Încîntătoarea dumneavoastră scrisoare mi-a făcut multă plăcere, cu atît mai mult cu cît nu știam dacă a mea vă ajunsese. Aș fi vrut să vă răspund mai curînd, dar mă găseam la țară. Nu am luat decît ieri cunoștință despre scrisoarea dumneavoastră și mă folosesc de cîteva clipe libere pentru a vă scrie. Sper că scrisoarea mea vă va găsi la Paris și că înainte de a o primi veți fi citit deja numărul doi din *„Poporul român"*, pe care vi l-am trimis și în care spun cîteva cuvinte despre dumneavoastră și despre foarte interesantul volum, *La Pléiade Lyonnaise*. Trebuie să vă spun că nu am primit niciuna din cărțile pe care spuneți că ați avut bunătatea să mi le trimiteți. Vă mulțumesc că ați avut bunăvoința să vorbiți cu marele Mistral despre mine și despre tot interesul pe care mi-l purtați. Cît despre versurile mele, iubite confrate, vă repet, nu le socotesc decît ca pe niște slabe încercări; cu toate acestea, mi-ar fi foarte plăcut și v-aș fi recunoscător, dacă ați face să apară în *„Le Monde latin"* pe acelea pe care le veți găsi publicabile. Trebuie să vă spun în același timp, că nu mă voi simți cîtuși

de puțin jignit dacă veți găsi ceva de îndreptat și dacă o veți face. Vă voi fi chiar foarte obligat.

Dacă mai este timp, nu le lăsați să apară decît revăzute de dumneavoastră, căci recitindu-le, bag de seamă, între altele, că în piesa *Le Vaisseau Fantôme* am pus «les os *s'équarissent*» și oasele nu se sfărîmă singure. Este adevărat că acesta este efectul timpului, al umidității etc. care le sfărîmă dar... În sfîrșit, mă bizui pe dumneavoastră, iubite poet și prieten, că veți binevoi să vă dați osteneala să faceți pentru mine în limba franceză ceea ce voi fi fericit să fac pentru dumneavoastră în limba română.

Nădăjduiesc să vin la Paris la începutul lunii august. Aștept cu nerăbdare volumele sau volumul dumneavoastră de versuri. Mă voi grăbi să fac darea de seamă și să v-o trimit.

Al dumneavoastră devotat

MACEDONSKI

Scuzați-mă că vă scriu pe un astfel de petec de hîrtie dar nu găsesc altul la îndemînă și este noapte. Complimentele mele domnului Boujeon.

II

[1886]

Cher et éminent confrère [1],

Depuis la dernière lettre que j'ai eu le plaisir de vous adresser, bien de temps s'est écoulé et si vous m'aviez oublié ce ne serait que justice.

Je profite de mon retour à Bucarest d'un long voyage pour vous adresser ces quelques lignes en même temps qu'une de mes petites brochures que la „Revista literara" fait paraître chaque mois. C'est l'histoire d'un jeune étudiant, petit employé ministériel qui est destitué pour avoir voulu rompre avec la routine paperrassière. De plus, Nico Doreano est un rêveur, il passe son temps à se créer des chimères; c'est pour ainsi dire un inventeur platonique. Pour le moment, assis sur un banc en face de l'Université, il s'imagine avoir trouvé le moyen de supprimer le charbon et de faire mouvoir sa locomotive grâce au ... «mouvement par le mouvement».

Comme vous voyez cela ne coûte guère et ça vaut encore moins peut-être. Pourtant, Mons[2] Nico, se voit déjà à la gare, tout Bucarest est sens dessus dessous: on l'acclame, le signal du départ est donné, le train se met en marche etc.

Cependant, Nico, est sur le pavé... et pas le sou, suivent les péripéties de la misère etc.

Enfin, Nico, finit par expirer sur le banc qui lui est cher, en face de l'Université, entre la statue de notre grand Heliade et celle de Michel le Brave, au milieu de la niege qui l'ensevelit.

Si je vous envoie cette ... comment dirais-je? Est-ce Nouvelle?... enfin c'est égal, je n'ai aucun autre but que de vous donner signe de vie. Si pourtant, en la lisant, vous serez tenté d'en dire quelques mots dans votre intéresante [sic!] revue ou dans tout autre journal, je vous en serais bien reconnaissant.

Agréez, cher confrère et ami, l'expression de mes sentimentes les plus distingués.

Votre très dévoué

Alex. MACÉDONSKI

rue Clopotarii 59
ou bien à mon ancienne adresse
rue Dreapta 4

P.S. Peut-être nous reverons-nous bientôt à Paris

---

[1] La lettre s.d.; s.l.
La lettre se trouve dans les manuscrits de mai 1886 classés par années et par mois,

[2] La Monsieur

Iubit şi eminent confrate,

Mult timp s-a scurs de la ultima scrisoare pe care am avut plăcerea să v-o adresez şi dacă m-aţi uitat nu va fi decît pe drept.

Profit de întoarcerea mea la Bucureşti, dintr-o lungă călătorie, pentru a vă adresa aceste cîteva rînduri în acelaşi timp cu una dintre micile mele broşuri pe care „*Revista literară*" le publică în fiecare lună. Este istoria unui tînăr student, mic funcţionar ministerial, care este destituit pentru că a vrut să rupă cu rutina hîrţoagelor. În plus, Nicu Doreanu este un visător, îşi petrece timpul creîndu-şi himere; este pentru a spune aşa un inventator platonic. Acum, aşezat pe o bancă în faţa Universităţii îşi închipuie că a găsit mijlocul de a suprima cărbunele şi de a face ca locomotiva sa să se mişte graţie... « mişcării prin mişcare » .

După cum vedeţi aceasta nu costă nimic şi valorează poate încă mai puţin. Cu toate acestea, domnul Nicu, se vede deja la gară, tot Bucureştiul este întors pe dos: este aclamat, semnalul de plecare este dat, trenul se pune în mişcare etc.

În acelaşi timp, Nicu este pe drumuri... şi nici un ban, urmează peripeţiile mizeriei etc... În cele din urmă, Nicu sfîrşeşte prin a muri pe banca lui dragă, în faţa Universităţii, între statuia marelui nostru Heliade şi aceea a lui Mihai Viteazul, în mijlocul zăpezii care îl îngroapă.

Dacă vă trimit această... cum să spun? Este o nuvelă?... în sfîrşit oricum ar fi, nu am alt scop decît a vă da un semn de viaţă. Dacă totuşi, citind-o, veţi fi tentat să spuneţi cîteva cuvinte în interesanta dumneavoastră revistă sau în oricare alt jurnal, v-aş fi foarte recunoscător.

Primiţi, iubit confrate şi prieten, expresia sentimentelor mele cele mai distinse.

Al dumneavoastră devotat

Alex. MACEDONSKI

strada Clopotari 59
sau la vechea mea adresă, strada Dreaptă 4

P.S. Poate ne vom revedea în curînd la Paris.

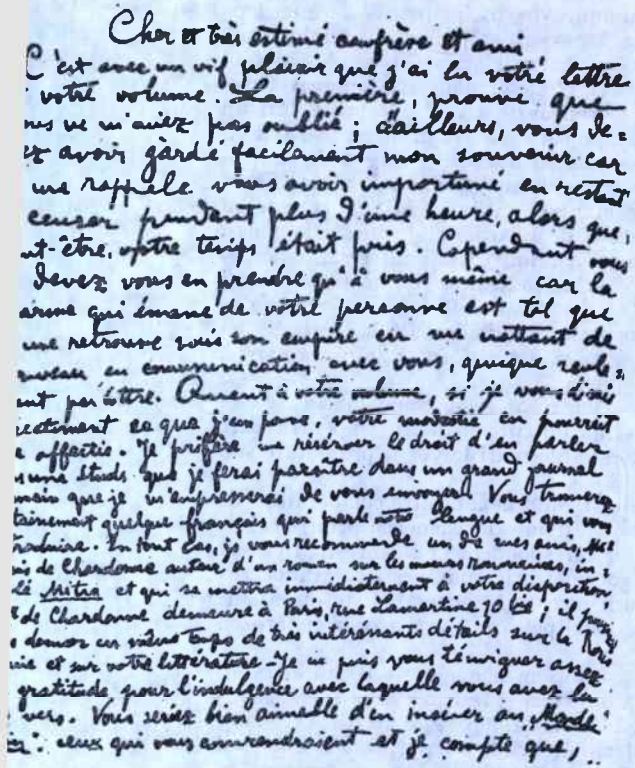
III

Cher et très confrère et ami,

C'est avec un vif plaisir que j'ai lu votre lettre et votre volume. La première, prouve que vous ne m'aviez pas oublié; d'ailleurs, vous devez avoir gardé facilement mon souvenir car je me rappele vous avoir importuné en restant à causer pendant plus d'une heure alors que, peut-être, votre temps était pris. Cependant, vous ne devez vous en prendre qu'à vous même car le charme qui émane de votre personne est tel que je me retrouve sous son empire en me mettant de nouveau en communication avec vous, quoique seulement par lettre. Quant à votre volume, si je vous disais directement ce que j'en pense, votre modestie en pourrait être affectée. Je préfère me réserver le droit d'en parler dans une étude que je ferai paraître dans un grand journal roumain que je m'empresserai de vous envoyer. Vous trouverez certainement quelque français qui parle notre langue et qui vous le traduira. En tout cas, je vous recommande un de mes amis, Mr. Louis de Chardonne auteur d'un roman sur les moeurs roumaines, intitulé Mitsa et qui se mettra immédiatement à votre disposition; Mr de Chardonne demeure à Paris, rue Lamartine 10 bis ; il pourrait vous donner en même temps de très intéressants détails sur la Roumanie et sur notre littérature. Je ne puis vous témoigner assez ma gratitude pour l'indulgence avec laquelle vous avez lu mes vers. Vous seriez bien aimable d'en insérer au „Monde Latin" ceux qui vous conviendraient et je compte que, la livraison du 1-er Avril, voudra bien en accueillir quelques uns, ainsi que vous me l'assurez et grâce à votre aimable obligeance.

Ne serait-ce pas vous importuner trop, si je vous priais aussi de me communiquer quel est le ou les morceaux que vous soumettrez aux lecteurs du „Monde Latin", et pour lesquels, je suis convaincu qu'ils seront indulgents du moment que ces essais leur seront présentés sous votre patronnage.

J'ai reçu la „Revue Félibréenne" et quoique je figure déjà parmi les collaborateurs de la „Revue Contemporaine", je serais très honnoré de figurer aussi parmi ceux de la votre à titre de collaborateur correspondant

Cher et très estimé confrère et ami
C'est avec un vif plaisir que j'ai lu votre lettre
votre volume. La première, prouve que
vous ne m'avez pas oublié ; d'ailleurs, vous le
et avoir gardé facilement mon souvenir car
me rappele vous avoir importuné en restant
causer pendant plus d'une heure, alors que,
ut-être, votre train était pris. Cependant vous
devez vous en prendre qu'à vous même car la
arme qui émane de votre personne est tel que
me retrouve sous son empire en me mettant de
vous en communication avec vous, quoique seul,
ut par être. Quant à votre volume, si je vous dis
rectement ce que j'en pense, votre modestie en pourrait
e affectée. Je préfère me réserver le droit d'en parler
une étude que je ferai paraître dans un grand journal
ais que je m'empresserai de vous envoyer. Vous trouverez
tainement quelque français qui parle votre langue et qui vous
traduire. En tout cas, je vous recommande un de mes amis, M.
ni de Chardonne auteur d'un roman sur les mœurs roumaines, in-
lé Métra et qui se mettra immédiatement à votre disposition.
de Chardonne demeure à Paris, rue Lamartine 70 bis ; il pourra
donner en même temps de très intéressants détails sur la Roumanie
nie et sur votre littérature. Je ne puis vous témoigner assez
gratitude pour l'indulgence avec laquelle vous avez lu
vers. Vous seriez bien aimable d'en insérer au Monde
ain ; ceux qui vous entendraient et je compte que, ..

à Bucarest. En ce cas, je vous enverrai une ou plusieurs de mes poésies roumaines avec la traduction française en prose, ainsi que des articles sur notre littérature en général. Il est bien entendu que mon amour propre n'en souffrirait pas si la place que vous accorderiez soit à ma prose soit à mes vers, serait restreinte.

Je trouve même, que vous autres français, vous êtes vraiment trop généreux avec nous en nous en accordant une, si insignifiante qu'elle soit: Lorsqu'on a l'honneur et le bonheur d'être français et lorsqu'on a une littérature aussi riche, il est naturel de la voir primer toutes les autres et à plus forte raison celles des pays où la chanson bégaye à peine ses premières notes et où, la pensée se trouve dans un milieu ambiant peu favorable à son développement complet.

Je désirerais pouvoir vous annoncer par la présente lettre que j'ai déjà réussi à vous assurer pour la „Revue Félibréenne" quelques lecteurs mais je dois vous faire savoir que votre lettre est arrivée presque en même temps que moi à Bucarest, car, ma femme, a eu le désir de passer quelques jours à Münich et par la même occasion quelques autres jours à Vienne; puis, comme Pesth, se trouvait sur notre passage nous aurions cru manquer à Mme Edmond Adam en ne faisant pas comme elle. C'est vrai que nous n'avons pas à notre actif la Patrie Hongroise, mais en revanche, notre passif n'est pas chargé de son bel enthousiasme pour le pays des Hussards et des longues moustaches.

Mais je m'aperçois que ma lettre prend des proportions encore plus importunes que celles du premier et unique entretien que j'ai eu l'honneur et le plaisir d'avoir avec vous, et cependant, je ne vous ai pas encore dit qu'on vous a mal informé en ce qui concerne mes titres: Je ne suis pas membre de l'Académie roumaine, et, si l'on n'avait pas fait déjà tant de plaisanteries à ce sujet, je m'en permettrais quelques unes. En ce qui concerne l'ami dont vous me parlez, si l'occasion s'en présente ou si je puis la faire naître, je vous en informerais immédiatement.

Agréez je vous prie, très estimé confrère et ami l'expression des sentiments les plus distingués de Votre dévoué

Alex. MACEDONSKI

Bucarest 1895. Février
Rue Dreapta 4.

PS. Je n'ai pas encore reçu la livraison du „Monde Latin" pour le mois de Février.

1895 februarie
Strada Dreaptă 4

Iubite și prea stimate confrate și prieten,

Am citit cu vie plăcere scrisoarea și volumul dumneavoastră. Prima, dovedește că nu m-ați uitat ; dealtfel trebuie să fi păstrat cu ușurință amintirea mea căci știu că v-am reținut stînd de vorbă mai mult de o oră, cînd poate timpul dumneavoastră era

măsurat. Dealtfel nu v-o puteți reproșa decît dumneavoastră pentru că farmecul pe care îl răspîndiți este de așa natură, încît mă regăsesc sub stăpînirea lui punîndu-mă din nou în legătură cu dumneavoastră, chiar dacă numai prin scris. Cît despre volumul dumneavoastră, dacă v-aș spune de-a dreptul ceea ce gîndesc, modestia dumneavoastră ar putea să sufere. Mă mulțumesc să-mi păstrez dreptul de a vorbi despre el într-un studiu ce va apărea într-un mare ziar românesc, pe care mă voi grăbi să vi-l trimit. Veți găsi cu siguranță vreun francez care vorbește limba noastră și care vi-l va traduce. În orice caz vă recomand pe unul dintre prietenii mei, domnul Louis de Chardonne, autorul unui roman despre moravurile românești, intitulat *Mița* și care se va pune imediat la dispoziția dumneavoastră. Domnul de Chardonne locuiește la Paris, strada Lamartine 10 bis; el ar putea să vă dea, în același timp, detalii interesante despre România și despre literatura noastră. Nu-mi pot arăta îndeajuns recunoștința pentru bunăvoința cu care ați citit versurile mele. Veți fi foarte amabil dacă veți publica în *„Monde Latin"* cele care vă vor conveni și socotesc că numărul de la 1 aprilie va binevoi să primească cîteva, așa cum mă asigurați și datorită interesului pe care îl depuneți.

Nu v-aș deranja prea mult dacă v-aș ruga, de asemenea, să-mi comunicați care este sau care sînt bucățile pe care le veți supune lectorilor lui *„Monde Latin"* și pentru care sînt sigur că vor fi indulgenți din moment ce aceste încercări le vor fi prezentate sub patronajul dumneavoastră.

Am primit *„La Revue Félibréenne"* și cu toate că figurez deja printre colaboratorii de *„La Revue Contemporaine"*, voi fi foarte onorat de a figura de asemenea printre cei de la revista dumneavoastră, cu titlul de colaborator corespondent la București. În acest caz vă voi trimite una sau mai multe dintre poeziile mele românești cu traducerea franceză în proză, ca și articole asupra literaturii noastre în general. Este de la sine înțeles că amorul meu propriu nu va suferi dacă locul pe care îl veți acorda fie prozei, fie versurilor mele, va fi restrîns.

Găsesc chiar că, dumneavoastră — francezii, sînteți prea generoși cu noi acordîndu-ne unul, oricît de neînsemnat ar fi el. Cînd ai onoarea și fericirea de a fi francez și cînd ai o literatură așa de bogată, este natural să o vezi că depășește pe toate celelalte și cu atît mai mult pe aceea a țărilor în care cîntecul îngînă de abia primele sale note și în care gîndirea se găsește într-un mediu ambiant puțin favorabil pentru întreaga sa dezvoltare.

Aș fi dorit să pot să vă anunț în scrisoarea de față că am izbutit deja să vă asigur pentru *„La Revue Félibréenne"* cîțiva cititori dar trebuie să vă fac cunoscut că scrisoarea dumneavoastră a ajuns aproape odată cu mine în București, căci soția mea a dorit să petreacă cîteva zile la München și, cu această ocazie, și cîteva zile la Viena, apoi, cum Pesta se găsea în drumul nostru, am fi socotit că sîntem nepoliticoși față de Doamna Edmond Adam dacă nu am fi făcut ca ea. Este adevărat că noi nu avem la activul nostru Patria Ungară, dar în schimb pasivul nostru nu este încărcat cu frumosul său entuziasm pentru țara husarilor și a mustăților lungi.

Dar bag de seamă că scrisoarea mea ia proporții mai importante decît cele ale primei și unicii întîlniri pe care am avut onoarea și plăcerea să o am cu dumneavoastră, și, cu toate acestea, nu v-am spus că ați fost prost informat despre titlurile mele. Nu sînt membru al Academiei Române, și, dacă nu s-ar fi făcut deja atîtea glume în legătură cu acest subiect, mi-aș permite cîteva. În ceea ce privește prietenul despre care îmi vorbiți, dacă se prezintă ocazia sau dacă pot să o fac să ia ființă vă voi înștiința numaidecît.

Primiți, vă rog, prea stimate confrate și prieten, expresia sentimentelor celor mai distinse ale devotatului dumneavoastră.

Alex. MACEDONSKI

P.S. Nu am primit încă numărul din *„Monde Latin"* pentru luna februarie.

IV

Bucarest 1897
ce 5 Décembre v[ieux] s[tyle]
rue Frumoasa 42

Mon cher poète,

Sans doute, mon volume vous est déjà parvenu, et vous y avez pu lire mes sentiments pour vous. Aussi, je suis persuadé que votre sympathie ne fera pas défaut à mes essais. Vous aimez d'ailleurs les roumains comme la plupart des roumains aiment les français.

Page 113, vous y trouverez une pièce de vers en tête de laquelle j'ai pris la liberté de mettre votre nom. Ne m'en veuillez pas si je vous ai fait hommage de celle-là, mais vous êtes un coloriste exquis et vibrant, et un méridional. Je lis toujours, et avec le même intérêt votre „Revue Félibréenne". A propos: Pouvez-vous me faire savoir où se trouve le Docteur Janvier et m'indiqueur son adresse?

Pour mes Bronzes, si vous en faites un compterendu, je vous serais très reconnaissant de me faire parvenir es journaux où vous en diriez deux mots,

et avec le même dévouement,
et la même amitié
Votre

A. MACEDONSKI

București 1897
5 Decembrie stil vechi
strada Frumcasă 42

Iubite poet,

Desigur, volumul meu v-a parvenit deja și ați putut citi acolo sentimentele mele pentru dumneavoastră. De asemenea, sînt convins că încercările mele nu vor fi lipsite de simpatia dumneavoastră. Dealtfel dumneavoastră îi iubiți pe români așa cum și cea mai mare parte dintre români îi iubesc pe francezi.

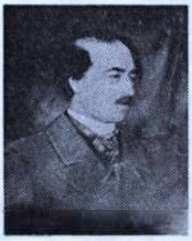
La pagina 113 veți găsi o poezie în fruntea căreia mi-am luat libertatea să pun numele dumneavoastră. Să nu mă condamnați că v-am adus-o ca omagiu, dar sînteți un colorist delicat și simțitor, și un meridional. Citesc mereu și cu același interes *„La Revue Félibréenne"*. Puteți să-mi spuneți unde se află doctorul Janvier și să-mi dați adresa sa?

Pentru *Bronzes*, dacă faceți o recenzie v-aș fi foarte recunoscător dacă mi-ați trimite ziarele în care veți spune două cuvinte, și cu același devotament și cu aceeași prietenie

Al dumneavoastră

A. MACEDONSKI

(Comunicate de *Gerhart HESS*)

Un Macedonski în perioada cea mai fertilă a creației sale lirice, tip de frondeur bîntuit de adînci contradicții, purtîndu-și elanurile și înfrîngerile cu superbie, spirit interiorizat, trăind într-o lume a purității sublime, pusă veșnic sub semnul Poeziei — iată imaginea pe care ne-o sugerează portretul scriitorului realizat de D. Florian în 1896.

În aceste, zile cînd aniversăm 125 de ani de la nașterea lui Al. Macedonski, reproducerea pe copertă a tabloului de față aduce un modest omagiu marelui mag al *Nopților*.

Dan SMÂNTÂNESCU

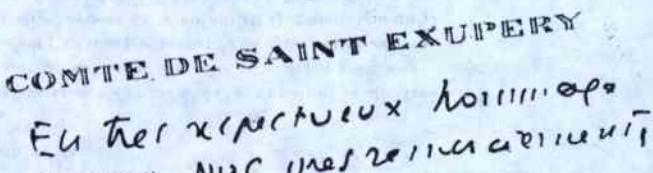
Paul VALÉRY şi SAINT-EXUPÉRY

Valoarea sentimentală a autografelor

EXPOZIŢIA INAUGURATĂ DE MUZEUL literaturii române, la începutul toamnei lui 1978, nu avea doar o semnificaţie conferită de nostalgica evocare a unor momente din biografia unor scriitori aparţinînd istoriei mai vechi sau mai noi a literaturii române. Las celor care s-au plecat mai stăruitor asupra manuscriselor care consemnează clădirea unei opere literare, asupra scrisorilor ce mărturisesc prieteniile dintre scriitori, să releve neîndoielnicele înţelesuri cuprinse în documentele selectate pentru expoziţie. Sînt convins că obiectele înfăţişate acolo aveau darul să semnaleze unui ochi avertizat fragmente ale unei atmosfere ce învăluia discret creaţia poeţilor şi prozatorilor noştri.

Ceea ce atrăgea luarea-aminte în chip deosebit, pentru noutatea lor într-o expoziţie de acest gen, era selecţia de autografe ale unor scriitori europeni de seamă. Ele nu ilustrau o simplă curiozitate exotică: valoarea le era dată de împrejurarea că relevau raporturi (nu o dată prieteneşti) între aceşti oameni de cultură şi scriitorii noştri. Prezenţa literaturii noastre în configuraţia creaţiei universale era, astfel, relevată în chip concret, cu puterea de convingere dată de documentul de arhivă.

Tonul scrisorii lui Benedetto Croce către Mihail Dragomirescu, de pildă, mărturisea sentimentul de stimă cuvenit unui cercetător al fenomenului literar care urmărea întemeierea unui sistem coerent, în limitele raţionale ale căruia să introducă opera de creaţie. Scrisoarea afectuoasă a Selmei Lagerlöf către Natalia Negru, a lui Aragon către Sergiu Dan consemnau relaţiile de prietenie între scriitori despre care se ştia mai puţin că s-au cunoscut, fie chiar şi unmai prin intermediul scrisorilor.

Un document emoţionant era, firește, scrisoarea lui Proust adresată lui Anton Bibescu. Biografii scriitorului francez au consemnat adesea schimbul epistolar dintre cele două personalităţi precum şi elocventa împrejurare că intelectualul român a fost unul dintre cei dintîi comentatori ai operei proustiene; în orice caz, unul dintre primii ei cititori care au sesizat sensurile adevăratei înnoiri a structurilor narative cuprinsă în romanul lui Proust. Scrisoarea prezentată în expoziţie era, desigur, doar un exemplu al momentului de istorie literară căruia i s-ar cuveni, cred, o mai statornică luare-aminte a cercetătorului.

Ne oprim astăzi mai ales asupra prezentării a două autografe, într-un fel mai deosebite: cele ale lui Saint Exupéry şi Paul Valéry.

Presupun că acele puţine rînduri aşternute pe cartea de vizită a lui Saint-Exupéry adresată Marthei Bibescu nu constituie un document izolat:

M.L.R. 10870

La Princesse Bibesco — Mogoşoaia

COMTE DE SAINT EXUPÈRY

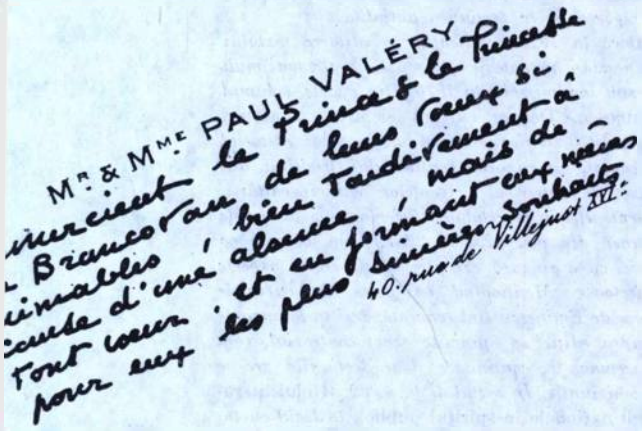
En très respecteux hommage et avec tous mes remerciements pour un accent qui m'a tant touché.

CONTELE DE SAINT EXUPÉRY

În semn de respectuos omagiu și cu toate mulțumirile pentru « un accent » care m-a atins atîta.

Mi s-ar părea extrem de util să se afle (dacă ar fi posibil) la ce „accent" se referea autorul *Zborului de noapte*; că ne aflăm, în cazul de față, în fața unei dovezi de politețe civilizată e neîndoielnic. Dar nu e deloc imposibil ca o cercetare mai atentă (evident, deloc ușoară) să scoată la iveală motivul care a provocat trimiterea cărții de vizită. O apreciere pozitivă referitoare la scrisul lui Saint-Exupéry? O încurajare? Rezultatele cercetării ar recompensa, socotesc, pe deplin truda cercetătorului.

După cum cuvintele lui Paul Valéry trimise « prințului și prințesei Brancovan », cuvinte ce îndeplinesc aici o funcție de ritual al politeții, ne îndeamnă să medităm la importanța pe care ar avea-o eventuala publicare într-un volum cuprinzător a corespondenței marelui poet cu intelectualii români. Se știe, de pildă, cît erau de calde raporturile lui Valéry cu profesorul George Oprescu bunăoară. Am avut, cîndva, prilejul să citesc cîteva dintre aceste scrisori pe care mi le-a arătat profesorul, copleșit de amintiri de demult. Ele atestă prețuirea acordată de poetul *Tinerei parce* prietenilor lui din România.

Mr et Mme Paul VALÉRY

remercient le Prince et la Princesse de Brancovan de leurs voeux si aimables, bien tardivement à cause d'une absence, mais de tout coeur, et en formant eux mêmes pour eux les plus sincères souhits.

DI și D-na Paul VALÉRY

mulțumesc Prințului și Prințesei Brancovan pentru urările lor atît de călduroase, atît de tîrziu din cauza unei absențe, dar din toată inima, și dorindu-le ei înșiși, la rîndu-le, cele mai sincere urări.

Concluzia pe care o impun asemenea documente marchează mai mult decît un simplu act protocolar. Sugerează o realitate: reprezentanții culturii românești au fost înconjurați de stima colegilor lor europeni, mărturie a pătrunderii creației din această țară în amplul circuit universal al valorilor.

Dan GRIGORESCU

PUNCT CONTRA PUNCT

DIN NOU DESPRE TRANSCRIEREA CUGETĂRILOR EMINESCIENE

A AFIRMA NECESITATEA REPRODUcerii cu exactitate — în spiritul și litera lor — a textelor literare nu înseamnă aliceva decît a reformula un loc comun. El trebuie reamintit însă mereu, fiindcă realitățile editoriale îi impun o permanentă actualitate. Îndeosebi editarea operei lui Eminescu solicită, din acest punct de vedere, o exigență fără de concesii.

Apostolatul editorial al lui Perpessicius reprezintă poate, în acest sens, cel mai autentic și mai pur omagiu adus lui Eminescu și, în același timp, cea mai înaltă pildă de profesionalitate și devoțiune. Din păcate, însă, nu puține sînt cazurile cînd textul eminescian vede lumina tiparului cu greșeli și inexactități. Dacă unele dintre acestea se datoresc neglijențelor de tipărire [1], altele sînt rezultatul dificultăților de lecțiune [2] sau al superficialității.

În rîndurile ce urmează, ne propunem să facem cîteva observații și cîteva corijări cu privire la publicarea cugetărilor lui Eminescu, care necesită o asemenea intervenție.

Se observă astfel că, alături de lecțiunile greșite, care pot fi uneori explicabile, multe din textele publicate vădesc o serie de alte erori care alterează realitatea manuscriselor : cuvinte sau pasaje omise, cuvinte adăugate fără mențiunile de rigoare, neindicarea cuvintelor sau a grupurilor de cuvinte șterse de autor, nerespectarea topografiei textului, decuparea unor părți dintr-un text mai mare, fără rațiuni serioase și fără a se menționa trunchierea, indicarea greșită a numărului de manuscris etc.

Întrucît intervenția noastră se dorește nu atît un comentariu teoretic, cît o contribuție la cunoașterea exactă a scrisului eminescian, ne vom referi la cîteva situații concrete, semnalînd în același timp și formele autentice din manuscrise.

Așa cum se știe, volumul Mihail Eminescu, Opere complecte, *Iași, 1914 conține și un capitol de* cugetări, *selectate din manuscrise, în afara celor pe care le preia din ediția Ion Scurtu. Carențele generale ale volumului, observate de multă vreme, se regăsesc și în secțiunea amintită.*

Dacă în 1914 neglijențele în editarea textului eminescian nu puteau afla scuze, cu atît mai mult ele sînt inadmisibile în 1970. Din păcate, volumul Eminescu, Despre cultură și artă, *Junimea, Iași, 1970, deși reprezintă un moment editorial însemnat, sub raportul conținutului, trădează, din punct de vedere al exigențelor tehnicii editării, carențe efectiv regretabile. Referindu-ne la textele extrase din ms. 2258 și 2287, vom observa că toate, cu o singură excepție, conțin erori, aspecte defectoase. Menționînd că peste tot cuvintele șterse de Eminescu sînt ignorate, deși în lămuririle asupra ediției se promite exact contrariul, vom consemna în continuare doar lecțiunile greșite și omisiunile. În textul de la p. 22,* (Rolul literaturii naționale în spiritul public), *în locul cuvîntului* expresivitatea *(rîndul 1—2), trebuie citit* cursivitatea; *înaintea cuvîntului* expunerea *(r. 2), se află, în paranteză, cuvîntul* reprezentarea; *după cuvîntul* scrierea *(r. 5), se află un cuvînt greu lizibil, probabil* însăși; *în locul cuvîntului* spiritul[ui] *trebuie citit* spiritual.

În textul de la p. 26 (Despre presă), *în locul cuvîntului* bube *(r. 5), trebuie citit* boale, *după cuvîntul* reflectă *(r. 8), este omis cuvîntul* foarte; *deasupra cuvîntului* beschönigt *(r. 16), este scris*

---

[1] Pe această linie, rămîne de neînțeles decizia de a nu se mai folosi *erata*. Prestigiul unei întreprinderi tipografice este mai puțin afectat de prezența unei erate decît de prezența erorilor.

[2] Dificultățile de lecțiune se datoresc variabilității grafiei în raport cu starea psihică a lui Eminescu, predilecției pentru scrisul mic, grafierii foarte puțin diferențiate a literelor s, f, j, p,g, omiterii adesea a liniuței de intersecție pentru litera t, oscilării între grafia de mînă și cea de tipar a literei r, tendinței de grafiere neglijentă a finalurilor de cuvînt, unor particularități de ortografiere ale timpului etc.

cuvîntul înfrumusețează; *după cuvîntul* e *(r. 20), se află prepoziția* de.

Textul de la p. 40 (Cugetări imposibile) *este de asemenea plin de greșeli. Nu le menționăm întrucît forma lui corectă poate fi găsită în M. Eminescu,* Opere, *vol. VII, Editura Academiei R.S.R., București, 1977, p. 284. Vom observa doar că îngrijitorul ediției, D. Irimie, — așa cum procedează și în alte situații — nu indică nici într-un fel caracterul fragmentar al textului publicat.*

Nu ne vom opri, de asemenea, asupra cugetării de la p. 41 (Despre talent) *fiindcă numeroasele erori sînt corijate de cercetătorul D. Vatamaniuc, în revista* „Manuscriptum" *nr. 2(23), anul VII, 1976, pp. 31—32. Singura observație se referă la cuvîntul* însă *(r. 24) care în manuscris, credem, e de fapt* înșii, *nu* înșiși, *cum se propune în revista mai sus amintită.*

În textul de la p. 42 (Despre sentiment și fantezie), *în locul cuvîntului* lumini *(r. 6) trebuie citit* lumi; *în locul cuvintelor* nu mai *(r. 12), trebuie citit* numai; *în locul cuvîntului* orgoliul *(r. 15), trebuie citit* orologiul.

În textul de la p. 219 (Dezvoltarea limbii), *e de observat, în primul rînd, că îngrijitorul ediției omite titlul scris cu cerneală de Eminescu, sus, în stînga paginii: « Asupra limbei în raportul ei cu psichologia.* Notițe *». Pe de altă parte aici, ca și în alte texte, el nu respectă totdeauna forma eminesciană de genitiv-dativ a unor substantive precum* limbă *sau* emancipațiune[3]. *Transcrierea vădește și alte erori: cuvîntul* puteri *(r. 3) este la singular; cuvîntul* hotărît *(r. 6) e de fapt* latu; *cuvîntul* operei *(r. 9) este* operelor; *cuvîntul* domnia *(r. 13) este* dominarea; *cuvîntul* și *(r. 17) nu există în manuscris. Partea finală a cugetării este omisă, fără a se indica acest lucru. Textul se încheie astfel: «* ... iar științele reiau[4] aprofundarea naturii obiectelor însile și ale relațiunilor lor *».*

Nici scurta cugetare despre moft, de la p. 250, nu beneficiază de o transcriere mai atentă. Astfel, cuvîntul neapărată *este de fapt* neîmpăcată, *sintagma* și în sine *este* și-n sine, *cuvîntul* aparența *e de fapt* aparința, *articolul* un *al cuvîntului* moftangiu *nu există în manuscris. Dincolo de toate acestea, textul este și incomplet. El se continuă astfel: «* Comica credință a postulanților din Millo director consistă într-aceea că sunt moftangii. Toți suspină după putere sub[5] fisionomia cea mai plîngătoare de pe lume[6] și toți nu vor binele ci numai posturile patriei *».*

O situație particulară prezintă volumul Bibliografia Mihai Eminescu, *1866—1970, vol. I, Opera, Editura Academiei R.S.R., București, 1976. Referindu-ne doar la capitolul VI al acestuia,* Aforisme, *— fără a discuta aici judiciozitatea metodologică a soluției adoptate în constituirea lui, precum și măsura în care toate textele reproduse sînt într-adevăr cugetări — vom constata că și într-o asemenea lucrare, de virtual prestigiu, neglijențele și erorile nu lipsesc. Împrejurarea că aforismele sînt reproduse după diverse publicații nu poate constitui o justificare. Într-o lucrare de asemenea factură, dacă s-a luat decizia de publicare nu doar a unor titluri, ci și a textului eminescian, atunci una dintre primele obligații era de a verifica corectitudinea acestuia. Fără a ne mai opri asupra faptului că un număr de nouă cugetări se repetă, una chiar de două ori, și că unele pronunții eminesciene nu sînt respectate, vom consemna următoarele inexactități*[7]*: în cugetarea 4096, se va citi* urzitorul *în loc de* urzitul; *în cugetarea 4105 se va citi* eroare *în loc de* corvoadă; *în cugetarea 4109, cuvîntul* numai *este subliniat iar în locul cuvîntului* vorbește *se va citi* pronunță; *în cugetarea 4116, verbul* recunoaște *e la forma activă nu reflexivă iar ultima propoziție e subliniată; în cugetarea 4126, în locul punctelor de suspensie, se va citi* în același grad, *iar înaintea cuvîntului* proprie *este omis pronumele posesiv* sa; *în cugetarea 4135, în locul cuvîntului* vicleniilor, *se va citi* viclenilor; *în cugetarea 4136, după cuvîntul* raport, *este omis cuvîntul* direct; *în cugetarea 4141, cuvîntul* aceea *(r. 1) este adăugat, iar cuvîntul* luptă *este precedat de articolul* o, *nu de prepoziția* în; *în cugetarea 4146, se va citi* înclinările lui *nu* înclinările ei; *în cugetarea 4178, se va citi* adaptabilitatea, *nu* adoptabilitatea; *în cugetarea 4188, se va citi* capital *nu* capitol; *în cugetarea 4204, se va citi* se întîmplă, *nu* să întîmple. *De asemenea, se impune a fi consemnat faptul că sub numărul 4207 nu se află o cugetare decupată dintr-un text, ci două cugetări extrase din două articole deosebite:* Paralele economice *și* Bătrînii și tinerii.

Din același respect față de textul eminescian și față de cuvîntul care vede lumina tiparului, se iscă și obligația de a nu lăsa necorectate erorile ce s-au strecurat în publicarea aforismelor și cugetă-

---

[3] Eminescu scrie *unei limbe* și *emancipațiunei.*
[4] Lectură nesigură.
[5] Deasupra se află cuvîntul *cu.*

[6] Urmează patru cuvinte șterse.
[7] Textele la care ne-am referit în paginile anterioare nu mai sînt luate în discuție.

rilor comunicate de noi în revista „Manuscriptum" *nr. 1(30), anul IX, 1978, pp. 12—16. Astfel, în cugetarea nr. 6, se va citi* pe corpul său; *în cugetarea nr. 7, numerele de trimitere la subsol exprimă următoarele indicații: 8 — cuvînt șters, 9 — partea care urmează a fost publicată de C.Noica în cartea sa Eminescu..., 10 — cuvînt scris deasupra; în aceeași cugetare, înaintea cuvîntului* cîntecul, *este omis verbul* e; *în cugetarea nr. 9, se va citi* înșelăciune; *în cugetarea nr. 10, extrasă din ms. 2269, nu din ms. 2275, se va citi* cele frumoase; *în cugeatrea nr. 16, se va citi* nefinitul cauzalității; *în cugetarea nr. 17, se va citi* violente; *în cugetarea nr. 18, se va citi* repartiția, *sintagma* numărătorul comun *este subliniată, iar înaintea cuvîntului* numărătorul *(r. 3) și a cifrei* 1 *sînt omise semnele = (egal); în cugetarea nr. 23, se va citi* moderatoare *și* transmițătoare, *iar ultima propoziție, spațiată de Eminescu în chip distinct de restul textului, reprezintă, după opinia noastră, o altă cugetare; în cugetarea nr. 25, după primul X și înaintea ultimei fracții, au fost omise semnele = (egal); în cugetarea nr. 28, se va citi* nu e mai lesne; *în cugetarea nr. 32 parantezele drepte (r. 2) sînt folosite în mod eronat, întrucît cuvîntul există în manuscris, dar e greu lizibil, ca și celelalte două dinaintea sa.*

Alexandru MELIAN

IMAGINI REGĂSITE

Cele mai multe fotografii l-au fixat pe olimpianul Maiorescu în ipostaze clasice, tip cabinet, prea impersonale și prea rigide pentru ca posteritatea să intuiască prin ele imaginea reală a criticului. Pentru că «marea artă a creației personalității prin gest, fapt este individuală și legată de prezența fizică», E. Lovinescu își exprima temerea că, pentru generațiile care nu l-au cunoscut, imaginea omului ce și-a dominat opera avea să se aburească.

În arhiva Muzeului literaturii române se află un grupaj de fotografii (numerele de inventar 11843, 16030, 16031, 16032) care, prin firescul puțin obișnuit al ținutei, destinsă, de contemplația autentică ori de zîmbetul necenzurat, îl individualizează pe mentorul „Junimii" îmbogățindu-i înfățișarea cu atitudini necunoscute nouă.

Imaginile fotografice marchează episoade și împrejurări din ultimii ani ai vieții criticului. Două fotografii sepia (dimensiunea 6,5 × 7,5 și 11 × 8,7) datează din 1912. Într-una din ele apare alături de soția sa (cu doi ani înainte de moartea, în 1914, a Annei Rosetti). Cea de a doua este legată de activitatea parlamentară desfășurată timp de 42 de ani. În fotografie se disting cîțiva membri ai celui de-al doilea minister P. Carp, unde Maiorescu era ministru de externe iar B. Delavrancea ministru de interne.

Alte două imagini alb-negru (dimensiunea 6,4 × 9,2) sînt realizate după 1914 cînd, retras complet din viața publică (în 1909 abandonase cursul de filozofie contemporană la Universitatea din București, în decembrie 1913 demisionează din funcția de președinte al guvernului condus de el din 1912, iar în iunie 1914 devenise publică demisia sa din șefia partidului conservator) Maiorescu pleacă în străinătate. Pasiunea călătoriei o avea din tinerețe. Ea era umbrită acum de boala de cord pe care o suporta cu stoicism, după cum relata Marghiloman. Dealtfel, în august 1915, acesta îi scria lui Maiorescu la Montreux pentru a-l consulta referitor la poziția României față de evenimentele ce se precipitau. Probabil, din intervalul iunie-octombrie 1915 provin cele două fotografii făcute la Teritet — mărturii ale călătoriei în Elveția.

Mihaela CONSTANTINESCU - PODOCEA

PATERNITATEA UNUI TEXT MAIORESCIAN

În Arhiva G. T. Kirileanu de la Academia R.S.R. se află cîteva zeci de discursuri redactate de editorul lui Creangă, pe atunci bibliotecarul Palatului. Aceste conferințe au fost citite la diferite ocazii de regele Carol I. În aceeași mapă am descoperit și un manuscris al lui Titu Maiorescu. Este vorba de patru pagini scrise cu cerneală violetă. Textul, foarte citeț, are doar cîteva mici ștersături. La sfîrșit se află mențiunea lui G. T. Kirileanu. «Autograf al Ministrului de Instrucțiune Titu Maiorescu».

La 15/27 iunie 1875 a fost întemeiată Societatea română de geografie, menită să contribuie la progresul și răspîndirea cunoștințelor din acest dome-

niu de activitate. Printre membrii noii organizații se aflau și cîțiva scriitori Cezar Bolliac, Al. Odobescu, M. Kogălniceanu, V. A. Urechia. Alături de ei se găsea și Titu Maiorescu — ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice. La el a apelat suveranul ca să-i scrie Discursul de inaugurare. Textul a fost publicat în *„Buletinul Societății geografice"*, fiind bineînțeles atribuit... Regelui Carol I*.

* „Buletinul Societății geografice române", nr. 1, 1 ian. 1876.

Nu poate fi nici o îndoială asupra paternității « discursului ». Ea este dovedită de autograful lui Maiorescu și confirmată de nota marginală a lui G. T. Kirileanu.

Cunoștințele enciclopedice ale mentorului „Junimii", împreună cu sobrietatea și limpezimea stilului, apar pregnant în acest text care n-ar trebui să lipsească din ediția *Operelor complete* ale lui Titu Maiorescu.

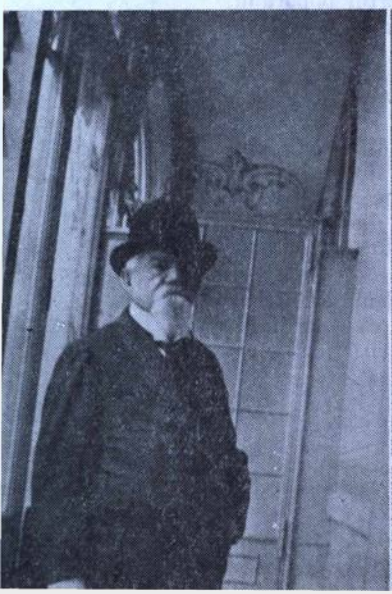
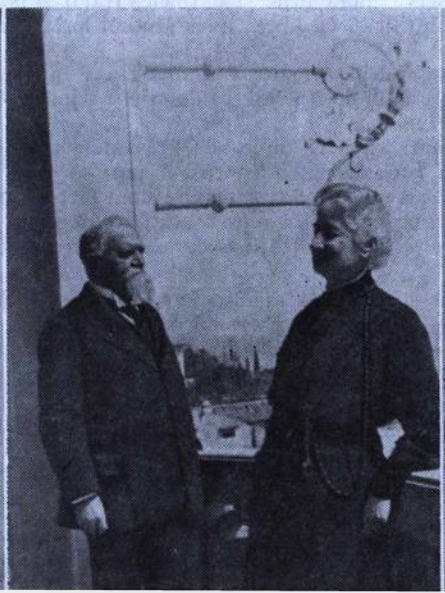
Mircea HANDOCA

*

Salutînd Societatea geografică română, a cărei înființare îndeplinește una din vechile mele dorințe, bucuria mea este cu atît mai mare, cu cît sunt încredințat, că lucrările ei vor fi de un folos nemărginit pentru viitorul țării, a cărei dezvoltare economică și politică o urmărește Europa cu un interes crescînd. Terenul deschis astfel exploatării D[umneavoa]stră științifice este foarte întins și o muncă de zecimi de ani va fi de trebuință pentru a ajunge la exactitatea cunoștințelor neapărate în asemenea întreprinderi. Însă împărțirea D[umneavoa]stră în secțiuni va pune o regulă în lucrări și le va simplifica.

Secțiunea matematică și astronomică este chemată a se pune în legătură cu acea rețea de admirabile cercetări științifice, care au cuprins și au ilustrat întregul nostru glob terestru și observațiile D[umneavoas]tră se vor putea executa cu succes, îndată ce veți poseda instrumentele trebuincioase lor.

Cu deosebită plăcere văd, că mai mulți din ofițerii noștri de stat major au intrat în Societatea Geografică și s-au înscris în secțiunea ei matematică. De la zelul și silințele

D[umnea]lor sunt în drept a aştepta că vor executa în mod sistematic ridicarea planului trigonometric al Ţării întregi [1].

Lucrările de triangulare, întreprinse anul trecut în judeţele Succava, Botoşani şi Dorohoi, sunt un început bun pentru aceasta. Să sperăm că în curînd charta de Stat Major a Moldovei se va termina şi aceea a Valahiei se va supune unei noi prelucrări. Ele împreună vor forma opera demnă şi frumoasă a junelui nostru Stat Major.

Mai uşoară este sarcina Secţiunii fiscale, ca una ce poate deja dispune de oarecare material. Prin deosebitele chărţi, care însă cer o prelucrare mai exactă şi o completare în detaiuri, se pot fixa aproximativ relaţiunile orografice şi hidrografice. Nu tot aşa de înaintaţi suntem în Atmosferografie şi mai ales în Climatologie, căreia i s-a dat pînă acum prea puţină atenţiune deşi tocmai această parte a ştiinţei este din cele mai importante pentru o Ţară, care atîrnă aproape exclusiv de agricultura ei.

De se făceau mai de timpuriu observări şi cercetări, nu s-ar fi prădat atîtea regiuni întregi de pădurile lor şi nu am avea aşa de des recolte nefavorabile. Dacă nu se vor opri cu toată energia [2] tăierile de păduri, vom vedea clima noastră în curînd periclitată în modul cel mai ameninţător. Devastarea pădurilor la munte seacă izvoarele şi produce surpări, devastarea lor la şes usucă cîmpiile şi preface pămîntul roditor în pustie.

Nu de mai puţină importanţă sunt studiile zoologice, botanica şi mineralogia, care pot avea cea mai simţită influenţă asupra vieţii noastre economice-naţionale.

Să vă fie dat a deprinde ţara la ameliorarea raselor noastre de animale şi a plantelor noastre de hrană. Să vă fie dat a dezgropa prin o bună chartă geologică comoarele ascunse în pîntecele pămîntului. Cum a fost cu putinţă ca minele noastre de metaluri, izvoarele noastre tămăduitoare să ne fi rămas nouă şi Europei aproape necunoscute? Ca petroleul nostru, care se poate măsura cu cel pensilvanic — căci aici ca şi acolo este în aşa grad inflamabil, încît se aprinde la simpla apropiere a unei flăcări — să nu fi făcut încă pe Continent concurenţă celui american? Este de neapărată trebuinţă a ne gîndi serios la executarea unei Chărţi geologice: prin o asemenea lucrare Societatea Geografică şi-ar aşeza un adevărat monument. Atunci în scurt timp sarea noastră gemă, despre care nu se ştie încă, dacă se ţine de perioada triasică (epoca secundară) sau este din epoca terţiară, chihlimbarul nostru cel negru, straturile noastre cu cărbuni de pămînt, pucioasă văzută la suprafaţă, marmora, vor ajunge a fi cunoscute departe peste graniţele României.

Secţiunea etnologică va observa moravurile şi datinele, traiul şi portul poporului nostru din punct de vedere ştiinţific şi va putea, prin studiul lor amănunţit, să facă comparaţia cu alte popoare.

Cercetările arheologice, care sunt deja începute cu mult zel şi cu bun rezultat de către arheologii noştri, ne vor da materialul dorit pentru a descrie şi a judeca starea culturei noastre cele mai vechi.

Cum vedeţi, D-lor, cîmpul activităţii D[umneavoa]stră este foarte întins şi timpul ce vă mai rămîne în anul acesta, prea scurt. Va fi totuşi cu putinţă, prin ajutorul lucrărilor de pîn'acum, să se alcătuiască un conspect general asupra factelor geografice relative la ţara noastră, aşa încît să putem fi bine reprezentaţi la Congresul din Paris care s-a convocat în acest an prin iniţiativa Societăţii Geografice franceze, din care suntem mîndri că facem parte.

Fie ca juna noastră Societate geografică să se asocieze într-un mod demn celorlalte societăţi instituite în mai toate ţările şi din parte-mi nu mă îndoiesc, că — sprijiniţi prin bărbaţii noştri de ştiinţă — ea îşi va îndeplini misiunea ei şi, prin chărţi şi opuri geografice îngrijite, va scoate ţara din regiunea necunoscutului.

---

[1] *Întregi* şters cu creionul.

[2] Iniţial era scris «în modul cel mai serios» care a fost şters cu o linie şi înlocuit «cu toată energia».

AL. SAHIA ŞI VICISITUDINILE EXISTENŢEI

IMAGINEA FIRAVULUI ALEXANDRU SAhia — palidă, blajin surîzătoare, de o candoare amintind pe cea a lui Harold Lloyd — ne-a rămas întipărită întocmai cum el arăta în zorii zilei cînd pleoapele nu i s-au mai deschis.

Omul avea desigur taine şi faţete pe care nu avem de unde a le cunoaşte decît superficial.

Cît de puţin ştim de pildă despre acel obscur episod petrecut în iarna anului 1929, cînd «fratele de obşte Alexandru» se afla — întocmai ca Tudor Arghezi «Ex ierodiaconul Iosif», odinioară «între zidurile unei Mănăstiri", adică la Cernica.

Se ştie doar că Sahia a trăit aproape doi ani acolo unde avea casa — masa asigurată. În chilia lui putea citi în voie nu numai Cartea Cărţilor, dar şi pagini din Friedrich Nietzsche; însă mai cu precădere el se împodobea cu « o lectură marxistă bogată » — în timp ce « literatura religioasă şi formalismul cultului ortodox» avuseseră darul să-l îndepărteze de religie. Aparent, el a dus o viaţă monahală după toate canoanele şi tipicurile: mergea « la biserică nopţile» şi stătea acolo « lîngă sutanele călugărilor», ascultînd alături de ei, ore de-a rîndul, liturghiile toate — în timp ce cugetul lui se îndrepta pe alte tărîmuri: « gîndesc la oameni, la rosturile lor în lume, la necgalităţi, la răsturnări de valori — la chinurile mele utopice şi vechi. Cred că toată durerea din lume s-a cuibărit în mine». Dezgustat de multe ce vedea jur-împrejur, propunea la 8 decembrie 1929, unui bun prieten, să vină să adere la o organizaţie de elită compusă dintr-un număr limitat de membri — oameni cu « suflet bun şi larg». Gruparea, tocmai atunci înfiripată, purta numele „Vin rouge", şi menirea membrilor ei era aceea de a lupta « pînă la unul [...] în faţa oricărei responsabilităţi».

„Vin rouge" mai urma să editeze un periodic la care acelaşi amic era invitat să scrie « ceva în spirit nou, ceva documentat, juridic, ceva răsunător»[1]. Reamintim că Alexandru Sahia urmase un răstimp cursurile Facultăţii de drept din Bucureşti şi se prezentase chiar la unele examene.

Vom da în vileag o a doua epistolă care îl arată pe scriitor într-o nouă şi aproape stranie postură. Datată 27 iunie 1937, scrisoarea este expediată din Predeal, de la Sanatoriul doctorului Popper, fiind adresată lui A.R., tovarăş de boală, dar deopotrivă şi tovarăş de afaceri. Textul este scris în momentul cînd, din lipsă de bani, Sahia se vedea ameninţat cu expulzarea din Sanatoriu.

Situaţia era aşadar « foarte neplăcută», dar « odată deveniţi tovarăşi şi poate şi prieteni— scria el lui A.R. — te poate interesa în mod egal. Nenea Alecu[2] a închiriat cele două camere, în care ai locuit dumneata. Camera mea de asemenea este închiriată. Combinaţia cu Grecu[3] s-a stricat. Rămîne definitiv la Sanatoriu. Eu mă găsesc deci la 1 iulie, care este peste 3 zile, fără locuinţă şi cu salariul în ghiarele lui Gruber. O situaţie destul de neplăcută, dacă nu gravă». Aceste « ghiare» erau cele ale unui cămătar braşovean, care, asigurîndu-şi dobînzi avantajoase, împrumutase lei 40.000 lui Sahia şi amicului său, în vederea cumpărării unui camion automobil de cinci tone. Mai realist însă decît partenerul său, scriitorul vedea că « lucrurile nu stau atît de strălucit». Aşa, bunăoară: « noi trebuie să avem bani ghiaţă 60.000 lei pentru a aconta maşina nouă. Crezi oare că pînă atunci îi vom putea face?»

« Fără îndoială că o dată deveniţi stăpîni pe a doua maşină, adică cea de tip 14[4], lucrurile vor putea să ne entuziasmeze cu adevărat. Trebuie însă găsit [sic!] modalitatea de a sări hopul.»

Dar despre ce este vorba? Care era rostul acestor autocamioane pentru care Sahia îşi amanetase mizerul salariu? Situaţia lui materială părea deznădăjduită. Ajutorul şi onorariile ce le primea mensual de la ziarele la care colabora[5] nu acopereau nici pe departe cheltuielile ineluctabile de spitalizare şi îngrijirile medicale aferente. Trebuiau grabnic procurate bani. Şi atunci, bîntuit de o imaginaţie comercială salutară, tovarăşul său de suferinţă l-a determinat să se asocieze, să închirieze, apoi să cumpere nişte camioane cu care aveau de gînd să facă transporturi de orătănii din

---

[1] Vezi Barbu Brezianu, *Mănăstirea Cernica şi Gruparea „Vin Rouge"*, în *„Tînărul scriitor"*, an. VII, nr. 9, septembrie 1957.

[2] Alexandru Vlahu, proprietar al unei pensiuni din Predeal, care se ocupa şi cu negustoria.

[3] Proprietarul unei alte vile din Predeal.

[4] Primul camion, închiriat numai, era de tip Z 5.

[5] *„Dimineaţa"* şi *„Adevărul"*.

regiunea Rîmnicului Sărat la Predeal, realizînd astfel cîştiguri surizătoare... Dar întreprinderea nu mergea chiar pe roate: « Cum a rămas cu puii ? » — îşi întreba Sahia partenerul, « desfacerea» lor stîrnindu-i serioase preocupări — « Nenea Alecu refuză să se ocupe de găinării. M-aş ocupa eu. Aş găsi un om care să-i plaseze...»

Problema cărăuşiei, precum şi năravurile şoferilor îl îngîndurau. El întreba cu ironie: « Dar şoferii ?Tot somnul a rămas singura lor „calitate" ? În ceea ce priveşte cauciucul vom vedea ce este de făcut [...] Au fost schimbate de un şofer interesat».

Cumpătarea şi bunul lui simţ îl determinau să-şi îndemne partenerul: «Fii te rog cît mai calm, mai temperat şi de asemenea sgîrcit la vorbă. Tăcerea îţi poate servi...»

Era îngrijorat nu numai de boala care îl mina, dar şi de activitatea prea febrilă a temerarului co-asociat: « Cum te simţi ca sănătate ? Ar trebui să te gîndeşti la ea. N-o valorează [sic!] nici cel mai teribil tip de camion din lume. De aceea încă odată te fac atent» — şi termina scrisoarea, ca de obicei, « Cu dragoste».

La mai puţin însă de două luni de la redactarea amarnicului ultim mesaj, Sahia nu mai avea angoasa de a rămîne, « fără locuinţă», fără salariu şi nici să poarte grija şoferilor somnolenţi.

Toate aveau să se spulbere în ziua de 12 august 1937, cînd « fratele Alexandru» pornea pentru totdeauna într-o altă cărăuşie celestă.

Barbu BREZIANU

Duminică 27 Iunie 1937

Predeal

Dragă Colega,

Mă bucură tonul entuziast al scrisorii dumitale pe care am primit-o eri. Cred însă că lucrurile nu stau atît de strălucit. Aşa bunăoară noi trebuie la 7 Iulie să avem bani ghiaţă 60.000 lei pentru a aconta maşina nouă. Crezi oare că pînă atunci îi vom putea face ? Fără îndoială, că odată deveniţi stăpîni pe a doua maşină, adică pe cea tip 14, lucrurile vor putea să ne entuziasmeze cu adevărat. Trebuie însă găsit *[sic!]* modalitatea de-a sări hopul . O a doua chestiune care numai pentru mine este foarte neplăcută, dar care desigur, odată deveniţi tovarăşi şi poate şi prieteni te poate interesa în mod egal. Nenea Alecu a închiriat cele două camere, în care ai locuit dumneata. Camera mea de asemenea este închiriată. Combinaţia cu Grecu s-a stricat. Rămîne definitiv la Sanatoriu. Eu mă găsesc deci la 1 Iulie, care este peste 3 zile, fără locuinţă şi cu salariu în ghiarele lui Gruber. O situaţie destul de neplăcută pentru mine, dacă nu gravă.

Părerea mea este să presezi la cooperativă pentru avansul de 30000 lei, promisiune de care mi-ai vorbit şi în care credeai mult. Îmi vorbeşti că Andronache [1] te roagă. Cred că în condiţiunile stabilite în convenţie nu se poate, avînd în vedere dificultatea transportării. Fii te rog cît mai calm, mai temperat şi de asemenea sgîrcit la vorbă. Tăcerea îţi poate servi la două cauze. Cum a rămas cu puii ? Nenea Alecu refuză să se ocupe de găinării. M-aş ocupa eu. Aş găsi un om care să-i plaseze. Dar de ce nu trimite Vicu ? Să-i trimcată pe adresa lui Vlahu. Cum te simţi ca sănătate ?

Ar trebue *[sic!]* să te gîndeşti la ea. N-o valorează nici cel mai teribil tip de camion din lume. De aceea încă odată, te fac atent.

Dar şoferii ? Tot somnul a rămas singura lor „calitate" ? În ceea ce priveşte cauciucul vom vedea ce este de făcut. Sfaelos [2] susţine că cele de la tip 5 nu-i aparţin. Au fost schimbate de un şofer interesat. D-ta răspunde printr-o scrisoare documentată.

Complimente d-lui Foarfecă, Vicu şi şoferilor

Cu dragoste / Sahia

[Pe prima pagină, adăugat:]

Telefonează-mi seara între 9—10 seara, aceasta îndată ce primeşti scrisoarea

Sănătate SAHIA

---

[1] Antreprenor de păduri cu care asociaţii proiectau să facă transporturi de lemne (distanţă de circa 15 km)pînă la gara Rîmnicu-Sărat.

[2] Funcţionar la reprezentanţa autocamioanelor Z.

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

1 iulie — 30 septembrie 1978

B

BLAGA (Lucian)

Blaga (Dorli) — *« ...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...»* (VI). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 129—146.

BOTTA (Dan)

Florescu (Nicolae) — *[Fantomele paseri zburau] ; [Tristul munților esarh] ; [În ceruri de foc] ; [Elegie] ; [Solemna punte...] ; [Seara cădea întristată și gravă] ; [Ah, cine ...] ; [Ascult ale lumilor unde] ; [Adu chipul lui de dor] ; [Și tînărul...] ; [Încă e floarea lunii senină]* — poeme — „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 79—82.

C

CARAGIALE (I. L.)

Popescu-Cadem (Const.) — Alte precizări biografice (documentar). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 180—184.

CARAGIALE (Mateiu I.)

George (Alexandru) — *« ...prepar un roman polițist...»* corespondență. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 165—167.

CĂLINESCU (G.), PETRESCU (Cezar)

Jalbă (Constantin), Oprișan (Ion) — *[O întîmplare ciudată]* — pagini de roman. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3 (32), 1978, pp. 171—174.

CIPARIU (Timotei)

Gherman (Mircea), Radu (Măriuca) — Timotei Ciparîu despre propria-i poezie [scrisoare către Iacob Mureșianu]. „*Astra*", nr. III(112), octombrie 1978, p. 19.

CODREANU (Mihai)

Bojin (Al.) — Scrisori inedite. „*Convorbiri literare*", nr. 7(103), iulie 1978.

COTRUȘ (Aron)

Datcu (Iordan) — O autobiografie a lui Aron Cotruș. „*Revista de istorie și teorie literară*", tom. 27, nr. 3, iulie-septembrie 1978, p. 455.

E

EMINESCU (Mihai)

Cornea (Paul) — Eminescu și enigma dosarului « M » — anchetă documentară — „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 147—162.

Roșu (Ion) — Cine a fost «rapportorul» din Botoșani? [documentar]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 31—32.

Vatamaniuc (D.) — Însemnări eminesciene [din ms. 2267] — „*Convorbiri literare*", nr. 8(104), august 1978, p. 13.

— «*... talentul într-adevăr bizantin de a promite...*»; «*... o inserțiune de un straniu spirit*»; «*... clica imensă a cîrciocarilor tot atît de ignoranți*» — articole politice. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 13—19.

Vatamaniuc-Lungu (Magdalena) — *Teoria mecanică a căldurii*. Capitolul IV, „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 21—27.

K

KIRILEANU (G. T.)

Datcu (Iordan) — Un editor al publicisticii eminesciene ignorat: G. T. Kirileanu. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 28—30.

M

MACEDONSKI (Al.)

Anghelescu (Mircea) — O epistolă către Albert Mockel — „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 176—177.

MAGHERU (George)

S[orescu] (M[arin]) — George Magheru — un poet nedreptățit. [Poezii] — „*Ramuri*", anul XV, nr. 9(171), 15 septembrie 1978, p. 16.

MIHĂESCU (Gib I.)

Andriescu (Al.) — «*... prin ochiul de albeață al ferestruicii...*»; «*... jocul devenise serios...*» — fragmente și variante din laboratorul romanului *Rusoaica*. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 119—127.

P

PETRESCU (Camil)

Țarălungă (Ecaterina) — *Despre matematica axiologică* — comunicare academică. „*Manuscriptum*", anul IX nr. 3(32), 1978, pp. 58—63.

PILLAT (Ion)

Țugui (Pavel) — Ion Pillat, elev la liceul „Sf. Sava", act de naștere, matricole școlare. „*Revista de istorie și teorie literară*", tom. 27, nr. 3, iulie-septembrie 1978, pp. 451—454.

R

ROMAINS (Jules)

Liu (Nicolae) — În corespondență cu Ion Pillat. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, p. 179.

S

SADOVEANU (Mihail), SORBUL (Mihail)

Handoca (Mircea) — *Neamul Șoimăreștilor* — piesă în trei acte (II). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 88—111.

ȘINCAI (Gh.)

Moldovan (Liviu) — Procesul lui Gheorghe Șincai împotriva lui Ludovic Pfenningsdorf... (III, IV). „*Vatra*", anul VIII, nr. 7(88), 20 iulie 1978, pp. 5—7, nr. 8(89), 20 august, 1978, p. 10.

T

TEODOREANU (Ionel)

Daniel (Simonida) — *Casa Crăciunului* — povestire. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 84—87.

TONITZA (N. N.)

Brezianu (Barbu) — *«... unul din cele mai frumoase momente ale generaţiei noastre»* — confesiuni epistolare. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 49—54.

U

URMUZ

Cruceană (Ion) — Cîteva date biografice despre Urmuz [act de naştere]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", tom. 27, nr. 3, iulie-septembrie 1978, pp. 449—450.

V

VIANU (Tudor)

Gană (George), Ionescu (Gelu) — *«... un act de afirmaţie a libertăţii omeneşti...»* — curs de sociologia culturii. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 3(32), 1978, pp. 65—76.

* * *

Papacostea — Danielopolu (Cornelia) — O piesă istorică din colecţia de manuscrise a Academiei R.S.R. „*Revista de istorie şi teorie literară*", tom. 27, nr. 2, aprilie-iunie 1978, pp. 247—258.

* * *

Popa (Mircea) — Codicele Erneanul (1749). *Istoria unui împărat foarte scump; Pentru un neguţătoriu.* „*Revista de istorie şi teorie literară*", tom. 27, nr. 3, iulie-septembrie 1978, pp. 341—343.

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Felix Aderca (148, 150); Tudor Arghezi (16); Lucian Blaga (84, 92, 94, 117); Ion Breazu (115); Mateiu I. Caragiale (129, 135, 136, 137, 139); Ion Chinezu (105, 114); Nic. Densusianu (82); B. P. Hasdeu (120, 121); Anton Holban (159, 169); Al. Macedonski (175, 177); Victor Papilian (65, 66); Perpessicius (68, 72); Liviu Rebreanu (24, 27); Antoine de Saint Exupéry (178); Zaharia Stancu (hors texte); Constant Tonegaru (49, 50, 53); Paul Valéry (179); Ienăchiţă Văcărescu (140); Tudor Vianu (89); Ion Vinea (37, 40, 41); Paul Zarifopol (31, 33, 34)

FOTOGRAFII: Felix Aderca (146); Lucian Blaga (90, 96, 97, acţe — 104, 105, 118); N. D. Cocea (29); *„Curierul de Iassi"* — frontispiciu (14); *„Cuvîntul liber"* — frontispiciu (20); Mihail Dragomirescu (19); Victor Eftimiu (42, 43); *„Facla "* — frontiscpiu (40); *„Familia"* — frontispiciu' (13); *„Fântâna Blanduziei"* — frontispiciu (11); *„Federaţiunea"* — frontispiciu(10); B. P. Hasdeu — fotograf (122, 123); Anton Holban (155, 158, 162, 168); E. Lovinescu (162, 168); Titu Maiorescu (182, 183); Perpessicius (67); Mihail Şerban (25); Constant Tonegaru (45, 48); Liviu Rebreanu (18, 19, 25, 29); Ion Vinea (29, 35, 36, 38)

DESENE: Traian Cornescu — portret Tudor Arghezi (15); Victor Ion Popa — portret Liviu Rebreanu (23)

JOURNALISM HAS FREQUENTLY been considered by writers as a historical profession, accepted to the detriment of the literary creative work. The novels, the poems, the theatre plays envisaged to be written were given up for the sake of writing a daily article in the newspapers.

But, — and that is rather strange, — the writers were equally fascinated by the press. I have rarely met writers who were no interested in journalism. With some others such as Arghezi, Vinea, Aderca, Zaharia Stancu, Şerban Cioculescu, writing newspaper articles was a real passion and they were bitterly suffering when they could not satisfyit.

Even when they did not succeed to be bright journalists or redoubtable pamphleteers, their journalistic practice has given them an inestimable experience, which has born fruit in their works. Duiliu Zamfirescu, Slavici, Ibrăileanu, Sadoveanu, Rebreanu, Gib Mihăescu, Adrian Maniu, Lucian Blaga, Al. Philippide, Cezar Petrescu, Pompiliu Constantinescu, Miron Paraschivescu, Ion Călugaru, these are only some of them besides other more briliant examples such as Goga, Arghezi, Stere, Vinea, Lovinescu, Călinescu, Eftimiu, Geo Bogza and Zaharia Stancu.

The review „Manuscriptum" *proposes itself in this issue to make known to its readers this fruitful relationship through several texts, less known or not known at all, but whose value is relevant.*

Besides them, the review brings, as it has previously done, some surprises: lines and epigrams by B. P. Hasdeu, a ceremonial book by Ienachiţă Văcărescu, Lucian Blaga — a new file of existance, *other materials regarding the biography of Matei Caragiale, the first chapter of a* Military History of the Romanian People *signed by Nicolae Densusianu , Al. Macedonski's correspondence discovered in archives of Provence, as well as the autographs of Paul Valéry and Antoine de Saint-Exupéry.*

Prof. univ.
OV. S. CROHMĂLNICEANU

LE JOURNALISME A ÉTÉ souvent regardé par les écrivains comme une occupation historique, acceptée au détriment du travail litteraire de création. Les romans, les poèmes, les pièces de théâtre en projet étaient sacrifiés à la rédaction de l'article quotidien.

C'est curieux, mais pourtant les écrivains ont toujours été fascinés par la presse. J'ai rarement rencontré parmi eux des gens qui ne dévorent pas les journaux. Certains, tels Arghezi, Vinea, Aderca, Zaharia Stancu, Şerban Cioculescu avaient l'encre dans le sang, étaient empoisonnés de la passion du journalisme et ont horriblement souffert tant qu'ils n'ont pas pu la satisfaire.

Même lorsqu'ils n'ont pas réussi à être de brillants auteurs d'articles ou des pamphlétaires redoutables, de leur pratique de journalistes ils sont revenus à leur table de travail avec une inestimable expérience qui a donné des fruits dans leur oeuvre. Duiliu Zamfirescu, Slavici, Ibrăileanu, Sadoveanu, Rebreanu, Gib Mihăescu, Adrian Maniu, Lucian Blaga, Al. Philippide, Cezar Petrescu, Pompiliu Constantinescu, Miron Paraschivescu, Ion Călugăru et combien d'autres exemples ne pourrait on citer, près des plus illustres, tels Goga, Arghezi, Stere, Vinea, Lovinescu, Călinescu, Eftimiu, Geo Bogza ou Zaharia Stancu. La revue *„Manuscriptum"* se propose, dans le présent numéro, de rendre sensible à ses lecteurs cette fructueuse relation, par quelques textes peu ou pas du tout connus, mais à vertus révelatrices. Près de tout ceci, la revue, apporte, comme d'autres fois, bon nombre de surprises: des versets des épigrammes de B. P. Hasdeu, un code de cérémonial de Ienăchiţă Văcărescu, Lucian Blaga — un nouveau *dossier de son existence*, d'autres documents concernant la biographie de Matei Caragiale, le premier chapitre d'une *Histoire militaire du peuple roumain*, signé par Nicolae Densusianu, la correspondance d'Al. Macedonski, découverte dans les archives provençales, de même que des autohgraphes de Paul Valéry et d'Antoine de Saint-Exupéry.

Prof. univ.
OV. S. CROHMĂLNICEANU

DER JOURNALISMUS IST von den Schriftstellern häufig als eine zeitverhaftete Beschäftigung angesehen werden, die, wenn sie sich darauf einlassen, auf Kosten der schöpferischen literarischen Arbeit geht. Die geplanten Romane, Gedichte, Theaterstücke würden geopfert, um den täglichen Zeitungsaufsatz verfassen. Doch, sonderbarerweise, waren die Schriftsteller von der Presse stets auch in gleichem Maße fasziniert. Selten habe ich unter ihnen einen angetroffen, der die Zeitungen nicht verschlungen hätte. Arghezi, Vinea, Aderca, Zaharia Stancu, war die Tintcins Blut übergegangen, die journalistische Leidenschaft hatte von ihnen Besitz ergriffen, und sie litten schrecklich darunter, wennsie ich nicht frönen konnten.

Wenngleich nicht jeder von ihnene in sprühender Artikelschreiber oder ein gefürchteter Pamphletist sein konnte, so kehrte doch jeder um eine unschätzbare Erfahrung reicher an den Schreibtisch zurück. Duiliu Zamfirescu,Slavici, Ibrăileanu, Sadoveanu, Rebreanu, Gib Mihăescu, Adrian Maniu, Lucian Blaga, Al. Philippide, Cezar Petrescu, Pompiliu Constantinescu, Miron Paraschivescu, Ion Călugăru — und viele andere Namen ließen sich anführen, neben so glänzenden Beispielen wie Goga, Arghezi, Steve, Vinea, Lovinescu, Călinescu, Eftimiu, Geo Bogza oder ZahariaStancu.

Die Zeitschrift „Manuscriptum" *hat sich mit dieser Ausgabe vorgenommen, diesen furchtbaren Zusammenhang anhand von wenig oder gar nicht bekannten, aber aufschlußreichen Texten sinnfällig zu machen.*

Darüber hinaus hält die Zeitschrift, wie gewöhnlich, nicht wenige Überraschungen bereit: Gedichte und Epigramme von B. P. Hasdeu, ein Zeremonienbuch von Ienăchiță Văcărescu, eine neue Folge der Lebenszeugnisse *zu Lucian Blaga, weitere Materialien zur Biographie Matei Caragiales, das erste Kapitel einer* Militärischen Geschichte des rumänischen Volkes, *deren Verfasser Nicolae Densușianu ist, Al. Macedonskis Briefwechsel, den man in Archiven der Provence entdeckt hat, und die Autogramme von Paul Valéry und Antoine de Saint-Exupéry.*

Prof. Univ.
OV. S. CROHMĂLNICEANU

ПИСАТЕЛИ ЧАСТО СЧИТАЛИ журналистику историческим занятием которое мешает литературному творчеству. Проектированные романы, поэмы, драматические произведения были пожертвованы из-за редактирования ежедневной статьи.

Но, любопытно, писатели были беспрестанно очарованы и прессой. Редко встречались лица, которые бы не поглощали газеты. Другие, как Аргези, Виня, Адерка, Захария Станку, Шербан Чокулеску были отравленны страстью к журналистике и поэтому они мучительно страдали, когда не могли удовлетворить это чувство.

Даже и в том случае, когда им не удалось стать блестящими авторами статей или страшными памфлетистами, из газетной практики они вернулись к своей творческой деятельности с неоценимым плодотворным опытом. Дуилю Замфиреску, Славич, Ибрэиляну, Садовяну, Ребряну, Джиб Михэеску, Адриан Маниу, Лучиан Блага, Ал. Филиппиде, Чезар Петреску, Помпилю Константинеску, Мирон Параскивеску, Ион Кэлугэру и сколько других подобных примеров можно привести здесь наряду с выдающимися личностями, как Гога, Аргези, Стере, Виня, Ловинеску, Кэлинеску, Ефтимиу, Джео Богза или Захария Станку.

В настоящем номере, журнал «Manuscriptum» намеривается изобразить читателям это плодотворное отношение на основе малоизвестных или неизвестных текстов, отличающихся положительными чертами.

Кроме этого, журнал представляет немало неожиданностей: стихи и эпиграммы Б. П. Хаждеу церемониальную книгу. Иенэкицэ Вэкэреску, Лучиан Блага — новое *досье существования*, другие материалы биографии Матея Караджиале, первый раздел *Военной истории румынского народа* Н. Денсушяну, корреспонденцию Ал. Мачедонского, открытую в ровенсальных архивах, а также автографы Поль Валери и Антоан де Сент-Эксупери.

Проф. Ов. С. Крохмэлничяну

ABONAMENTUL
pe anul
1979

vă asigură prin revista trimestrială

MANUSCRIPTUM

800
de pagini
de literatură inedită
(texte, iconografie, autografe, facsimile)

Revista
se găseşte la toate chioşcurile
de difuzare a presei
şi în reţeaua de librării

ABONAMENTELE

se fac atît la
oficiile poştale cît şi la factorii poştali
Costul unui abonament este de
40 lei

Redacţia (MUZEUL LITERATURII ROMÂNE, str. Fundaţiei nr. 4) pune la dispoziţia colecţionarilor unele numere mai vechi, epuizate din comerţ

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

Zaharia STANCU
ambianță familială.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuș foto: Florica PRICIU

MICROINTERVIU

despre numărul viitor:

I: **Care va fi ideea de bază ce va structura conținutul acestui număr?**

R: Memorialistica. Intenționăm să prezentăm într-un grupaj unitar jurnale de scriitor (precum cele ale lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Perpessicius, Dragoș Vrânceanu), evocări și mărturii din contemporaneitate aparținînd unor scriitori ca Ion Ghica, Al. Odobescu, Pavel Dan, amintiri ale lui Gala Galaction, Emil Gârleanu ș.a.

I: **Rubricile obișnuite ale revistei ce surprize ne rezervă?**

R: Menționăm mai întîi dosarul relațiilor lui Panait Istrati cu socialiștii francezi, apoi o piesă de teatru semnată de G. M. Zamfirescu, versuri de Aron Cotruș, confesiuni epistolare de Duiliu Zamfirescu și Hortensia Papadat Bengescu, precum și autografele Thomas Mann și Benedetto Croce.

I: **Citați documentul ce vi se pare cel mai ieșit din comun!**

R: Eminescu despre traci, din care reținem: «Așa dar, limba traco-ilirică este temelia și substratul, peste cari s-au superpus deosebite pături lingvistice, dar aceste din urmă, cu toată suprapunerea, sunt în chiar esența lor modificate prin acest substrat».

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/8167 din 1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

inedit * inedit * inedit *